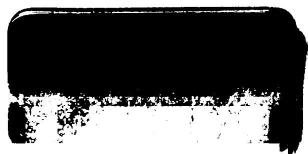

MAGYAR NYELVTAN,

A

MONDATTAN ALAPJÁN

GYAKORLATILAG SZERKESZTVE.

ISKOLATANÍTÓK SZÁMÁRA

IRTA

ÁRVAY JÓZSEF,

AKADÉMIAI TANÁR, KÉPEZDEI IGAZGATÓ.

ELSŐ RENDŰ JUTALMAT NYERT PÁLYAMUNKA.

KIADJA

A

REFORM. EGYETEMES TANÜGYI BIZOTTMÁNY.

PÁPÁN, 1864.

A REFORMÁLT FŐTANODA BETÜIVEL.

ELŐSZÓ.

Semmi sincs állandó a nap alatt, mondja a Predikátor; *egyik idő a másiknak ellensége*, így szól a maga nyelvén a nép. Ez tehát oly igazság, melyre nézve egyetértenek azok, a kik nem szoktak egymásra hallgatni: a bölcs és a tömeg.

Nézzük, minő súlya van e tételnek a pedagógia mérlegén. Ha arra gondolunk, hogy egy magyar nyelvtani dolgozattal a népiskolák küszöbén állunk, s ha annak ottani állását figyelembe veszszük, úgy fogjuk találni, hogy sorsa fölött a jelen meghasonlásba jött a multtal; azonban, mint másutt is megtörtént, nem máskép, mint véghetetlen nagy előnyére a jövőnek.

Nehány évtizeddel ez előtt ott állott a magyar ABC-ékben latin nyelven a *Pater noster* (Mi atyánk!); a faluról bevitt növendéket így köszöntötték a gimnáziumban: *quid est grammatica?* de magyar nyelvtanra nem volt szüksége a született magyar embernek, s a többek közt az *ik*-es igékről, értelmi hangsúlyozásról, szórendről s a t. a tudósok sem hallottak semmit. Szerencsére a pedagógiai balfogás nem volt állandó az iskolában, s ma már sok tekintetben megváltoztak a kö-

rülmények: a magyar nyelvtan kötelezett tantárgy lett nem csak felsőbbrendű tanintézeteinkben, hanem a népiskolákban is.

Azonban a pedagógiai téren minden lépést indokolni kell. Ha azt, a mit teszünk, nem lélektani és tudományos alapokra építjük, hasztalan munkát tettünk; talán még szemünk láttára el fogja azt seperni az idő, s reánk fognak alkalmaztatni e szavak: „eljött az eső, eljött az árvíz, eljöttek a szelek, megütköztek a házba és elromlott."

És mivel arról van szó, hogy a népiskolában egy tantárgy adassék elő, mely annakelőtte ott nem taníttatott: meg kell vizsgálnunk, vajjon magasabb célok tekintetéből szükséges-e, hogy az a kötelezett tantárgyak sorába felvétessék.

A tanítás egyik főkelléke, hogy a növendék mindent az értelem tisztaságával fogjon fel; hogy az által a mit ő magáévá tett, ne csak materialiter nevekedjék benne az ismeret mennyisége, hanem az az ő belső fejlődését, szellemi erősbödését eszközölje; végre hogy az ismeretek által az iskola előkészítsen az életre. E tekintetben a nyelvtan a népiskolai tantárgyak sorában a legelső helyen áll.

Elsőrendű pedagógiai tekintélyek nem kevés számmal azon nézetben vannak, hogy a számtan a legelmefejlesztőbb tantárgy. Mint főjelességét emelik ki azon határozottságot, hogy egy jól vezetett tanítványnak az eléje tett feladat megfejtésében egész feleletét, minden szavát előre adni lehet. Azonban épen ezen ha-

tározottságban áll korlátoltsága. A számtan, igaz, egy bizonyos irányban nagyon képző, de a mellett rideg határozottsága miatt nagyon egyoldalú tantárgy. Volt idő, midőn a különféle tanszakok között a számtant illette a főszerep; de mióta a nyelv körül mélyebb vizsgálódások tétettek; mióta a gazdag nyelvkincsek napfényre hozattak, melyek ügyes kezelés mellett az elemi téren is elsajátíthatókká lettek: azóta a számtan egy hatalmas vetélytársra talált a nyelvtanban, mely sok tekintetben előtte áll.

Mint egykor Newton előlegesen megmondotta, hogy a gyémánt éghető test, a nélkül, hogy azt meg tudta volna gyujtani: értelmi fejlesztés tekintetében épen úgy lehetett volna előlegesen következtetni a nyelvtan túlnyomó fontosságát a többi tantárgyak fölött az oktatás rendszerében. Minden, a mi a lélekben felmerül és véghezmegy, minden gondolat, érzelem és elhatározás a beszéd, a nyelv utján ölt testet magára, lesz másokra nézve felfoghatóvá. A nyelv a belső szellemi élet és munkásság egyetemes közlönye, letéteményese és hordozója mindennemű ismeretnek. Midőn a nyelvtanításra különös figyelmet fordítunk; midőn a nyelvtant beviszszük az iskolába: azt teszszük a jelenben, a mit régen meg kellett volna tenni a multban.

E szak fontosságát mutatja azon körülmény is, hogy legkésőbb, sok helyen mai napig sem vétetett fel a népiskolai tantárgyak sorozatába; mert sikeres előadása nem kis mértékét feltételezi a pedagógiai fejlődésnek, készültségnek, s bizonyos, hogy a vallástudománynyal

együtt ennek tanítása legnehezebb a többi tantárgyak között; amaz az előadásban több áthatottságot és bensőséget, ez több művésziességet igényel: amaz a szív malasztja, ez az értelem és izlés köszörűköve, együtt alak és tartalom, eszköz és cél.

Minthogy pedig népiskolában mindent az életre kell viszonyítani, ezért ott a nyelvtanítás egész célja nem bizonyos nyelvtani szabályok betanításában áll, hanem inkább a gyakorlatban, a nyelv és a hibátlan formák ügyes használatában. És ez nem hogy kizárná, sőt feltételezi nem a legszélesebb, hanem igenis a legalaposabb nyelvtanítást; mert legyen bár a nép nyelve egyszerű, mint egyszerűk életviszonyai, ezen egyszerűségében is tisztának, a hibáktól mentnek, szabatosnak, az előadásnak könnyűnek és természetesnek kell lennie. E mellett a szűk körre szorítkozó gyakorlati készséget jóval felül kell mulnia a felfogási képességnek.

Hogy egyebet ne említsünk, az egyházi szónoklatnak bizonyos emelkedettségének, keresettség nélkül művészinek kell lennie nem csak a külső előadásban, hanem a nyelvezetben is, mely, ha e szónoklat méltóságát meg akarja tartani, semmikép sem állhat alúl a népies irodalom szinvonalán, mely egyszerű tisztaságában magasan áll a póriasság fölött, s nem csekély nyelvismeretet feltételez, hogy megértessék; e nélkül tehát nem vehet abból épületet a hallgatóság. Így nyer fontosságot a nyelvtanitás az egyház céljai érdekében.

De ép oly fontos az, közvetlen iskolai célok tekintetéből is. Ugyanis annak egyik főcélja, hogy a nö-

vendék ismeretköre táguljon, a természeti és erkölcsi, a látható és láthatatlan világ felveendő adataival, képeivel és igazságaival naponként gazdagabbá legyen. Mindez pedig, mint minden tanszak, vallás, szám, földrajz, történelem s a t. előadása is csak a nyelv segítségével történhetik meg, s az ember csak oly mértékben teheti magáévá az ismereteket, a mily mértékben sajátja a nyelv.

Megjegyzendő azonban, miszerint a nyelv nem csak mint eszköz bír fontossággal, s a nyelvtan egyátalában nincs alárendelt szerepre kárhoztatva a népiskolai tantárgyak közt. Ezen felül áll. Mióta a nyelv nem csak külső alkotásában, hanem belső, logikai szerkezetében is bonckés alá vétetett *a mondatok elemzése által*, s mióta a nyelvtan alaki része is megszünt pusztán a formák gépies betanulása lenni: azóta a nyelvtanítás a pedagógok előtt nagy didaktikai fontosságot nyert. Többek között, a helyesirás egyik lényeges része, a szünetjelek felhelyezése nem az önkény és tapogatózás bizonytalan munkája, nem a gondolat egyes részeinek megbénítása, hanem kikerekítése, a részek organikus összefüggésére vitt elvszerű eljárás. S lehet-e a gondolatok organismusával gondolkodás és reflexio nélkül tisztába jőni? És épen azért fontos a nyelvtan, mert gondolkodni tanít, mint kivüle egy tantárgy sem, s annak, ki ebben kellően van képezve, könnyű lesz értelemmel fogni fel mindazt, mi az egyes tanszakokban előadatik.

Ez *a nyelvtanítás alaki célja*, annál nagyobb becsű, mert ez oldalról épen nem áll valamely rideg elkülönzöttségben a gyakorlattól, sőt épen a gyakorlat — a hibátlan beszéd és a helyesirás — érdekében nélkülözhetetlen; mert a nyelvtani szabályok ismerete nélkül sem egyiket, sem másikat nem lehet elsajátítani. És épen eme gyakorlatiasság jelöli ki a nyelvtanítás határait úgy terjedelemre, mint tartalomra nézve a népiskolában: csak az esik körébe, a mi a népies gondolatok elsajátításával, a fogalmazás helyességével, a beszéd és írás hibátlanságával összeköttetésben van.

Ugyanazért nincs okunk legkevésbbé is aggódni a fölött, hogy ezen tantárgy felvétele által, mely tartalmában nagyrészt elméleti irányú, az iskola és az élet egymástól távolabb vettetett volna. Mi tudjuk, hogy a népiskola növendékeit az életre kell nevelni, s ezért a nyelvtant az elméleti alaposság mellett igyekeztünk lehetőleg gyakorlati irányúvá tenni, a tudományt az élettel közvetlen összeköttetésbe hozni.

Minthogy már a nyelvtant főkép a hibátlan beszéd és a helyesirás, tehát egyrészt gyakorlati célok érdekéből tanítjuk: fődolog, hogy az előadásban eme gyakorlatiasság mindenütt szem előtt tartassék. Ezért

1. Csak gyakorlati célokra vonatkozó, azokkal összeköttetésben lévő tételek fejtegettetnek.

2. A nyelvtant nem annyira betanulják, mint inkább maguk készítik a növendékek, maguk vonják el, a hol csak lehet, egyes esetektől a szabályokat.

3. Hol a gyakorlatot meg kell előznie az elmélet-

nek, mint a szünetjelek felhelyezésénél, ott a kifejtett szabályt rögtön kövesse az alkalmazás.

4. Az alkalmazás ne csak mutatványúl szolgáljon, hanem a begyakorlás minden egyes esetben, mondhatni, gépies könnyüségig vitessék.

5. A tanítványok a nyelvtant nem annyira könyvből, mint a tábláról tanulják.

6. Fődolog nem a szabályok betanulása, hanem a feladatok önálló megfejtése, s épen azért a kézikönyv nem a szabályok halmaza, hanem példák és feladatok gyüjteménye.

7. Minthogy a nyelvtan nagy részben nem egyéb, mint alkalmazott logika: az alaktan, ragozás s a t. helyett magát a logikai részt, *a mondattant* szükséges előre bocsátani.

Ezt egyrészt azért, mert erre van fektetve a szünetjelek felhelyezése, mi minden esetre legtöbb gyakorlatot kiván; hadd foglalkodjanak hát azzal a növendékek kezdettől fogva; részint mert ez a nyelvtan legkomolyabb része, gondolkodni tanít, gondolkodóvá tesz, mi nélkül nincs értelmes felfogás, nincs alapos képezés.

Nem szükséges azonban és nem célszerü, hogy egyedül a mondatok elemzésével legyenek elfoglalva a tanítványok, míg az egészen talán szakmányszerüleg keresztül nem mentek. Elegendő egyelőre az egyszerü és kibővített mondatok elemzése a pont, kérdés- és felkiáltásjel használatával.

Azonban az egyes szók nem csak egy organikus

egészet alkotó összeköttetésben, hanem különállólag is, magukban, saját tartalommal és jelentéssel bírnak; szükség azokat, mint a beszédhez tartozó önálló elemeket ezen egyediségökben is felismerni: szükséges kijelölni, egyik vagy másik szó mi része a beszédnek. Szükség továbbá egyrészt gyakorlati célok érdekében az egyes beszédrészeket külsejökben is terjedelmökre nézve tárgyalás alá venni, a szókat tagokra, a tagokat egyes hangokra bontani; ide tartozik a szószármaztatás, szóösszetétel, név- és igeragozás különös tekintettel mindenütt a helyesírásra. Végezetre jő az összetett mondatok elemzése, mely a vonás, pontosvonás, két pont felhelyezését szabályszerűleg megalapítja.

A nyelvtan egész feladata még itt nincs megfejtve. Nem az az összes cél, hogy a tanítványok az egyes szókat hibátlanúl tudják felirni, hanem e mellett azokat gondolataik kifejezésére tudják, a mint kell, összeszerkeszteni, irásba foglalni. Itt különösen a gyakolati élet szükségei vannak szem előtt tartva: levelek, folyamodványok, kötvények, nyugták s a t. taníttatnak a növendéknek, s midőn alkalmilag egy részről a művelt körök által elfogadott illedelmi formákkal, más részről nagy fontosságú polgári intézkedésekkel ismerkedik meg, vagy legroszabb esetben azok iránt figyelmessé tétetik: ez úton őt a tantárgy átvezeti az iskolából a gyakorlati életbe.

A mi a fogalmazási gyakorlatok menetét és módját illeti: a tanítvány a tanító vezetése mellett taglalja a mintadarabokat; megismeri azokból, mit kell tartalmaz-

niok a különnemű iratoknak, megismerkedik a szokottabb kifejezésekkel és formákkal; azután gyakorolja magát az utánszerkesztésben. Itt van megoldva a nyelvtanítás egész feladata. Ha a tanítvány dolgozata minden tekintetben megüti a mértéket; ha az egyes eseteknél szabályra tud hivatkozni, s egész eljárását indokolni tudja: csak akkor nyugtathatja meg magát a tanító, hogy a nyelvtan előadásában megtette, a mit meg kell tennie.

E dolgozat meg volt ugyan eleve próbálva a maga rendeltetése helyén, az iskolában is; mindazáltal, hogy annál gyakorlatibb legyen s a fejtegető módszert lehetőleg megközelítse, igyekeztem birálóim észrevételeinek az átdolgozásban a lehetőségig eleget tenni, a kik névszerint Bocsor István, Erdélyi János, Gyulay Pál, Imre Sándor és Pásztor Dániel urak jóakaratú figyelmeztetésökért fogadják szíves köszönetemet.

Ha a munka kissé bővebb lesz, mint talán előre gondoltuk, e részben azt hiszszük, nem azt kell kérdeznünk, hány ívre terjed, hanem azt: körébe tartozik-e szükségkép, a mi benne adva van? Ily nagy fontosságú tantárgyat tanmódszerűleg, minden részletében teljesen kifejtve és mégis összevontan adni, a lehetetlenséggel határos.

ELSŐ SZAKASZ.

Egyszerű mondatok.

1. §. *Mondat.*

Itt mindenek előtt azt kell a gyermekkel tisztán megértetni: *mi a mondat?* — E végett a tanitó ily formán szólhat növendékeihez:

Tanító. Károly zsebébe nyult, hogy ceruzáját elővegye, de nem találván azt, gondolta magában: *az én ceruzám elveszett.* Ez volt az ő *gondolata.* Ti mit gondoltok, mit csinált azután Károly?

Gyermek. Keresni kezdette a ceruzát. (Vagy: Károly sírni kezdett; Károly gondatlan volt; a Károly zsebje lyukas volt, azért veszett el a ceruza s a t.) *)

T. Ti ezt gondoltátok, ez volt a ti gondolatotok. Ti tudtok gondolkodni. Az emberek mindnyájan tudnak gondolkodni. Az ember eszével gondolkodik; az embernek esze, okossága, okos lelke van. **)

*) Lehet, hogy egyik gyermek így felel, a másik amúgy; mindegy: végre is mindenki gondolt valamit, s a tanítónak alkalma van kitkit arra figyelmeztetni, hogy gondolkodik.

**) Ezeket elmondani aligha lesz jobb alkalma a tanítónak, mint épen itt. S azután mily jő lesz az itt elmondottakat felhasználni, például a *személyes* névmásoknál, ahol minden esetre illő lesz kifejteni azt is, kinek van személye. Így a visszamutató névmásnál is, midőn például azt kell meghatározni: miért hibásak az efféle mondatok: hogy hivják azt az erdőt, *a ki* amott látszik. (Nem *a ki*,

T. Tudjátok-e, mit gondoltam én? Úgy-e nem? Ha azt akarom, hogy megtudjátok, mi az én gondolatom, meg kell azt nektek *mondanom*, *mondattal* kell kifejeznem, p. o. a kréta fehér. Ez egy mondat.

A gondolatot mondattal fejezzük ki.

Egyes mondatok.

T. Egy kis leány tegnap azt mondta: én almát esz*ek*. Ez hibásan volt mondva; így van helyesen: én almát esz*em*. — A minap egy palatáblán ez volt felirva (a tanító a táblára irja a következő mondatot): a*gy*átok ide a könyvemet. Ez hibásan van irva: a*gy*átok; így lesz helyesen: a*dj*átok. Hogy kell a szép magyar nyelven hibátlanúl beszélni és irni, a *magyar nyelvtan*ból fogjuk megtanulni. Vegyétek elő a magyar nyelvtant (ha még nem volna a gyermekeknél, oszsza ki köztük a tanító).

T. Nyissátok fel a könyveket! Ime a magyar nyelvtanban a *mondatok* állnak legelül, a melyekről most szóltam. Károly, olvasd az első mondatot!...

Gy. A cukor édes.

T. Pista, a 2-dik mondatot!

Gy. Az arany sárga.

T. Erzsi, a 3-dik mondatot!

Gy. A fű zöld.

Így olvastatja a tanító a gyermekekkel a kézikönyvből a következő mondatokat:

1. A cukor édes. 2. Az arany sárga 3. A fű zöld. 4. A kréta fehér. 5 A vér veres. 6. A ló rúg. 7. Az ökör bőg. 8. Az üveg törékeny. 9. Az ecet savanyú. 10. A kő kemény. 11. A hold halavány. 12. A rózsa virág. 13. Károly ír. 14. Lajos olvas. 15. Erzsi számol.

T. Miket olvastatok ti most?

---

hanem *a mely:* minthogy az erdő dolog és nem személy, mert nem tud gondolkodni, nincs okossága).

Gy. Mondatokat olvastunk.
T. Mit fejez ki mindenik mondat?
Gy. Mindenik mondat egy gondolatot fejez ki.

2. §. *A mondatok felirása.*

Az elemi nyelvtanításnak kettős czélja van: u. m. 1. elméleti, 2. gyakorlati célja.

Amannak feladata azt eszközölni, hogy a gyermeki értelem élesedjék; mit a nyelvtani formák, tételek, szabályok felmutatása, kifejtése, megkülönböztetése által lehet elérni.

A gyakorlatiasság elve pedig azt követeli 1. hogy a tételek és szabályok egyes példákból vonassanak el; 2. hogy minden szabály — ha arra valami külső eljárást lehet épiteni — mihelyt kellőleg ki van fejezve, azonnal alkalmazásba vétessék, hogy a tanítvány ne csak ismerje a szabályt, hanem meg is tartsa. S a kettő közt igen nagy hézag van. Főleg gyermekkel be lehet tanultatni a nyelvtan minden szabályát, s ő csaknem oly hibásan fog beszélni és irni, mintha mitsem hallott volna azok felől; s ez történik mindenütt, hol az elemi nyelvtanítás nem gyakorlati és nem alkalmazott.

Az eddigiekben közlött kevés nyelvtani ismeret a mondatokról elegendő alap, hogy rajta a következő három gyakorlati tételt a legnagyobb biztossággal felállítsuk s rögtön alkalmazásba vegyük: 1. a mondatban legelől mindig nagy betűt irunk; 2. a mondat után pontot irunk; 3. a pont után mindig nagy betűt irunk, mert ott új mondat következik. Miért késnénk itt az alkalmazással másfél vagy két évet, míg a növendék az elemzésben, a nyelvtani boncolgatásban a mondatok minden nemén és faján keresztül nem hatolt? Ez igen helyén van a rendszeres nyelvtani munkákban, de nem az elemi téren. Itt az ismeret megvilágosítja a gyakorlatot, a gyakorlat megszilárdítja az ismeretet: a kettő együtt az osztatlan cél.

A tanitó itt ily módon járhat el:

T. Irjuk fel e két mondatot a táblára (a tanitó ir):

Az ökör bőg. A ló rúg.

T. Olvasd az első mondatot.... Olvasd a másodikat. ... Milyen betű áll legelül az első mondatban?

Gy. Az első mondatban legelül nagy betü áll.

T. Jól megtartsátok e szabályt:

A mondatban legelül mindig nagy betűt irunk.

T. Olvasd még egyszer az első mondatot.... Mit irtunk ez után a mondat után?

Gy. Ez után a mondat után pontot írtunk.

T. Figyeljetek! ez is főszabály:

A teljesen bevégzett mondat után pontot irunk.

T. Olvasd, a mi a pont után következik.... Milyen betü áll a pont után?

Gy. A pont után nagy betü áll.

T. Igen, *a pont után mindig nagy betűt irunk.* Miért kell a pont után nagy betüt irni?

Gy. Azért, mert a pont után más mondat kezdődik, a mondatban pedig legelül mindig nagy betüt irunk.

T. A pontnál az olvasásban szünetet kell tartani: a pont szünet-jel. Olvassátok a következő mondatokat, s tartsátok ki a szüneteket:

A nap süt. A tüz éget. A bárány virgoncz. A mókus fürge. A nyúl szalad. A ember gondolkodik.

T. Én ezeket a mondatokat fel fogom diktálni, ti pedig irjátok fel, de a szabályokat pontosan megtartsátok mindenütt. (A tanító diktál, a tanítványok írnak.)

A dolgozatokat a tanitó gondosan átnézze, a lehető hibákat a növendékekkel kijavíttassa. Azonban, igen ajánlható eljárás, hogy elébb a tanitványok birálják meg egymás dolgozatait, s a ki hibát talál, azt minden zaj nélkül a jobb-kéz (vagy azon a mutató-ujj) feltartása által adja tudtára a tanítónak. Vagy húzza el kiki a hibák alatt, s

irja fel azok összes számát oldalt a pala-táblára (p. o. 5 hiba), majd visszaadván a dolgozatot az illetőnek, ugyanaz javítsa ki a hibákat, melyekre az aláhuzás által figyelmeztetve van. Végezetre a tanító tart szemlét az egész fölött. — Annak, hogy a tanítványok kölcsönös megbirálás végett dolgozataikat egymással kicserélik, azon jó oldala is megvan, hogy ez úton mindenki gyakorolva lesz idegen kéziratok olvasásában, a mi a közéletben is fölötte szükséges. De erkölcsi hatása is meglesz: a gyermek nagyobb figyelemre és szorgalomra buzdul. Ha a tanító hibát lel az ő dolgozatában, azt természetesnek találja: a tanítónak többet kell önála tudnia; de ha egy hozzá hasonló találja hibásnak az ő dolgozatát, az által ő gyengébbnek tünik fel a vele egy mérték alatt álló birálónál, s az egyenlők közt hátul maradni senkinek sem tetszik, vagyis az ajánlott eljárásnak az önérzetre lesz hatása.

3. §. Állító-, kérdő-, óhajtó-mondat.

T. Én most azt kérdem: ***Mit csinál Károly?*** Mi volt a kérdés?

Gy. Az volt: mit csinál Károly?

T. Ha ezzel a mondattal: ***mit csinál Károly?*** valamit kérdeztem, milyen mondat lesz ez?

Gy. *Kérdő*-mondat lesz?

T. Irjuk fel azt a mondatot a táblára. (A tanító felírja). Olvasd el ezt a mondatot Erzsi! .... Milyen mondat ez?

Gy. Ez egy kérdő mondat.

T. A kérdő mondat után ilyen jelt írunk: ? (Egy kétszer hajlott vonal, alatta egy pont). Ez a kérdés-jel. Ezt a mondatot tehát így kell felírni:

Mit csinál Károly?

T. Micsoda jel ez itt Sándor?

Gy. Kérdés-jel.

T. Milyen mondat után írunk kérdés-jelt?

Gy. Kérdés-jelt a kérdő mondat után írunk.

T. Most vegyük elő a könyvet, s olvassunk abból kérdő mondatokat (2. §.)

1. Mit csinál Károly? 2. Mikor érik a szőlő? 3. Mivel él a mókus? 4. Hol lakik a medve? 5. Honnan fú a szél? 6. Merre repülnek a madarak? 7. Miért szomorkodtok? 8. Hogy hívták az első embert? 9. Ki ölte meg Ábelt? 10. Hány nap van egy évben?

A kezelésre nézve megjegyzendők a következők:

1. Ha csak lehet, minden növendék olvasson legalább egy mondatot, főleg a gyengébbek, kikre mint mindenütt, úgy itt is különös figyelemmel legyen a tanító, kivált kezdetben, hogy el ne maradjanak, sőt saját előmenetelökből a továbbiakhoz is kedvet kapjanak. Az eljárás nagyon egyszerű. A tanító így szól, miután az elolvasandó mondatok ki vannak jelölve: Károly, olvasd az első mondatot.... Pista, a 2-dikat.... Erzsi a 3-dikat, s a. t.

2. Fő gondot fordítson a tanító a helyes hangsúlyozásra az olvasásnál. A hangsúly mindenütt a kérdő-szóra legyen fektetve. — *Mikor* érik a szőlő? *Honnan* fú a szél? Ezekben a mondatokban a kérdő-szók: *mikor? honnan?* ezekben legyen a hangsúly.

Átmenet a felírásra.

Midőn a gyermek elolvasta a mondatot, a mint kell, így szól a tanító: Milyen mondat ez Sándor?

Gy. Ez kérdő-mondat.

T. Micsoda jelt irunk a kérdő-mondat után?

Gy. Kérdés-jelt írunk.

T. Mutasd meg a kérdés-jelt (a könyvben).

Gy. (Mutatja a kivánt jelt könyvében).

T. Irj egy kérdés-jelt a táblára..... Vegye elő mindenki a palatáblát s írjon rá egy-egy kérdés-jelt. (A tanító megvizsgálja, helyesen van-e a jel felírva.)

T. Olvasd a következő mondatokat:

Ki visel gondot az égi madarakra? Merre szállnak a fellegek? Mikor virágzik a körtefa? Hány napból áll egy hét?

T. Olvasd el még egyszer az első mondatot..... Micsoda jel áll ez után a mondat után?

Gy. Kérdés-jel áll.

T. Nagy- vagy kisbetű áll-e a kérdés-jel után?

Gy. A kérdés-jel után nagy betű áll.

T. Figyeljetek! *Mint a pont, úgy a kérdés-jel után is nagy betűt irunk.*

T. Most irjatok, én diktálni fogom a mondatokat. (Diktálja fel a tanító a fölebbi számozott mondatokat; azután vizsgáltassa, végre maga vizsgálja meg a dolgozatokat, s gondosan javíttassa ki azokban a hibákat.)

Állító-mondat.

T. Ha azt mondom: *a kréta fejér*, kérdezek-e én akkor valamit? — Senkitől sem kérdem, hogy a kréta fehér-e, hanem *állítom*, hogy az. Hogy nevezhetjük azt a mondatot, melylyel valamit állítunk?

Gy. Állító-mondatnak.

T. E szerint minő mondat ez: *a kréta fehér?*

Gy. Ez egy állító-mondat.

T. Olvassátok a következő mondatokat.

A farkas ragadozó-állat. A hal a vizben él. Az arany nemes érc. A tölgyfa nagyra nő.

T. Kérdő-mondatok-e ezek?

Gy. Nem, ezek állító-mondatok.

T. Micsoda szünet-jel áll mindenik mondat után?

Gy. Pont áll mindenik után.

T. Micsoda szünet-jelt írunk tehát az állító-mondat után?

Gy. Az állító-mondat után pontot írunk.

T. Foglaljuk össze a két szabályt: *a kérdő-mondat után kérdés-jelt, az állító-mondat után pontot írunk.*

T. A kérdés-jel és a pont *irásbeli jelek*. — Most mondatokat fogok diktálni, írjatok. Vigyázzon mindenki, hogy a felirásban a szabályokat pontosan megtartsa.

A fecske költöző madár. A fű növény. Mikor mennek el a gólyák? Az elefántnak ormánya van. Ki győzte le Góliátot? Hol született Mózes? Isten alkotta e világot. A kegyesek jutalma el nem vész. Nem maradunk örökre a halálban.

Óhajtó-mondat.

T. Ha azt mondom: *bárcsak jó időt adna az Isten!* kérdezek-e azzal valamit? kérdem-e, hogy milyen idő van?

Gy. Nem kérdezem.

T. Állitok-e valamit? állítom-e, hogy jó idö van?

Gy. Nem állítom.

T. Lehet-e ez kérdő- vagy állító-mondat?

Gy. Ez sem kérdő-, sem állító-mondat nem lehet.

T. Egyik sem lehet. Lássuk hát, milyen mondat lesz ez? — Úgy-e, hogy ezzel a mondattal az van kifejezve, mit óhajtok én. Azt óhajtom, hogy bárcsak jó idő volna! Milyen mondat hát ez, ha óhajtást fejez ki?

Gy. *Óhajtó*-mondat.

T. Irjuk fel ezt a mondatot a táblára (felirja). Minthogy ez nem kérdö-mondat, irhatunk-e utána kérdésjelt?

Gy. Nem irhatunk.

T. Pontot irhatunk-e utána?

Gy. Pontot sem írhatunk.

T. Miért nem?

Gy. Mert ez nem állító-mondat.

T. Az óhajtó-mondat után ilyen jelt irunk: ! — s ezt *felkiáltás-jelnek* hívják. (Ez egyfelül vastag, alul hegyben végződő vonal, alatta pont.) Ezt a mondatot tehát így kell felírni:

Bárcsak jó időt adna az Isten!

T. Micsoda jelt írunk a kérdő-mondat után? (kérdés-jelt); az állító-mondat után? (pontot); az óhajtó-mondat után? (felkiáltás-jelt). A felkiáltás-jel is irásbeli jel, mint a kérdésjel és a pont.

T. Most olvassuk az óhajtó-mondatokat:

Bárcsak jó időt adna az Isten! Csak meggyógyulna testvérem! Bárcsak eljőne bátyám! Csak elállna a szél! Bárcsak soká ne tartana a tél! Bár termő esztendőt adna az Isten!

T. Olvasd az első mondatot.... Micsoda jel áll ez után a mondat után? (Felkiáltás-jel) Az utána következő mondat milyen betűn kezdődik? (Nagy betűn). Lássuk a többi mondatokat is.... A felkiáltás-jel után mindenütt nagy betűt találunk. Innen látni lehet, hogy *mint a kérdés-jel és a pont, úgy a felkiáltás-jel után is nagy betűt irunk.*

T. Irjatok, mondatokat fogok diktálni. Vigyázzon mindenki, hogy az irásbeli jeleket helyesen rakja fel, és minden szabályt pontosan megtartson.

A tengeren borzasztó viharok járnak. Hol lakik a krokodilus? Éljen a haza! A magas hegyeket nyárban is hó fedi.

Miután a mondatok felirattak, így szól a tanitó: Olvasd az első mondatot Pista. — Micsoda jelt irtál ez után a mondat után?

Gy. Pontot írtam.

T. Miért kellett ez után a mondat után pontot írni?

Gy. Azért, mert ez állitó-mondat.

T. Milyen betűt irtál a pont után Károly?

Gy. Nagy betűt irtam.

T. Olvasd a második mondatot — Micsoda jelt irtál ez után a mondat után?

Gy. Kérdés-jelt irtam.

T. Miért irtál kérdés-jelt?

Gy. Azért, mert ez kérdő-mondat.

T. A kérdés-jel után milyen betűt irtál Erzsi?

Gy. Nagy betűt irtam.

T. Olvasd a harmadik mondatot. — Micsoda jelt irtál ez után a mondat után?

Gy. Felkiáltás-jelt írtam.

T. Miért irtál felkiáltás-jelt?

Gy. Azért, mert ez óhajtó-mondat.

T. Olvasd a negyedik mondatot. — Micsoda jelt irtál ez után a mondat után?

Gy. Pontot irtam.

T. Miért irtál pontot?

Gy. Azért, mert ez állító-mondat.

4. §. *A mondatok elemzése: alany, állítmány.*

T. Ha azt mondom: *az ökör bőg*, miről szólok akkor?

Gy. Az *ökörről* szólok.

T. S úgy-e, valamit mondok róla? Mit mondok most az ökörről?

Gy. Azt mondom, hogy *bőg*.

T. A mondatnak két része, két tagja van: egyik *a miről*, másik *a mit* róla mondunk. — Figyeljetek! a miről valamit mondunk, az az *alany*. Mondjátok: *alany*. A mit az alanyról mondunk, az az *állítmány*. Mondjátok: *állítmány*. — *Az ökör bőg*, miről szólunk most?

Gy. Az ökörről szólunk.

T. *Az ökör*, ebben a mondatban *alany*. Mit mondunk az ökörről?

Gy. Azt mondjuk, hogy *bőg*.

T. Ez az állitmány.

T. Most a mondat egyes részeit jelöltük ki, egyes ré szeire bontottuk: ez annyit tesz, mint a mondatot *elemezni*. Jelöljétek ki a következő mondatokban az alanyt és az állítmányt, azaz: elemezzétek a következő mondatokat.

Alany.	Állitmány.
1. A cukor	édes.
2. Az ecet	savanyú.
3. Az őz	fut.
4. A pacsirta	énekel.
5. A lud	gágog.
6. A fecske	repül.
7. A gyermek	sir.
8. A tűz	éget.
9. A kő	kemény.
10. Az arany	sárga.

T. Olvasd az első mondatot.... Melyik itt az alany?
Gy. ***A cukor*** az alany.
T. Miért alany „a cukor"?
Gy. Azért, mert arról szólunk a mondatban.
T. Most mond meg az állítmányt.
Gy. Az állítmány „édes."
T. Miért állítmány ez: *édes?*
Gy. Azért, mert ezt mondjuk az alanyról.
Így tárgyaltassanak a többi mondatok is.

T. Olvasd a következő mondatokat:
1. A rigó fütyöl.
2. Fütyöl a rigó.

Az első mondatban: *A rigó fütyöl,* — melyik tagja áll elül, az alany vagy az állítmány?
Gy. Az alany áll elül.
T. A 2-dik mondatban is az alany áll elül?
Gy. Nem, hanem az állitmány.
T. Tehát a mondatban most az alany, majd az állitmány áll elül. Most olvassátok a következő mondatokat, s jelöljétek ki azokban az alanyt és állitmányt.

Állitmány.	Alany.
Rúg	a ló.
Bőg	a tehén.
Édes	a szőlő.
Foly-e	a víz?
Meggyúl-e	a pálinka?
Esik-e	az eső?

T. Irjátok fel a következő mondatokat, s huzzátok el az alany alatt.

Az ég dörög. A nap süt. A csillag ragyog. Az est közelget. A szél üvölt. A patak csergedez. A vihar dühöng. A láng lobog. A lánc csörög. A dob pereg.

T. Irjátok fel a következő mondatokat, s huzzátok el az állitmány alatt.

1. A ló nyerít. Az asztalos fürészel. A kovács kalapál. Az ács farag. A tüz éget. A kő kemény. A madár repül.

2. Kemény a kő. Fehér a fal. Varr a szabó. Sző a takács. Nyargal az őz. Ugat a kutya.

3. Az ég derült volt. Az utcza sáros lesz. A pohár tiszta volt. A gyermekek tanulni fognak. A vesztegető el fog szegényedni.

4. Gyalul az asztalos? Ugat a kutya? Kelepel a gólya? Mély-e a kút? Elrepült-e a madár? Visszajön-e a gólya?

5. A szél elállt. A szél el fog állni. El fog állni a szél? El fog-e állni a szél? A beteg meggyógyult. A beteg meg fog gyógyulni. Meg fog gyógyulni a beteg. Meg fog-e gyógyulni a beteg? A takarékos meggazdagodott. A takarékos meg fog gazdagodni.

5. §. *Szók.*

T. A mondat egyes szókból áll. — Hány szóból áll ez a mondat: *a hó fehér.*

Gy. Ez a mondat három szóból áll.

T. Irjuk fel ezt a mondatot a táblára, s válaszszuk el a szókat egymástól egy függélyes vonalkával így:

A | hó | fehér.

T. Mondatokat fogok diktálni, írjatok, s a szókat így válaszszátok el egymástól:

1. A fösvény nem fog meggazdagodni.
2. A tavasz új életre költi a növényeket.
3. A kegyesek jutalma soha el nem vész.
4. A halálból új életre fogunk ébredni.
5. Isten örök jutalmat ad az igazaknak.
6. Istennek parancsolatit megtartsátok.
7. A nap megvilágosítja a földet.
8. Istennek törvényéről megemlékezzetek.
9. A hamisan szerzett vagyon gonoszúl fog elveszni
10. Istennek neve felmagasztaltassék e földön.

T. Pista, olvasd az első mondatot.... Hogy különítetted el az egyes szókat? (A gyermek olvas; minden szónál szünetet tart.)

T. Vigyázzon mindenki, s ha dolgozatában hiba van, javítsa ki.

Így tárgyaltassanak a többi mondatok is. Végre nézze át a tanitó a dolgozatokat figyelemmel, s a lehető hibákat igazíttassa ki. Különös figyelmet kiván az összetett szók felirása, mint: *meggazdagodik*, *megtartsátok* s a t. (melyeket minden megszakasztás nélkül össze kell írni).

T Mondj valamit Ádámról, Noéról, Ábrahámról, Mózesről, a fecskéről, az oroszlánról. Irjátok fel ezeket a mondatokat, s különítsétek el azokban az egyes szókat egymástól.

1. Ádám a paradicsomban lakott.
2. Noé építette a bárkát.
3. Ábrahám kegyes ember volt.
4. Mózes szabadította ki az izráelitákat a szolgaságból

5. A fecske télben nem lakik nálunk.
6. Az oroszlán igen erős állat.

Ezen mondatokból a tanítványok kézikönyvében csak az első szó van adva. Alkottasson azokból a tanító saját vezetése mellett ezekhez hasonló mondatokat a tanítványokkal élő szóval. Például a gyermek olvassa az 1-ső szám alatt: Ádám.

T. Mondj Ádámról valamit.

Gy. Ádám a paradicsomban lakott. Egy másik gyermek: Ádám volt az első ember, s a t. — Így tegyen a tanító a következő számoknál is (2. 3. 4 5 6.) Azután hagyja magukra a tanitványokat; alkossanak ők az előadottak nyomán mondatokat, irják fel azokat palatábláikra s különítsék el azokban az egyes szókat egymástól.

6. §. *Szók, szótagok, hangok, betűk.*

T. Hány szóból áll ez a mondat: *Az ugorka hasznos növény?*

Gy. Ez a mondat négy szóból áll.

T. Most egyes szókat vegyünk fel, például ezt: *ugorka*; hogy lehetne ezt a szót megszaggatni?

Gy. Így: u—gor—ka.

T. Igen, s ezek szótagok.

A mondatok szókból, a szók tagokból állnak.

T. Hány tagú szó ez: *ugorka.*

Gy. Ez három tagú szó.

T. Melyik itt az első szótag?

Gy. Az első szótag: *u.*

T. Igen, s ez a szótag csak egy hangból áll. Melyik a második szótag?

Gy. A második szótag: *gor.*

T. Micsoda hangokból áll ez a szótag?

Gy. Ezekből a hangokból áll: g-o-r.

T. Melyik lesz a harmadik szótag?

Gy. A harmadik szótag: *ka.*

T. Micsoda hangokból áll ez a szótag?

Gy. Ezekből a hangokból áll: k-a.

T. E szerint *a mondatok szókból, a szók tagokból, a tagok hangokból állnak.*

T. Bontsátok szét a következő mondatokat egyes szókra, a szókat tagokra, a szótagokat egyes hangokra.

1. A róka ravasz állat.
2. Az elefántnak ormánya van.
3. Az oroszlán rettentőn ordít.
4. A birodalmak összeomlanak.
5. A lélek láthatatlan.
6. Az éhség elerőtlenit.
7. Hazudni rút dolog.

T. Micsoda hangokból áll ez a szó: *őz*?

Gy. Ezekből: ő-z.

T. Irjuk fel ezt a szót a táblára (felírja). Mik vannak most a táblára írva?

Gy. Betűk vannak reá irva.

T. A hangokat betükkel írtuk fel.

A hangokat betükkel jelöljük meg az irásban.

Jegyzet. Különbséget kell tenni a hang és betű közt: az irásban betűk, a beszédben hangok vannak.

7. §. *A betűk és hangok felosztása.*

A betük renddel így következnek egymásután (felírva a táblára).

a) Nagy betük: A, Á, B, C, Cs, D, Ds, Dz, E, É, F, G, Gy, H, I, Í, J, K, L, Ly, M, N, Ny, O, Ó, Ö, Ő, P, R, S, Sz, T, Ty, U, Ú, Ü, Ű, Y, Z, Zs, V.

b) Kis betük: a, á, b, c, cs, d, ds, dz, e, é, f, g, h, i, í, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p. r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, y, z, zs, v.

T. Vegyük fel ezt a szót: *út*, s bontsuk szét azon egyes hangokra, melyekből áll, azaz: elemezzük ezt a szót. Melyik lesz benne az első hang?

Gy. Az első hang: *ú*.

T. Ezt magában is tisztán, hangosan ki lehet mondani. Ezért ezt *hangzónak*, *magánhangzónak* hívják. Miért hívják magánhangzónak az *ú*-t?

Gy. Azért, mert hangosan ki lehet magában mondani.

T. Melyik ebben a szóban *út* a másik hang?

Gy. A másik hang: *t* (a hangoztató módszeren *é* nélkül mondva ki).

T. Ezt nem lehet oly tisztán, oly hangosan kimondani, mint az *ú*-t, s ha azt akarom, más hangot kell hozzá kötnöm, azzal együtt kell kimondanom így: *té;* innen ez *mássalhangzó*.

T. Irjuk fel a magánhangzó betüket:

a, e, i, o, u, ö, ü; ezek rövidek;
á, é, í, ó, ú, ő, ű; ezek hosszúk.

Hányfélék a magánhangzók?

Gy. Kétfélék: rövidek és hosszúk.

T. Irjatok olyan szókat, melyekben rövid hangzó van:

fal, fej, fog, fürj, köd, csiga, kert s a t.

Irjatok olyan szókat, melyekben hosszú hangzó van:

vár, vér, íz, ól, úr, őz, csűr s a t.

T. Irjuk fel a mássalhangzókat:

b, c, cs, d, ds, dz, f, g, gy, h, j, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, z, zs, v.

T. A *b* mássalhangzót hány betüvel írjuk fel:

Gy. Egy betüvel.

T. Hát a *cs*-t hánynyal?

Gy. A *cs*-t kettővel.

T. A *b* a felirásban egyszerü, a *cs* pedig összetett mássalhangzó.

A mássalhangzók a felirásban kétfélék:

a) egyszerűek: b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, z, v;

b) összetettek: cs, cz, ds, dz, gy, ly, ny, sz, ty, zs.

Feladatok.

T. Irjátok fel a következő szókat, s huzzátok el azokban a magánhangzók alatt: álom, csipő, üröm, udvar, erő, iskola, véka, mező, törekedés, civakodás, törvénykezés, birodalom, óriás, bútor.

T. Irjátok fel a következő szókat, s huzzátok el azokban a rövid magánhangzók alatt: kökény, bátorság, sövény, vándor, háladatosság, irgalom, tisztaság, fenyű, csomó.

T. Irjátok fel ismét ezeket a szókat, s jelöljétek ki ezekben a hosszú magánhangzókat.

T. Irjátok fel a következő szókat, s jelöljétek ki azokban

a) az egyszerű mássalhangzókat,

b) az összetett mássalhangzókat:

veszély, homály, kenyér, asztag, guzsaly, kalász, rózsa, szögłet, árnyék, göröngy, boglya, selyem, szablya, csata, zsír.

T. Irjatok oly szókat, melyekben a következő magánhangzók legyenek:

a: kar, fal;
a a: kalap, harap;
a á: madár, tatár;
e: szeg;
e ő: tető, fedő;
i é: vidék, vitéz, lidércz;
u a: kupa, csuka, lyukas;
ö ö: öröm, köröm, gyönyör, csömör;
ü ö: üszök;
ü ő: tüdő, küllő.

T. Irjatok oly szókat, melyekben egyszerű mássalhangzók legyenek: felhő, háború, vihar, lakadalom.

T. Irjatok oly szókat, melyekben cs, ds, dz, gy, ly, ny, sz, zs mássalhangzó legyen: csür, rács, findsa, lándsa, bodza, madzag, rongy, súly, mély, nyelv, halász, zsúp.

T. Irjatok oly szókat, melyekben

1) j, és 2) olyakat, melyekben ly mássalhangzó legyen.

Ezen betűk helyes használatát csak szokás, azaz gyakori utánirás által sajátíthatják el a tanítványok. Ennélfogva a következő szókat addig irassa velök a tanító, míg az illető betűk használatában nem tévesztenek.

j-vel iratnak:

ajak, ajándék, ajtó;
baj, báj, bojt, bojtár, borjú;
csajtos, cserje;
dajka, deléj (mágnes), díj;
éj, éjjel, éjfél, ejt;
faj, fáj, fájdalom, fej, fejt, fojt, férj;
ganaj, gerjed, gerjeszt, gyüjt, gyapjú, gyújt;
haj, háj, hajt, hajít, hajó, hajlam, hajlék, hajadon, hajnal, hajdan;
ijász (nyilazó), ijeszt, ifjú;
karéj, kajla, kéj;
lajtorja, lajhár, lejt;
majom, máj, majd, majdan, mejj (kebel), mejjeszt, moraj, mindjárt;
nyáj, nyárjad, nyujt;
olaj, óhajt, óhajtás;
pajkos, pajta, pajzán, pej;
raj, rajta, rajkó, rajz, rejt, rejtek, rojt;
saját, sajt, sejt, sajog, sajtó, sajnál, sohaj, száj, szajkó, széjjel, szíj, szijgyártó;
tajték, tájék, talaj, taraj, tej, terjeszt, tojás, tulajdon, tolvaj;

új (nem régi), ujj (a kézen, lábon), ujság, ujong (örömében kiáltoz);
zaj, zörej;
jaj, jajgat, jár, járvány, játék, javasol, jámbor, jáz (hal), jegy, jel, jeles, jobbágy, jog, jósol, jövendöl;
vaj, vajda.

ly-el iratnak:

akadály, apály, amolyan;
bagoly, bolygó, boglya;
csáklya, csermely, csobolyó, csekély, cserebüly, dereglye, dölyf;
erély, ereklye;
fáklya, foly, folyadék, folyvást, fogoly;
galy, gálya, gomolyg (a füst), golyó, gólya, guzsaly;
hályog, hely, helyes, helység, hüvely, hüvelyk, hólyag, hömpölyg;
ily, ilyen;
kastély, kályha, konkoly, korhely, kölyű, komoly, kölyök;
lapály, lyuk, lyány;
mely, melyik, mély, métely, moly, mosoly, műhely;
oly, olyan, olykor, ölyű, ölyv, osztály, pehely, pelyva;
ragály, rostély;
segély, selyem, súly, sulyom, sólyom, seregély, sonkoly, szabály;
terepély, tengely, tévelygés, tenkely;
ünnepély;
zugoly;
veszély.

A következő szókban az összetett mássalhangzók meg vannak kettőztetve:

Faggyú, fattyú, hattyú, rekettye, szattyán, menny (az

ég), szenny, asszony, össze, vissza, hosszú, könnyű, meszsze, messzely, kottyan, pottyan, loccsan, reccsen, konnyad, fonnyad, annyi, ennyi, mennyi.

A következő szók *lj*-vel iratnak:

Teljes, aljas, hegyalja, aljaz (almot vet).

E szókat a tanítványok a könyvből több ízben utánirják. Hogy a tanító megtudhassa, nem tévesztenek-e a felírásban, irasson velök diktálás után.

T. Irjatok, diktálni fogok.

Gólya, selyem. pajzán, hattyú, boglya, tajték, mosoly, taraly, tengely, hosszú, konkoly, sajt, sólyom, sajtó, sulyom, jegy, s a t.

T. Pista! olvasd az első szót. — Micsoda betükkel irtad fel? A következő szót Károly! Így tovább.

Birálják meg a tanítványok egymás dolgozatát!

8. §. *A szótagolás szabályai.*

T. Irjuk fel a táblára ezt a szót: *úr*. — Hány tagú szó ez?

Gy. Ez egytagú szó.

T. Hány magánhangzó van benne?

Gy. Egy magánhangzó van benne.

T. Egytagú szó, egy magánhangzó van benne. Irjuk fel most ezt a szót: *udvar*. Most szótagoljuk: ud-var. Hány tagú szó ez?

Gy. Ez kéttagú szó.

T. Hány hangzó van benne? (Két hangzó). Kéttagú szó, két hangzó van benne.

Minden szóban annyi a szótag, a mennyi a hangzó.

T. Hány hangzó van ebben a szóban: *nyugalom*? — Hány tagú szó ez?...

T. Hány tagú szó ez: *kiabálás*?

Gy Négytagú szó.

T. Miért?

Gy. Mert négy hangzó van benne.

Feladatok.

T. Irjatok.

1) 10 egytagú, 2) 10 kéttagú, 3) 10 háromtagú, 4) 5 négytagú szót: (nyugodalom, forradalom, gondoskodás, kiabálás, erőtlenség).

5) 5 öttagú szót: (halhatatlanság, felejthetetlen, megemlékezés, halaszthatatlan, hatalmaskodás).

6) 2 hattagú szót: (elfelejthetetlen, elviselhetetlen).

Folytatás.

T. Irjuk fel a táblára ezt a szót: *óra.* Hány szótagból áll ez Erzsi?

Gy. Két szótagból áll (a gyermek szótagolja).

T. Irjuk fel a táblára úgy, a mint tagoltad: ó-ra. .. Hány hangzó van ebben a szóban?

Gy. Ebben a szóban két hangzó van: ó és a.

T. Melyik hangzó áll elül?... Melyik áll utól? Hány mássalhangzó van benne?

Gy. Egy máasalhangzó, az r.

T. A felirt szóra mutatva: hány hangzó közt áll ez a mássalhangzó?

Gy. Két hangzó közt áll.

T. S a szótagolásnál melyik hangzóhoz foglaltad, az előbbihez-e, vagy az utóbbihoz?

Gy. Az utóbbi hangzóhoz.

T. Figyeljetek! Egy szabály a szótagolásnál, hogy ***ha két hangzó közt áll egy mássalhangzó, azt mindig az utóbbi hangzóhoz kell foglalni***

T. Ebben a szóban: *akó* (felírva a táblára), melyik hangzóhoz foglaljátok a *k*-át?

Gy. Az *ó*-hoz.

T. Miért ahoz?

Gy. Azért, mert az az utóbbi hangzó.

Feladatok.

T. Irjátok fel a következő szókat tagolva a palatáblára:

Adó, akó, idő, apa, ásó, arany, ezüst, ólom, biró, búza, daru, karó, répa, marok, lábas, tágas, sátor, üveg, pohár.

T. A három-, négy- s több tagú szóknál is így kell eljárni, t. i. a mássalhangzót mindig hátra kell vetni így: a-ra-tó, ma-ra-dék, ü-ve-ges, á-za-lék, si-ra-lom, zá-ra-dék, a-da-ko-zás.

Tagoljátok a következő szókat:

Sátoros, pihenés, darabos, akarat, birodalom, hajókázás, bizodalom; melegíteni, örökösödés, utasitások, adakozások.

T. Mondj egy szót, melyben összetett mássalhangzó van.

Gy. (Mondja) *anya*.

T. Irjuk fel a táblára ezt a szót tagolva: a-nya. Az összetett mássalhangzót nem osztottuk meg, hanem együttfoglaltuk az utóbbi hangzóhoz.

T. Irjátok fel a következő szókat tagolva:

Agyag, helyes, kenyér, tányér, kasza, mozsár, kacsa, kócsag, veszély.

T. Vegyük fel ezt a szót: *erdő* (a táblára írja). Hány magánhangzó van ebben a szóban?

Gy. Két magánhangzó van benne: *e* és *ő*.

T. Hány mássalhangzó van a két magánhangzó közt?

Gy. Két mássalhangzó van: *r* és *d*.

T. Tagold ezt a szót; én a táblára írom úgy, amint tagolni fogod.

Gy. Tagol: er-dő (a tanító felírja).

T. Hogy oszlott meg a két mássalhangzó?

Gy. Úgy, hogy az egyik magánhangzóhoz is adtunk egy mássalhangzót, a másikhoz is.

T. Itt az a szabály, hogy ha két mássalhangzó két magánhangzó közt áll, az egyik mássalhangzót az egyik, a másikat a másik magánhangzóhoz kell foglalni. Az utóbbi szótag mássalhangzón kezdődik.

Irjátok fel tagolva a következő szókat: ajtó, ablak, kendő, kender, szendergés, kedvetlenség, hatalmaskodás, andalgás, engedelmesség, halhatatlanság, erőtlenség.

A mi a kezelést illeti: a több tagú szók tagolásáná ezt az eljárást lehet követni.

T. Irjuk fel a táblára ezt a szót: *erőtlenség* (felírja). Melyik itt az első magánhangzó? (Az *e.*) Melyik a második? (Az *ő.*) Hány mássalhangzó áll köztök? (Egy mássalhangzó, az *r*). Melyik magánhangzóhoz kell ezt foglalni? (Az utóbbihoz, az *ő*-höz). E szerint elűl az *e* magánosan fog állni, maga fog egy szótagot képezni; válaszszuk el azt egy függélyes vonallal így:

e | rőtlenség.

Most folytassuk. Micsoda hangzók következnek ebben a szóban? (Az *ő* és *e*). Micsoda mássalhangzók vannak e két magánhangzó közt? (A *t* és *l*). Hogy kell e két mássalhangzót e közt a két hangzó közt megosztani? (Úgy, hogy a *t*-ét az elébb álló magánhangzóhoz foglaljuk, az *ő*-höz, az *l*-et az utóbbihoz, az *e*-hez. Válaszszuk el ezeket is egymástól egy függélyes vonallal:

e | rőt | lenség.

Így folytassa a tanító a tagolást, így tagoltasson mennél több szót a tanítványokkal. Nem oly hosszadalmas ez a gyakorlatban, mint így a szóbeli leirásnál és elöadásnál. S

a mi tisztán a gyermek elé van állítva, könnyen megy és biztos ismeretté válik.

Az összetett mássalhangzók elválhatlanok. Tagoljátok irásban a következő szókat: nagyság, hasznos, angyal, rongyos, posztó, asztal, szablya, egyszer, kétszer, tízszer, húszszor.

T. Hány hangzó van ebben a szóban: *templom?*

Gy. Ebben két hangzó van; *e* és *o*

T. Hány mássalhangzó van a két hangzó közt?

Gy. Három mássalhangzó van: *mpl*.

T. Tagoljuk ezt a szót: temp-lom. Hány mássalhangzót foglaltunk az utóbbi magánhangzóhoz?

Gy. Egy mássalhangzót foglaltunk hozzá.

T. Itt ezt a szabályt kell megtartani: *ha két magánhangzó közt három mássalhangzó van, az utóbbi magánhangzóhoz csak egy mássalhangzót veszünk.*

Irjátok fel tagolva a következő szókat: hangzat, hangzó, zengzet, egyszersmind.

A szótagolásnál az egész eljárást a következő szabályba lehet foglalni.

Ha két magánhangzó közt egy, két, három mássalhangzó van, az utóbbi magánhangzó előtt mindig egy mássalhangzónak kell állni.

Tudva van, hogy a szótagolás szabályait különösen azért kell ismerni, hogy a szókat helyesen tudjuk a sorok végén megszakasztani; azért át kell mennünk az alkalmazásra, a következő eljárással.

T. Irjuk fel a táblára a következő mondatot:

Dávid volt az izráeliták leghatalmasabb királya.

Ime, ez a szó „leghatalmasabb" nem fért le az első sorba, hanem a következőbe kellett abból átvinni egy pár szótagot, meg kellett azt szakasztani. Itt a következőkre kell figyelni.

1. A megszakasztás úgy történjék meg, amint a szó-

tagolás szabálya kivánja: *leghatal-masabb*, és nem *leghatalm-asabb*, mert az átvitt szótagnak mássalhangzón kell kezdődnie.

2. A megszakasztásnál ezt a jelt használjuk: -, mely összeköti a szónak azon részét, mely a sor végén van felírva, azzal, melyet a következő sor elejére átviszünk. Ez a *kötjel.*

Szabályok.

1. A felirásban a sorok végén úgy kell megszakasztani a szókat, mint a szótagolás törvénye kivánja.
2. A megszakasztásnál kötjelt (-) használunk.

Irjatok mondatokat a nyelvtanból s vigyázzatok, hogy a sorok végén a szókat helyesen szakaszszátok meg.

Tudjuk, hogy a megszakasztásra nézve az összetett szók kivételt formálnak. Lássunk ezekből egy pár példát.

T. Ez a szó „feláll“, két szóból van összetéve, ezekből: „fel“ és „áll.“ Ezt így kell megszakasztani: „fel-áll.“ (Ezen felül vigyázni kell ebben a szóban · *áll*, *állok* a két *ll*-re). Összetett szók ezek is: felébred, felakad, felindul; valamint ezek is: elesik, elolvad, elárad s a t. Hogyan kell ezeket megszakasztani? (fel-ébred, fel-akad, fel-indul; el-esik, el-olvad, el-árad s a t.) Így ezeket: meg-indul, meg-áztat, meg-igér, meg-öregszik, meg-édesít, meg-ízlel s a t.

Az összetett szókat úgy kell megszakasztani, a mint külön-külön magukban állanak.

Egy esetet még meg kell említeni.

T. Vegyük fel ezt a szót: *kiabál* (felírva a táblára). Hány tagú szó ez? (Három tagú). Miért három tagú? (Mert három magánhangzó van benne). Irjuk fel ezt a szót tagolva: ki-a-bál. Micsoda mássalhangzó van az első szótagban? (*k* mássalhangzó); hát a második szótagban? (Itt nincs más-

salhangzó, hanem az *a* magánhangzó egyedül képez egy szótagot. Hány mássalhangzó következik utána? (Egy mássalhangzó).

Szabály.

Ha valamely szóban a magánhangzó előtt nem áll mássalhangzó, s utána csak egy mássalhangzó következik, úgy a magánhangzó egyedül képez egy szótagot.

Irjátok fel tagolva a következő szókat: leigáz, kiéget, hiéna, hiedelem, beavat, beépít, riadó, sóárulás.

9. §. *A hangzók hangjokra nézve.*

T. Ezt a szót *ajtó*, mélyebb vagy vastagabb hangon lehet kimondani, mint például ezt: *bibic*. Ezt a szóban levő hangzó okozza. Micsoda hangzók vannak ebben a szóban: *ajtó?*

Gy. Ebben a szóban *a* és *ó* hangzók vannak.

T. Ezek vastagok vagy mély hangúak..... Micsoda hangzók vannak ebben a szóban: *bíbic*.

Gy. *í* és *i* hangzók vannak benne.

T. Ezek a hangzók éles hangúak. — Micsoda hangzók vannak ebben a szóban: *üröm*?

Gy. Ezek a hangzók vannak benne: *ü* és *ö*.

T. Ezek a hangzók vékony hangúak.

A hangzók így osztatnak el hangjokra nézve:

a) vastagok vagy mély hangúak, ezek: a, o, u, á, ó, ú;

b) vékony hangúak, ezek: e, ö, ü, ő, ű,

c) éles hangúak, ezek: é, i, í.

T. Micsoda hangzók vannak ebben a szóban: *udvar?*

Gy. *u* és *a* hangzók vannak benne.

T. Milyen hangzók ezek hangjokra nézve?

Gy. Vastag hangúak.

T. Ezért maga a szó is *udvar*, vastag (vagy mély) hangú szó lesz. — Milyen hangú szó ez: *udvar?*

Gy. Ez vastag hangú szó.

T. Miért vastag hangú?

Gy. Azért, mert vastag hangú hangzók vannak benne.

T. E helyett: *vastag hangú*, ezt is szokták mondani: *alhangú*. Ez a szó tehát *udvar* alhangú szó.

A mely szóban alhangú szók vannak, az alhangú szó.

Feladatok.

1. Mondjatok alhangú szókat: kapa, vadász, róka, fuvaros, fúvó, fúró.

2. Irjatok alhangú szókat.

Irja fel a tanító az alhangú hangzókat a táblára, hogy látván azokat a tanitványok, a szók felkeresésében annál könnyebben és biztosabban tájékozhassák magukat.

T. Micsoda hangzók vannak ebben a szóban *erő*? (*e* és *ő*). Milyen hangú hangzók ezek? (Felhangú hangzók). Milyen hangú szó tehát ez: *erő*? (Felhangú szó). A mely szóban felhangú hangzók vannak, az felhangú szó. Irjuk fel a felhangú hangzókat a táblára (e, ö, ő, ü, ű.)

Feladatok.

1. Mondjatok felhangú szókat: erdő, öröm, üröm, temető, örvendetes.

2. Irjatok felhangú szókat.

T. Micsoda hangzók vannak ebben a szóban: *ízék*? (*í* és *é* hangzók). Hangjokra nézve milyen hangzók ezek? (Éles hangú hangzók). Innen milyen hangú szó ez: *ízék*? (Éles hangú szó).

A mely szóban éles hangú hangzók vannak, az éles hangú szó.

Feladatok.

1. Mondjatok éles hangú szókat:

a) egy tagúakat: víz, hid, ég, ék, kék, lék s a t.

b) több tagúakat: vidék, vitéz, épít, szépít, kivirít. kikísér, élénkség.

2. Irjatok éles hangú szókat.

T. Milyen hangzók vannak ebben a szóban: *gyertya?*

Gy. Egyik az *e*, felhangú, másik az *a*, alhangú.

T. E szerint ebben a szóban milyen hangok jőnek össze?

Gy. Alhang felhanggal jön össze.

T. Figyeljetek: ez alhangú szó.

Ilyenek még: gyertya, hernyó, gerenda.

Jegyzet. Iyen szerkezetű szó, a melyben t. i. alhang felhanggal jön össze, igen kevés van nyelvünkben.

T. Ebben a szóban: *virág*, micsoda hangzók vannak? (*i* és *á*). Milyen hangú hangzók ezek? (Az *i* éles, az *á* alhangú hangzó). E szerint ebben a szóban milyen hangú hangzók jőnek össze?

Gy. Éles hangú alhangzóval jön össze.

T. Ez is alhangú szó.

Szabály.

Ha valamely szóban alhang felhanggal, vagy alhang éles hanggal jön össze, a szó mindkét esetben alhangú lesz.

Milyen hangú szók ezek: ital, kígyó, karika, hernyó, répa, acél.

T. Olvasd az első szót Pista! (ital). Hány hangzó van benne? . . . Milyen hangú hangzók ezek, Erzsi? . . . Milyen hangú hangzók jőnek itt össze, Sándor? . . . Milyen hangú szó ez: *ital?*

Így járjon el a tanitó a többi szók körül is.

T. Hány hangzó van ebben a szóban: *merít?* (Két hangzó van: *e* és *í*). Milyen hangú hangzók ezek? (Az *e*

felhangú, az *i* éles hangú hangzó). E szerint ebben a szóban felhang éles hanggal jön össze. Ez felhangú szó.

Ha valamely szóban különböző osztályú hangzók jőnek össze, a szó mindig a mélyebb hangzásútól neveztetik el. Az osztályok így következnek egymásra: alhang, felhang, éleshang.

T. Ebben a szóban: ***kenyér***, milyen hangú hangzók jőnek össze?

Gy. Felhangú és éles hangú hangzók.

T. Melyik ezek közül a mélyebb hangzású?

Gy. A felhang.

T. Milyen hangú szó tehát ez: ***kenyér?***

Gy. ***Kenyér*** felhangú szó.

T. Ebben a szóban ***csiga*** milyen hangok jőnek össze?

Gy. Éles hang alhanggal jő össze.

T. Melyik ezek közül a mélyebb hangzású?

Gy. Mélyebb hangzású az alhang.

T. Milyen hangú szó tehát ez: ***csiga?***

Gy. Alhangú szó.

T. Ebben a szóban *hernyó*, milyen hangú hangzók jőnek össze?

Gy. Felhang alhanggal jő össze.

T. Melyik ezek közül a mélyebb hangzású?

Gy. Az alhang a mélyebb hangzású.

T. Milyen hangú szó tehát ez?

Gy. Alhangú szó.

A tanító a felvett szókat a tárgyalásnál a táblára irja.

Feladatok.

Irjatok *a)* 10 alhangú, *b)* 10 felhangú, *c)* 10 éles hangú szót.

10. §. Főnév.

T. Nevezd meg mindazt, a mit ebben a szobában látsz.

Gy. Látom a könyvet, az asztalt, a széket, a táblát a tollat, a papírt, az íróvesszőt, a kalapot, a sapkát s a t.

T. Ezek *tárgyak*, a könyv is tárgy, a toll is, a tábla is s a t.

A tárgyak nevei a beszédben főnevek.

Így *asztal* főnév; szék, pohár, ajtó, kulcs s a t. főnevek, mert tárgyak nevei.

Nevezzétek meg s aztán irjátok fel, micsoda tárgyak vannak

1. *az iskolában;* (tábla, könyv, papír, tenta. toll, ceruza s a t.)
2. *a lakszobában;* (szék, asztal, nyoszolya, ágy, lepedö, párna, tükör, üveg, pohár, kályha, óra s a t.)
3. *a konyhában;* (fazék, csupor, tál, tányér, villa, tűz, fa, liszt, só, hús, vaj, zsír s a t.
4. *uz udvaron;* (fa, forgács, válú, tyúk, lúd, kacsa, pulyka, disznó, szekér, borona, eke s a t).
5. *a pincében;* (hordó, üveg, bor, pálinka, ser s a t.
6. *a kertben;* (saláta, petrezselyem, répa, káposzta, paszuly, borsó, retek, alma, körte, rózsa, szegfü s a t.)
7. *a mezőn;* (búza, gabona, árpa, zab, kukorica, burgonya (krompé), lencse, borsó s a t)
8. *a réten;* (fű, széna, rend, rudas, villahegy, boglya s a t.
9. *az erdőn;* (fa, tölgyfa, bikkfa, fenyüfa, tövis, gomba, moh, nyúl, róka, farkas, őz, szarvas, medve s a t.)
10. *a vízben;* (hal, harcsa, potyka, csuka, rák, nadály s a t.)

11. §. Egyes szám, többes szám.

T. Ha azt mondom: itt van a *könyv*, hány könyvről szólok akkor, egyről vagy többről?

Gy. Egy könyvről.

T. Igen, és akkor ez a főnév *könyv*, az *egyes szám-ban* van. — Hát ha azt mondom: itt vannak a könyvek, hány könyvről szólók, egyről-e vagy többről?

Gy. Akkor több könyvről szólok.

T. És épen azért, mivel több könyvről szólok, a név: *könyvek,* többes számban van. Könyv egyes számban, könyvek többes számban.

Figyeljetek! A név vagy egyes, vagy többes számban van.

Egyes szám.	Többes szám.
1. Könyv	könyvek
2. toll	tollak
3. tábla	táblák
4. fal	falak
5. ablak	ablakok
6. ajtó	ajtók
7. tű (varró	tűk
8. tő (fatő)	tövek
9. hamu	hamvak
10. daru	darvak.

A kézi-könyvben ezen nevek csak az egyes számban vannak feladva. A kezelés módja ez:

T. Pista! olvasd, melyik szó áll az 1-ső szám alatt?

Gy. (Olvassa): *Könyv.*

T. Mit jelent ez a szó?

Gy. Tárgyat jelent.

T. Micsoda része ez a beszédnek (vagy micsoda beszédrész ez)?

Gy. Főnév.

T. Miért főnév?
Gy. Mert tárgyat jelent.
T. ***Könyv*** egyes számban van-e, vagy többes számban?
Gy. Egyes számban van.
T. Hogy lesz a többes számban?
Gy. A többes számban ***könyvek***.
T. Olvasd a 2-dik szót, Erzsi!
Gy. (Olvas): toll s a t. mint az 1-ső szám alatt Így vétetnek fel s tárgyáltatnak a többi nevek is.

T. Irjátok fel ezeket a neveket a palatáblára egyes és többes számban.

T. Irjátok fel még a következőket is egyes és többes számban. (Itt már szóbeli tárgyalás nem történik, hanem magukra hagyatnak a tanítványok).

1. Ló	*a többes számban* :	lovak
2. ökör		ökrök
3. kutya		kutyák
4. nyúl		nyulak
5. csikó		csikók
6. macska		macskák
7. disznó		disznók
8. gólya		gólyák
9. fülmile		fülmilék
10. bárány		bárányok.

T. Irjatok mondatokat, melyekben a név egyes, majd többes számban legyen.

Egyes szám.	Többes szám.
1. A ló nyerít.	A lovak nyerítnek.
2. Az ökör bőg.	Az ökrök . . .
3. A kutya ugat.	A kutyák . . .
4. A nyúl fut.	A nyúlak . . .
5. A csikó szopik.	A . . . .
6. A macska nyávog.	A . . . .

Egyes szám.	Többes szám.
7. A disznó röfög.	A . . . . . .
8. A gólya kelepel.	A . . . . . .
9. A fülmile csattog.	A . . . . . .
10. A bárány ugrál.	A . . . . . .
11. A daru kurjant.	A . . . . . .
12. A kígyó sziszeg.	A . . . . . .

Irjatok főneveket egyes- és többes-számban.

1. Állatok nevei.

Egyes szám.	Többes szám.
Elefánt	elefántok
tigris	tigrisek
hiéna	hiénák
majom	majmok

2. Ételek nevei.

Kenyér	kenyerek
szalonna	szalonnák
sódar	sódarak

3. Konyhai eszközök

Fazék	fazekak
tál	tálak
serpenyő	serpenyők
kanál	kanalak

4. A mi vasból készült.

Kés	kések
villa	villák
balta	balták
fejsze	fejszék
lánc	láncok
szeg	szegek
kulcs	kulcsok

5. A mi bőrből, szijból készült.

Egyes szám.	Többes szám.
Csizma	csizmák
cipő	cipők
kantár	kantárok
gyeplő	gyeplők
nyereg	nyergek
keztyű	keztyűk.

6. A mi rézből készült.

gyertyatartó	gyertyatartók
üst	üstök
vasaló	vasalók
s a t.	s a t.

Irjatok ezekről mondatokat egyes és többes számban.

Példák.

Egyes szám.	Többes szám.
Az elefánt erős.	Az elefántok erősek.
A tigris kegyetlen	A tigrisek kegyetlenek.
A majom ügyes	A majmok ügyesek.
A kenyér megszárad.	A kenyerek megszáradnak.
A fazék törékeny.	A fazekak törékenyek.
A lánc csörög.	A láncok csörögnek.
A csizma elszakad	A csizmák elszakadnak.
A gyertyatartó fényes.	A gyertyatartók fenyesek.

T. ***Ki*** varrja a ruhát?
Gy. A szabó.
T. Ez főnév; melyik kérdésre feleltél vele?
Gy. Erre a kérdésre: ***ki?***
T. ***Mi*** van az asztalon?
Gy. Könyv.

T. Ez is főnév; melyik kérdésre feleltél vele?

Gy. Erre a kérdésre: *mi.*

T. Főnévvel erre a kérdésre felelünk: *ki?* vagy *mi*?

T. A könyv, tábla, fal, kulcs, hang, iz, szag, oly tárgyak, melyeket látás, hallás, izlelés, szaglás, tapintás által észre lehet venni, meg lehet érezni: ezek *érzéki tárgyak.* Mondjatok érzéki tárgyakat!

Gy. Érzéki tárgy a palatábla, az iróvessző, a toll, a tenta, a papír, az ablak s a t.

T. Olvassátok a következő mondatokat:

A *vitézség* igen szép a katonában. A *fösvénység* utálatos. A *szépség* mulandó.

T. Olvasd még egyszer az első mondatot..... Mi szép (a katonában)?

Gy. A vitézség.

T. Melyik kérdésre feleltél ezzel a szóval: *vitézség?*

Gy. Erre a kérdésre: *mi?*

T. Innen ez a szó micsoda része a beszédnek?

Gy. Főnév.

T. Igen, s mint főnév ez is tárgyat jelent, de olyat, a mely láthatatlan, mint a gondolat, a mely az érzékek elől el van vonva, ezért *elvont tárgyat.* Mondjátok: *elvont tárgy*.... Milyen tárgyat jelent ez a főnév: *vitézség?*

Gy. Elvont tárgyat jelent.

T. Ilyen elvont tárgyat jelentő főnevek: fősvénység, szépség, szabadság, halhatatatlanság, gyorsaság, szerénység, hűség.

Irjatok oly főneveket, melyek elvont tárgyakat jelentenek.

Tulajdon nevek.

Magyarország legnagyobb folyói a Duna, Tisza, Dráva, Száva; legnagyobb hegyei a Tátra, Mátra, Fátra; legnagyobb városai: Pest és Debrecen; legnagyobb tavai: a

Balaton és Fertő. A földrészek ezek: Európa, Ázsia, Áfrika, Amérika és Ausztrália. A földön legnagyobb puszta a Szahara. Hunyady János nagy ember volt.

T. Hány folyót hívnak Dunának?

Gy. Egy folyót.

T. Igen, ez egy folyó neve, ez *tulajdon-név*.... Hány hegyet hívnak Tátrának?

Gy. Egy hegyet.

T. *Tátra* is tulajdon-név.

A folyók, hegyek, tavak, városok, országok, földrészek nevei tulajdon-nevek, valamint a családi és kereszt-nevek is.

T. A te neved János, a tied István, az övé Erzsébet. Titeket akkor neveztek így el, mikor megkereszteltek; ezért János, István, Erzsébet *keresztnevek.* Mondjatok keresztneveket, fiúkét, leányokét.

Téged Kovács Jánosnak hívnak, édes atyádat Kovács Andrásnak, édes anyádat Kovács Andrásnénak, bátyádat Kovács Pálnak, húgodat Kovács Erzsébetnek. Ezek tartoznak a családhoz; Kovács a családi név.... Te a Gál, te a Főző, te a Nagy családból való vagy. — Mondjatok családi neveket.

Minden tulajdon-nevet nagy kezdő betűvel irunk.

Irjátok fel azok neveit, a kik az első, második, harmadik székben ülnek.

Irjátok, a mit diktálni fogok.

1. Legnagyobb város Európában London.
2. A legnagyobb tavak Amerikában vannak.
3. Legnagyobb folyó az Amazon.
4. A Duna mellett népes városok feküsznek.
5. Az izráelitákat Mózes vezette ki Egyiptomból.
6. Az izráeliták száraz lábbal mentek át a Jordánon.
7. A kis Dávid legyőzte a nagy Góliátot.
8. Hatalmas király volt Hunyady Mátyás.
9. A magyarok Árpád alatt foglalták e hazát.

10. A Balatonnak kies vidéke van.
11. A Fertő mellett jó borok teremnek.
12. Gőzösök járnak a Tiszán.
13. Hol lakott elsőben Ádám?
14. Hol született Ábrahám?
15. A Tigris és Eufrates folyók közt feküdt Kálden.

Közös főnevek.

T. Mutass egy könyvet, Erzsi! te is egyet, te is ... Ez is könyv, az is, amaz is, azaz: ennek is könyv a neve, annak is, amannak is. — Csak egy tárgynak a neve-e ez: *könyv?*

Gy. Nem egynek, hanem soknak.

T. A mely név nem egy, hanem sok tárgynak neve, az közös név.

Közös nevek: ablak, ajtó, ház, udvar, szekér, fa, folyó, gyermek, város, torony s a t.

Feladatok.

1. Mondjatok közös főneveket.
2. Irjatok fel 10 közös főnevet.

12. §. *Melléknév.*

T. Vegyük fel ezt a mondatot: *a rózsa virág.* Jelöld ki ebben az alanyt.

Gy. A rózsa alany.

T. Most az állítmányt.

Gy. Virág állítmány.

T. Micsoda része a beszédnek *rózsa?*

Gy. Főnév.

T. Hát *virág* micsoda része?

Gy. Az is főnév.

T. Micsoda beszédrész tehát ebben a mondatban mind az alany, mind az állítmány?

Gy. Mind az alany, mind az állítmány főnév.

T. Vegyük fel most ezt a mondatot: *a tábla szögletes.* Jelöld ki ebben az alanyt, azután az állítmányt.

Gy. *A tábla* alany, *szögletes* állítmány.

T. Micsoda beszédrész *tábla?*

Gy. Főnév.

T Itt az alany főnév, tárgyat jelent, az állítmány pedig *szögletes* azt fejezi ki, milyen az a tárgy, tehát nem magát a tárgyat, hanem annak milyenségét, minőségét; minő? szögletes. Ez nem főnév, hanem melléknév. Minő a tábla? szögletes. Melléknévvel erre a kérdésre felelünk: minő? milyen?

Az oly szók, melyek minőséget jelentenek, melléknevek.

A hó szine fehér. Minö? fehér; fehér melléknév.

Minő lehet a vonal? Egyenes, görbe, dölt, függélyes, vékony, vastag; ezek melléknevek.

Minö lehet a kutya? Kövér, sovány, harapós, jámbor, hamis, lomha, hűséges, gyors, tanulékony, erős, bátor, tarka s a t.; ezek is melléknevek.

A melléneveket legbiztosabban mondatokból lehet felismerni, p. o. a torony magas; milyen? magas; ez a szó melléknév; a kutya hűséges; milyen? hűséges (melléknév).

Feladatok.

Irjátok ki a következő mondatokból a mellékneveket.

1. A tű hegyes; milyen? hegyes.
2. A tojás ripacsos; milyen?
3. A kréta fehér; milyen?
4. A kút mély; milyen?
5. Az ecet savanyú; milyen?
6. A kő kemény; milyen?
7. A vas nehéz; milyen?
8. Az arany sárga; milyen?
9. Az üveg átlátszó; milyen?
10. A róka ravasz; milyen?

11. A mókus fürge; milyen?
12. A tű zöld; milyen?
13. Édes a cukor; milyen?
14. Szúrós a tövis; milyen?
15. Szürke az egér; milyen?
16. Drága a sáfrány; milyen?
17. Szagos a szegfű; milyen?
18. Könnyű a pelyva; milyen?
19. Széles az utca; milyen?
20. Keskeny a padló; milyen?
21. A tölgyfa terepély; milyen?
22. A hordó öblös; milyen?
23. A teve púpos; milyen?
24. A víz folyékony; milyen?
25. A bazsarózsa piros; milyen?

Nem lehet feltenni, hogy ennyi kérdésre irásban megfelelvén a gyermek, a mellékneveket jövőben egész könnyűséggel meg ne különböztesse és ki ne jelölje: felteszi magának a kérdést: *milyen? minő?* s az őt azonnal útba igazítja.

13. §. Névelő.

T. Irjuk fel a táblára ezeket a mondatokat:

1. Az egér szürke.
2. A párduc tarka.

Olvasd az első mondatot Pista! a másodikat Mari! Jelöld ki az első mondatban az alanyt, — az állítmányt.... Micsoda beszédrész az alany, *egér?* (főnév). Hát az állítmány, *szürke?* (melléknév). Még egy szócska van ebben a mondatban elül, ez a szócska *'az,'* micsoda beszédrész ez, még nem tudjátok. Lássunk még nehány mondatot:

3. *Az* ember dolgozik.
4. *Az* állat érez.
5. *Az* oroszlán ordít.

Micsoda beszédrész előtt áll ez a szócska a 3-ik mondatban? *ember* micsoda beszédrész? Főnév. Tehát főnév előtt áll. Hát a 4-ik, hát az 5-ik mondatban? (Mindenikben főnév előtt áll).

Lássuk most ezeket a mondatokat:

6. Az öblös hordóba sok bor fér.
7. Az illatos virág elhervad.
8. Az erős oroszlán dühöng.

A 6-dik mondatban micsoda beszédrész előtt áll ez a szócska *,az?' öblös* micsoda beszédrész? (Melléknév). Tehát melléknév előtt áll. Hát a 7-dik, hát a 8-dik mondatban? (Mindenütt melléknév előtt áll).

Minthogy ez a szócska *,az'* vagy főnév, vagy melléknév, átalában mindig név előtt áll, innen így hívjuk: *névelő.*

T. Micsoda beszédrész tehát ez a szócska *az?*

Gy. Ez a szócska névelő.

T. Miért hivják névelőnek?

Gy. Azért, mert mindig név előtt áll.

T. Olvasd a 2-dik mondatot: *A párduc tarka*.... Ez a szócska *,a'* melyik szó előtt áll?

Gy. Ez előtt a szó előtt *párduc.*

T. Micsoda része ez a beszédnek?

Gy. Főnév.

T. Ez a szócska tehát főnév előtt áll.... Olvasd a 9-dik mondatot.

9. A jó gyermek engedelmeskedik szüleinek.

T. Ez a szócska *,a'* melyik szó előtt áll itt?

Gy. Ez előtt: *,jó.'*

T. Micsoda része ez a beszédnek?

Gy. Melléknév.

T. Tehát most melléknév, majd főnév, de mindig név előtt áll; ezért ez is *névelő.*

Mint ez a szócska *az*, úgy ez is *a* mindig név előtt áll a beszédben, ezért ez is névelő.

T. Hány névelőt különböztettünk meg?

Gy. Kettőt: az egyik *az*, a **másik** *a*.

T. Lássuk, hol használjuk az egyiket, hol a másikat. — Olvasd a 10-dik mondatot.

10. Az egér szürke.

T. Melyik névelő van ebben a mondatban *az* vagy *a*?

Gy. Ez a névelő *az*.

T Melyik szó előtt áll?

Gy. Ez előtt *egér*.

T. Magánhangzón kezdődik ez a szó, vagy mássalhangzón?

Gy. Magánhangzón kezdődik.

T. Olvasd a 11-dik mondatot.

11. A mókus fürge.

T. Melyik névelő van ebben a mondatban?

Gy. Ez a névelő *a*.

T. Melyik szó előtt áll?

Gy. Ez előtt: mókus.

G. Magánhangzón kezdődik ez a szó, vagy mássalhangzón?

Gy. Mássalhangzón kezdődik.

T. Melyik névelő áll magánhangzón, melyik áll mássalhangzón kezdődő név előtt?

Gy. Magánhangzón kezdődő név előtt *az*, mássalhangzón kezdődő előtt *a* névelő áll.

14. §. Ige.

T. Egy mondatot írtam a táblára, Mari olvasd el.

Gy. (Olvas) *Károly szorgalmas.*

T. Elemezd ezt a mondatot: jelöld ki ebben az alanyt és állítmányt.

Gy. *Károly* alany, *szorgalmas* állitmány.

T. Micsoda része a beszédnek *szorgalmas?* (milyen?)

Gy. Melléknév.

T. Még egy mondatot írok a táblára: Pista olvasd el

Gy. (Olvas) ***Károly ír.***

T. Elemezd ezt a mondatot.

Gy. ***Károly*** alany, ***ír*** állítmány.

T. Ebben a mondatban az állítmány nem melléknév, nem azt fejezi ki, hogy milyen Károly? hanem hogy ***mit csinál? mit cselekszik?*** ír.

Az oly szó, mely cselekedetet jelent, igének neveztetik. Ez a szó: ***ír,*** ige.

A kutya ugat; mit csinál? ugat; ez a szó ***ugat,*** ige.

Az ökör bőg; mit csinál? bőg; ez a szó ige.

Az asztalos farag; mit csinál? farag, ez a szó ige.

Irjátok ki a következő mondatokból az igéket.

1. Károly ír; mit csinál?
2. A gyermek sir; mit csinál?
3. A leány dalol; mit csinál?
4. A napszámos kapál; mit csinál?
5. A katona harcol? mit csinál?
6. A fürj csattog; mit csinál?
7. Az ifjú táncol; mit csinál?
8. Repül a méh; mit csinál?
9. A patak csergedez; mit csinál?
10. Közelget a vihar; mit csinál?
11. Dörög az ég; mit csinál?
12. Vág a fejsze; mit csinál?
13. Csörög a lánc; mit csinál?
14. Csattan a kilincs; mit csinál?
15. Halad az útas; mit csinál?
16. A gólya kelepel.
17. A fecske repül.
18. A csikó nyargal.
19. Az egér rágcsál.
20. Ordít a farkas.
21. Kiált a pásztor.
22. Zúg a harang.

23. A gyermek tanul.
24. A szabó varr.

15. §. Névmás.

T. A ki gondolkodni tud, a kinek esze, okossága van, az *személy*. Külön-külön minden ember egy személy. Én is személy vagyok, te is, ő is, Pista is.

Ha azt mondom: *én*, azt a magam neve helyett mondom; ezt pedig: *te*, a te neved helyett, ezt: *ő*, az ő neve helyett, p. o. ő ir, e helyett: Nagy Erzsi vagy Kis Péter ír. E szerint a magam neve, a te neved, az ő neve helyett más szót mondok.

Ezek a szók már *én*, *te*, *ő* névmások, mivel név helyett állanak a beszédben, minthogy pedig én személy vagyok, te is az vagy, ő is az, tehát *személyes névmások*.

Mondatok.

1. Én irok.
2. Te tanulsz.
3. Ő olvas.

T. Olvasd az első mondatot.

Gy. (Olvas) Én irok.

T. Jelöld ki ebben a mondatban az alanyt.

Gy. *Én* alany.

T. Igen, mert vele erre a kérdésre felelünk *ki?* ki ír? én irok; ki? én.... Jelöld ki most az állítmányt.

Gy. *Irok* állitmány.

T. Lássuk, micsoda része a beszédnek *én?*

Gy. Személyes névmás.

T. Miért névmás?

Gy. Azért, mert név helyett áll a mondatban.

T. Ki neve helyett?

Gy. Az én nevem helyett.

T. Miért személyes névmás?

Gy. Azért, mert én személy vagyok.

T. Olvasd a 2-dik mondatot, a 3-dikat. A tárgyalás ugyanaz, a mi az 1-ső mondatnál.

T. Ha csak magam teszek valamit, például tanulok, úgy ezt mondom: *én* tanulok; de ha velem együtt mások is azt teszik, úgy azt kell mondanom: *mi* tanulunk.

T. Hány személyt jelent *én?*

Gy. *Én* egy személyt jelent.

T. Hát *mi* hány személyt jelent?

Gy. *Mi* több személyt jelent.

T. Melyik számban van *én?*

Gy. Egyes számban van.

T. Hát *mi* melyik számban van?

Gy. Többes számban van.

Mondatok.

Egyes szám.	Többes szám
Én irok.	Mi irunk.
Te irsz.	Ti irtok.
Ő ir.	Ők irnak.

Egyes szám: én, te, ő.

Többes szám: mi, ti, ők.

T. *Én* megszólítlak, mondd meg *te,* mit csinál *ő?* Én szólok: én vagyok a szóló személy; megszólitottalak téged: te vagy a megszólitott; ő róla szólok, ő van a szóban: ő a szóban levő.

Én a szóló személy vagy első személy,
te a megszólitott vagy második személy,
ő a szóban levő vagy harmadik személy névmása.

Feladatok.

T. Egészitsétek ki a következő mondatokat előbb élő szóval, azután irásban.

1. Én tanulok.	Mi (tanulunk).
Te (tanulsz).	Ti (tanultok).
Ő (tanul).	Ők (tanulnak).

2\. . . írok. . . írunk.
. . írsz. . . írtok.
. . ír. . . írnak.
3\. En kapálok, te . . ő . . Mi . . ti . . ők . .
4\. Én járok.
5\. Én szaladok.
6\. Én futok.
7\. Én adok.
8\. Én látok.

A tanító elsőben élő szóval alkottatja, azután felíratja a mondatokat, s különös gondot fordit a hibátlan felirásra. Nagyon valószinü, hogy a gyermek ezeket: *fúrsz*, *adsz*, *szaladsz* s a t. hibásan fogja felírni; azért a tanító ide is kiterjeszsze figyelmét. Az 5. 6. 7. 8. mondatban szándékosan vannak oly igék felhozva, melyekben a felirás néhol eltér a kimondástól. A nyelvtant egyrészt gyakorlati célok elérése végett tanítjuk, t. i. azért, hogy a tanítvány hibátlanúl tudjon beszélni és írni, s a helyes irásban a kezdők elsőben utánzás utján gyakoroltatnak. Így van ez a siketnémáknál is, kik ez úton nagy tökélyre viszik a helyesírást. A szabályok ismerete vagyis az elmélet majd később következik, de magával a helyesirással addig késni nem lehet, különben a tanítvány annyira megszokja a szabályellenest, hogy őt abból többé kivenni nem lehet.

16. §. Főidők az igében.

T. Ha azt mondom: *én irok*, a mit én cselekszem, az *most*, ebben az időben, a *jelen időben* megy véghez.

T. *Én irok;* mikor?

Gy. Most.

T. Melyik időben?

Gy. A jelen időben.

T. *Te írsz;* mikor?

Gy. Most.

T. Melyik időben?

Gy. A jelen időben.

T. *Ő ír;* mikor? (most); melyik időben? (a jelen-időben).

A tanító folytatja: *mi írunk, ti írtok, ők írnak,* s mindenütt kérdésbe teszi: mikor? melyik időben?

T. Minthogy a cselekedet (melyet az ige kifejez), a jelen-időben megy véghez, ezért az ige a jelen-időben van. Most menjünk tovább.

Ha azt mondom: *én írok*, hány személy cselekszik akkor valamit, egy vagy több?

Gy. Egy személy.

T. Ezért az ige egyes számban van. — Hányadik személy csinál valamit? hányadik személy névmása az *én*?

Gy. Az első személy névmása.

T. Ezért az ige az első személyben van. Tehát

Én írok, jelen idő, egyes szám, első személy.

Te írsz, jelen idő, egyes szám, második személy.

Ő ír, jelen idő, egyes szám, harmadik személy.

Mi írunk jelen idő, többes szám, első személy.

Ti írtok jelen idő, többes szám, második személy.

Ők írnak jelen idő, többes szám, harmadik személy.

T. *Ő ír* melyik idő?

Gy. A jelen idő.

T. Melyik szám és melyik személy?

Gy. Egyes szám, harmadik személy.

T *Ti írtok*, melyik idő?... melyik szám és melyik személy?

Tegyen a tanító több kérdést is, mint: *mi írunk, te írsz, ők írnak* s a t. melyik idő? melyik szám és melyik személy.

A tanító a táblára írja, a tanítványokkal elolvastatja, elmondatja s utániratja, a mint következik:

Jelen idő.

Egyes szám.

1-ső személy: én irok
2-ik személy: te írsz
3-ik személy: ő ír.

Többes szám.

1-ső személy: mi írunk
2-ik személy: ti írtok
3-ik személy: ők írnak.

Irjátok fel a következő igék jelen idejét: 1. én faragok; 2. én járkálok; én vigadok; 4. én mulatok; 5. én szaladok; 6. én hajítok.

Mult idő.

T. Ha azt mondom: *én írtam*, a mit én tettem, mikor történt, most vagy ezelött?

Gy. Ezelőtt történt.

T. Igen, ezelőtt, a mult időben. *Én irok* jelen idő, *én írtam* mult idö.

Irjátok.

Mult idő.

Egyes szám.

Én irtam, te irtál, ő irt.

Többes szám.

Mi írtunk, ti írtatok, ök irtak.

T. Ő írt melyik időben van?

Gy. A mult időben.

T. Melyik számban van?

Gy. Az egyes számban.

T. Melyik személyben?

Gy. A harmadik személyben.

T. Foglald össze az egészet igy: *ő írt* van a mult idő, egyes szám harmadik személyében.

Feladatok.

T. Elébb mondjátok el, azután irjátok fel a következő igék mult idejét: 1. én faragok; 2. én járkálok; 3. én vigadok; 4. én mulatok; 5. én szaladok; 6. én hajítok.

Jegyzet. A tanító különös figyelemmel fogja kísérni a felirást mindenütt, de leginkább ezekben: vígadtam (dt), mulattam (tt), szaladtam (dt), szaladt (dt), mulatott (tt), s a t.

Jövendő idő.

T. Ha azt mondom: *én írni fogok*, a mit én tenni akarok, véghezment-e már, vagy ezután megy véghez?

Gy. Ezután megy véghez.

T. Igen, még ezután fog megtörténni, *a jövendő időben. Én írni fogok*, vagy *én fogok írni* a jövendő időben van. Egyes számban van-e ez, vagy többesben?

Gy. Egyes számban van.

T. Hányadik személyben.

Gy. Az első személyben.

T. Hogy lesz az egyes szám második személye?

Gy. Te fogsz írni

T. Hát a harmadik személy?

Gy. Ő fog írni.

T. Lássuk a többes számot, hogy lesz a többes első személy? hát a második? hát a harmadik?... Mondd el a jövendő időt az egyes számban Péter!.... a többesben Mari!

Feladatok.

Irjátok fel a jövendő időt egyes és többes számban.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Én fogok irni, te fogsz irni, ő fog irni.

Többes szám.

Mi fogunk irni, ti fogtok irni, ők fognak irni.

T. Sándor! így mondd el az egész időt: én irni fogok, te irni fogsz s a t.

Így irjátok fel most az egész jövendő időt.

Egyes szám.

Én irni fogok, te irni fogsz, ő irni fog.

Többes szám.

Mi irni fogunk, ti irni fogtok, ők irni fognak.

Irjátok fel a következő igék jövendő idejét: 1. én faragok; 2. én járkálok; 3. én vígadok; 4. én mulatok; 5. én szaladok; 6. én hajítok.

T. Azt mondottuk, hogy az oly szót, mely cselekedetet jelent, igének nevezzük; azonban jegyezzük meg, hogy vannak másnemü igék is, melyek nem cselekedetet jelentenek; igy p. o. igék ezek is:

én vagyok, te vagy, ő van;

én leszek, te leszesz, ő lesz; de nem cselekedetet, hanem *lételt* jelentenek, a honnan *lételes igéknek* vagy *létigéknek* neveztetnek. Lássuk ezekben a jelen, mult és jövő időket.

Jelen idő.

Egyes szám.

Én vagyok, te vagy, ő van (a kertben).

Többes szám.

Mi vagyunk, ti vagytok, ők vannak.

Személyes névmás nélkül:

vagyok, vagy, van;
vagyunk, vagytok, vannak.

Mult idő.

Egyes szám.

Én voltam, te voltál, ő volt (nem volt).

Többes szám.

Mi voltunk, ti voltatok, ők voltak.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Én fogok lenni, te fogsz lenni, ő fog lenni.

Többes szám.

Mi fogunk lenni, ti fogtok lenni, ők fognak lenni.

Jelen idő.

Egyes szám.

Én leszek, te leszesz, ő lesz (egy sz-szel).

Többes szám.

Mi leszünk, ti lesztek, ők lesznek.

Mult idő.

Egyes szám.

Én lettem, te lettél, ő lett.

Többes szám.

Mi lettünk, ti lettetek, ők lettek.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Én fogok lenni, te fogsz lenni, ő fog lenni.

s a t.

T. Láttunk oly igéket, melyek cselekedetet, és olyakat, melyek lételt jelentenek. Jegyezzük meg, hogy oly igék is vannak, melyek *állapotot* jelentenek, p. o. a széken ‚ülök,' az ágyon ‚fekszem,' a gyepen ‚heverek.' Ezek:

én ülök, te ülsz. ő ül;

én fekszem, te fekszel, ő fekszik s a t. igék, de nem annyira cselekedetet, munkásságot jelentenek, mint inkább bizonyos állapotot, melyben vagyok. Így: *üttetem* (más által; nem én ütök mást, hanem más üt engemet); *taníttatom, kergettetem,* bizonyos állapotot fejeznek ki reám nézve. Lássuk ezekben a különböző időket.

Jelen idő.

Egyes szám.

Én ülök. te ülsz, ö ül.

Többes szám.

Mi ülünk, ti ültök, ők ülnek.

Mult idő.

Egyes szám.

Én ültem, te ültél, ő ült.

Többes szám.

Mi ültünk, ti ültetek, ők ültek.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Én ülni fogok, te ülni fogsz, ő ülni fog.

Többes szám.

Mi ülni fogunk, ti ülni fogtok, ők ülni fognak.

Jelen idő.

Egyes szám.

Én fekszem, te fekszel, ő fekszik.

Többes szám.

Mi fekszünk, ti feküsztök, ők feküsznek.

Mult idő.

Egyes szám.

Én feküdtem, te feküdtél, ő feküdt.

Többes szám.

Mi feküdtünk, ti feküdtetek, ők feküdtek.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Én fogok, te fogsz, ő fog feküdni s a t.

Jelen idő.

Egyes szám.

Én taníttatom, te taníttatol, ő taníttatik.

Többes szám

Mi taníttatunk, ti taníttattok, ők taníttatnak.

Mult idő.

Egyes szám.

Én taníttattam, te taníttattál, ő taníttatott

Többes szám.

Mi taníttattunk, ti taníttattatok, ők taníttattak.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Én fogok taníttatni, te fogsz taníttatni, ő fog taníttatni.

Többes szám.

Mi fogunk taníttatni, ti fogtok taníttatni, ők fognak taníttatni.

Feladatok.

Mondjátok el szóval, azután irjátok fel a következő igék jelen, mult és jövendő idejét: járok, kelek, esem, taszittatom, hallgattatom s a t.

17. §. Az ige mint alany.

T. Elemezzétek ezt a mondatot: *Imádkozni üdvös.* Jelöljétek ki legelébb is az alanyt; melyik kérdésre felelünk az alanynyal?

Gy. Erre a kérdésre: *ki?* vagy *mi?*

T. Tegyük fel tehát a kérdést, hogy meglássuk, ebben a mondatban melyik szóval lehet arra megfelelni; mi üdvös?

Gy. Imádkozni.

T. Elemezd most az egész mondatot.

Gy. *Imádkozni* alany, *üdvös* állítmány.

T. Micsoda beszédrész ez: *imádkozni?* (mit csinálni?)

Gy. Ez a szó ige.

T. E szerint ebben a mondatban *imádkozni üdvös* micsoda beszédrész az alany?

Gy. Ige az alany.

Tantétel.

Vannak oly mondatok, melyekben ige az alany.

Mondatok.

1. Imádkozni üdvös.
2. Tanulni hasznos.
3. Hazudni illetlen.
4. Lopni bün.
5. Káromkodni vétek.
6. Alamizsnálkodni kötelesség.

T. Elébb szóval elemezzétek, azután irjátok fel ezeket a mondatokat s huzzátok el az alany alatt.

T. Elemezzétek a következő mondatokat:

1. Károly imádkozik.
2. A gyermek sír.
3. Hazudni illetlen
4. Én olvasok.
5. Te írsz.
6. Ő énekel.

T. Micsoda beszédrész az alany az elsö mondatban? (tulajdonnév); a 2-dikban? (közös főnév); a 3-dik mondatban? (ige): a 4 dik, 5-dik- és 6-dikban? (névmás).

T. Elemezd ezt a mondatot: *tanulok.* Ennek még valami híja van, ezt elébb ki kell pótolni; ki tanul? Én tanulok. (*Én* alany, *tanulok* állítmány). E szerint *tanulok* egy hiányos mondat; melyik tag hiányzik belőle? (Az alany). Ezt a mondatot tehát vagy kipótoljuk az alanynyal, vagy azt mondjuk, hogy itt egy szóban két mondattag van; melyek azok?

Gy. Az egyik az alany, a másik az állítmány.

Tantétel.

Vannak bizonyos mondatok, melyekben nincs kitéve az alany.

Feladatok.

Pótoljátok ki a következő hiányos mondatokat az alanynyal:

1) Tanulsz. 2) Irunk. 3) Olvasnak. 4) Imádkozni fogtok. 5) Játszottunk. 6) Számolok. 7) Fut.

Ugyanezt így is elő lehet adni:

T. Elemezd ezt a mondatot: *én tanulok* (*Én* alany, *tanulok* állitmány). Hagyd el most az alanyt. (Tanulok). Ez egy megröviditett mondat, együtt van benne az alany és állitmány.

18. §. Szószármaztatás.

T. Irjuk fel a táblára ezt a két mondatot:

1. A nagy hidegben megfagy a víz.
2. A nagy hidegben megfagynak a vizes edények.

T. Olvasd az 1-ső mondatot. — Mi fagy meg a nagy hidegben?

Gy. A viz.

T. Olvasd el a 2-dik mondatot. — Mik repednek meg a nagy hidegben?

Gy. A *vizes* edények.

T. Az 1-ső mondatban ez a szó áll: *víz*, a 2-ikban ez: *vizes*. Ez a szó: *vizes*, ettől ered, ettől származik *víz;* ezért *vizes* eredetére nézve *származott* szó, *víz* pedig, mely más szótól nem származik, *gyökszó.*

Tantétel.

Vannak a beszédben gyökszók, melyek más szótól nem származnak, és vannak származott-szók, melyek a gyökszókból vannak alakítva.

Jelöljétek ki a következőkben, melyek a gyökszók, melyek a származottak.

Gyökszó.	Származott szó.
Kulcs	kulcsár
madár	madarász
pohár	pohárnok
hal	halász
kő	köves
virág	virágos
foly	folyam
fenek	feneketlen.

Származott szó	Gyökszó.
Kertész	kert
vadász	vad

dalnok	dal
futár	fut

Jelöljétek ki a következőkben, micsoda része a beszédnek a gyökszó, és micsoda része a származott szó?

Gyökszó.		Származottszó.	
Ház	*főnév*	Házi	*melléknév*
viz	—	vizes, vízi	—
rét	—	réti	—
angyal	—	angyali	—
vásár	—	vásári	—
hegy	—	hegyi	—
agyag	—	agyagos	—
torony	—	tornyos	—
lomb	—	lombos	—
balzsam	—	balzsamos	—
bélyeg	—	bélyeges	—
kéreg	—	kérges	—
tenyér	—	tenyeres	—
asztal	*főnév*	asztalos	*főnév*
lakat	—	lakatos	—
pohár	—	pohárnok	—
kulcs	—	kulcsár	—
dal	—	dalnok	—
barát	—	barátság	—
ének	*főnév*	énekel	*ige*
tánc	—	táncol	—
világ	—	világít	—
fészek	—	fészkel	—
kasza	—	kaszál	—
jó	*melléknév*	jóság	*főnév*
serény	—	serénység	—

gazdag	—	gazdagság	—
hanyag	—	hanyagság	—
vékony	—	vékonyság	—
keskeny	—	keskenység	—

fut	*ige*	futár	*főnév*
zeng	—	zengzet	—
peng	—	pengés	—
kong	—	kongás	—
ír	—	írás	—
kér	—	kérvény	—
győz	—	győzelem	—

fehér	*melléknév*	fehérít	*ige*
kemény	—	keményít	—
sovány	—	soványit	—
cifra	—	cifráz	—
serény	—	serénykedik	—

Feladatok.

1. Származtassatok a következő főnevekből főneveket:

Gyökszó.	Származottszó.
Barát	barátság
pohár	pohárnok
deszka	deszkázat
hajó	hajós
kormány	kormányos
bánya	bányász
toll	tollazat.

2. Származtassatok a következő főnevekből mellékneveket:

Arany	aranyos
mező	mezei
falu	falusi

Gyökszó.	Származottszó.
tábor	tábori
iskola	iskolai

3. Származtassatok a következő főnevekből igéket:

Csép	csépel
kapa	kapál
abrak	abrakol
karó	karóz
kő	kövez
só	sóz
hó	havaz
hamu	hamvaz

4. Származtassatok a következö melléknevekből főneveket

Sűrü	sürüség
fekete	feketeség
igaz	igazság
hazug	hazugság
gyors	gyorsaság

5. Származtassatok a következő melléknevekből igéket:

Szép	szépít
rut	rutít
setét	setétít
piros	piroslik
kék	kéktil
korhely	korhelykedik
ékes	ékeskedik
új	újul
tarka	tarkáz

6. Származtassatok a következő igékből főneveket:

fárad	fáradság
fog	fogás

Gyökszó.	Származottszó.
ír	irás, irodalom
farag	faragvány
tanít	tanitvány
tanul	tanulmány
fest	festék, festvény
ad	adomány
sző	szövet
nő	növény

19. §. *Szóképzés.*

T. Olvasd a következő mondatokat:

1. A hal a vízben él.
2. A halász csolnakon jár.

T. Mi él a vízben?

Gy A ***hal.***

T. Ki jár csolnakon?

Gy. A ***halász.***

T. Melyik szótól származott ez a szó: ***halász?***

Gy. Ettől: ***hal.***

T. Mit jelent ez a szó: ***hal?***

Gy. Egy állatot jelent, mely a vizben él.

T. Hát ez a szó ***halász*** mit jelent?

Gy. Olyan embert, ki a halat a vízből kifogja.

T. Hány tagú szó ez: ***hal?*** (Egy tagú). Hát ez: ***halász?*** (Két tagú szó). Hány szótaggal nevekedett tehát ez a szó: ***hal?*** (Egy szótaggal).

T. Micsoda szótag járult hozzá?

Gy. Ez a szótag ***ász.***

T. Megmaradt-e akkor ennek a szónak a jelentése ***hal?*** (halász).

Gy. Nem maradt meg.

T. Úgy van, a szó jelentése egészen elváltozott; mi változtatta azt el?

Gy. Az ***ász*** szótag, melyet hozzátettünk.

T. Igen, az által egy új szót állítottunk elő, új szót képeztünk. Az ily szótagot *képző*nek nevezzük, épen azért, mert vele új szót alkotunk, új szót képezünk. Itt *hal* gyökszó, *halász* származott-szó, *ász* a képző.

Így a következőkben:

Gyökszó.	Származottszó.	Képző.
Kulcs	kulcsár	ár
pohár	pohárnok	nok
foly	folyam	am
víz	vízi	i
víz	vizes	es
gond	gondos	os
gond	gondnok	nok
ad	adomány	omány
ad	adat	at
ad	adás	ás
kér	kérelem	elem
kér	kérvény	vény
hoz	hozomány	omány
farag	faragvány	vány
farag	faragatlan	atlan
becs	becstelen	telen
birtok	birtoktalan	talan
fenek	feneketlen	etlen
győz	győzelem	elem
vad	vadász	ász
ismer	ismeret	et
fáj	fájdalom	alom
csuda	csudál	l
akó	akós	s
harc	harci	i

Jelöljétek ki a következő szókban a gyököt és a képzőt.

Gyökszó.	Származottszó.	Képző.
	harcos	
	futár	
	félelem	
	tollas	
	dalnok	
	fogat	
	tüzel	
	vasal	
	füstöl	
	szilárdság	
	kerti	
	olvasmány	
	akadály	
	környez	
	zengzet.	

Származtassatok mennél több szót ezekkel a képzökkel: at, et, ás, és, atlan, etlen, talan, telen, omány, emény, os, alom, elem, ság, ség, el, nok, ász, ít, i, ész, a következő szókból: ad (adat), kezd (kezdet), fut (futás), fest (festés), ház (házatlan), pénz (pénzetlen), gond (gondtalan), bélyeg (bélyegtelen), hoz (hozomány), kezd (kezdemény), csolnak (csolnakos), sir (siralom), küzd (küzdelem), sárga (sárgaság), segít (segítség), kapa (kapál), ír (írnok), madár (madarász), kerek (kerekít), kert (kerti), kert (kertész).

20. §. *Szóösszetétel.*

T. Károly igy szólott Erzsihez, a hugához: ***kérlek, adj nekem egy tollat, írni akarok*** Erzsi azt kérdezte töle: ***milyen toll kell neked?*** Károly így felelt: ***nekem érctoll kell.*** Ezt a szót így kell felírni: érctoll. Hány szóból van ez összetéve?

Gy. Két szóból; ezekből: ***érc*** és ***toll.***

T. Ezért ez egy *összetett* szó. *Toll* kifejezi az eszközt, melylyel írunk, *érc* az anyagot, melyből készítik azt. Mit fejez ki ebben az összetételben „*toll?*“.. hát az „*érc*“ mit?...

T. Mire volt Károlynak szüksége, ércre-e, vagy tollra?

Gy. Tollra volt szüksége.

T. Igen, neki toll kellett, a melylyel írhasson. A két szó közül melyik a főbb, ez-e, hogy *érc*, vagy ez, hogy *toll?*

Gy. Ez a főbb: *toll.*

T. S hol áll ez az összetételben, elül vagy hátúl?

Gy. Hátúl áll.

T. Tehát az összetételben a főrész nem elül, hanem hátúl áll.

T. Hogy írod fel ezt a szót: *érctoll?*

Gy. Felírja a táblára: érctoll.

T. ***Az összetett szót minden megszakasztás nélkül össze kell írni.*** Így a következőket: üvegpohár, cseréptál, aranygyűrű, vasabroncs, kőfal s a t.

T. Ezt a szót: *érctoll*, ezekből a szókból raktuk össze, ezekből szerkesztettük: *érc* és *toll;* innen ez a szó szerkezetére nézve összetett szó. Összetett szó-ez: *érc?*

Gy. Ez nem összetett szó.

T. Nem összetett, hanem egy magánosan álló szó, az ilyen szó *egyszerű* szó. *Érc* magában egyszerű, *toll* is egyszerű, *érctoll* összetett szó.

Feladatok.

1. Micsoda egyszerű szókból állnak a következő összetett szók?

A tanitványok megkülönböztetik az egyes szókat, a tanító pedig következő értelmezéssel kiséri az elemzést.

Gy. (Olvas) tollkés.

T. Oly kés, melylyel tollat metszenek. Micsoda egyszerü szókból áll ez az összetett szó?

Gy. Ezekből: *toll* és *kés*.

Így elemeztetnek a következők:

Zsebkendő (kendő, melyet zsebben hordanak);

asztalkendő (kendő, melyet az asztalnál használnak);

ezüstkanál (ezüstből csinált kanál; ezüst az anyag, kanál az eszköz, mely belőle készült);

könyvtár (olyan hely, szoba, terem, melyben sok könyvet tartanak);

magtár (olyan épület, melybe sok magot, buzát, gabonát s a t. hordanak össze);

ajtósark (ajtó az egész, sark annak egy része; ezek vannak a következőkben is összetéve);

szempilla, szemhéj, orrlyuk, kézfej, lábszár, lábujj, térdkalács, vállperec, állkapocs, hegyoldal, hegytető, hegyorom;

tehénól (az állat és a hely, ahol tartózkodik, így a következőkben): galambdúc, egérlyuk, tyúkketrec, ebtartó, juhakol.

Ki vagy mi által és mire használtatik valamely tárgy, eszköz vagy állat:

Vándorbot, vándorpálca (oly bot, pálcza, melyet a vándor visz magával);

marharépa (olyan répa, melylyel a marhát étetik);

cukorrépa (répa, melyből cukrot főznek);

prémbőr (bőr, melyből prémet csinálnak a ruhára);

postakocsi (kocsi, melyen a posta jár);

vadászeb (eb, melyet vadászatra használnak);

napernyő (ernyő, melyet a nap melege ellen használnak);

papírgyár (gyár, melyben papírt készítnek);

gyúfa (fa, melylyel gyújtanak, p. o. gyertyát);

fogpor (por, melylyel a fogat mossák, hogy tiszta legyen);

hajkenőcs (kenőcs, melylyel a hajat szokták kenni); olvasókönyv (könyv, melyből olvasnak); tanszoba (szoba, melyben tanítnak); szántóvas (vas, melylyel szántanak).

2. Alakítsatok a következő egyszerü szókból összetett szókat, és irjátok fel.

Asztal és láb (asztalláb);
ház és tető (háztető);
len és vászon (lenvászon);

így a következőkből: szekér és rúd, gyeplő és szár, kerék és agy, torony és óra, vendég és szoba, menny és dörgés, vas és pálya, vas és villa, göz és kocsi, göz és hajó, vas és rostély, vas és ajtó, fa és abroncs, fa és edény, bádog és kanál, vas és konyha, cserép és tál, porcelán és tányér, réz és üst, ‚cin és edény, ólom és golyó, puska és golyó, kard és markolat, nyereg és szerszám, szíj és gyártó, kerék és gyártó, kötél és verő, gyertya és mártó, gomb és kötő, csizma és szár, csizma és talp.

Folytatás.

Föld és rész, ég és hajlat, tűz és szerszám, szerszám és fa, gúny és név, kő és fal, fenyü és deszka, cserép és zsindely, fog és fájás, tüdő és vész, mejj és betegség, kereszt és csont, oldal és csont, járom és szeg, nyak és szeg, pénz és tár, szám és adás, lét és szám (létszám, p. o. ebbe az iskolába 65-en jártok, itt a létszám 65), fa és olaj, rózsa és olaj, olaj és ág, hamu és szin, ég és kék, rózsa és piros, citrom és sárga, korom és fekete.

3. Jelöljétek ki a következőkben, melyek az egyszerü szók, melyek az összetettek?

Üvegtábla, kanál, cseréptányér, fakanál, szölömag, kályha, ajtó, pipaszár, szélmalom, kandalló, megye, egyházmegye, siralom, sirdomb, harang, harangszó, lúdtoll, lakadalom, hadsereg, háború, pálca, iróvessző, ajtófél, vakablak, gyertyatartó, termékenység, szántóföld, kaszáló.

A feladott szókat a gyermek palatáblájára két sorba írja osztályozva:

Összetett szók.	Egyszerű szók.
Üvegtábla	kanál
cseréptányér	kályha
fakanál	ajtó
szőlőmag	
s a t.	s a t.

T. Tudjuk, hogy az összetett szókat úgy kell megszakasztani, a mint külön-külön magukban állanak: hogy fogjátok e szerint megszakasztani a következő összetett szókat:

Kútágas (kút-ágas);
könyváros (könyv-áros);
hegyalja (hegy-alja);
vasabroncs (vas-abroncs);
számadás (szám-adás);
olajág (olaj-ág);
vakablak (vak-ablak);
kerékagy (kerék-agy);
vadászeb (vadász-eb);
toronyóra (torony-óra);
fogorvos (fog-orvos);
cserépedény (cserép-edény);
vizivó (víz-ivó);
földadó (föld-adó);
gyáripar (gyár-ipar).

Lássuk, hogy az eddig előadottak szerint egy szót hány különböző szempontból lehet nyelvtanilag felvenni.

Vegyük fel ezt a szót: *deszka.*

1. Ez a szó tárgyat jelent, tehát *jelentésére* nézve főnév.

2. Két magánhangzó van benne, tehát *terjedelmére* nézve kéttagú szó.

3. Ebben a szóban fel- és alhangú hangzó van, tehát *hangjára* nézve alhangú.

4. Minthogy *„deszka“* más szótól nem származik, tehát *eredetére* nézve gyökszó.

5. Minthogy más szóval nincs összetéve, tehát *szerkezetére* nézve egyszerű szó.

6. Alakítsunk vele egy mondatot: *a deszka megrepedt;* ebben a mondatban: *deszka*, alany.

T. Állítsatok elő ezzel a szóval *erdő* egy mondatot.

Gy. Az erdő kizöldült.

T. Micsoda tag *erdő* ebben a mondatban?

Gy. *„Erdő“* alany.

T. Mit jelent *„erdő,“* tárgyat, minőséget, vagy cselekedetet?

Gy. *„Erdő“* tárgyat jelent.

T. Micsoda része tehát a beszédnek?

Gy. Főnév.

T. Hány magánhangzó van benne?

Gy. Két magánhangzó: *e* és *ő*.

T. Hány tagú szó tehát ez?

Gy. Két tagú szó.

T. Milyen hangú magánhangzók vannak benne?

Gy. Felhangú magánhangzók.

T. Milyen hangú szó tehát ez?

Gy. Felhangú szó.

T. Milyen szó ez eredetére nézve, származott szó-e, vagy gyökszó?

Gy. Ez nem származott szó, hanem gyökszó.

T. Milyen szó ez szerkezetére nézve, egyszerű-e vagy összetett?

Gy. Ez egyszerű szó.

Így tárgyaltassanak a következő szók: tükör, sima, zörög, tűhegy.

Ez a gyakorlat nagyon fontos, a mennyiben az eddig szerzett nyelvtani ismereteket kevés kivétellel mind magába foglalja; azért különös gondot kell reá fordítani. A tanító kérdéseket intéz a tanítványokhoz, mint közelebb adva volt; azután a táblára írja fel, miket kell az adott szóra nézve figyelembe venni, de csak röviden így:

A szó 1. jelentésére, 2. terjedelmére, 3. hangjára, 4. eredetére, 5. szerkezetére nézve, 6. mint mondattag. A fejtegetést bízza legnagyobb részben a tanítványokra. Végre csak magát a szót adja fel, a tanítványok pedig írásba foglalják az egészet palatábláikon.

21. §. *Ellenkező és hasonjelentésű szók.*

a) Ellenkező jelentésűek.

T. A tűz szárazt, a víz nedvesít; a tűznek ellenkező hatása van, mint a víznek: ezek *ellentétek.* — Mondjátok meg, mi az ellentéte ennek:

hideg, (ellentéte meleg);
magasság (mélység);
bátorság (félénkség);
szegénység, (gazdagság);
takarékos, (vesztegető);
szorgalmas, (hanyag);
ügyes, (ügyetlen);
engedelmesség, (engedetlenség);
alázatosság, (kevélység);
dicsőség, (gyalázat);

A tanítványok feleljenek meg a kérdésekre előbb szóval, azután írásban.

b) Hasonjelentésű szók.

T. Mondjatok olyan szót, melynek hasonló jelentése van ezzel:

katona, (harcos);

had, (háború);
puskapor, (lőpor);
csata, (viadal);
hajlék, (ház);
atya, anya, (szüle);
búsul, (bánkódik, szomorkodik);
könyörög, (imádkozik);
munkálkodik, (dolgozik);
leszáll a nap, (lenyugszik);
hab, (hullám);
disznó, (sertés);
vagyon, (birtok, jószág);
étel, (eledel);
ihatnám, (szomjas vagyok);
ehetném, (éhes vagyok);
szárazság, (aszály);
elszárad, (elaszik);

22. §. *Névragozás*, (ejtegetés).

A tanitó következő mondatokat ír a táblára:

1. A kertész kapálgat;	kertész.
2. A virág a kertészé;	kertészé.
3. A kertésznek van virága;	kertésznek.
4. Láttam a kertészt;	kertészt.

T. Lássuk, hogyan változik ezekben a mondatokban ez a szó: „kertész?" Olvasd a 2-dik mondatot. Mi van itt ez után a szó után ragasztva? (Egy *é* betű; a 3-dikban egy *nek* szótag, a 4-dikben egy *t* betű). Ezen pótlékok, melyek hátúl a szóhoz köttettek, ragasztattak, *ragoknak* neveztetnek, a szónak ily módon való változtatása pedig *szóragozásnak* vagy ejtegetésnek mondatik.

T. „Kertész" micsoda része a beszédnek?

Gy. Főnév.

T. A ragozás által a neveket ejtések szerint változtatjuk így:

1. ejtés : kertész ;
2. ejtés : kertészé ;
3. ejtés : kertésznek ;
4. ejtés : kertészt.

T. Hány kertészről van itt szó?

Gy. Egy kertészről.

T. Ezért ezen ejtések az egyes számban vannak. Lehet több kertészről is szó, azaz: lehet ez a név: „kertész" a többes számban is, így: ***kertészek***, ***kertészeké***, ***kertészeknek***, ***kertészeket***; ezek a többes szám ejtései.

Feladatok.

1. Irjátok fel mind az egyes, mind a többes szám éjtéseit.

Egyes szám.	Többes szám.
1. ejtés : kertész.	1. ejtés · kertészek.
2. ejtés : kertészé.	2. ejtés : kertészeké.
s a t.	s a t.

2. Így ragozzátok a következő szókat: erdő, mező, szőlő, tenger.

3. Ragozzátok elébb szóval, azután irjátok fel a következő neveket: sereg, perec, tehén, féreg, kéreg. (Különös figyelmet kíván az egyes szám 4-ik, és a többes szám 1-ső ejtése: sereg, sereget, seregek; féreg, férget, férgek s a t.)

4. Ragozzátok ezeket a szókat: gyöngy, göröngy, hirnök, mérnök.

T. Ragozzátok ezt a szót: „***kulacs.***"

Egyes szám.	Többes szám.
1. ejtés : kulacs	1. ejtés : kulacsok.
2. ejtés : kulacsé.	2. ejtés : kulacsoké.
3. ejtés : kulacsnak.	3. ejtés : kulacsoknak.
4. ejtés : kulacsot.	4. ejtés : kulacsokat.

T. Milyen hangú név ez: „kulacs?“

Gy. Alhangú név.

T. Lássuk, milyen hangú ragokat vesz fel az egyes szám 3-ik, 4-ik s a többes szám 2-ik, 3-ik, 4-ik ejtéseiben? (nak, ot, ok, oké, oknak).

Gy. Mindenütt alhangú ragot vett fel.

T. Milyen hangú név ez: „kertész?“

Gy. Felhangú név.

T. Lássuk, milyen hangú ragokat vesz fel? (kertész*nek*, kertész*ek*, kertész*eknek*, kertész*eket*). Felhangú ragot vett fel.

Tantétel.

Az alhangú név alhangú, a felhangú név felhangú ragokat vesz magához. Ez a hangzók rokonsága.

T. Miben áll a hangzók rokonsága?

Gy. A hangzók rokonsága abban áll, hogy az alhangú név alhangú, a felhangú név felhangú ragokat vesz magához.

T. Ragozzátok ezt az éles hangú nevet: „híd.“

Híd, (hidé), hídnak, hidat; hidak, (hidaké), hidaknak, hidakat. Milyen hangú ragokat vett fel?

Gy. Alhangú ragokat.

T. Most ezt az éles hangú nevet ragozzátok: „víz.“

Víz, (vizé), víznek, vizet; vizek, (vizeké), vizeknek, vizeket. Milyen hangú ragokat vett fel?

Gy. Felhangú ragokat.

Tantétel.

1. Az éleshangú nevek közül némelyek al-, mások felhangú ragot fogadnak el.

T. Figyeljünk az egyes szám 2-dik ejtésére! Kulacs, kulacs*é*; kertész, kertész*é*; híd, hid*é*; víz, viz*é*.

Tantétel.

Akármilyen hangú legyen a név, az egyes szám 2-ik ejtésében kivétel nélkül *é* ragot vesz fel.

23. §. *A ragok elemzése.*

1. Az egyes szám 1-ső ejtésében a név minden rag nélkül áll. Így áll az a mondatban is rend szerint mint alany — „*a kertész* kapálgat," — a honnan *alany-szónak*, az ejtés pedig *alany-ejtésnek* mondatik. Minthogy a többi ejtések ettől származnak, innen ez a törzsök-ejtés.

Kérdések.

T. Az egyes szám 1-ső ejtését miért nevezik alany-ejtésnek? (Azért, mert a név, mint a mondat alanya, rend szerint ebben az ejtésben jő elő). Az egyes szám első ejtése miért neveztetik törzsök-ejtésnek? (Azért, mert a többi ejtések ettől származnak).

2. A második ejtésben hozzátétetvén a törzsökhöz az *é* rag, az elébbi alany birtokossá válik, p. o. a virág a kertészé, a kertész birtoka; innen az *é* birtokos *é*-nek, *birtok-ragnak* neveztetik.

T. Micsoda rag az *é?* (Birtokrag). Miért hivják az *é*-t birtokragnak? (Azért, mert ha a névhez kötjük, birtokossá lesz általa).

3. A harmadik ejtés raga *nak*, *nek;* ez is úgy köt valamit az alany-szóhoz, mint annak sajátját, tulajdonát: „a kertésznek van virága," Károlynak tulajdona a szorgalom;" innen *sajátító-* vagy *tulajdonító-ragnak* neveztetik.

T. Melyik a harmadik ejtés raga? (nak, nek); micsoda ragnak neveztetik az? (tulajdonító- vagy sajátító-ragnak); miért neveztetik tulajdonító- vagy sajátító-ragnak? (Azért, mert általa úgy köttetik valami az alany-szóhoz, mint annak tulajdona, sajátja).

4. A negyedik ejtés ragának *t, at, et, ot, öt* jelentését

vonjuk ki a következö mondatokból: *látom az eget*, *hallom a dalt*, *tanulom a leckét*. Ha ezen rag járult a névhez: a látás, hallás, cselekvés *tárgyát* állítja elénk; ezért *tárgyragnak* neveztetik.

T. Az egyes szám negyedik ejtésében micsoda ragot vesz fel a név? (t, at, et, ot, öt); hogy neveztetik ez a rag? (tárgyragnak).

5. A többes számban az első ejtés, épen úgy, mint az egyes számban, alany-ejtés: „a kertészek (alany) kapálgatnak;“ a második birtokos, a harmadik tulajdonító, a negyedik tárgyejtés.

T. Miért alany-ejtés a többes szám első ejtése? (Azért, mert a többes szám első ejtésében a név épen úgy alanya a mondatnak, mint az egyes szám első ejtésében). Micsoda ragokkal származik a többes szám első ejtése a törzsökből?

Törzsök.	Többes sz. 1. ejt.	Többes rag.
Kapu	kapu*k*	k
ház	ház*ak*	ak
kertész	kertész*ek*	ek
tyúk	tyúk*ok*	ok
csür	csür*ök*	ök

24. §. *Jegyzetek a ragozásra nézve.*

1. Az egyes szám 4-dik ejtése némely szóknál sajátságosan származik, úgy t. i. hogy a törzsök és a rag közé egy *v* betű megy: kő, követ; ló, lovat; fü, füvet; tő, tövet, s a t. Ezt az ejtést a többes szám első ejtésétől lehet legbiztosabban származtatni: tegyünk ezen ejtésben hátúl a *k* helyett *t-t*, elő áll az egyes szám negyedik ejtése, így: kő, kövek, követ; tő, tövek, tövet; fü, füvek, füvet; ló, lovak, lovat; láb, lábak, lábat s a t.

Azonban kivételek is vannak, így p. o. úrfi, úrfiak,

úrfit; raj, rajok, rajt; asztal, asztalok, asztalt; kar, karok, kart; sas, sasok, sast; gőz, gőzök, gőzt s a t.

Némely nevek az egyes szám negyedik ejtésében két képen ragoztatnak, így p. o. pohár, pohárt vagy poharat; kosár, kosárt vagy kosarat; gödör, gödröt vagy gödört; vén, vént vagy vénet.

MÁSODIK SZAKASZ.

25. §. *Kibővitett mondatok.*

a) Kiegészítő tárgyraggal.

T. „Károly tanulja a leckét." Ha ebből a mondatból csak ennyit mondok el: „Károly tanulja," mindenki észreveszi, hogy ennek valami híja van, hogy a mondat nem teljes értelmű, nem egész; ez fogja azt egészszé tenni: „a leckét," épen azért a mondat *kiegészítő tagjának* neveztetik. Elemezzétek most az egész mondatot.

Gy. „Károly" alany, „tanulja" állítmány, „a leckét" kiegészítő.

T. Mit nevezünk kiegészítőnek?

Gy. A mondat azon tagját nevezzük kiegészitőnek, mely az alanyt és állítmányt teljes értelmüvé teszi.

	Alany.	Állitmány.	Kiegészitő.
1.	A rómaiak	elpusztították	Jeruzsálemet.
2.	A kegyesek	imádják	Istent.
3.	A tanító	oktatja	a tanítványokat.
4.	A tanítványok	irják	a mondatokat.
5.	A szabó	megvarrja	a ruhát.
6.	A nyúl	megrágja	a fácskákat.
7.	Az agár	elfogja	a nyúlat.
8.	Az ökör	szántja	a földet.

9. Az árvíz	elönti	a réteket.
10. A vitézek	megnyerték	a csatát.

T. A mondat tagjai nem mindig ezzel a renddel következnek egymás után, p. o.

Kiegészítő.	Alany.	Állítmány.
1. Jeruzsálemet	a rómaiak	pusztították el.
2. A csatát	a vitézék	nyerték meg.
3. A réteket	az árvíz	elöntötte.
4. A mondatokat	a tanitványok	leírták.

Kiegészítő.	Állítmány.	Alany.
1. A fácskákat	megrágta	a nyúl.
2. A nyúlat	elfogta	az agár.
3. Fákat	ültet	a kertész.
4. A házakat	ledöntötte	a vihar.

Tantétel.

A mondat tagjai alany, állitmány, kiegészitő egymással gyakran helyet cserélnek.

Feladatok.

1. Írjatok mondatokat, melyekben legyen:
   1) Alany, állítmány, kiegészítő;
   2) Kiegészítő, alany, állítmány;
   3) Kiegészítő, állítmány, alany;

2. A fölebbi mondatok, állító-mondatok voltak; változtassátok át azokat kérdő- és óhajtó-mondatokká (gyakorlat és ismétlés végett) úgy, hogy az alany, állítmány és kiegészítő egymással többféleképen helyet cseréljenek, p. o. ezt az állító-mondatot: „a házakat ledöntötte a vihar," így:

A házakat döntötte le a vihar?
A vihar döntötte le a házakat?
Ledöntötte a vihar a házakat?
Bár le ne döntötte volna a vihar a házakat!

T. Melyik szó ebben a mondatban a kiegészítő?
Gy. „házakat.“
T. Micsoda része ez a beszédnek?
Gy. Ez főnév.
T. Ragozva áll-e a mondatban, vagy rag nélkül?
Gy. Ragozva van.
T. Mi lesz itt a törzsök?
Gy. A törzsök „ház.“
T. Micsoda rag járult hozzá?
Gy. Tárgy-rag.
T. E szerint itt a kiegészitő főnév tárgy-raggal.

26. §. *Folytatás.*

b) Kiegészítő sajátító-raggal.

T. A gyermek engedelmeskedik a tanítónak. Ha csak ennyit mondanék: „a gyermek engedelmeskedik,“ t. i. az alanyt és állítmányt, ezek nem fejeznék ki egészen azt, a mit én gondoltam, tehát valami hija van a mondatnak. Ezzel fogom azt kiegésziteni: „a tanítónak,“ a honnan ez is kiegészítő mondattag. Elemezzétek most ezt a mondatot.

Gy. „A gyermek“ alany, „engedelmeskedik“ állítmány, „a tanítónak“ kiegészítő.

T. A kiegészitő tagnak mi lesz a törzsöke, t. i. „tanítónak?“

Gy. „tanító.“

T. Micsoda ragot vett fel?

Gy. Tulajdonító-ragot.

T. E szerint itt a kiegészitő tag főnév tulajdonító-raggal.

Tantétel.

A mondat **kiegészítő tagja** lehet **főnév tárgy-raggal**, vagy **főnév tulajdonító-raggal.**

Mondatok.

1. Az úr parancsol a szolgának.
2. A dajka mesél a gyermeknek.
3. A kutya hízeleg gazdájának.
4. A béres pattog az ökörnek.
5. Az ökörnek pattog a béres?
6. A gyermeknek mesél a dajka?
7. A nyereségnek örül a kereskedő?
8. A hívek Istennek könyörögnek.

Feladatok.

1. Irjátok fel ezeket a mondatokat, s huzzátok el a kiegészítő alatt.

2. Irjatok mondatokat a következő igékkel: segít, nyerít, árt, használ.

Az erős segít a gyengének.
A kanca nyerít a csikónak.
A dér árt a szőlőnek.
A mértékletlenség árt az egészségnek.
A gyógyszer használ a betegnek.
Az eső használ a vetéseknek.

T. Lássuk, micsoda kérdésekre felelünk a kiegészítővel?

Gy. (Olvas.) Az orvos gyógyítja a beteget.

T. Kit gyógyít?

Gy. A beteget.

T. Micsoda tagja ez a mondatnak?

Gy. Kiegészítő.

T. Melyik kérdésre feleltél vele?

Gy. Erre a kérdésre: „kit?"

T. Olvasd a következő mondatot.

Gy. A farkas elragadta a bárányt.

T. Mit ragadt el?

Gy. A bárányt.

T. Micsoda tagja ez a mondatnak?
Gy. Kiegészítő.
T. Melyik kérdésre feleltél vele?
Gy. Erre a kérdésre: „mit?“
T. Folytasd.
Gy. A hernyó árt a gyümölcsfának.
T. Minek árt?
Gy. A gyümölcsfának.
T. Micsoda tagja ez a mondatnak?
Gy. Kiegészítő.
T. Melyik kérdésre feleltél vele?
Gy. Erre a kérdésre: „minek?“
T. Olvasd az utolsó mondatot.
Gy. A gyógyszer használ a betegnek.
T. Kinek használ?
Gy. A betegnek.
T. Micsoda tagja ez a mondatnak?
Gy. Kiegészítő.
T. Melyik kérdésre feleltél vele?
Gy. Erre a kérdésre: „kinek?“
T. Micsoda kérdésekre felelünk e szerint a kiegészítővel?
Gy. A kiegészitővel ezekre a kérdésekre felelünk: kit? mit? kinek? minek? (a többesben: kiket? miket? kiknek? miknek?)

Feladatok.

Irjátok ki a következő mondatok közül azokat, melyekben két kiegészítő tag van. (A 3, 5, 7, 8. szám alatti mondatok).

1. Ábelt megölte Kain.
2. A fák elhullatták leveleiket.
3. Atyám adott nekem palatáblát.
4. Az izráeliták elhagyták Egyiptomot.
5. Nem irtál bátyádnak levelet.

6. A villám felgyújtotta az épületeket.
7. Adtál-e alamizsnát a szegénynek?
8. Ki adott tollat Erzsinek?

T. Nem csak ezen kérdésekre felelünk kiegészitővel: kit? mit? kinek? minek? hanem ezekre is: kivel? mivel? miben? miből? kitől? mitől? Lássuk ezeket a következő mondatokban.

9. Károly a hugával beszélt. — Kivel? A hugával. Ha ezt a szót elhagynám a mondatból, a mi felmarad, — Károly beszélt, — nem fejezné ki egészen, a mit én gondoltam; ez fogja azt kiegészíteni: *a hugával;* ez tehát szintén kiegészítő tagja a mondatnak. S melyik kérdésre felelünk ezzel a mondat-taggal? Erre a kérdésre: *kivel?*

10. A szabó tűvel varr. (Mivel? tűvel; kiegészítő mondattag).

11. A hallgatók gyönyörködtek a szavalásban. (Miben? a szavalásban; kiegészítő mondattag).

12. A kovács vasból dolgozik. (Miből? vasból; kiegészítő tag).

13. Az áldás Istentől jő. (Kitől? Istentől; kiegészitő).

14. A hajó elragadtatott a vihartól. (Mitől? a vihartól, vagy vihar által; kiegészítő mondattag).

Jegyzet. Különös figyelmet kiván a négy utolsó eset, midőn t. i. a kiegészitövel ezen kérdésekre felelünk: miben? miből? kitől? mitől? — Ennek a mondatnak: „a hal a vízben él,“ kiegészitő tagja-e ez: „a vízben? Erre a kérdésre felelünk-e vele: *miben?* Nem, hanem inkább erre: *hol?* (Hol él? A vizben él) Ez tehát nem kiegészitő tag, (hanem helyhatárzó, melyről alább lesz szó). — *A férfiak a templomból jönek.* Ez a szó *templomból* kiegészítő tagja-e ennek a mondatnak? Erre a kérdésre felelünk-e vele: miből? Nem, hanem erre: *honnan?* Ez tehát nem kiegészitö tag, (hanem helyhatárzó). *Károly a birótól jő.* Ez a

szó *birótól*, kiegészítő tagja-e a mondatnak? Erre a kérdésre felelünk-e vele: *kitől?* Nem, hanem erre: *honnan?* Ugyanazért ez nem kiegészítő tag, (hanem helyhatárzó). — *A ló elszaladt a szekértől.* Ez a szó: *szekértől*, nem kiegészitő tag, (hanem helyhatárzó), mert vele nem erre a kérdésre felelünk: *mitől?* hanem erre: *honnan?* A nyelvnek sok finomsága van, melyeket nem lehet egyszerre elsorolni, s ezek nem azért vannak itt felhozva, hogy a tanító efféle megkülönböztetéseket tegyen vagy tétessen, hanem csak figyelmeztetésül, hogy a példák s illetőleg mondatok megválasztásában óvatos legyen.

T. Elemezzétek a következő mondatokat:

Alany.	Állitmány.	Kiegészítő.
15. A tolvaj	fél	a büntetéstől.
16. Károly	evett	a kenyérből.
17. A kegyes	bízik	Istenben.
18. A gonoszok	félnek	Istentől.
19. A napszámos	elfárad	a munkában.
20. A sereg	megveretett	az ellenségtől.
21. Az asztalos	fából	dolgozik.
22. A kenyér	lisztből	sül.
23. A lánc	vasból	készül.

T. Elemezzétek még a következő mondatokat:

24. A fazekas [1]) sárból [2]) késziti [3]) a fazekat [2]).
25. A kovács [1]) kalapácscsal [2]) üti [3]) a vasat [2]).
26. Az ács [1]) fejszével [2]) faragja [3]) a fát [2]).

[1]) Alany; [2]) kiegészítő; [3]) állítmány.

T. Micsoda kérdésekre felelünk itt a kiegészítő tagokkal? (A 24-dik mondatban ezekre: miből? mit? — a 25-dik és 26-dik mondatban ezekre: mivel? mit?)

27. §. *Folytatás.*

c) Az ige mint kiegészítő mondattag.

1. Károly tud (mit?) énekelni.

T. Ez az ige: *énekelni*, micsoda mondattag itt? Kiegészítő; (mert erre a kérdésre felelünk vele: mit?) E szerint itt ige a kiegészítő mondattag. Így a következőkben:

2. A fiúk [1]) tanulnak [2]) (mit?) olvasni [3]).
3. A leányok [1]) szeretnek [2]) dalolni [3]).
4. A lelkész [1]) tanít [2]) imádkozni [3]).
5 Az útas [1]) kiván [2]) pihenni [3]).
6. A beteg [1]) óhajt [2]) felgyógyulni [3]).

[1]) alany; [2]) állítmány; [3]) kiegészítő.

T. Elemezzétek ezen mondatokat.... Jelöljétek ki az állítmányt az 1-sö mondatban, (tud); a 2-dikban, (tanulnak); a 3-dikban (szeretnek); a 4-dikben (tanít); az 5-ikben (kiván); a 6-dikban (óhajt).

T. Lássuk most a kiegészítőt az 1-sö mondatban: *énekelni*, ez ige; a 2-dik mondatban: *írni*, ez is ige; így a következőkben.

Tantétel.

Ha ezen igék *tud*, *tanul*, *szeret*, *tanít*, *kiván*, *óhajt* teszik a mondat állítmányát, ige is lehet kiegészítő mondattag.

28. §. *A melléknév mint jelző.*

A gazda elpusztul.
Az épület leomlik.
A gyümölcs árt az egészségnek.
A madarak nálunk nem telelnek.

T. Nem lehet állítani, hogy a mi ezen mondatokban elő van adva, valóban úgy volna. Ugyanis, nem lehet állítani, hogy minden gazda elpusztul, hogy minden épület le-

omlik, hogy minden gyümölcs árt az egészségnek, s hogy nálunk egyátalában nem telelnének madarak.

Ezen mondatokból valami hiányzik, a mi kijelöli: *milyen* gazda pusztul el? *milyen* épület omlik le? *milyen* gyümölcs árt az egészségnek? *miféle* madarak nem telelnek nálunk? A hiányt így lehet kipótolni:

1. A *rendetlen* gazda elpusztul.
2. A *régi* épület leomlik.
3. Az *éretlen* gyümölcs árt az egészségnek.
4. A *költöző* madarak nálunk nem telelnek.

Ebben a mondatban „a gazda elpusztul," a mondat alanyát közelebbről ki kellett jelölni; ezzel a szóval jelöltük azt ki: *rendetlen.*

Tantétel.

A mondat azon tagját, melylyel más valamely tag közelebbről kijelöltetik, *jelzőnek* nevezzük, s vele ezen kérdésre felelünk: milyen? miféle?

A rendetlen gazda elpusztul; milyen gazda? a rendetlen gazda. Ez a szó *rendetlen* ebben a mondatban *jelző.* Mutassátok ki a 2-dik, 3-dik és 4-dik mondat jelző tagjait. A 2-dik mondatban a jelző „régi," a 3-dikban „éretlen." a 4-dikben „költöző."

T. Elemezzétek a következő mondatokat.

1. A sok eső megárt a vetésnek.
2. A legszebb gyümölcsök férgesek.
3. A szőlő nemes gyümölcs.
4. A rózsa szép virág.
5. Az agár elfogja a gyors nyúlat.
6. A gazda szereti a hüséges szolgát.

T. Egy mondatban több tag mellett is állhat jelző; p. o.

7. A *setét* felhő elhomályositja a *fényes* napot.
8. A *szorgalmas* tanulók *szép* előmenetelt tesznek.
9. A *fáradt* útas kerüli a *rosz* útat.

10. A *bő* aratás *nagy* áldást hoz.
11. A *megáradt* vizek elborítják a *termékeny* síkságokat.

Ezekben a mondatokban két-két jelző van, melyek azok? (7. setét, fényes; 8. szorgalmas, szép; 9. fáradt, rosz; 10. bő, nagy; 11. kiáradt, termékeny).

29. §. *A jelző áthelyezése.*

Az éretlen gyümölcs árt az egészségnek

T. Ebben a mondatban melyik szóyal van kifejezve a jelző? Ezzel: *éretlen*. Melyik szóhoz tartozik ez a jelző? Ehez: *gyümölcs*. Micsoda tagja ez a mondatnak? Ez a mondat alanya. A mint látjuk, a jelző elötte áll az alanynak, melyhez tartozik. Azonban ezen tagok a mondatban helyet cserélhetnek egymással, úgy, hogy az alany fog elül állni, a jelző pedig mindjárt utána ekkép: *a gyümölcs, az éretlen, árt az egészségnek.* Ez esetben a jelző *magyarázó* vagy *értelmező* taggá lett, mintegy valódi értelmét, vagy magyarázatát adja a közbeszúrás által annak, a minek különben nem volna igaz értelme, ha példáúl ez a mondat így állna: *a gyümölcs árt az egészségnek.*

T. Most vizsgáljuk meg figyelmesen, hogyan van felírva ez a mondat. Micsoda szünetjel van az értelmező előtt? Vonás. Hát utána micsoda jel áll? Ott is vonás.

Tantétel.

Az értelmezőt vonással választjuk el a mondat többi tagjaitól.

T Elemezzétek a következő mondatokat:

1. A tanuló, a szorgalmas, dicséretet nyer.
2. A Tisza, a haragos, szabályozva lesz.
3. Tiszteljétek a hazafit, az erényest.
4. Imádjátok Isent, a mindenhatót.

T. Alakítsátok át ezeket a mondatokat akképen, hogy az értelmező tag jelzővé legyen.

(1. A szorgalmas tanuló dicséretet nyer.
2. A haragos Tisza szabályozva lesz.
3. Tiszteljétek az erényes hazafit.
4. Imádjátok a mindenható Istént).

T. Nevezzétek itt meg a jelzőket: (szorgalmas, haragos, erényes, mindenható). Micsoda részei ezek a beszédnek? — Ezek melléknevek.

30. §. A melléknevek ragozása.

A melléknevek épen úgy ragoztatnak, mint a főnevek, p. o.

Egyes szám.	Többes szám.
a) 1. e. jó	1. e. jók
2. e. jóé	2. e. jóké
3. e. jónak	3. e. jóknak
4. e. jót	4. e. jókat.
b) 1. e. szép	1. e. szépek
2. e. szépé	2. e. szépeké
3. e. szépnek	3. e. szépeknek
4. e. szépet	4. e. szépeket.

Egyes szám.	Többes szám
c) 1. e. lelki	1. e. lelkiek
2. e. lelkié	2. e. lelkieké
3. e. lelkinek	3. e. lelkieknek
4. e. lelkit	4. e. lelkieket.
d) 1. e. tavalyi	1. e. tavalyiak
2. e. tavalyié	2. e. tavalyiaké
3. e. tavalyinak	3. e. tavalyiaknak
4. e. tavalyit	4. e. tavalyiakat.

A *c* és *d* alatt *i* végzetű mellékneveket ragoztunk. Vessük össze ezekben (mint följebb összevetettük) az egyes szám 4-dik ejtését a többes szám 1-ső ejtésével: lelki, lelkiek, lelkit; tavalyi, tavalyiak, tavalyit. Látni lehet, hogy

ezeknél nem elég a többes *k* ragot *t*-vel cserélni fel, hogy az egyes szám 4-ik ejtését előállítsuk, hanem a *k* előtt levő magánhangzót is ki kell vetni, a midön csak a törzsök fog felmaradni, s ekkép az *i* végzetü mellékneveknél az egyes szám 4-ik ejtése közvetlenül az egyes szám 1-ső ejtésétől, azaz a törzsöktől származik *t* raggal.

T. Ragozzuk a következő mellékneveket:

	Egyes szám.	Többes szám.
e)	1. e. szorgalmas	1. e. szorgalmasak
	2 e. szorgalmasé	2 e. szorgalmasaké
	3. e. szorgalmasnak	3. e. szorgalmasaknak
	4. e. szorgalmast	4. e. szoragalmasakat.

T. Lássuk, mi a rag a többes szám első, és mi az egyes szám 4-ik ejtésében? Amott *ak*, itt pedig csak *t*.

Igy ragoztatnak: sárgás, lapos, fájós, bús s a t. (sárgás, sárgásak, sárgást; lapos, laposak, lapost; fájós, fájósak, fájóst; bús, búsak, búst).

E szerint az *as*, *ás*, *os*, *ós*, *ús* végzetü melléknevek a többes szám első ejtésében *ak* ragot vesznek fel. Ugyanezek, ha főnév helyett vétetnek, az *ak* helyett *ok* ragot kapnak; p. o. ez a hű munkás, a többes számban: ezek a hű munkások; ez a jeles tudós: ezek a jeles tudósok. Itt ezek a szók: *munkás*, *tudós* főnév helyett állanak, s a mint látjuk, a többesben *ok* ragot vettek fel.

Jegyzet Ezen melléknevek nem csak a többes szám 1-ső ejtését származtatják kétképen, hanem az egyes szám 4-dik ejtését is, igy: lapos, lapost, vagy laposat; fájós, fájóst, vagy fájósat s a t.

T. Ragozzátok ezt a (felhangú) melléknevet: *kevés*, (kevés, kevésé, kevésnek, kevést vagy keveset; kevesek, keveseké, keveseknek, keveseket).

T. Irjátok fel a következö melléknevek minden ejtését egyes és többes számban: aranyos, beteges, kerti, mezei, dús s a t.

T. Ejtegessétek ezt a mellék- és ezt a főnevet együtt: szagos virág.

Egyes szám.	Többes szám.
1. e. szagos virág	1. e. szagos virágok
2. e. szagos virágé	2. e. szagos virágoké
3. e. szagos virágnak	3. e. szagos virágoknak
4. e. szagos virágot	4. e. szagos virágokat.

T. Változott-e ezekben az ejtésekben a főnév? (virág).... Igenis, változott. Hát a melléknév (szagos) változott-e?... Nem változott. — Tehát jegyezzétek meg, hogy ha a melléknév a főnév előtt áll, mind az egyes, mind a többes szám ejtéseiben változatlanúl marad (az egyes szám első ejtésében).

.*T* Olvassátok ezt a mondatot (a tábláról): a kő nehéz. Hol áll ebben a mondatban a melléknév, előtte a főnévnek vagy utána?

Gy. Itt a melléknév a főnév után áll.

T. Olvasd a következő mondatot: a kövek nehezek. ... Melyik számban van most a főnév? (A többes számban van). Hát a melléknév? (Az is a többes számban van). E szerint ***ha a melléknév a főnév után áll, azzal együtt a többes számba tétetik át.***

T. Mondjatok a következő főnevekhez illő mellékneveket: nyúl (félénk nyúl), kutya (hüséges kutya), ló (gyors ló), út (poros út), útca (széles útca), folyó (sebes folyó), torony (magas torony), kard (éles kard), (fegyver (fényes fegyver), katona (vitéz katona), gyermek (engedelmes gyermek), s ragozzátok azokat mind az egyes, mind a többes számban.

31. §. A melléknevek fokozása.

T. Olvasd a következő mondatokat:

1) A vászon fehér; 2) a kréta fehérebb; 3) a hó legfehérebb.

T. Jelöld ki a mellékneveket az első mondatban: (fehér). Hogyan jő elő ez a melléknév a 2-dik mondatban? (fehérebb); hát a 3-dik mondatban? (legfehérebb).... E szerint ebben a három mondatban ez a melléknév igy jő elő: *fehér*, *fehérebb*, *legfehérebb*. Ezek közül mindenik ugyanazon tulajdonságot jelenti, a fehérséget, de a 2-dik nagyobb mértékben, mint az első, a harmadik nagyobb mértékben, mint a második; átalában a három közt a legnagyobb mértékben.

Tantétel.

A melléknév oly módon való változtatása, ragozása, hogy általa ugyanazon tulajdonság nagyobb-nagyobb mértéke vagy foka legyen kifejezve, fokozásnak neveztetik.

A fokok, melyek szerint a mellékneveket ekkép lehet változtatni, a következők: ***alsó fok*** (fehér), ***középső fok*** (fehérebb), ***felső fok*** (legfehérebb).

Az alsó fok maga a melléknév minden rag nélkül, mint: fehér, magas, nagy, nedves s a t. Ezt a fokot akkor használjuk az összehasonlításnál, midőn azt fejezzük ki, hogy valamely tulajdonság két vagy több tárgyban egyenlő mértékben van meg, p. o. az én ingem olyan fehér, mint a tied.

Lássuk a közép- és felső-fok származását:

Alsó fok.	Közép-fok.	Felső fok.
Nagy	nagy***obb***	***leg***nagyobb
Lágy	lágy***abb***	***leg***lágyabb
Hegyes	hegyes***ebb***	***leg***hegyesebb.
Fekete	feketé***bb***	***leg***feketébb.

Ha az alsó fokhoz ***abb***, ***obb***, ***ebb***, ***bb*** ragot kötünk, előáll a középfok. melyen a melléknév ugyanazon tulajdonságnak nagyobb mértékét fejezi ki, mint az alsó fokon, p. o. nagy, nagyobb; fehér, fehérebb s a t.

Ezt a fokot akkor használjuk, midőn azt akarjuk ki-

fejezni, hogy valamely tulajdonság (nagyság, szépség, magasság, fehérség s a t.) két vagy több tárgy közöl egyikben nagyobb mértékben van meg, mint a másikban, p. o. a kréta fehérebb, mint a vászon.

Lássuk a felső fokot.

Hogy van ennek a melléknévnek *fehér* a középfoka? fehérebb; hát a felső foka? legfehérebb.... Ha a középfokhoz elűl egy *leg* szótagot toldunk, előáll a felső fok, igy: *nagy*, középfok *nagyobb*, felső fok *legnagyobb*.

A felső fokkal azt fejezzük ki, hogy valamely tárgy bizonyos tulajdonságra nézve minden vele összehasonlított tárgyat meghalad, p. o. *a gyémánt a legkeményebb kö*. Itt a gyémánt van más kövekkel összehasonlítva. Micsoda tulajdonságra nézve van összehasonlitva?... A keménységre nézve. Hát ebben a mondatban: *a gyémánt a legbecsesebb kő*, mire nézve van a gyémánt a többi kövekkel összehasonlítva? Becsére vagy értékére nézve. s ez által: *legbecsesebb*, az van kifejezve, hogy e tekintetben minden más követ felülmúl.

Feladatok.

Fokozzátok a következő mellékneveket (szóval és irásban): zöld, sárga, fekete, sötét.

Némely melléknevek a közép és felsö fokot kétképen származtatják, így:

Könnyü,	könnyebb,	legkönnyebb,
vagy	könnyübb,	legkönnyübb.
Szörnyü,	szörnyebb,	legszörnyebb,
vagy	szörnyübb,	legszörnyübb.
hosszú,	hosszabb,	leghosszabb,
vagy	hosszúbb,	leghosszúbb.

s a t.

Némely melléknevek a középfokot nem az alsó foktól származtatják, innen *rendhagyóknak* neveztetnek, így:

Szép,	szebb,	legszebb.
Sok,	több,	legtöbb.
Kicsiny,	kisebb,	legkisebb.
Jó,	jobb,	legjobb.

Kérdések.

Ennek a melléknévnek *szép*, rendesen származtatva hogy volna a középfoka? (szépebb). Hát ennek: *sok?* (sokabb); *kicsiny?* (kicsinyebb). Ez a melléknév *jó, jobb, legjobb*, a fokozásra nézve miért soroztatik a rendhagyók közé? — Azért, mert az alsó fok hosszú hangzójú, az *ó*, a középfokon röviddé lesz.

T. Vannak oly melléknevek is, melyeket nem lehet fokozni. Lássuk a következő mondatot: a nád vízi növény. — A nád milyen növény? (Vízi növény; milyen? vízi). Ez a szó *vízi*, micsoda része a beszédnek? — Melléknév, (minthogy vele erre a kérdésre felelünk: milyen?) Ezt a melléknevet *vízi*, nem lehet fokozni, (nem lehet mondani: vízi, vízibb, legvízibb). Melyik főnévtől származott ez a melléknév: *vízi?* — Ettől a főnévtől: *víz*.

Tantétel.

Azon mellékneveket, melyek a főnevektől i *képzővel származnak, nem lehet fokozni.*

T. Lássuk a következő mondatot:

A debreceni vásárok népesek.

Elemezzétek ezt a mondatot. „A“ névelő; „debreceni“ melyik szótól származott ez? Ettől: Debrecen. Debrecen micsoda része a beszédnek? Tulajdonnév, egy város neve. Hát „debreceni“ tulajdon név-e? Mondhatom: debreceni

vásár, debreceni iskola, debreceni templom s a t., tehát „debreceni" nem tulajdonnév, nem is főnév; nem erre a kérdésre felelünk vele: *ki?* vagy *mi?* hanem erre: *milyen? miféle? melyik?* és így melléknév. E szerint „debreceni," tulajdonnévtől *i* raggal származott melléknév.

A tulajdonnevektől *i* végzettel származott melléknevekről a következőket kell megjegyezni:

1. Ezeket fokozni nem lehet.
2. Ezeket nem nagy, hanem kis kezdőbetüvel kell felírni, kivévén azon egy esetet, ha legelül állanak a mondatban.

Debreceni kereskedőket láttam.
Láttam a debreceni kereskedőket.

T. Irjátok diktálás után:

1. A budai hegyeken jó veres bor terem.
2. A tokaji borok igen híresek.
3. A jeruzsálemi templomot Salamon építtette.
4. A körmöci arany becses.
5. A komáromi vár bevehetetlen.

32. §. *Számnevek.*

a) Sark-számnevek.

Harminc nap tesz egy hónapot.

T. Jelöljétek ki ebben a mondatban az alanyt.... Ebben a mondatban az alany „*nap.*" Melyik szó előzi ezt meg mint jelző? — Ez a szó: „*harminc.*" Ez a szó számot jelent s *számnévnek* nezeztetik. Ilyen számnevek: egy, kettő, három, négy, tíz, ötven, száz, ezer s a t. Mondjatok számneveket

---

T. Lássuk, hányfélék a számnevek. Olvasd az első mondatot.

1. Egy forintban száz krajcár van.

Micsoda számnevek vannak ebben a mondatban? —

„Egy“ és „száz.“ Ezek (egy, kettő, tiz, száz s a t.) *sarkszámnevek*. *Hány* krajcár van egy forintban. Száz krajcár. Hány? Száz. Sarkszámnévvel melyik kérdésre felelünk? Sarkszámnévvel erre a kérdésre felelünk: *hány?*

Tantétel.

A sarkszámnevekkel a tárgyak számát, mennyiségét fejezzük ki.

b) Rendszámnevek.

T. Olvasd a 2-dik mondatot.

2. Saul volt az izraeliták elsö királya, Dávid a második, Salamon a harmadik.

T. Ebben a mondatban ezek a számnevek vannak: első, második, harmadik. Ezekkel a tárgyaknak nem mennyiségét határozzuk meg, hanem a *rendet*, melyben azok egymás mellett állanak, vagy egymás után következnek. Ezek *rendszámnevek*. Mondj rendszámokat!... Első, második, tizedik, századik, ezredik s a t. *Hányadik* király volt a zsidók közt Saul? Első. Melyik kérdésre feleltünk ezzel a rendszámnévvel: *első?* Erre a kérdésre: *hányadik?*

Tantétel.

Rendszámnevekkel erre a kérdésre felelünk: *hányadik?*

Feladatok.

Irjátok ki a következő mondatokból külön a sark-, külön a rendszámneveket.

1. István volt a magyarok elsö királya.
2. Egy évben tizenkét hónap van.
3. Húsz királya volt Judeának.
4. Melyik az ötödik parancsolat?
5. István az ezeredik évben lett királylyá.

Sarkszámnevek:	**Rendszámnevek;**
egy	első
tizenkettő	ötödik
húsz	ezeredik.

c) Sokszorozó számnevek.

1. A jó rétet kétszer is megkaszálják.
2. A kereskedőnek háromszoros nyeresége is van.

T. Melyik számnév van az 1-ső mondatban? „Kétszer." Hát a 2-dikban? „Háromszoros" Melyik kérdésre lehet ezen számnevekkel felelni? Errre a kérdésre: *hányszor? hányszoros?*

Tantétel.

Azon számnevek, melyekkel ezen kérdésekre felelünk: hányszor? hányszoros? hányszorosan? *sokszorozó számnevek.* Ilyenek: egyszer, kétszer, tízszer, ötvenszer, kétszereresen, húszszorosan s a t.

d) Osztó számnevek.

Mondatok.

1. A Szentföld az izraeliták közt tizenkétfelé osztatott.
2. Vannak kétféle ásványok (éghetök és éghetetlenek).

T. Hányfelé osztatott a Szentföld? Tizenkétfelé. Ez is számnév; melyik kérdésre felelünk vele? Erre a kérdésre: hányfelé?

Tantétel.

Azon számnevek, melyekkel ezen kérdésekre felelünk: hányfelé? hányféle? *osztó-számnevek.*

Feladatok.

Miféle számnevek vannak a következő mondatokban?

1. *Egy* az Isten.
2. Ádám volt az *első* ember.
3. Saul *háromfelé* osztotta seregét.
4. Néha *húszszorosan* is fizet az árpa.

e) Határozatlan számnevek.

T. Ezek a számnevek öt, tiz, húsz, száz s a t. mint öt ember, húsz krajcár, száz forint, bizonyos, meghatározott számú egységet jelentenek, (ha öt krajcárt kell fizetnem, tudom, egyenként hány krajcárral fizethetem ki); azért ezek *határozott számnevek*. De vannak *határozatlan* számnevek is; p. o. *nehány krajcárra van szükségem*, nem lehet tudni, hogy az a „nehány" három, öt, tiz vagy hány egységből áll; ilyenek még: *egynehány*, *sok*, *kevés*. Ezek számot jelentenek, s velek erre a kérdésre felelünk: *hány?* de nincs meghatározva, hány egységet; ezért *határozatlan számnevek*.

Mondatok.

1. Húsz krajcárt fizettem (és nem húsz krajcárokat).
2. Tiz ember dolgozott (és nem tíz emberek).

T. Olvasd az 1-ső mondatot! . . . Melyik számnév van ebben a mondatban? „Húsz." Melyik szóhoz tartozik? Ehhez: „krajcárt." Egyes számban van-e ez, vagy többesben? Egyes számban van. Jól megjegyezzétek, hogy a számnevek mellett egyes számot használunk és nem többest, minthogy azok magukban is többes jelentéssel birnak.

Mondatok.

1. Tiz gazda learatott; hány? tíz.
2. Itt van tiz gazda birtoka; hányé? tizé.

3. Tíz gazdának van rétje; hánynak? tíznek.
4. Tiz gazdát megkárosítottak; hányat? tizet.

T. Ejtegesd ezt a számnevet: *tíz.* — Tíz, tizé, tíznek, tízet... A mint látjuk: a számnevek úgy ejtegettetnek, mint a főnevek; így: százas, százasé, százasnak, százast; a többesben: százasok, százasoké, százasoknak, százasokat s a t. Ezek: egyszer, kétszer, tízszer; kétfelé, háromfelé, tizfelé, s a t. nem ejtegettetnek

33. §. Névmások ragozása.

a) Személyes névmások.

Mondatok.

1. Megérkezett a szekér, az enyém. 2. Megérkezett az én szekerem. 3. Ez a ló a tied. 4. Láttam a te lovaidat. 5. Ez a ló övé. 6. Ő szekeret csináltatott.

Elemezzük ezeket a mondatokat.

Állitmány.	Alany.	Értelmező.
1. Megérkezett	a szekér,	az enyém.
Állitmány.	Jelző.	Alany.
2. Megérkezett	az én	szekerem.
Jelző.	Alany.	Állitmány.
3. Ez	a ló	a tied.
Állitmány.	Jelző.	Kiegészitő.
4. Láttam	a te	lovaidat.
Jelző.	Alany.	Állitmány.
5. Ez	a ló	övé.
Alany.	Kiegészitő.	Állitmány.
6. Ő	szekeret	csináltatott.

T. Ezen mondatokban ezek a szók jőnek elő: én, te, ő; enyém, tied, övé. Micsoda beszédrészek ezek?... Én, te, ő, személyes névmások.

Lássuk, vajjon ezek: *enyém*, *tied*, *övé*, névmások-e? Ez a ló övé — a Nagy Jánosé. Ez a kert az övé — a kertészé. Ezt a szót *övé*, ezen nevek helyett használom: a Nagy Jánosé, a kertészé, a biróé, s a t. E szerint ez a szó is névmás, valamint ezek is: enyém, tied, övé. Alakitsatok ezekkel mondatokat. Kinek a neve helyett mondtad ezt: *enyém?* hát ezt: *tied?* övé?

T. Lássuk, miféle névmások ezek Ha azt mondom: ez a ház enyém, az annyit tesz, mint: ez a ház az én *birtokom;* a rét a tied, a te birtokod; a szőlő az övé, az ő birtoka. Mit fejeznek ki tehát ezen névmások? Birtokot fejeznek ki. Milyen névmások tehát ezek? ***Birtokos névmások.***

T. Nézzük, miképen ragoztatnak a személyes névmások.

Mondatok.

Egyes szám.

a) *Én* irok;	ez az 1-ső ejtés: én.
Ez a toll *enyém;*	ez a 2-ik ejt. enyém.
Nekem van könyvem;	ez a 3-ik ejt. nekem.
Láttok *engemet;*	ez a 4-ik ejt. engem, vagy engemet.

Többes szám.

Mi irunk;	ez az 1-ső ejtés: mi.
Ez a ház a *mienk;*	ez a 2-ik ejt. mienk.
Nekünk van könyvünk;	ez a 3-ik ejt. nekünk.
Hivtatok *minket;*	ez a 4-ik ejt. minket.

A tanító az ejtéseket egymás után a táblára írja, a tanítványokkal elolvastatja, leíratja.

Egyes szám.

b. *Te* tanulsz;	1-ső ejt. te.
Tied a könyv;	2-ik ejt. tied.
Neked van tollad;	3-ik ejt. neked.
Téged megdicsértek;	4-ik ejt. téged vagy tégedet.

Többes szám.

Ti tanultok;	1-ső ejt. ti.
Tietek ez a ház;	2-ik ejt. tietek.
Nektek van ruhátok;	3-ik ejt. nektek.
Titeket megdicsértek;	4-ik ejt. titeket.

Egyes szám.

c. Ő olvas;	1-ső ejt. ő.
Övé ez a toll;	2-ik ejt. övé.
Ő neki van könyve;	3-ik ejt. neki, ő neki.
Őt megfeddették;	4-ik ejt. őt, vagy őtet.

Többes szám.

Ők olvasnak;	1-ső ejt. ők.
Övék ezt a kert;	2-ik ejt. övék.
Nekik van könyvük;	3-ik ejt. nekik, vagy ő nekik.
Őket nem látjuk;	4-ik ejt. őket.

b) Birtokokos névmások.

Mondatok.

Ez a könyv enyém; az a papír tied; az a toll övé.

Ezek a könyvek enyéim; azok a papírok tieid; azok a tollak övéi.

Ez a könyv mienk; az a papir tietek; az a toll övék.

Ezek a könyvek mieink; azok a papírok tieitek; azok a tollak övéik.

T. Ezek a szók: enyém, tied, övé, enyéim, tieid, övéi; továbbá: mienk, tietek, övék, mieink, tieitek, övéik milyen névmások? Birtokos névmások. — Ha azt mondom: *ez a könyv enyém*, az annyit tesz: az én birtokom. Mi itt a birtok? A könyv. Ki a birtokos? A birtokos én vagyok. Hányadik személy a birtokos? Elsö személy.

T. *Az a papír a tied;* mi itt a birtok? (a papír); hányadik személy a birtokos? (te, második személy).

T. Ebben a mondatban: „*ez a toll az enyém*,“ mi a birtok, és ki a birtokos? A birtok ‚*a toll*,‘ a birtokos *én* vagyok. Hány itt a birtok (t. i. a toll)? Egy a birtok (toll, egy toll, és nem tollak), a birtokos is egy (én). E szerint ezzel a birtokos névmással: *enyém*, egy birtok és egy birtokos van kifejezve, így ezekkel is: tiéd, övé.

T. *Ezek a könyvek enyéim;* mi itt a birtok és ki a birtokos? A birtok a könyvek, a birtokos én vagyok. Hány a birtok, hány a birtokos? Több a birtok, egy a birtokos. E szerint ezzel a birtokos névmással: *enyéim*, hány birtok és hány birtokos van kifejezve? Több birtok, egy birtokos. Így a következökkel is: tiéid, övéi.

T. Lássuk ezt a mondatot: *ez a ház a mienk;* mi itt a birtok? A ház. Kik a birtokosok? (Ez a szó *mienk,* mutatja, hogy) a birtokosok *mi* vagyunk. Hány a birtok (a ház)? Egy a birtok. Hány a birtokos („mi“)? Több a birtokos. E szerint ebben a birtokos névmásban *mienk*, hány birtok és hány birtokos van kifejezve? Egy birtok és több birtokos. Így ezekben is: tietek, övék.

T. Ebben a mondatban: *ezek a kertek a mieink*, hány a birtok (kertek)? Több a birtok. Hány a birtokos (mieink)? Több a birtokos is. És igy ebben a birtokos névmásban: *mieink*, hány birtok és hány birtokos van kifejezve? Több birtok és több birtokos. Így ezekben is: tieitek, övéik.

T. Jelöljétek ki, hány a birtok és hány a birtokos a következő mondatokban.

1. Egy birtok.	Egy birtokos.
Ez a könyv	enyém.
Az a toll	tiéd.
Amaz a papír	övé.
2. Egy birtok.	Több birtokos.
Ez a könyv	mienk.
Az a toll	tietek.
Amaz a papír	övék.
3. Több birtok	Egy birtokos.
Ezek a könyvek	enyéim.
Azok a tollak	tieid.
Amazok a papírok	övéi.
4. Több birtok.	Több birtokos.
Ezek a könyvek	mieink.
Azok a tollak	tieitek.
Amazok a papirok	övéik.

Feladatok.

T. Alakítsatok mondatokat, melyekben legyen 1. több birtok, egy birtokos; 2. egy birtok, több birtokos; 3. egy birtok, egy birtokos; 4. több birtok, több birtokos.

34. §. Személyes birtokragok.

a) Első személyű birtokrag.

A kalapom elveszett. Jelöld ki az alanyt. Az alany: *a kalapom.* Mi itt a birtok? A kalap. Ki a birtokos? A birtokos én vagyok. Igen, én az első személy, és ez mind együtt ki van fejezve ebben a szóban: *kalapom.* Lássuk, hogyan esik ez meg; kifejezi-e mindezt magában ez a szó: *kalap?* Nem fejezi. Mit kell még hozzátenni, hogy kife-

jezze? Az *om* ragot. Minthogy ezen rag ezt a szót mint birtokot jelöli ki, s ehez még azt is kimutatja, hányadik személy a birtokos: ezért *birtokos személyragnak* neveztetik. „*Kalapom*," hányadik személy itt a birtokos? Az első személy. Ezért az *om* elsö személyü birtokrag.

Feladatok.

1. Jelöljétek ki a következő szókban az elsö személyü birtokragokat:

Házam;	*első*	*személyü*	*birtokrag*:	am;
útam;	„	„	„	am;
udvarom;	„	„	„	om;
virágom;	„	„	„	om;
kertem;	„	„	„	em;
gyürüm;	„	„	„	m;
gyöngyöm;	„	„	„	öm.

2. Kössetek a következö nevekhez elsö személyü birtokragokat:

a) Föld (földem), kocsi (kocsim), ágy (ágyam), asztal (asztalom), csür (csüröm), tü (tüm).

b) Ruha (ruhám), kefe (kefém), tábla (táblám), cibe (cibém). A név rövid *a*, *e* hangzója utol hosszúra változott.

c) Ló (lovam), fü (füvem), tő (tövem, a fának *töve* van, a szabó *tüvel* varr), kő (kövem). Ezekben a név és a rag közé egy betüt csúsztatunk, melyik az a betü? Az a *v* betü. Ez azért van, mert így szebb is, könnyebb is a kimondás, mint *v* nélkül loam, füem, köem.

d) Tükör (nem tüköröm, hanem *tükröm*), ökör (nem ököröm, hanem *ökröm*), köröm (nem körömöm, hanem *körmöm*), malom (nem malomom, hanem *malmom*). Mi történt itt a névvel a ragozáskor? Az, hogy belőle egy hangzót kivetettünk s úgy kötöttük hozzá a ragot (tükör, tük'röm; mal'mom. Épen azért, mivel a törzsökből egy hangzó ki

van lökve, ki van ugratva: az ily nevek *hangugratóknak* mondatnak. Ilyenek még: halom, halmom; birodalom, birodalmam; uradalom, uradalmam.

e) Kenyér (nem kenyérem, hanem kenyerem; a hosszú *é* megrövidül); tenyér, tenyerem.

b) Második személyű birtokrag.

T. E helyett: *kalapom*, ezt mondhatom: *az én kalapom*, s ekkor a birtokos első személy is ki van téve. Mit mondhatnál e helyett kibővítve: *kalapod*? Ezt: *a te kalapod*. Mi itt a birtok? A kalap. Hányadik személy a birtokos? A második. Micsoda ragot tettünk most a törzsökhöz? *od* ragot tettünk. Innen *az „od" második személyű birtokrag*.

Feladatok.

1. Jelöljétek ki a második személyü birtokragokat a következőkben: ház, házad; kép, képed; orr, orrod; haj, hajad; fej, fejed; csűr, csűröd; ruha, ruhád.

A ragok: ad, ed, od, öd, d.

2. Kössetek második személyű birtokragot a következő nevekhez:

a) Kulcs (kulcsod), ágy (ágyad), láb (lábad).

b) Ruha (ruhád), ajtó (ajtód), tábla (táblád).

c) Kenyér (nem kenyéred, hanem *kenyered;* a hosszú *é* megrövidül), tenyér (tenyered).

d) Kő (köved), fű (füved), tő (töved).

e) Malom (malmod), ökör (ökröd), tükör (tükröd).

c) Harmadik személyű birtokrag.

T. Az ő háza csinos. Mi itt a birtok? A ház. Ki a birtokos? Ő a birtokos. Hányadik személy? A harmadik. Hogy ez a név *ház* harmadik személy birtokát jelölje, micsoda rag tétetett hozzá? Ez a rag: *a*. Ez harmadik személyű birtokrag.

Ragaszszatok harmadik személyű birtokragot a következő nevekhez: láb (lába), talp (talpa), ház (háza), udvar (udvara), bírtok (bírtoka), kiáltás (kiáltása).

T. Mi volt ezeknél a harmadik személyű birtokrag? Egy *a* volt a birtokrag. Vegyük fel most ezt a szót: *sereg,* s tegyünk hozzá harmadik személyű birtokragot: *az ő serege elveszett.* Ki itt a birtokos? (Ő); melyik szóval van kifejezve a birtok? Ezzel: *serege.* Hányadik személy birtoka ez most? A harmadik személyé. Micsoda ragot kapott itt a név? Egy *e* ragot. E szerint itt a harmadik személyű birtokrag: *e.* Milyen hangú név *ház* (háza)? Vastag vagy alhangú név. Milyen hangú ragot kapott? Alhangú ragot. Hát *sereg* milyen hangú név? Felhangú. Milyen hangú ragot kapott? Felhangú ragot. Az alhangú név alhangú, a felhangú név felhangú ragot kap a birtokragozásnál is.

T. Olvasd a következő mondatokat:

A bátyám kalapja fekete.
A néném kendője elveszett.

T. Az első mondatban ki a birtokos? *A bátyám.* A birtok melyik szóval van kifejezve? Ezzel: *kalapja.* Hányadik személy: a bátyám? (Se nem a szóló, se nem a megszólitott, hanem a szóban levő, tehát) a harmadik személy. E szerint *kalapja* harmadik személyű birtok; így a következő mondatban *kendője:* kalap-*ja*, kendő-*je;* mi itt a harmadik személyű birtokrag? *ja* és *je.* Igen, az *a*, *e* maga elé *j* betüt vett fel: ez (a *j*) a harmadik személyű birtokrag mássalhangzója.

Jegyzet. Különösen figyelmeztesse és gyakorolja be tanitványait a tanitó, hogy a harmadik személyű birtokragozásnál a *j* helyett soha se irjanak *ly*-et, vagy *ty*-ét, a mi fölötte nagy hiba; p. o. kert, kertje, nem kertye; rét, rétje, nem réttye; hab, habja, nem hablya; alma, almája s a t.

Feladatok.

1. Kössetek harmadik személyü birtokragot a következő szókhoz: kar (karja), cserép (cserepje), kád (kádja), zab (zabja), kút (kútja), rúd (rúdja), gát (gátja).

2. Kössetek a következő nevekhez első, 2-dik, 3-dik személyü birtokragot: kalap, kendő, kürt, szőlő, guba, kályha, asztal s a t. (kalap; kalapom, kalapod, kalapja).

3. Ragozzátok (elébb szóval, azután írásban) a következő (hangugrató) neveket:

Köröm, (körmöm), körmöd, körme);
verem, (vermem, vermed, verme);
malom, (malmom, malmod, malma);
halom, (halmom, halmod, halma);
torony, (tornyom, tornyod, tornya);
kéreg, (kérgem, kérged, kérge);
nyereg, (nyergem, nyerged, nyerge);

Különös figyelmet kivánnak a következő szók:

Fiú; fiam, fiad, fia (nem fija);
cső; csövem, csöved, csöve vagy csője;
tő; tövem, töved, töve;
szó; szóm vagy szavam, szód v. szavad, szava;
ló; lovam, lovad, lova;
atya; atyám, atyád, atyja;
anya; anyám, anyád, anyja;
öcs; öcsém, öcséd, öcscse;
bátya; bátyám, bátyád, bátyja.

T. Vannak oly nevek, melyek a harmadik személyü birtokragot kétképen veszik fel, t. i. *j*-vel is, *j* nélkül is. Olvassátok a következő mondatokat:

Károlynak fáj a térde (vagy térdje.)
Pesten alul van Csepel-szigete (v. szigetje).
Az volt az atyám akarata (v. akaratja).
Ez a bátyám pecséte (vagy pecsétje).
Kellemes a rósza illata (vagy illatja).

A halásznak van csolnaka (v. csolnakja).
Jó szaga (v. szagja) van a szegfűnek.

Irjátok ki ezen mondatokból azon neveket, melyek a harmadik személyű birtokragot kétképen veszik fel, *j*-vel is, *j* nélkül is.

T. Jelöljétek ki egyenként, hány a birtok és hány a birtokos a következőkben?

1. Házam, házad, háza

(az én házam, a te házad, az ő háza; a birtokos én, te, ő, mindenütt egy, valamint a birtok is).

2. Házunk, házatok, házok,

(a mi házunk, a ti házatok, az ők házok; több a birtokos mindenütt: mi, ti, ők; a birtok egy: ez az egy a mi házunk s a t.)

Ragozzátok így a következő neveket:

Virág;	virágom,	virágod,	virága;
láb;	lábam,	lábad,	lába;
	lábunk,	lábatok,	lábok;
kéz;	kezem,	kezed,	keze;
	kezünk,	kezetek,	kezök;
út;	útam,	útad,	útja;
	útunk,	útatok,	útjok;
rét;	rétem,	réted,	rétje;
	rétünk,	rétetök,	rétjök;
mező;	mezőm,	meződ,	mezője v. mezeje;
	mezőnk,	mezőtök,	mezőjök v. mezejek;
	s a t.		s a t.

Fődolog a begyakorlás.

Az én házaim felépültek. Mik épültek fel? Az én házaim. Ki itt a birtokos? Én vagyok, egy magam; tehát egy a birtokos Hát a birtok egy-e? Nem egy; ugyanis nem egy házam épült, hanem házaim épültek, nem egy ház, hanem több házak. E szerint egy a birtokos, több a birtok; így ezekben is: házaid, házai;

juhaim,	juhaid,	juhai;
lovaim,	lovaid,	lovai;
ökreim,	ökreid,	ökrei;
könyveim,	könyveid,	könyvei.

T. Ha azt mondom: *a mi házaink leomlottak*, kik itt a birtokosok? Mi vagyunk többen. E szerint itt több a birtokos. Hát a birtok? Csak egy ház omlott le? Nem egy: házaink leomlottak; tehát több a birtok is. És így ebben: „*házaink*." több a birtok, több a birtokos, így ezekben is: házaitok, házaik;

juhaink,	juhaitok,	juhaik;
lovaink,	lovaitok,	lovaik;
ökreink,	ökreitek,	ökreik;
könyveink,	könyveitek,	könyveik.

Jelöljétek ki ezekben egyenként, hány a birtok, hány a birtokos.

Jegyzet. Ha a fejtegetések nehezen mennének, p. o. a gyermek nem tudná meghatározni, hogy ebben „*lovaink*," több a birtok és több a birtokos is, alakíttasson a tanító a felvett szóval egy mondatot: *a mi lovaink futnak*, s azonnal meg van könnyítve a kijelölés.

Elég ezekből, ha a tanítványok nem tévesztenek a ragozásban sem szóval, sem írásban, s ha ugyanazon szóban a különböző tartalmat, birtokot és birtokost fel tudják fogni s azok számát meg tudják határozni. A felírásban különös figyelmet kíván a *j* betű, hogy helyén használtassék, sokszor eltérőleg attól, a mint a kimondás szerint kellene irni, p. o. kertje, partja, családja, padja s a t.

Feladatok.

Ragozzátok a következő neveket: asztal, szék, udvar, ruha, toll, vetés, szekér, ekképen;

1.	házaim,	házaid,	házai,
	házaink,	házaitok,	házaik;

2. kulcsom,	kulcsod,	kulcsa,
kulcsunk,	kulcsotok,	kulcsok,
kulcsaim,	kulcsaid,	kulcsai,
kulcsaink,	kulcsaitok,	kulcsaik.

35. §. Tulajdonitmány.

Különbség a tulajdonító és a sajátító ejtés közt.

A birónak háza felépült Kinek mije épült fel? Ki itt a birtokos? (A biró). Mivel van kifejezve a bírtok? (Ezzel: háza). Elemezzük ezt a mondatot: mi épült fel? (a ház, *háza*; ez az alany. Mit mondunk róla? (azt, hogy *felépült*; ez az állítmány). Még 'elül elmaradt: ***a birónak.*** Melyik ejtésben van ez a név? (A harmadik ejtésben); mi a törzsöke? (bíró). Micsoda rag van hozzá kötve? (***nak*** tulajdonító rag) Ez a mondat ***tulajdonító tagja.***

Tantétel.

Midőn arról van szó, hogy valami ***kinek mije?*** vagy ***minek mije?*** a mondat azon tagja, mely a birtokost kifejezi s rendszerint tulajdonitó raggal áll, a mondat tulajdonitó tagjának neveztetik.

T. Meg kell jegyezni, hogy e helyett: ***a birónak háza,*** ezt szoktuk rövidebben mondani: ***a biró' háza;*** de tudnunk kell, hogy itt a birtokost kifejező első ejtés a harmadik helyett áll: ***a biró,*** e helyett: ***a birónak.***

Feladatok.

1. Elemezzétek a következő mondatokat.
   A földnek rengése iszonyú.
   A fülmilének éneke bájos.
   Az árviznek pusztítása rettenetes.
   Az aranynak színe sárga.
   A palatáblának rámája elhasadt

A hídnak gerendája letört.
Az épületnek boltozata leszakadt.
A napnak heve égető.
Az égnek áldása kifogyhatatlan.

2. Irjátok fel ezen mondatokat, elhágyva mindenütt a tulajdonító ragot, (így : a föld rengése iszonyú).

3. Alakítsatok mondatokat, melyekben tulajdonító tag legyen.

T. Lássuk a fölebbi mondatokat egyenként: melyik tag mellett áll azokban a tulajdonító? .. Az alany mellett. ... Lássuk most a következőket.

A háznak [4]) tetejét [3]) levetette [2]) a szél [1]).

[1]) Alany; [2]) állítmány; [3]) kiegészítő; [4]) tulajdonító.

T. Melyik mondattag mellett áll itt a tulajdonító: *a háznak tetejét?* A kiegészitő mellett.

István [1]) a kereskedők(nek) [3]) fuvarosa [2]).

[1]) Alany; [2]) állítmány; [3]) tulajdonító.

T. Itt melyik mondattag mellett áll a tulajdonitó: *a kereskedőknek fuvarosa?* Az állítmány mellett... Ebből látni lehet, hogy a tulajdonító nem csak az alany, hanem más mondattag mellett is állhat.

Különbség a tulajdonító és a sajátító *nak, nek* között.

A bírónak a háza felépült, e helyett mondhatom: *a biró' háza felépült;* itt a *nak* elmaradt (ettől a szótól: *bírónak*): ez a tulajdonító *nak* (kinek mije?)

A bírónak új háza van; e helyett nem mondhatom: *A biró új háza van;* itt a *nak* el nem maradhat: ez a sajátító *nak.*

Elemezzük a következő mondatokat.

Tulajdonító.	Alany.	Állítmány.
A biró(nak	a) háza	felépült.

Kiegészitő.	Jelző.	Alany.	Állítmány.
A birónak	új	háza	van.

Tantétel.

Midőn a név-sajátitó *nak* (vagy *uek*) ragot kap, — melyet elhagyni nem lehet, — *kiegészítő*, midőn pedig tulajdonító: *nak (nek)* ragot vesz fel, — melyet el is vethetünk, — *tulajdonító* tagja a mondatnak.

Jelöljétek ki a következőkben 1) azon neveket, melyek tulajdonitó, és azokat, melyek sajátító ragokat kaptak; 2) jelöljétek ki a tulajdonító és a kiegészitő mondattagokat.

Isten e világ(nak) [1]) teremtője.
E világnak [2]) vége lesz,
E világ' [1]) alkotmánya remek.
A könyvnek [2]) van fedele.
A könyv' [1]) fedele elszakadt.
[1]) Tulajdonító, [2]) kiegészitő mondattag.

T. A *tulajdonító* tagot némely esetben *jelzőre* át lehet változtatni, p. o. ezt: „a mezőnek virága elhervadt," így: „a mezei virág elhervadt."

36. §. Mutató névmás.

Melyik napszámos betegedett meg? — Ez.

Melyik az illatos virág? Ez (a rózsa), az (a szegfű), amaz (a viola), amaz (a liliom). Ezek a szók: *ez*, *az*, *emez*, *amaz* név helyett állanak: ezek névmások, s minthogy velek kimutatjuk a szóban levő tárgyakat: *mutató névmások*.

Ragozzátok ezen névmásokat:

Egyes szám.			Többes szám.		
1.	ejt.	ez	1.	ejt.	ezek
2.	—	ezé	2.	—	ezeké
3.	—	ennek	3.	—	ezeknek
4.	—	ezt	4.	—	ezeket.

1.	ejt.	az	1.	ejt.	azok
2.	—	azé	2.	—	azoké
3.	—	annak	3.	—	azoknak
4.	—	azt	4.	—	azokat
1.	ejt.	emez	1.	ejt.	emezek
2.	—	emezé	2.	—	emezeké
3.	—	emennek	3.	—	emezeknek
4.	—	emezt	4.	—	emezeket
1.	ejt.	amaz	1.	ejt.	amazok
2.	—	amazé	2.	—	amazoké
3.	—	amannak	3.	—	amazoknak
4.	—	amazt	4.	—	amazokat.

Milyen szinű a mérges gomba? *Ilyen*, *olyan*, *amolyan*.

Melyik munkás betegedett meg? *Ugyanaz*, a ki tegnap.

Ezek is mutató névmások: *ilyen*, *olyan*, *amolyan*, *ugyanez*, *ugyanaz*.

T. Ezek helyett mondhatom:

ez a könyv, ez az ember, az a toll, az az erdő — ezt:
ezen könyv, *ezen* ember, *azon* toll, *azon* erdö.

T. Lássunk nehány mondatot ezekkel a szókkal:

Ezen ember gazdag.
Ezen emberé a pénz.
Ezen embernek van pénze.
Ezen embert a réten láttam.
Ezen emberek gazdagok.

Azon tanuló dicsértetik, a ki szorgalmas, *azon* tanulóé a jutalom, *azon* tanulónak van érdeme, *azon* tanulót becsülik, *azon* tanulók dicsértetnek, s a t.

T. Változnak-e ezek a szócskák *ezen*, *azon* a név elött, ha ez más-más ejtésbe tétetik át? Nem változnak.

Ezek a szócskák *ezen*, *azon* a név elött nem változ-

nak, hanem állandóan így maradnak, akármely ejtésben legyen maga a név, mely előtt állnak.

37. §. *Visszatérő névmás.*

Én irok; te írsz, ő ír. Ezekben a mondatokban meg van nevezve egyszerüen

a cselekvö személy	és a cselekedet:
én	irok,
te	írsz,
ő	ír.

T. Mik vannak itt megnevezve?... Lássuk most ezeket a mondatokat:

én magam irok,
te magad írsz,
ő maga ír.

Ezekben meg van nevezve a cselekvő személy *én, te, ő,* de mielött a cselekedetre átmennénk *irok, írsz, ír,* ezekben a szókban *magam, magad, maga* ismét a cselekvő személyhez fordulunk, térünk vissza; innen ezek *visszatérő névmásoknak* neveztetnek.

A visszatérő névmások ezek:

	1-ső személy.	2-ik személy.	3-ik személy.
Egyes sz.	magam,	magad,	maga.
Többes sz.	magunk,	magatok,	maguk.

A visszatérő névmások ezen gyöktől származnak *mag:*

mag-am,	magad,	maga;
mag-unk,	mag-atok,	mag-uk.

T Jelöljétek ki a visszatérő névmás ragait mindenik személyben:

Egyes szám.

1. személy: *am,* 2. személy: *ad,* 3. személy; *a.*

Többes szám.

1, személy: *unk,* 2. szem. *atok,* 3. szem' *uk.*

A visszatérö névmások kétképen használtatnak:

Egyes szám:	én magam,	*vagy*	enmagam;
	te magad,	*vagy*	tenmagad;
	ő maga,	*vagy*	önmaga,
			önnönmaga.
Többes szám:	mi magunk,	*vagy*	minmagunk;
	ti magatok,	*vagy*	tennenmagatok;
	ők maguk,	*vagy*	önnönmaguk.

A visszatérő névmások felveszik a rendes névragozást:

magam,	magamé,	magamnak,	magamat;
magatok,	magatoké,	magatoknak,	magatokat;
	s a t.	s a t.	

38. §. *Visszavivő névmás.*

a) a ki.

Az a katona esett el, a ki legfélénkebb volt.

T. Ebben a mondatban különösen erre a szóra figyeljünk: *a ki.* Melyik névre mutat ez vissza a megelözökben? Erre: ***katona.*** Épen azért, mert valamely elötte álló névre mutat viszsza: ***visszamutató*** vagy ***visszavivő*** névmásnak mondatik.

Láttam az orvost, ***a ki*** megérkezett.
Felgyógyult az ember, ***a ki*** nagy beteg volt.
Láttam a szolgát, ***a ki*** betegen fekszik.

T. Jelöljétek ki ezen mondatokban a visszavivö névmást.

b) a mely, a mi.

Lattam a fecskét, ***a mely*** megérkezett.
Semmit se tégy, ***a mi*** illetlen.

T. Ezekben a visszamutató névmások ***a mely***, ***a mi.*** Ragozzátok a visszavivő névmásokat.

Egyes szám.		Többes szám.	
1-ső ejt.	a ki	1-ső ejt.	a kík
2-ik —	a kié	2-ik —	a kiké
3-ik —	a kinek	3-ik —	a kiknek
4-ik —	a kit	4-ik —	a kiket

Egyes szám.		Többes szám.	
1. ejt.	a mely	1. ejt.	a melyek
2. —	a melyé	2. —	a melyeké
3. —	a melynek	3. —	a melyeknek
4. —	a melyet	4. —	a melyeket.
1. ejt.	a mi	1. ejt.	a mik
2. —	a mié	2. —	a miké
3. —	a minek	3. —	a miknek
4. —	a mit	4. —	a miket.

Különös figyelmet kell arra fordítani, hogy a tanítványok a visszavivő névmásokat a maguk helyén használják.

1. Isten az, a ki e világot alkotta.
2. A szülék azok, a kik minket ápoltak.
3. A tanító az, a ki jóra int.

T. Melyik visszamutató névmást találjuk ezen mondatokban? Ezt: *a ki.* Melyik névre mutat ez vissza az 1-ső mondatban? (Erre: Isten); a 2-dikban? (erre: a szülék); a 3-dikban? (erre: a tanító). Ezek személyek, értelemmel bírnak.

Tantétel.

Mikor személyre vonatkozik a viszszavivő névmás, mindig így kell azt használni: „a ki.“

1. Add ide azt a könyvet, a mely amott van.
2. Láttam a lovat, a mely elszaladt.

T. Melyik visszavivő névmást használjuk ezekben a mondatokban? Ezt: *a mely*. Melyik névre mutat ez vissza

az 1-ső mondatban? (erre: *a könyv*); hát a 2-ikban? (erre: *a ló*). Személyt jelentenek-e ezek, a ki értelemmel bír? Nem személyt, hanem dolgot jelentenek. Igen is, dolgot, de bizonyos meghatározott dolgot: „*a könyv, a ló.*" Így használtuk-e most a visszamutató névmást: *a ki?* Nem, hanem így: *a mely.*

Tantétel.

Mikor nem személyre, hanem bizonyos meghatározott dologra vonatkozik a visszamutató névmás: nem így használjuk azt: a ki, *hanem így:* a mely.

1. Ne tégy semmit, a mi helytelen.

2. Adj a betegnek valamit, a mi meggyógyítsa.

T. Meg van-e mondva az 1-ső mondatban határazottan, mit nem kell tenni, — mint helytelent? Hát a 2-dik mondatban: mit kell adni a betegnek, a mi meggyógyítsa? Nincs megmondva. Melyik visszamutató névmást használtuk ezekben a mondatokban? Ezt: *a mi.*

3. Károly hazudott, a mi illetlen.

T. Melyik visszamutató-névmást használjuk itt? Ezt: *a mi.* — S mire mutat ez vissza? Erre a *cselekedetre:* hazudott.

4. Ádám a parancsot megrontotta, a mi nagy veszélyt hozott rá (t. i. az a cselekedet, hogy a parancsot megrontotta).

T. Melyik visszamutató névmást találjuk ezen mondatokban? — Ezt: *a mi.* S mire mutat ez vissza ezen mondatokban? Valamely cselekedetre.

Tantétel.

Ha a visszamutató névmás valamely határozatlan dologra, vagy valamely cselekedetre vonatkozik, így használjuk azt: a mi.

T. Irjuk fel még egyszer ezeket a mondatokat táblára.... Micsoda jel áll a visszavivő névmás előtt, mindenik mondatban? Vonás.

Tantétel.

A visszavivő névmás előtt a mondatban vonásnak *kell állani.*

Feladatok.

Egészitsétek ki a következő mondatokat a kimaradt visszavivő névmással, s irjátok fel a vonást mindenütt a maga helyére.

1. Kain volt az, (a ki) megölte Ábelt
2. Mózes volt az, (a ki) az izraelitákat Egyiptomból kivezette.
3. A lelkész az, (a ki) a templomban tanít.
4. A biró az, (a ki) megbünteti a vétkest.
5. A szülék szeretik a jó gyermeket, (a ki) engedelmes.
6. Nem sokat ér az a dolgozat, (a mely) rendetlen.
7. Láttam a házat, (a mely) összeomlott.
8. Láttam a tolvajt, (a kit) elfogtak.
9. Semmit sem mondtam, (a mi) nem igaz.
10. Hamar megrothad a gyümölcs, (a mely) igen érett.
11. Felépitették a hidat, (a mely) le volt szakadva.
12. Elvesztettem a kendőt, (a melyet) atyám adott.
13. Elveszett a kés, (a melynek) jó éle volt.
14. Láttam a tolvajokat, (a kiket) megbüntettek.
15. Azok a kegyesek, (a kik) félik az Urat.

Jegyzet. Tudva van, hogy ezek nem egyszerü mondatok, de hogy a visszavivő névmásokat lehető tisztaságban mutathassuk ki, szükség volt ezekhez folyamodni, s ezt annyival inkább tehettük, mivel a szóban levő névmásokra nézve a célt bizton elérhetjük a nélkül, hogy a mondatok szerkezetének közelebbi boncolgatásába kellene bocsátkoznunk.

39. §. *A visszavivő névmás megrövidítése.*

T. E helyett: Kain volt az, a ki megölte Ábelt, mondhatjuk: Kain volt az, ki megölte Ábelt, s a kimondás még szebb lesz igy, ha t. i. a visszamutató névmást az „*a*" kihagyásával megrövidítjük.

Irjátok fel még egyszer ezeket a mondatokat úgy, hogy a visszavivő névmásból az „*a*" ki legyen hagyva.

Jegyzet. A mennyire lehet, hatni kell a nyelvérzékre, s az előadást lehetőleg csinossá tenni. A nyelv szépségei közé tartozik többek közt *a kellő rövidség és a szép hangzat.*

A rövidségben nagy erő van. Ennek kitünő példáját látjuk a tiz parancsolatban. Mozes nem elmélkedik hosszasan, midőn a tiltó törvényeket előadja; nem mondja például: megparancsolja nektek az Úr, hogy senki se merje köztetek az ő kezét más ellen fölemelni a végett, hogy valakit az ő felebarátai közöl megöljön, mert azt meg fogja büntetni; hanem megható rövidséggel ennyit mond: *ne ölj;* igy tovább: *ne lopj, hamis tanubizonyságot ne tégy*, s a t. A kellő rövidség különös érdeme az előadásnak. Sok esetben pedig nyerni fog a mondat erőben és szépségben már csak az által is, hogy belőle egy fölösleges *a* kimaradt. Például: leszakadt a híd, a melyen a szekerek jártak. Mily kellemetlen itt a három egyhangú *a!* Mindjárt kerekdedebb és jobb hangzású lesz a mondat, ha ezek közöl egyet kihagyunk: leszakadt a híd, melyen a szekerek jártak.

Nem teszünk fölösleges dolgot, midőn ezeket itt megemlítjük. Ugyanis minden tantárgy előadásánál fődolog a növendékre mennél több oldalról képzőleg hatni. Így például a nyelvtanításnál nem elég csak a szabályokat betanítani, hanem az izlésre is hatni kell, hogy a növendék különbséget tudjon tenni a fölötlöbb formák közt, s ki tudja azok közöl a legtetszőbbeket választani. Minő különbség ezen mondatok közt az alakra nézve: *láttam az urnak a*

lovát, vagy röviden: *láttam az úr lovát.* Ilyen apróságok teszik egyrészt a nyelv szépségeit, melyek a tanult ember elöadását a tanulatlanétól oly könnyen felismerhetöleg megkülönböztetik.

Tudva van továbbá az is, hogy a közember előadása a dologra nem tartozó kitérések, jelentéktelen apróságok, részletek elsorolása által sokszor mennyire hosszadalmas, és hosszadalmas volta miatt mennyire untató, sőt nem ritkán alkalmatlan arra nézve, kinek azt ki kell hallgatni. Ha már a növendék arra is figyelmeztetve van, miszerint előadását egyetlen egy szócska kihagyásával gyakran kerekdeddé s ez által tetszősebbé teszi, s ha ebbe kellőleg be is van gyakorolva: nem lehet feltenni, hogy magának lassanként el ne vonja, miszerint az előadásban kerülni kell minden haszontalan szószaporítást, annyival inkább a dologra nem tartozó kitéréseket. Ily nagy hatása van az alapos nyelvtanításnak a növendékre!

Feladatok.

Rövidítsétek meg a következő mondatokat.

Láttam a mezőnek a virágait (a mező virágait).
Voltam a szomszédomnak a kertjében.
A te atyádnak a szőlője termő.
A fáknak a levelei elhullnak.
A szántóvetőnek a munkája terhes.

40. §. *Kérdő névmások.*

Ki műveli a kertet?
Mi terem a réten?
Micsoda növények a leghasznosabbak?
Milyen szaglása van a kutyának?
Minemű állatok élnek a tengerben?
Melyik állat él legtovább?
Mennyi pénzed van?
Hány forintod volt?

T. Ezen szókkal: ***ki? mi? micsoda? milyen? minemű? melyik? mennyi? hány?*** kérdezni szoktunk: ezek ***kérdő névmások.***

Feladatok.

Ragozzátok a következő kérdő-névmásokat: ki? melyik? hány? mennyi?

Egyes szám: ki? kié? kinek? kit?
Többes szám: kik? kiké? kiknek? kiket?

Ezek: ***melyik? hány? mennyi?*** csak az egyes számban ragoztatnak, többesök nincs, hanem ezek: hány? mennyi? a többes helyett így használtatnak: hányan? mennyin? p. o. hányan vagytok? mennyin voltatok?

T. Micsoda jel van a fentebbi mondatok után? Kérdésjel.

Tantétel.

Azon mondatok után, melyekben kérdő-névmás van, kérdésjelt írunk.

Feladatok.

1. Jelöljétek ki a fentebbi mondatokban a kérdő-névmásokat.
2. Alakítsatok mondatokat, melyekben kérdő-névmás legyen, s irjátok föl azokat.

41. §. Határozatlan névmások.

1. ***Valaki*** volt a szobában.
2. ***Kiki*** végezze a maga dolgát.
3. ***Egyik*** a ***másik*** után indul.
4. ***Mindenki*** szeresse felebarátját.
5. ***Akármi*** beszéden el ne indulj.
6. ***Akárhány*** fecskét láttam a tavaszon.

T. Olvasd az 1-ső mondatot.... Meg van-e nevezve, ki volt a szobában? Nincs megnevezve. — Olvasd a 2-dik

mondatot.... Kiki végezze a maga dolgát, t i. én is, te is, ő is, s a t.; de meg van-e *határozottan* nevezve egyik vagy másik a sok közöl? Határozottan senki sincs megnevezve. — Olvasd a 6-dik mondatot.... Akárhány fecskét láttam; lehet-e tudni határozottan, hányat (ötöt, tizet vagy százat)? Nem lehet.

T a n t é t e l.

Ezek a szók: *valaki*, *kiki*, *egyik-másik*, *mindenki*, *akárki*, *akármely*, *akármi*, *akárhány*, *némelyik* nem fejezik ki határozottan, kiről, miről, mennyiről van szó; ezért határozatlan névmásoknak neveztetnek.

T. Ejtegessétek ezeket a határozatlan névmásokat: *akárki*, *kiki* s a t.

E g y e s s z á m.

a) Akárki, akárkié, akárkinek, akárkit.

T ö b b e s s z á m.

Akárkik, akárkiké, akárkiknek, akárkiket.

E g y e s s z á m.

b) Kiki, kié-kié, kinek-kinek, kit-kit.

Többesben nem használtatik.

Jegyzet. 1. Az *ik* végzetü határozatlan névmásoknak nincs többesök; így: egyik, egyiké, egyiknek, egyiket; többese nincs.

2. Ez a határozatlan névmás: *némelyik*, elfogadja a következő személyragokat is: némelyik-ünk, némelyik-etek, némelyik-ök. Így ragoztatik *mindnyája* is: mindnyájunk, mindnyájatok, mindnyájok.

3. *Valaki*, *akárki*, *semmi* úgy ejtegettetnek, mint a főnevek (valami, valamié, valaminek, valamit), e mellett egybirtokú személyragokat is fölvesznek:

Valamim, valamid, valamije;
valamink, valamitek, valamijök.

Így: *semmi.*

Nekem nincs semmim, neked nincs semmid, neki nincs semmije.

Nekünk nincs semmink, nektek nincs semmitek, nekik nincs semmijök.

Feladat.

Alakítsatok mondatokat, melyekben határozatlan névmások legyenek.

42. §. A névmások összeállítva.

Hányfélék a névmások?

A névmások hétfélék.

1. Személyes névmások: én, te, ő.
2. Birtokos névmások: enyém, tied, övé; mienk, tietek, övék.
3. Mutató névmások: ez, az, amaz, ilyen, olyan, amolyan, ugyanez, ugyanaz.
4. Visszatérő névmások: magam, magad, maga, enmagam, tenmagad, önmaga.
5. Visszavivő névmások: a ki, a mely, a mi.
6. Kérdő névmások: ki? kicsoda? mi? micsoda? melyik? minemű? hány?
7. Határozatlan névmások: kiki, akárki, akármely, akármi, akármilyen, valaki, mindenki, mindnyája, senki, annyi, ennyi, néhány, némely.

43. §. A mondattagok és beszédrészek megkülönböztetése.

Ebben a mondatban: *én irok*, minden egyes szót két különböző oldalról lehet fölvenni, 1) mint tagját a mondatnak, melyben egyik szó a másikkal szoros összeköttetés-

ben, azaz viszonyban van; 2) elkülönítve minden más szótól egyedül a maga saját értelme, azaz jelentése szerint, melylyel bír az, mint önálló része a beszédnek a nélkül, hogy más valamely szóval volna összekötve. Így ebben a mondatban, vagyis ebben az összetételben: *én irok*, ez a szó *én* alany, *irok* állítmány. Tudjuk továbbá, hogy ezt a szót *én*, mint személy, a magam neve helyett használom, s ennélfogva ez, mint magábanálló része a beszédnek, *személyes névmás;* ez a szó pedig *irok*, magában véve fel, cselekedetet jelent, mint magábanálló beszédrész *ige*.

Nagyobb világosság és egyszersmind gyakorlat végett vegyük fel a következő mondatokat:

1. A virág illatos.
2. A rózsa virág.
3. Erzsi ültetett virágot.

T. Micsoda tagja ez az 1-ső mondatnak *virág?* Alanya. Olvasd a 2-dik mondatot.... Hát ebben a mondatban *virág* micsoda tag? Állítmány. Olvasd a 3-dik mondatot... Micsoda tag ebben a mondatban *virágot?* Kiegészitő tag. Ugyanezen szó *virág*, magában véve — mivel tárgyat jelent — micsoda része a beszédnek? Főnév. — Így különböztetjük meg a szókat, mint tagjait a mondatnak, és mint önálló részeit a beszédnek. Ez a szó *virág* más szókkal összetéve (mondatba foglalva) lehet most alany, majd állítmány, majd kiegészítő, de magában véve mindig főnév lesz.

Vegyük fel most ezt a három mondatot, s jelöljünk ki ezekben minden egyes szót, 1) mint mondattagot, 2) mint beszédrészt.

1. *A virág illatos*

1) Ebben a mondatban *a virág* alany, *illatos* állítmány.

2) Jelöljük ki most az egyes szókat, mint beszédrészeket. Ez a szócska *a*, mint beszédrész, névelő. Miért áll

így *a* és miért nem így: *az?* Azért, mert olyan név előtt áll, mely mássalhangzón kezdődik. Továbbá, ez a szó *virág*, mint beszédrész, főnév, mivel tárgyat jelent; *illatos* melléknév, mert minőséget jelent (minő? illatos).

2. *A rózsa virág.*

1) *A rózsa* alany, *virág* állítmány.

2) Ez a szócska *a*, névelő; *rózsa* főnév; *virág* hasonlóképen főnév.

3. *Erzsi ültetett virágot.*

1) *Erzsi* alany; *ültetett* állítmány; *virágot* kiegészitő.

2) *Erzsi* tulajdonnév; *ültetett* ige; *virág(ot)* főnév.

Így elemezzük a következő mondatokat, a ragozást is figyelembe véve.

4. *A kegyes ember féli az Istent.*

1) *A kegyes* jelző; *ember* alany; *féli* állítmány; *az Istent* kiegészítő.

2) *A* névelő; *kegyes* melléknév; *ember* főnév rag nélkül, van az egyes szám 1-ső ejtésében; *féli* ige, van a jelen időben; *az* névelő, magánhangzón kezdődő név előtt áll; *Istent*, van az egyes szám 4-dik ejtésében, törzsöke *Isten*, főnév.

5. *A templom Istennek háza.*

1) *A templom* alany; *Istennek* tulajdonító; *háza* állítmány.

2) *A* névelő; *templom* főnév; *Istennek* főnév tulajdonító raggal, törzsöke *Isten; háza* főnév, 3-dik személyű birtokraggal, törzsöke *ház*, a birtokrag *a*.

6. *Ez a könyv enyém.*

1) *A könyv* alany, előtte jelzőül áll *ez*; *enyém* állítmány.

2) *Ez* mutató névmás rag nélkül, (ragoztassék mind az egyes, mind a többes számban); *a* névelő; *könyv* főnév rag nélkül; *enyém* birtokos névmás. (Hogy ragoztatik a többes számban? Enyéim, enyéimé, enyéimnek, enyéimet).

T Jelöljétek ki a következő mondatokban a névmásokat.

7. *Az a könyv nem a tiéd*

(*Az* mutató-névmás; *tiéd* birtokos-névmás, (többese: tieid, tieidé, tieidnek, tieidet).

8. *A kertben senki sincs.*

(*Senki* határozatlan-névmás).

9. *Mindnyájok tudja a leckét.*

(*Mindnyájok* határozatlan-névmás személyraggal, törzsöke *mindnyája*).

10. *Mi van a föld alatt?*

(*Mi* kérdő-névmás).

11. *Az a jó tanuló, a ki mindenkor készen van a leckével.*

(*Az* mutató-névmás; *a ki* visszavivö-névmás).

12. *Küldöm neked a könyvet, melyet kértél.*

(*Neked* van az egyes szám 3-dik ejtésében, törzsöke *te* személyes-névmás; *melyet* van az egyes szám 4-dik ejtésében, tőrzsöke *mely* visszavivő névmás).

13. *Mindenki szereti önmagát.*

(*Mindenki* határozatlan-névmás; *önmagát* van az egyes szám 4-dik ejtésében, törzsöke *önmaga* visszatérő-névmás).

14. *Meg fogja őket dicsérni a tanító.*

(*Őket* van a többes szám 4-dik ejtésében, törzsöke *ő*, személyes-névmás).

15. *A mieink győztek a csatában.*

(*Mieink* (törzsöke *mienk* birtokos-névmás) van a többes szám 1-ső ejtésében; *mieink*, hány itt a birtokos és hány a birtok? *a mieink*, t. i. a mi harczosaink: a birtokos is több, a birtok is).

44. §. *Határzó tagjai a mondatnak.*

a) Helyhatárzó.

Elemezzük ezt a mondatot: *Károly tanul az iskolában.* Itt *Károly* alany, *tanul* állítmány. Mit fejez ki a mondat hátralevő tagja: *az iskolában?* Azt fejezi ki: *hol, mely helyen* történik az, a mit Károly csinál? Minthogy a mondatnak ezen tagja azt fejezi ki, hol, mely helyen történik valami, *helyhatárzó* tagnak neveztetik. *Hol* tanul Károly? Az iskolában. Melyik kérdésre felelünk ezzel a helyhatárzó taggal? Erre a kérdésre: *hol?*

Elemezzük a következő mondatokat:

1. A kaszások a réten dolgoznak.
2. A pap a templomban tanit.
3. A hal a vizben él.
4. A burgonya a földben terem.
5. A madarak a levegőben repkednek.
6. A kép a falon függ.

Elemezzük a következő mondatot: *a biró tömlöcbe vettette a bűnöst.* Ebben a mondatban *a biró* alany, *vettette* állitmány, *a bűnöst* kiegészítő; a mondat hátralevő tagjával *,tömlöczbe'* az van kifejezve: *hová, mely helyre* vettette? a honnan ez is helyhatárzó tagja a mondatnak. Melyik kérdésre felelünk ezzel a helyhatárzó taggal? Erre a kérdésre: *hová?*

Mondatok.

1. A folyók a tengerbe ömlenek. (Hova?)
2. Az atyám Pestre indul. (Hova?)
3. A vitézek a harctérre sietnek.
4. A magot földbe szórja a szántóvető.
5. Károly az iskolába ment.
6. Erzsi a jégre szaladt.

7. A beteg a szabadba kivánkozik.
8. A varjú a toronyra szállt.
9. A nyúl a hegyre szaladt?
10. A mókus a lombok közé rejtezett. (Hova? A lombok közé).
11. Pista a fa mellé huzódott. (Hova? A fa mellé).

Elemezzük a következő mondatokat.

A víz lefut a háztetőről. A víz alany, *lefut* állítmány; a mondat hátralevő tagja: *a háztetőről* azt fejezi ki, *honnan, mely helyről* fut le a víz, s minthogy helyet jelent, a mondat helyhatárzó tagjának neveztetik.

Alany.	Állítmány.	Helyhatárzó.
A víz	lefut	a háztetőről.

Mondatok.

A munkások a mezőről jönek. A madár kirepült a fészekből. Károly leesett a fáról. A vitézek visszatértek a csatából. A megvert ellenség elfutott a harctérről. Az árviz a hegyekről jő. A sót a földből ássák.

A mondat azon tagja, mely helyet jelent, s melylyel ezen kérdésre felelünk: *hol? hova? honnan?* helyhatárzó tagnak neveztetik.

b) Időhatárzó.

Elemezzük ezt a mondatot: *a gyermekek most olvasnak* Jelöljük ki először az alanyt *(a gyermekek)*, azután az állítmányt *(olvasnak)*; még felmaradt ez a szó: *most;* ez annyit tesz, mint *ebben az időben*, s minthogy időt jejent, a mondat *időhatárzó* tagjának neveztetik. Melyik kérdésre lehet ezzel a szóval felelni: *most?* Erre a kérdésre: *mikor? mely időben?*

Mondatok.

Tegnap eső esett.
Tavaly nagy szárazság volt.
A *minap* az ég zengett.
Ő *régen* nem volt iskolában.
A fecske *ősszel* elköltözik.
Nyárban meleg van.
A fák *tavasszal* kizöldülnek.
Télben elfagynak a vizek.

A mondat azon tagja, mely időt jelent, s melylyel ezen kérdésre felelünk: *mikor? mely időben?* időhatárzónak neveztetik.

c) Módhatárzó.

T. Elemezzük ezt a mondatot: *az őz gyorsan fut. Az őz* alany, *fut* állítmány; ezzel a szóval: *gyorsan*, az van kifejezve, mi módon fut az őz; innen az a mondat *módhatárzó* tagjának neveztetik. A módhatárzó taggal erre a kérdésre felelünk: *mi módon?*

Mondatok.

A leányok *szépen* táncolnak.
A gyermek *csendesen* alszik.
A ökör *hangosan* bőg.
A tűz *rettenetesen* pusztít.
Az ellenség *megrémülve* futott.
A varjuk *zúgással* repkednek.
A magyar *vitézül* harcol.

A mondat azon tagja, mely azt, a mit az állítmány kifejez, módjára nézve közelebbről meghatározza, *módhatárzónak* neveztetik.

A mondat módhatárzó tagjával ezen kérdésre felelünk: *mi módon?*

d) Okhatárzó.

T. Elemezzük a következő mondatot: *a gyermek sikolt a félelem miatt.* Jelöljük ki az alanyt (*gyermek*), az állítmányt (*sikolt*); a mondat hátralevő része — *a félelem miatt* — nem azt adja elő, hogy a gyermek hol, mely időben vagy miképen, hanem azt, hogy *mi okból* sikolt? Épen ezért a mondat *okhatárzó* tagjának neveztetik.

Mondatok.

Sándor megdicsértetett szorgalmáért
(azon okból, mert szorgalmas volt).
A mező kiégett a hőség miatt
(azon okból, mert nagy hőség volt).
Atyám elkésett a rosz út miatt
(azon okból, mert rosz volt az út).
A vásár betiltatott a marhavész miatt
(azon okból, mert kiütött a marhavész).
A ellenség megszalaladt félelemből
(azon okból, mert megfélemlett).
János Pestre ment vándorlás végett
(azon okból, hogy vándoroljon).
Pál követ vett építkezés végett.
Erzsi lefeküdt a gyengeség miatt.
Az útas leült pihenés végett.

A mondat határzó tagjai hely, idő, mód- és okhatárzók lehetnek.

45. §. *A határzó ragok.*

a) Helyragok.

Most vegyük figyelembe, micsoda beszédrészekkel vannak a mondatban a határzó tagok kifejezve?

Alany.	Állitmány.	Helyhatárzó.
A tanító	tanít	az iskolában.

Ebben a mondatban a helyhatárzó ezzel a szóval van kifejezve: *az iskolában.* Micsoda része ez a beszédnek *iskolában?* Főnév, úgy azonban, hogy az bizonyos ragot kapott, ezt a ragot: *ban.*

Jelöltessenek ki az ily ragok a következő mondatok helyhatárzó tagjaiban.

A hivek imádkoznak a templom*ban* (a rag: *ban*).
A madarak repdesnek a levegő*ben* (a rag: *ben*).
A pap megy a templom*ba* (a rag: *ba*).
A kertész megy a kert*be* (a rag: *be*).
Könyvek hevernek az asztal*on* (a rag: *on*).
Mi szénát gyüjtöttünk a rét*en* (a rag: *en*).
A gyermek csúszik a föld*ön* (a rag: *ön*).
Munkások dolgoznak a mező*n* (a rag: *n*).
Károly volt a biró*nál* (a rag: *nál*).
Én voltam a kertész*nél* (a rag: *nél*).
Károly megy a biró*hoz* (a rag: *hoz*).
Erzsi elindult a kertész*hez* (a rag: *hez*).
A farkas közeledett az ökör*höz* (a rag: *höz*).
A bor kiömlött a pohár*ból* (a rag: *ból*).
A viz kifutott az edény*ből* (a rag: *ből*).
A szekér lefordult a hid*ról* (a rag: *ról*).
Az ács leesett a háztető*ről* (a rag: *ről*).
A macska felugrott az asztal*ra* (a rag: *ra*).
A nyúl felszaladt a hegy*re* (a rag: *re*).
Eltávozott az ellenség a város*tól* (a rag: *tól*).
Eltávozott az orvos a beteg*től* (a rag: *től*).

A tárgyalás módja körülbelül ez:

A tanítvány elolvassa p. o. ezt a mondatot: *a hivek imádkoznak a templomban;* kijelöli a mondat egyes tagjait: *a hivek* alany, *imádkoznak* állítmány, *a templomban* helyhatárzó. — Tanító: Micsoda része ez a beszédnek: *tem-*

plomban? Fel. ragozott főnév. Hogy lesz a főnév magában minden rag nélkül? Fel. *templom*. Micsoda rag járult hozzá? Fel. ez a rag: *ban*. A tanító a kijelölt ragot felírja a táblára. Így menvén keresztül a mondatokon, végre minden ragot maga előtt lát a gyermek a táblán, a mint következik:

ban, *ben*, *ba*, *be*, *on*, *en*, *ön*, *n*, *nál*, *nél*, *hoz*, *hez*, *höz*, *ból*, *ből*, *ról*, *ről*, *ra*, *re*, *tól*, *től*.

T. A mondat helyhatárzó tagjai ezen ragokat veszik magukhoz; innen ezek *helyhatárzó* ragoknak neveztetnek.

Itt különösen abba gyakoroltassanak be a tanítványok, hogy a helyragokat a maguk illető helyén használják. Legnagyobb figyelmet kivánnak a következők: *ba*, *be*, *ban*, *ben;* továbbá a *nál*, *nél*, *hoz*, *hez*, melyek egymással helytelenül gyakran felcseréltetnek, p. q. *a templomba voltunk*, (e helyett: a templom*ban*); így némely vidékeken: *a papnál megyek* (e helyett: a pap*hoz*), *a biróhoz voltam* (e helyett: a biró*nál*). E végett szükség a helyragokat jelentésük szerint osztályozni.

1. Mi az iskolábban vagyunk.
2. Ti a kertben mulattok.
3. Mi az iskolába megyünk.
4. Ti a kertbe mentek.

Az 1-ső mondat szerint hol vagyunk? *Az iskolában;* a 2-dik mondat szerint hol mulattok? *a kertben*. Innen látni lehet, hogy ha ezen kérdésre felelünk: *hol?* a névhez ezt a ragot teszszük: *ban*, *ben*. Ezeket a ragokat használjuk, midőn azt akarjuk kifejezni, hogy már elértük a helyet, a hová indultunk, a hol akarunk maradni. Innen a *ban*, *ben* marasztaló ragnak neveztetik.

A 3-dik mondat szerint hová megyünk? *Az iskolába*. A 4-dik mondat szerint hová mentek? *A kertbe*. A mint látjuk, erre a kérdésre: *hová?* midőn t. i. még el nem értük a helyet, melyről szólunk, s a melybe még ezután fo-

gunk bejutni, ***behatni***, a névhez ezt a ragot kötjük: ***ba, be***. Innen a ***ba, be*** beható ragnak neveztetik.

5. A könyv az ***asztalon*** hever.
6. A város a ***hegyen*** fekszik.
7. A gyermek a ***földön*** játszik.
8. A cséplők a ***szérün*** dolgoznak.

Ezeket a ragokat *on, en, ön, n* akkor kötjük a névhez, midőn egy helyen maradásról, megállapodásról van szó, p. o. ***az asztalon hever***, állandóan az asztalon van. Innen az *on, en, ön, n állapító* ragnak neveztetik.

Megjegyzendő azonban, hogy ilyen kifejezések is vannak: ***átlátok a szitán; átment a hidon; keresztülvetette magát a kerítésen*** s a t.

9. Megyek a biróhoz, a kertészhez, a csőszhöz.

Megyek, hogy közelebb legyek hozzá: innen a ***hoz, hez, höz, közelítő*** ragnak neveztetik.

Jegyzet. Van ilyen kifejezés is: a falhoz támaszkodva beszélgetett.

10. A hidnál álltam (azaz a hid mellett).
11. Az érnél kiszálltunk (az ér mellett).

A *nál, nél, melléklő* ragnak neveztetik.

Ezt a ragot használjuk a közép-fokú melléknevek mellett is, p. o. az égnél magasabb; tisztább a napnál (nem a naptól).

12. Kifolyt a bor a hordó*ból*, az edény*ből*.

A ***ból, ből*** mozgást jelent belülről kifelé; ezért ***kiható*** ragnak neveztetik.

13. Leugrott a kőfal*ról*, a háztető*ről* (felülről lefelé).

A *ról, ről lehatő* ragnak neveztetik.

14. Felugrott az asztal*ra*, a szék*re* (alulról fölfelé).

A *ra, re felható* ragnak neveztetik.

15. Eltávozott a ház*tól*, a kemencé*től*.

A *tól, től távolító* ragnak neveztetik.

Jelöljétek ki az itt elsorolt ragokat a következőkben:

1. Mózes a Sinai hegyhez vezette a népet.
2. Az izraeliták átkeltek a Jordán folyón.
3. Eltávoztak az erdőből a vadak.
4. A rétre hajtották a lovakat.
5. A folyó nem messze van a hegytől.
6. Nagy árviz jő a hegyekről.
7. Kiszáradt a víz a tavakból.
8. Az asztalnál ülnek a vendégek.
9. A szekérhez vannak kötve a lovak.
10. Kaszálnak a réten.
11. Eső esik a fellegekből.
12. Az akolban vannak a juhok.
13. A csürbe hordják a gabonát.
14. A mókus odúban lakik.
15. A hal a vizben úszik.
16. Sok búza van leöntve a vermekben.
17. Járuljatok könyörgésekben Istenhez.
18. Az Úr áldása van az igazakon.

Irjatok mondatokat beható, marasztaló, közelitő, melléklő s a t. ragokkal.

Jegyzet. Hogy a ragok együtt mind elsoroltassanak, ismételje a tanító azokat, a mik a 22-dik §-ban a névragozásról mondattak.

46. §. Folytatás.

b) Idő- és módragok.

A helyragokon kivül vannak idő- és módragok is, p. o.

a) Időrag.

1. Jó*kor* (azaz jó időben, alkalmas időben) jöttél.
   Rosz*kor* jött (rosz időben, nem alkalmas időben).

Más*kor* jöjj (más időben).

Ez a rag *kor* a névhez kötve időt jelent: innen a *kor* *időragnak* neveztetik.

b) Módragok.

Te így szólsz, ő más*kép* (más módon) beszél.

Erzsi más*képen* (más módon) öltözködik.

A *kép*, *képen* a dolog módját fejezi ki; innen *módragnak* neveztetik.

Jegyzet. Ha ezek a ragok: *kor*, *kép*, *képen* ezekhez a szókhoz köttetnek: *az*, *ez*, a *z* ezekben *k* betűre változik: a*k*kor, e*k*kor, a*k*kép, e*k*kép, a*k*képen s a t.

2. Az ellenség sor*onként* hult el (azaz oly modon, hogy egész sorok estek el egyszerre).

3. A várost ház*anként* kirabolták (azaz oly modon, hogy minden házba bementek rabolni).

4. A madarak sereg*enként* költöznek (oly módon, hogy egész seregbe gyülnek össze).

5. A céhek kör*önként* léptek elő (azaz oly módon, hogy köröket képeztek).

6. A katona lov*astól* együtt elfogatott. Test*estől*, lel*kestől* mellette vagyok. A farkas a bárányt csont*ostól*, szőr*östől*, bőr*östől* megette.

Ezek a ragok: *kép*, *képen*, *ként*, *anként*, *enként*, *onként*, *önként*, *astól*, *estől*, *ostól*, *östől* módragoknak neveztetnek.

47. §. Folytatás.

Különféle jelentésű határzó-ragok.

A hely-, idő- és módragokon kivül a nevek még a következő ragokat fogadják el:

1) ért.

A napszám*ért* jött (azon okból, hogy a napszámot kivegye).

Az *ért* okadó-rag.

2) ig.

A város határa a folyó*ig* terjed. A kapu*ig* jöhetsz (ott van kimérve a határ).

Jegyzet. Az *ig* ezekben a mondatokban helyet, tért jelöl ki, azaz határvető a térben, s mint ilyen, helyrag; de jelölheti az *ig* az idő határát is, p. o. két hét*ig*, kilenc órá*ig* vártalak, s az *ig* ennélfogva lehet időrag is.

3) úl, ül.

Vitéz*ül* harcol. Rút*úl* bánt velem.

Az *úl*, *ül* rag kimutatja, miképen megy véghez a cselekedet.

Az *úl*, *ül* mutató-rag.

4) vá, vé.

A fa a tüzben hamu*vá*, a szalma perjé*vé* változik át.

A *vá*, *vé* átváltoztató rag.

A test por*rá* változik.

Ebben a szóban: *por-rá* a *v* elváltozott *r*-ré, mert a név, melyhez köttetett, *r* betün végződik. *A buzát lisztté őrlik a malomban.* Ebben a szóban: *liszt-té* a *v* elváltozott *t*-re.

A *vá*, *vé* rag *v* betűje az összetételben azon mássalhangzóra változik, a melyen végződik a név, melyhez járul a rag. Nagyon vigyázni kell a felirásban, hogy sem a név utolsó, sem a rag elváltozott mássalhangzóját ki ne hagyjuk, p. o.: *a por földdé tesz; az ég derültté lett.*

5) val, vel.

Az égetteket ruhá*val*, a munkásokat eké*vel* segítettük.

A *val*, *vel* segítő-rag.

A *val*, *vel* rag *v* betűje mássalhangzón végződő szó előtt ugyanoly hangzóra változik; így *kéz-vel* helyett lesz *kéz-zel*, *láb-val* helyett *láb-bal*: *a fazekas kézzel*, *lábbal dolgozik*. Legnagyobb figyelmet kivánnak a felirásban ezek, és az ezekhez hasonló szók: kedv, *kedvvel;* nedv, *nedvvel: jó kedvvel tanuljatok; az ágak megteltek bő nedvvel.*

Elútazott a bátyjá*val* (azaz a bátyja társaságában). Itt a *val* társító-rag. Így ezekben:

Az öcscsé*vel* beszélt.
A macská*val* játszott.

Jelöljétek ki a ragokat a következőkben:

1) János katonává lett.
2) A munkások kapával ásták a földet.
3) A viz jéggé fagyott.
4) A munkás bérért dolgozik.

Az itt elsorolt névragok közül némelyek felveszik a személyragokat, p. o.

ben, bennem, benned, benne, bennünk, bennetek, bennök;

nál, nálam, nálad, nála, nálunk, nálatok, nálok;

hoz, hozzám, hozzád, hozzá, hozzánk, hozzátok, hozzájok;

ról, rólam, rólad, róla, rólunk, rólatok, rólok;

rá, rám, rád, rá, ránk, rátok, rájok;
vagy reám, reád, reá s a t.

től, tőlem, tőled, tőle, tőlünk, tőletek, tőlök.

48. §. *Utóljárók.*

Károly a fal mellett áll.

Elemezzük ezt a mondatot: *Károly* alany, *áll* állítmány, *a fal mellett* helyhatárzó.

T. A helyhatárzó hány szóval van itt kifejezve? Három szóval van kifejezve, ezek: a — fal — mellett. — Jelöl-

jük ki, micsoda részei ezek a beszédnek? *a* névelő, *fal* főnév, *mellett*, ezt a szót még nem ismerjük. Erre nézve jegyezzük meg:

1. Ezt a szót nem lehet ragozni, mint a neveket vagy igéket, igy p. o. mondhatom: fal, falé, falnak, falat s a t. de nem mondhatom: mellett, mellетté, mellettnek s a t. azaz, ezt a szót nem ragozhatom (sem úgy, mint a neveket, sem úgy, mint az igéket): az ilyen szót *rész-szónak* hivják. E szerint *mellett* részszó.

2. Nézzük meg a név előtt áll-e, vagy a név után? Ebben: *a fal mellett*, ez a szó *mellett* a név után áll. Igen, a név után áll, és a név előtt nem is állhat, (nem mondhatom p. o. mellett a fal); innen *utóljárónak*, s minthogy a név után áll: *név-utónak* neveztetik.

E szerint *mellett* részszó, még pedig utóljáró, névutó.
Jelöljétek ki a következő mondatokban a névutókat.

1. A veréb az eresz *alá* fészkel.
2. A hegyek *alatt* rónaság terül el.
3. A kő *alól* *) csúszott ki a kigyó.
4. A városon *alul* *) táboroz az ellenség.

*) *Alól* kiható, *alul* marasztaló jelentésü névutó.

5. A biró *elé* került a per.
6. A ház *előtt* ülnek a leányok.
7. A gyáva elfut az ellenség *elől*.
8. A város *felé* közeledett az útas.
9. A ház *fölé* (fölibe) szállt a gólya.
10. A torony *fölött* repked a fecske.
11. Észak *felől* jő a vihar.
12. Az asztal *körül* állnak a gyermekek.
13. A hegyek *közé* vette magát az ellenség.
14. A hegyek *között* völgyek vonulnak el.
15. Sokan elhulltak a harcosok *közől*.
16. Vonulj a fal *mellé*.
17. Károly a fal *mellett* ül.
18. A fa *mellől* ugrott elő az őr.

19. A kőfal *mögé* vonult a gyermek.
20. A ház *mögött* rejtezett el a tolvaj.
21. A kerítés *megől* ugrott elö a rabló.
22. Bátyja *helyett* katonává lett.
23. Nabukodonozor *által* elpusztíttatott Jeruzsálem.
24. A parancsolat *ellen* ne tégy.
25. Légy kíméletes az állatok *iránt*.
26. A nagy szárazság *miatt* kiégett a mező.
27. Szorgalom *nélkül* nem sokra mégy.
28. A törvények *szerint* élj.
29. A tél *után* jö a tavasz.
30. A városon *kivül* van a mező.
31. Fát hoznak eladás *végett*.
32. A cserepet nem használják pénz *gyanánt*.
33. Tiz nap *mulva* veletek leszek.

Némely névutók felveszik a személyragokat, p. o.
Alatt, alattam, alattad, alatta s a t.
Mellett, mellettem, melletted, mellette s a t.
Nélkül, nélkülem, nélküled, nélküle s a t.
Után, utánam, utánad, utána s a t.
(nem utánnam, utánnad, utánna s a t.)

Kössetek személyragokat a névutókhoz.

49. §. *Igehatározók.*

Elemezzük ezt a mondatot: *Az őz gyorsan fut. Őz* alany, *fut* állítmány, *gyorsan* módhatárzó. Most jelöljük ki, micsoda részei ezek a beszédnek. *Őz* főnév, *fut* ige, ez a szó: *gyorsan*, módhatárzó, vagy csak röviden *határzó*, s minthogy mint most, úgy rendszerint ige mellett áll, *igehatárzó*. A határzókat könnyü felismerni; mert csak úgy van értelmök a mondatban, ha igét teszünk hozzájok, így p. o. *gyorsan futni; vitézül küzdeni; szépen írni.* Ezekben igehatárzók: *gyorsan, vitézül, szépen.*

Az igehatárzók kevés kivétellel állhatnak az ige előtt

is, az ige után is. p. o. *az őz gyorsan fut*, vagy *az őz fut gyorsan; a magyarok vitézül küzdöttek*, vagy *a magyarok küzdöttek vitézül; Károly szépen ír*, vagy *Károly ír szépen.*

1. Az igehatárzókat nem lehet ragozni, mint a neveket, p. o. gyorsan, gyorsané s a t.; az igehatárzók is részszók.

Az igehatárzók közt vannak olyanok, melyek *a)* helyet, *b)* időt, *c)* módot jelentenek.

a) Helyet jelentő igehatárzók.

1. A vándor *messze* távozott.
2. A sereg *amarra* vonult.
3. A madarak *itt* fészkelnek.
4. A sereg *ott* táborozott.
5. Az útas *oda* igyekezett.
6. A fellegek *fenn* úsznak.
7. A bátyám *távol* lakik.
8. A vihar *alulról* támadt.
9. A zápor *felülről* ömlik.
10. A hajó *ide* tart.

b) Időt jelentő igehatárzók.

1. *Tegnapelőtt* olvastam; *tegnap* énekeltem; *ma* számolok; *holnap*, *holnapután* írni fogok.
2. *Mikor* érik a szőlő?
3. A jó napok *régen* elmultak.
4. A rózsa *most* virít.
5. A szőlő *ezután* fog érni.
6. A hirnök *később* érkezett meg.
7. A követ *rögtön* elindult.

c) Módot jelentő igehatárzók.

1. A macska *dühösen* rohant a kutyára.
2. A fürj *hangosan* csattog.

3. A fülmile *gyönyörün* énekel.
4. A kutya *nyájasan* hízeleg.
5. Az öreg *ébren* alszik.
6. A szellő *enyhén* lengedez.
7. A bagoly *búsan* huhog.
8. A vihar *rémesen* üvölt.
9. Az árva *keservesen* sír.

Jegyzet. Az igehatárzók nagy számmal vannak, azokat egyenként el nem sorolhatjuk, de nem is szükséges, mert az eddigiek nyomán könnyen felismerhetők.

Feladatok.

1. Ezen határzók közt vannak: a) *ragozottak*, b) *összetettek* c) *származottak*, jelöljétek ki azokat.

a) *Ragozottak:* alul-ról, felül-ről, amar-ra, (ebből: amaz és ra).

b) *Összetettek:* holnapután, ezután

c) *Származottak:* dühösen (ebből: dühös, düh), hangosan (ettől: hangos, hang), gyönyörün (ettől: gyönyörü, gyönyör), ébren (ettől: éber) s a t.

2. Származtassatok határzókat a következő melléknevekből: szorgalmatos(-an), dicséretes(-en), bágyadt(-an), folytonos(-an), csendes(-en).

3. Származtassatok határzókat a következő főnevekből: ember (emberül), kutya (kutyául).

4. Alakítsatok ezen határzókkal mondatokat.

(A jó iskolás szorgalmatosan tanul.
A serény szolga dicséretesen végzi teendőit.
Az útas bágyadtan leheveredett.
Az eső folytonosan szakad.
A gyermekek csendesen dolgoznak.
Emberül megfelelj a kötelességnek.
A csalárd kutyául megjárta.

Ezt a szót: *csendesen* (zaj nélkül), össze nem kell

téveszteni ezzel: *lassan* (lassú mozgással), p. o. hibásan szólunk, ha annak, a ki sebesen megy, azt mondjuk: *csendesen menj*, e helyett: *lassan menj!* vagy ha a zajongóknak azt mondjuk: *lassan legyetek*, e helyett: *csendesen legyetek*. A szabatosság azt kivánja, hogy minden szót a maga helyén használjunk.

50. §. *A határzók fokozása.*

A határzók legnagyobb részben elfogadják a fokragokat.

Alsó fok.	Közép-fok.	Felső fok.
Alá	alább	legalább,
alól	—	legalól,
alul	—	legalul,
amoda	amodább	—
bent	bentebb	legbentebb,
fel	felebb (feljebb)	legfelebb (legfeljebb)
hamar	hamarabb	leghamarabb,
közel	közelebb	legközelebb,
lent	lentebb	leglentebb,
széltől	—	legszéltől,
távol	távolabb	legtávolabb,
tova	tovább	legtovább,
végül	—	legvégül.

A mellék-nevektől származott határzók így fokoztatnak:

Szorgalmas	szorgalmasabb	legszorgalmasabb,
szorgalmas-an	szorgalmasabb-an	legszorgalmasabb-an
sürgetős	sürgetősebb	legsürgetősebb,
sürgetős-en	sürgetősebb-en	legsürgetősebb-en,
hűséges	hűségesebb	leghűségesebb,
hűséges-en.	hűségesebb-en	leghűségesebb-en.

Tehát elébb a melléknevet kell fokozni, s azután a fok-raghoz jő a határzó képzője, s e szerint a fokrag nem

utól áll, hanem a melléknév és képző közt, így azon határzók is, melyek rendetlen fokozású melléknevektől származnak, p. o.

Szép	szebb	legszebb,
szép-en	szebb-en	legszebb-en,
sok	több	legtöbb,
sok-an	több-en	legtöbb-en.

51. §. Kötszók.

(Átmenet az összetett mondatokra).

A kötszók megismertetése egyenesen és szükségkép az összevont és összetett mondatok ismertetésére vezet, minthogy a kötszók legnagyobb része csak ily mondatokban jö elő. Ezen mondatok azonban itt csak megérintetnek, de nem vétetnek még tüzetesen tárgyalás alá; a mi itt történik, nem egyéb, mint csupán előkészület; azonban a külső szerkezet mellett már a részek egymáshoz való viszonya is figyelembe vétetik, a mennyiben a kötszók osztályozása megkivánja, s az eddig elöadottakból megérthető. —

Elemezzük a következő mondatokat:

1. A hó fehér.
2. A hó hideg.

Az 1-ső mondatban a „hó" alany, „fehér" állitmány. A 2-dik mondatban „a hó" hasonlókép alany, „hideg" állitmány. A két mondatot összefoglalhatjuk így: *a hó fehér és hideg*. Most „a hó" alany, „fehér" állitmány, „hideg" is állitmány; épen úgy állitom az egyiket ugyanazon alanyról, mint a másikat. A két állitmány ezzel a szócskával van összekötve: *és*, mely épen azért, mivel a mondat egyik tagját a másikhoz köti, *kötszónak* neveztetik. Ez a szó *és* kötszó, valamint a következők: *is*, *s*, *meg*, még pedig *kapcsoló* kötszók, mivel a mondat egyik tagját egyszerüen a másikhoz kapcsolják. Ilyen kapcsoló kötszók ezek is: *mind*

—*mind*, *nem csak*, *hanem*, *pedig*. Ezek azonban nem egyes szókat, egyes mondattagokat, hanem egész mondatokat kapcsolnak össze, p. o. Károly nem szól, pedig ő látott mindent. Elemezzük ezt a mondatot. Az első részben: *Károly* alany, *nem szól* állítmány; továbbá a mondat utolsó részében: *ő* alany, *látott* állítmány, *mindent* kiegészítő. Az első részben az alany és állítmány, a másodikban az alany. állítmány és kiegészítő egy-egy kisebb terjedelmü mondatot alkotnak. E szerint itt két mondat áll egymás mellett. Minthogy pedig ezek szorosan egymáshoz tartozó részek, melyek együttvéve tesznek egy nagyobb körü teljes értelmü mondatot, ezért azon terjedelmesebb mondat szakaszainak neveztetnek. Ez tehát: *Károly nem szól*, *pedig ő mindent látott*, két szakaszból álló mondat; az egyik szakasz: *Károly nem szól*, a másik: *ő mindent látott*. A két mondatszakaszt ez a szócska kapcsolja össze: *pedig*. Most figyeljünk a felirásra. (A mondatnak a táblára kellett feliratnia). *Ez előtt a szócska előtt „pedig" vonás áll* A vonás mellett az olvasásban egy kis szünetet kell tartani; a vonás *szünetjel*.

Azonban a *pedig* kötszó előtt nem állhat mindig vonás, p. o. Erzsi itt van, Károly pedig el nem jött. Minthogy itt a *pedig* a második mondatszakaszban nem elöl áll, nem lehet vonást írni eléje, mert úgy a második mondatszakasz alanya *Károly*, az első mondatszakaszhoz tétetnék át, a mi helytelen volna, minthogy az oda nem tartozik. A szabályt tehát így lehetne helyesebben felállítani:

Azon mondatszakasz előtt, melyben ez a szócska van: „pedig," vonásnak kell állani.

Feladatok.

Irjátok be az elmaradt vonást a maga helyére a következő mondatokban:

1. A prófétàk sokat szenvedtek (,) pedig ők kegyes emberek voltak.

2. Én a koldusnak kenyeret adtam (,) ő pedig nekem megköszönte.

3. A tanító parancsol (,) a tanítványok pedig engedelmeskednek.

4. A macska elfogdossa a kártékony egereket (,) a kutya pedig őrzi a házat.

5. Mienk a munka (,) az áldás pedig Istentől jő.

T. Alkossunk más kötszóval is mondatokat.

Nem csak a lopás vétek, de a hazugság is vétek.

Ez a mondat is két szakaszból áll. Melyik az első, melyik a második mondatszakasz?... Melyik szón kezdődik az első mondatszakasz? (*Nem csak*); hát a második? (*hanem*). Ezek is kötszók, még pedig *kapcsolók*, valamint ez a szócska a második mondatszakaszban: *is*.

Most a felirást vegyük figyelembe. Micsoda irásbeli jel van ez előtt a szócska előtt: *hanem*? Vonás van.

A fölebbi mondatot így lehetne rövidebbé tenni, azaz összébbvonni: *Nem csak a lopás vétek, hanem a hazugság is.* Azonban ha igy összevonjuk is, vonást kell írnunk ez elé a szócska elé: *hanem*

Feladatok.

A következő mondatokból kimaradtak a vonások, írjátok fel azokat a maguk helyére.

1. Nem csak a hajnal szép hanem az alkonyat is.
2. Nem csak a rózsa illatos hanem a szegfü is.
3. Nem csak kenyérrel él az ember hanem Istennek minden igéjével.

Ez a szó is kapcsoló kötszó: „mégis.“ Alkossunk ezzel mondatokat.

Feladatok.

1. A tél mégis erősen tartja magát.
2. A gyermek mégis sír.
3. Károly mégis beteg.

Irjanak maguktól a tanítványok mondatokat az üres helyekre.

Alkossunk még ezzel a szóval egy mondatot.

A nyár elérkezett, mégis hideg van.

Az első mondatszakaszban ez áll: *a nyár elérkezett;* ebből annak kellene következni, hogy igen meleg van, a minek azonban a második mondatban épen ellenkezőjét találjuk: *mégis hideg van.*

Minthogy ez a kötszó *mégis*, oly mondatszakasz előtt áll, mely a megelőző mondatszakaszszal ellenkező tartalmú: *ellenkötőnek* neveztetik.

Ellenkötők a következő kötszók is: de, ámde, de nem, de mégsem, úgyde, ellenben, hanem.

Mondatok.

1. Károly volt iskolában, de nem tanult.
2. Északon nagy a hideg, ellenben délen nagy a forróság.
3. Ő elhamarkodva igéretet tett, ámde megbánta.

Tantétel.

Az ellenkötők előtt vonást használunk a felirásban.

A mint láttuk, a kötszók közt vannak:

1. *Kapcsolók.*
2. *Ellenkötők.* Vannak továbbá
3. *Elválasztók:* akár-akár, részint-részint, vagy-vagy.

Mondatok.

1) Akár ma jöjj, akár holnap.

2) Az ellenség részint elhullt, részint elfutott.

3) Vagy hallgass, vagy távozzál innen.

Irjatok mondatokat az elválasztó kötszókkal.

Figyelmeztesse a tanító tanítványait, hova kell írni vonást ezen mondatokban; (a második kötszó elé).

4. *Feltételezők*: ha, ha csak, ha csakugyan, hahogy, hanem, hanemha, ha pedig, hamégis, hogyha, amennyiben.

Fődolog, hogy a tanítványok a kötszók osztályozását ne csak betanulják, hanem meg is értsék, a mi nem épen könnyű dolog, ugyanazért ügyes eljárást kiván. Így, midőn p. o. a feltételező kötszókról beszélünk, szükséges egy kissé elébb kezdeni a tárgyalást, s ezt annyival inkább, mert itt jó alkalom nyilik a tanító előtt, hogy a gyermek gondolkodására képzőleg hasson. Az eljárás lehet a következő.

T. Ha azt mondom: *az acél kemény*, ez magában igaz, valóban úgy van a dolog, a nélkül, hogy még valaminek kellene hozzájárulni; ezt így mondjuk ki: *feltétel nélkül igaz.* De ha azt mondom: *az acél megtüzesedik*, ez így, a mint ki van mondva, nem áll, hanem még valaminek kell hozzájőni, p. o. ennek: *ha a tüzbe teszszük.* Tehát annak, hogy az acél megtüzesedjék, valami feltétele van, a feltétel ebben van kifejezve: *ha a tüzbe teszszük.* Az a mondat, vagy mondatszakasz, melyben ez a szócska áll: *ha*, mindig ilyen feltételt fejez ki; ezért neveztetik az feltételező kötszónak, igy a többiek is

Mondatok.

1) Bocsáss meg neki, *hogyha* megbánta hibáját.
2) Nem hívom többé, ha *csakugyan* nem akar hozzánk jőni.
3) Péter jó ember, *amennyiben* én ismerem.

Hova kell vonást írni ezen mondatokban?

Irjatok mondatokat a feltételező kötszókkal. (A vonás a maga helyén legyen! (a feltételező kötszó előtt).

5. *Felfüggesztők:* addig-mig, alig-már, alighogy-mindjárt, mihelyt-azonnal, mihelyest-tüstént.

Mondatok.

Addig van nálunk a fecske, mig melegek vannak.

Melyik szón kezdődik az első mondatszakasz? hát a második?... A mit az első mondatszakasz kifejez — mely ezen a szón kezdődik: *addig* — attól függ, attól van fel-

függesztve, a mi a második mondatszakaszban áll — mely ezen a szón kezdődik: *míg*, a honnan ezek *felfüggesztő-*kötszóknak neveztetnek.

Ugyanezen mondatban felcserélhetjük a mondatszakaszokat így: *míg melegek vannak, addig van nálunk a fecske.* Azonban akár így, akár amúgy legyen is, a második kötszó előtt vonásnak kell állni a felirásban.

Irjatok mondatokat a felfüggesztő kötszókkal: addig-míg, alig — már, mihelyt — azonnal, mihelyest — tüstént.

1) *Alig* nyugodott le a nap, *már* esteledni kezdett.

2) *Mihelyt* a szél fújni kezd, *azonnal* habok támadnak a vizen.

3) *Mihelyest* levelemet veszed, *tüstént* útnak indulj.

6. *Hasonlítók:* mint — úgy, miként — akként, miszerint — a szerint, mennél — annál, mentől — annál, épúgy — mint, mennyire — annyira.

Mondatok.

Mint a pára, úgy elmulik az élet.

Az egyik mondatszakasz ezen a szócskán kezdődik: *mint*, a másik ezen: *úgy*, s minthogy itt valami összehasonlítás történt — az élet a párával hasonlíttatott össze — ezért az előforduló kötszók *hasonlító* kötszóknak neveztetnek.

A második kötszó előtt vonás áll, mint itt, úgy a következőkben is.

Irjatok mondatokat a hasonlító kötszókkal.

1) *Mennél* hamarabb kitavaszodik, *annál* elébb megérkeznek a költöző madarak.

2) *Mentől* jobban igyekszel, *annál* többre mégy.

3) *Akként* viseld magadat, *miként* a legjobbak szokták.

7. *Helykötők.* ahol — ott, ahonnan — onnan, a hová — oda, a hová — onnét, ha valahol — itt, ha valahol — ott, ha valahová — ide vagy oda.

Mondatok.

A hol jó útak vannak, ott sok ember jár.

E helyett: „a hol," mondhatnók: *a mely helyen*, valamint e helyett: „ott," mondhatnók: *azon a helyen*, így: *a mely helyen* (a hol) jó útak vannak, azon a helyen (ott) sok útas jár. Innen ezek a szók: „a hol — ott" helykötőknek neveztetnek.

Alakítsatok mondatokat a helykötőkkel.

8. *Kérdők*: -e? úgy-e? hát? hátha? nemde? vajjon-e?

Mondatok.

Sándor az iskolában van-e? Ez egy kérdő-mondat. Ha ezt a szócskát *-e*, elhagyjuk belőle: *Sándor az iskolában van*, megszünt kérdő-mondat lenni, állító-mondattá lett. Mi fejezi ki e szerint itt különösebben a kérdést? Ez a szócska: *-e*. Ezért az *kérdő* kötszónak neveztetik.

Figyeljünk a felirásra! A kérdő (*-e?*) mindig röviden használtatik és nem ékezve (-é?); továbbá egy rövid kötjellel kapcsoltatik az illető szóhoz.

Alkossatok mondatokat a kérdő kötszókkal.

1) Úgy-e jó az Isten?
2) A fecske megérkezett, hát a gólya mikor jő el?
3) Károlyt régen várjuk, hátha el sem jő?
4) Nemde sokat szenvedett a kegyes Jób?
5) Vajjon meglátjuk-e ma a napot?

9. *Következtetők:* azért, a honnét, és így, következőleg, következéskép, mire nézve, tehát.

Mondatok.

Nagyon felleges az ég, azért nem látjuk a napot.

Hogy a napot nem látjuk, azért van, vagy onnan következik, hogy az ég felleges. A második mondatszakasz, mely ezen a szócskán kezdődik: *azért*, valami olyat fejez ki, a mi a megelőző mondatszakaszból következik; innen

ez a szó: „*azért*," *következtető* kötszónak neveztetik, így a többiek.

Irjatok mondatokat a következtető kötszókkal.

1) A tavasz igen száraz volt, a honnét nem is lehet bő aratást várni.
2) Pista nem tanult, és igy nem tudhatja a leckét.
3) Az utcán nagy sár van, következőleg esőnek kellett esni.
4) A falat dölten rakták fel, következéskép nem volt állandó.
5) A biblia tanítása szent, mire nézve híven meg kell azt tartanunk.
6) Zsodoma lakói gonoszok voltak, tehát megbüntette őket Isten.

A következő kötszók előtt vonás áll.

10. *Időkötők :* addig, akkor, annakutána, az alatt, azonban, azután, azóta, ezután, meddig, mig, miglen, miután, mielőtt, mióta, továbbá.

Egyiptomban hét évig nem termett a föld, akkor volt ott igen nagy szükség. Ebben a mondatban ez a kötszó: *akkor*, e helyett áll: „abban az időben," s minthogy időt jelent, *időkötőnek* neveztetik, így a többiek.

Mondatok.

1) Mózes meghalt, mielőtt bemehetett volna az igéret földére.
2) Az izraeliták negyven évig bujdostak a pusztában, az alatt elhaltak az idősebbek.
3) A vetést le nem aratják, mig meg nem érnek a kalászok.
4) Az árviz elöntötte egykor a rétet, azóta nem terem rajta jó fü.
5) A megért gabonát learatják, azután kévékbe kötözik.

6) Egy fecskét sem lehet látni, mióta oly hívesek az éjjelek.

Az időkötők előtt vonás áll a felírásban.

11. *Magyarázók:* azaz, mint, mintegy, például, tudniillik, úgymint, vagyis.

A jég a vetéseket tönkre tette, azaz teljesen elpusztította. Itt e helyett: „tönkre tette," magyarázatúl ezt teszszük: „teljesen elpusztította;" minthogy ez a szócska *azaz* rendszerint ilyen magyarázó mondatszakaszt köt a megelőzőkhöz, ezért *magyarázó* kötszónak neveztetik.

Mondatok.

1) Vannak ragadozó állatok, mint a farkas.
2) Vannak hasznos rovarok, például a méh.
3) Kifosztották a postakocsit, tudniillik a rablók.
4) Nem messze van a folyó a várostól, mintegy félórányira.
5) Vámot kell fizetni néhol, úgymint a hídakon.
6) A szolga hír nélkül elment a háztól, vagyis megszökött.

A felírásban figyeljünk a vonásra.

Jegyzet. A tárgyalás mint itt, úgy a megelőzőkben is ily formán történhetik, p. o. az 5-ik szám alatti mondatnál.

Hogy lesz tisztább ennek a mondatnak a jelentése, ha csak ennyit mondok: *vámot kell fizetni néhol*, vagy ha ezt is hozzáteszem: *úgymint a hídakon?* Természetesen világosabb ezzel a hozzátétellel vagy magyarázattal. Ezt a szót: *a hídakon*, miért teszszük a megelőzőkhöz? Azért, hogy közelebbről kimutasson, megmagyarázzon azokból valamit. Melyik szót magyarázza ez a megelőzők közöl? Ezt: *néhol.* Melyik szóval kötjük ezt a magyarázatot a megelőzőkhöz? Ezzel: *úgymint.* Mivel ez a szó *úgymint* valami magyarázatot köt a megelőzőkhöz, hogy neveztetik? *Magyarázó* kötszónak.

12. *Megengedők:* ámbár, ámbátor, bár, bárha, bátor, habár, noha, jóllehet.

Nem fog kiönteni a folyó, ámbár nagy eső esett:

Ezt a mondatot így kellene kibőviteni: „nem fog kiönteni a folyó, ámbár megengedem, hogy nagy eső esett, mely miatt a víz meg szokott áradni.

Minthogy ezen szók: *ámbár*, *ámbátor*, *bár* s a t. mindig oly mondatok előtt állnak, melyekhez ezt a szót lehet tenni: *megengedem*, *megengedjük*, innen *megengedő* kötszóknak neveztetnek.

Mondatok.

1) Bocsáss meg ellenségeidnek, bár megbántottak is tégedet.
2) Az idén jó aratás lesz, noha tavaszszal a késői fagyok sok kárt tettek a vetésben.
3) Dávid szerette Absolont, jóllehet ez arra nem volt méltó.

A megengedő kötszók előtt vonás áll.

13. *Nagyítók:* söt, inkább, annálinkább, leginkább, méginkább, sőtinkább, még.

A makacs gyermeket megdorgálták, sőt megvesszőzték. Mi volt nagyobb a makacsra nézve, az-e, hogy megdorgálták, vagy az, hogy megvesszőzték? Nagyobb volt az, hogy megvesszőzték. Melyik mondatszakasz fejezi ki ezt a nagyítást (vagy nagyobbítást)? Az a mondatszakasz, mely előtt ez a szócska áll: *sőt.* Ezt a szócskát *sőt* rendszerint olyan mondatszakasz követi, melyben efféle nagyítás van, úgy. hogy ha csak ennyit mondanánk: „a makacs gyermeket megdorgálták, söt“ — már tudni lehetne, hogy valami nagyobb fog következni a megdorgálásnál. Ezért ez a szó „*sőt*,“ *nagyító* kötszónak neveztetik.

Mondatok.

1) A hős nem adta meg magát, inkább meghalt.
2) A viz nem apad, méginkább növekszik.
3) A zápor ömlött, annálinkább nevekedett az árviz.
4) Nem köszönt nekünk szivesen, sőtinkább kerül minket.

A nagyító kötszók előtt vonás áll.

14. *Okkötők:* mert, hogy, mivel, mivelhogy, minthogy.

A viz megfagyott, mert nagy hideg van. Ez a mondat két szakaszból áll. Az első mondatszakasz azt fejezi ki, mi történt a vizzel (megfagyott), a második pedig azt, mi okból történt az? E szerint a második mondatszakasz okot fejez ki. A mely mondatszakasz előtt ez a szócska áll: *mert*, az mindig valami okot fejez ki; ezért ez a szó *(mert) okkötőnek* neveztetik.

Mondatok.

1) Kösd meg, hogy el ne szaladjon (t. i. azon okból, hogy el ne szaladjon).
2) Szeressétek ellenségeiteket, mivel Isten azt kivánja.
3) Ne várjátok tovább, minthogy régen meg kellett volna érkeznie.

Az okkötők előtt vonás áll.

15. *Tagadók:* nem, sem.

Károly ír. Ez állító-mondat; az van benne kimondva: mit csinál Károly.

Károly nem ír. Ez tagadó-mondat. Nem az van benne kimondva, mit csinál Károly, hanem az, mit nem csinál: nem ír. Melyik szó fejezi ki a tagadást? Ez a szó: *nem*. Innen ez *tagadó* kötszónak neveztetik; így ez is: *sem*. —

Ma nem írtam, holnap sem fogok írni.

Itt két mondatszakasz van. Melyik tagadó kötszó van

az egyik, melyik a másik szakaszban?.. Micsoda jel van a két mondatszakasz közt? (Vonás).

16. *Tiltók:* ne, se.

Ne ugráljatok, lármát se csináljatok. Itt valami meg van tiltva: az ugrálás és a lárma. A tilalmat ezek a szócskák fejezik ki: *ne, se;* ezek *tiltó* kötszók.

Jegyzet. 1) A tiltó kötszókat *ne, se* össze nem kell téveszteni a tagadókkal: *nem, sem.*

Se ne láss, se ne hallj. Ez tilalom.

Azt sem láttam, ezt sem hallottam. Ez tagadás.

2) A következő kifejezések hibásak: Károlynak meg van tiltva, hogy ne fürödjék, e helyett: Károlynak meg van tiltva, hogy fürödjék.

Ugyanis, nem azt kellett megtiltani, hogy ne fürödjék, hanem azt, hogy fürödjék. Ha nem tilalomról volna szó, hanem parancsolatról, úgy volna helyesen mondva: *Károlynak megparancsolták, hogy ne fürödjék* (az a parancsolat, hogy *ne* fürödjék); ez esetben helye van a tiltó kötszónak. De ha ellenkezőleg nem parancsolatról van szó, hanem tilalomról, akkor már nincs helye a tiltó kötszónak: megtiltották, hogy förödjék.

17. *Zárkötők:* bezárólag, bevégzőleg, végezetre, végül, végtére, utóljára, tehát, többire, egyébiránt s a t.

Az ártatlan ember mint valamely gonosztevő poroszlók által elfogatott, törvényszék elé állíttatott, igazságtalan birák által halálra itéltetett, megostoroztatott, *végezetre* megöletett. Itt több mondatszakasz áll egymásután; melyik azok közt az utólsó? Ez: „végezetre megöletett.“ Igen, ez a *berekesztő, bezáró* mondatszakasz. Melyik szó áll ebben a mondatszakaszban elül? Ez a szó: „végezetre.“ Minthogy ezzel ily bezáró mondatszakasz szokott a megelőzőkhöz köttetni; ezért *zárkötőnek* neveztetik.

Mondatok.

1) A mai gyülésben beszéltek az adóról, katonatartásról; vitatkoztak a húsárulásról; értekeztek a hídépítésről; végezetre szó volt az árvák ügyéről.

2) Atyád háza megégett, marháit elhajtották, vetéseit elvágta a jég, egyéb'ránt ő maga frisen van.

Ezen példák szükségkép az összetett mondatok tárgyalására vezetnek.

52. §. *Indulatszók.*

1) Jaj be fáj a fejem! (Itt fájdalom van kifejezve.)
2) Oh be szép a tavasz! (Itt csodálkozás van kifejezve).
3) Ah, talán meg is halok! (Itt aggodalom van kifejezve; a beteg aggódik, hogy meghal).
4) No dicsérjétek mindnyájan az Urat! (Zsolt. 148).
5) Nosza istenfélő szent hivek! örvendezzetek az Urnak! (Zsolt. 33.)
6) Rajta vitézek! (Ez buzdítás, valamint a 4-ik, 5-ik mondatban is).

Ezekkel a szavakkal: *jaj*, *oh*, *ah*, *no*, *nosza*, *rajta*, fájdalom, csodálkozás, aggodalom, buzditás, tehát erős indulat van kifejezve: ezek *Indulatszók.*

Azon mondatok után, melyekben indulatszók vannak, felkiáltásjelt írunk.

Vannak több indulatszók is, lássuk azokat.

7) A vigadók igy kiáltoznak: „*ujjuh! ihjuh!*“ Ezek *örömjelentők.*
8. „*Juj beh*“ rút kigyót láttam! „*Huh beh*“ borzadok! Ezek *iszonyodást* jelentenek.
9. „*Lám*“ mily derék! „*Nini beh*“ gyors! Ezek *mutatók*
10. „*Hohó*,“ lassan menj! „*Hallga!*“ ‚*Csitt!* Ezek *csendesitők.*

11. „*Ejej*," minek az a sok beszéd! „*Nono*," nem kell dicsekedni! „*Lám*" hogy nem kevélykedik már! „*Úgy-e*" elhallgattál! „*Soha bizony!*" Ezek *gúnyolást* jelentők.
12. „*Ejnye! beh kár*" a derék emberért! Ezek *sajnálkozást* jelentenek.

HARMADIK SZAKASZ.

Igeragozás.

53. §. *Szám, személy, idő, mód.*

a) Szám az igében.

T. Erzsi, mondj egy igét.

Gy. *Írok.*

T. Ez az ige cselekedetet jelent. A cselekedetet vagy egy alany végzi: én irok, te írsz, ő ír (egyes szám az igében), vagy többen végzik: mi írunk, ti írtok, ők írnak (többes szám az igében).

Tantétel.

Az igében két szám van: *egyes* és *többes szám.*

b) Személyek az igében.

T. Ebben a mondatban *én irok*, micsoda beszédrész van az ige mellett?

Gy. Az ige mellett *én*, személyes névmás van.

T. Igen: ezekben *én* irok, *te* irsz, *ő*, ír; *én*, *te*, *ő*, a cselekvő *személyek;* három személy az egyes számban, három a többes számban is: *mi* (írunk), *ti* (írtok), *ők* (írnak).

Tantétel.

Az igében három személy van mind az egyes, mind a többes számban.

T. Ezt a névmást *én*, mint szóló a magam neve helyett használom: ez az első személy, vagy szóló személy névmása. *Én* megszólítlak tégedet: *te* a második vagy a megszólított személy névmása. *Ő* róla beszélünk: *ő* a harmadik vagy a szóban levő személy névmása az egyes számban; így a többes számban

első személy *mi*, a szólók,
második személy *ti*, a megszólítottak,
harmadik személy *ők*, a szóban levők.

c) Ige-idő.

T. Ha azt mondom: *irok*, mikor történik az a cselekedet?

Gy. Most, midőn azt kimondom

T. Hát ezekben: irtam; irni fogok?

Gy. *Írtam* a kimondás (ideje) előtt; *irni fogok* a kimondás (ideje) után.

T. E szerint az igével nem csak az van kifejezve, ki, azaz melyik személy tesz valamit, és hogy mit csinál, hanem az is, mikor, mely *időben* megy véghez a cselekedet: irok *jelen idő*, irtam *mult idő*, irni fogok *jövendő idő*.

d) Ige-mód.

A tanitó két mondatot ir a táblára.

1. Én irok.
2. Én irnék, ha tollam volna.

T. Az 1-ső mondatban az ige *irok* oly *módon* fejezi ki a cselekedetet, hogy az bizonyosan, minden feltétel nélkül véghez megy. Ilyenkor az ige a jelentő módban van. A 2-dik mondatban *én irnék*, a cselekedet módjára nézve bizonyos feltételhez van kötve (ha tollam volna), attól függ,

meg fog-e az történni, vagy nem, (ha tollam nem lesz, nem irok).

T. Az eddig előadottak szerint az igében a következők vétetnek figyelembe: *a mód*, *idő*. *szám* és *személy*. Lássuk ezeket együtt néhány igében, (irok, tanulok, faragok, s a t.)

Jelentő mód.

Jelen idő.

Egyes szám. 1-ső személy: én irok,
2-ik személy: te irsz,
3-ik személy: ő ir.
Többes szám. 1-ső személy: mi irunk,
2-ik személy: ti irtok,
3-ik személy: ők irnak.

Tantétel.

Az igének, mód, idő, szám és személy szerinti változtatása igeragozásnak neveztetik.

Figyelmeztetés. A nyelvtant nem könyvből, hanem *a tábláról* kell tanitani, s ott nem oly hosszadalmas ez az előadás, mint a minőnek egyelőre látszik. Aztán az elemiekben kevés szóval s illetőleg a tárgy teljes kifejtése nélkül alapos oktatást adni nem lehet.

54. §. *Fő- és mellékidők; igető.*

1. Főidők.

T. A cselekedetet az igével többféleképen lehet kifejezni az időre nézve. Így például a cselekedet egy időben történik a kimonással: jelen idő, mint irok, kapálok, hallgatok; vagy hogy már a cselekedet véghezment a kimondás előtt: mult idő; írtam, kapáltam, hallgattam; végre hogy a cselekedet még a kimondás után fog véghezmenni: jövendő idő; irni fogok, kapálni fogok, hallgatni fogok.

Az igében ez a három főidő van (a jelentő módban): jelen, mult, jövendő.

Feladat.

Mondjátok el szóval, aztán irjátok fel a következő igéket a jelentő módban, a három főidőben: vágok, tépek, harapok, kérek, harcolok, sírok, tanulok.

2. Mellékidők.

T. Hány főidő van az igében?

Gy. Három: jelen, mult és jövendő.

T. Úgy van, de a multban még két mellékidő van. Olvasd a következő mondatokat:

Én az imént levelet *irék*, te a könyvből *tanulál*, ő a kertben fát *ültete*.

T. Ez az ige: *irék*, mint a mely az imént, azaz kevéssel ezelőtt véghezvitt cselekedetet jelent, *félmult* időben van, igy ezek is: *tanulál*, *ültete*.

Tantétel.

Az ige, midőn a cselekedetet úgy fejezi ki, mint a mely kevéssel ezelőtt ment véghez, félmult időben van.

Félmult idő.

a) Egyes szám.

Irék, irál, ira.

Többes szám.

Iránk, irátok, irának.

b) Egyes szám.

Adék, adál, ada.

Többes szám.

Adánk, adátok, adának.

c) Egyes szám.

Mondék, mondál, monda.

Többes szám.

Mondánk, mondátok, mondának.

d) Egyes szám.

Kérék, kérél, kére.

Többes szám.

Kérénk, kérétek, kérének.

e) Egyes szám.

Szólék, szólál, szóla.

Többes szám.

Szólánk, szólátok, szólának.

T. Olvasd a következő mondatot.

A szónok felállott és szóla.

T. Mit csinált elsőben a szónok?

Gy. Felállott.

T. Mit csinált azután?

Gy. Szólani kezdett.

T. Melyik cselekedet történt elébb?

Gy. Az, hogy a szónok *felállott*.

T. Igen, és ez az ige a mult időben van. Melyik cselekedet történt később?

Gy. Az, hogy *szóla*.

T. És ez félmult idő.

Ha két cselekedet csaknem egy időben történt, szebb lesz a kifejezés, ha a két ige közül az egyiket, azt, mely az elébb véghezment cselekedetet fejezi ki, mult, a másikat pedig félmult időben használjuk.

Mondatok.

Az izraeliták letelepedtek Babilonban, és ott házakat építének.

Noé kiszállott a bárkából és szőlőt plántála.

Az ellenség megfutamodott és elszéledének a vitézek.

T. A mult időt megelőzte a *régen mult.* Olvasd a következő mondatokat.

Asvérus király egykor nagy lakomát *adott vala* (régen mult idő).

A Saul harcosai a csatában *elhullottak vala* (régen mult idő).

Ezek az igék *adott vala*, *elhullottak vala* régen mult időben vannak.

Régen mult idő.

E. sz.	Adtam vala,	adtál vala,	adott vala.
T. sz.	Adtunk vala,	adtatok vala,	adtak vala.
E. sz.	Vetettem vala,	vetettél vala,	vetett vala.
T. sz.	Vetettünk vala,	vetettetek vala,	vetettek vala.

T. Hogyan származik a régen mult idő?

Gy. Úgy, hogy az ige mult idejében mindenik személy után ezt a szócskát teszszük: *vala.*

T. A régen mult időben az igéhez, melyet ragozunk, ez a szócska van téve: *vala*, ez az idő *összetett idő.* Van-e még más összetett idő is (a jelentő módban)?

Gy. Van: a jövendő idő.

T. Ez az ige: tanul, tanulni hogy lesz a jövendő időben?

Gy. Tanulni fogok, tanulni fogsz, tanulni fog s a t.

T. Az ige, melyet ragozunk, melyik más igével van összetéve a jövendő időben?

Gy. Ezzel: fogok, (fogsz, fog, fogunk, fogtok, fognak).

T. Hány főidő van a jelentő módban? (Három főidő van: jelen, mult és jövendő); hány mellékidő van? (Kettő: a félmult és a régen mult idők). Hány idő van tehát öszszesen? (Összesen öt idő van: a jelen, félmult, mult, régen mult és jövendő). Hány összetett idő van ezek közt? (Kettő: a régen mult és a jövendő). A többi idők nem összetettek, hanem egyszerűek; melyek azok? (Egyszerű idők a jelen, félmult és mult idők).

T. Ragozzátok a következő igéket (szóval és irásban) a jelentő mod minden időiben: irok, tanulok, kapálok, adok, faragok.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz.	Írok,	írsz,	ír.
T. sz.	Írunk,	írtok,	írnak.

Félmult idő.

E. sz.	Irék,	irál,	íra.
T. sz.	Iránk,	irátok,	iránák.

Mult idő.

E. sz.	Írtam,	irtál,	írt.
T. sz.	Írtunk,	írtatok,	írtak.

Régenmult idő.

E. sz.	Írtam vala,	irtál vala,	írt vala.
T. sz.	Írtunk vala,	irtatok vala,	írtak vala.

Jövendő idő.

E. sz.	Írni fogok,	írni fogsz,	írni fog.
T. sz.	Írni fogunk,	írni fogtok,	írni fognak.

T. ***Írok*** alhangú ige, ragozását itt láttuk; ragozzuk most ezt a felhangú igét: ***kérek.***

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Kérek, kérsz, kér.
T. sz. Kérünk, kértek, kérnek.

Félmult idő.

E. sz. Kérék, kérél, kére.
T. sz. Kérénk, kérétek, kérének.

Mult idő.

E. sz. Kértem, kértél, kért.
T. sz. Kértünk, kértetek, kértek.

Régen mult idő.

E. sz. Kértem vala, kértél vala, kért vala.
T. sz. Kértünk vala, kértetek vala, kértek vala.

Jövendő idő.

E. sz. Kérni fogok, kérni fogsz, kérni fog.
T. sz. Kérni fogunk, kérni fogtok, kérni fognak.

Feladatok.

1. Ragozzátok a következő igéket: reszel, ver, szeret, igér, fürészel.

2. Jelöljétek ki, melyik módban, időben, számban és személyben vannak a következők: ír, látánk, adni fognak, szabtatok vala, szedétek, nyer, legelnek, szúr, vág, rúg.

Jegyzet. Nagyon valószinü, hogy a tanítványok ezekben: *szeretsz*, *adsz*, az *sz* helyett *c*-ét fognak írni, vagy más ehez hasonló hibát követnek el. E tekintetben mulaszthatatlan teendője a tanítónak 1) a dolgozatokat szigorúan megbirálni, a lehető hiányokra a tanítványokat türelemmel figyelmeztetni, azokat velök gondosan kijavíttatni; 2) az igeragozás szabályaival s magukkal az igeragokkal őket közelebbről megismertetni.

T. Mint a névnek, úgy az igének is van törzsöke, melyhez a ragok köttetnek. Ezekben: irok, irtam, irni fogok, a törzsök ir, ez az *igető*, a jelentő mód jelen idejének egyes harmadik személye, az ige legrövidebb formája. Micsoda rag járult az igetőhöz a következőkben: irok (ok), irtam (tam), iránk (ánk).

Feladatok.

1. Jelöljétek ki az igetőt a következőkben:

Szeretek,	*az*	*igető:*	szeret.
Csinálunk,	„	„	csinál.
Fáradtatok,	„	„	fárad.
Siettünk (vala)	„	„	siet.
Dörzsöltek	„	„	dörzsöl.
Haladsz	„	„	halad.
Sétálnak	„	„	sétál.
Gyülölni (fog)	„	„	gyülöl.
Vagdalta	„	„	vagdal.
Nyargalátok	„	„	nyargal.

2. Jelöljétek ki ezekben a ragokat.

55. §. *Igeragok.*

Az igében a törzsök a jelentő mód jelen idejének egyes harmadik személye: ir, ad, lát, énekel, füerészel, tanul s a t. az úgynevezett *igető* vagy a *gyök*. Ehhez köttetnek a ragok, melyek által a különböző módok, idők, számok és személyek származnak.

Sok tekintetben szükséges a ragokkal tisztában lenni; nem volna azonban szerencsétlenebb eljárás, mint azokat készen a tanitvány elé adva vele betanultatni. Neki magának kell azokat az igében az egyes személyektől elvonni s aztán az egészet összeállitani, a mi egyébiránt minden nehézség nélkül megtörténik, ha az eddigiekben megtartatott ama főszabály, hogy *a nyelvtant nem könyvből kell tanitani, hanem a tábláról.*

T. Vegyük fel ezt az igét: *szitálok.* Mondd el a jelentö mód jelen idejét..... Hogy lesz magában az igető? (Szitál). Micsoda rag járult hozzá az egyes első személyben? (ok); a másodikban? (sz), s a t.... Irjuk fel az egészet a táblára úgy, hogy a rag mindenütt el legyen különitve az igetötöl.

E. sz.	Szitál-ok,	szitál-sz,	szitál.
T. sz.	Szitál-unk,	szitál-tok,	szitál-nak.

Feladatok.

1. Mondjátok el, micsoda ragokat vett fel az igető a jelentő mód jelen idejében 1) az egyes számban? 2) a többes számban?

2. Irjátok fel az egész jelen időt, elválasztva az igetőtől a ragokat.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz.	1. személy:	Szitál*ok*,	a rag:	*ok*.
	2-ik szem.	Szitál*sz*,		*sz*.
	3-ik szem.	Szitál,		—
T. sz.	1-ső szem.	Szitál*unk*,		*unk*.
	2-ik szem.	Szitál*tok*,		*tok*.
	3-ik szem.	Szitál*nak*.		*nak*.

Félmult idő.

E. sz.	1-ső szem.	Szitál*ék*,	a rag:	*ék*.
	2-ik szem.	Szitál*ál*,		*ál*.
	3-ik szem.	Szitál*a*,		*a*.
T. sz.	1-ső szem.	Szitál*ánk*,		*ánk*.
	2-ik szem.	Szitál*átok*,		*átok*.
	3-ik szem.	Szitál*ának*,		*ának*.

Mult idő.

E. sz.	1-ső szem.	Szitál*tam*,	a rag:	*tam*.
	2-ik szem.	Szitál*tál*,		*tál*.
	3-ik szem.	Szitál*t*,		*t*.

T. sz. 1-ső szem.	Szitál*tunk*,	a rag:	*tunk.*
2-ik szem.	Szitál*tatok*,		*tatok.*
3-ik szem.	Szitál*tak*,		*tak.*

Kérdések.

T. Ehez az igetőhöz: *kapál*, köss *ék* ragot; melyik idő, szám és személy áll elő? (Félmult idő, e. sz. 1-ső sz.) Így a következő ragokkal: *nak*, *a*, *tál*, *tunk*, *ék*, *tatok*, *ánk* s a t.

Feladatok.

Irjátok fel a következő igéket a jelentő mód jelen, félmult és mult idejében: kapar, vígad, marad, szalad, halad. (Különösen fontos, hogy az igető, vagyis a törzsök betűi mindenütt megtartassanak s azokhoz köttessenek az illető ragok, ott is, hol a kimondásban a gyök betűi elváltoznak, mint: maradtam, maradtál, maradt, maradtunk s a t.

Jegyzet. Különös figyelmet kiván a jelentő mód jelen idő egyes 2-dik és a mult idő egyes 3-dik személye.

T. Mi a rag a jelentő mód jelen idejének egyes 2-dik személyében? (sz). Ragozzátok most ebben az időben a következő igéket: olvas, húz, hoz, mos, ás, foltoz, ráz, mász, halász, vadász.

A jelen idő egyes 2-dik személyében a rag állandóan *sz*, így tanulok, tanul*sz*; kapálok, kapál*sz* s a t. Ezek tehát hibásan vannak mondva (és írva): mit hoz*ol?* mit olvas*ol?* s a t.; minthogy itt a rag nem *ol*, hanem *sz*. A felvett igék tehát igy ragoztatnak:

Olvasok,	olvas-sz.
Húzok,	húz-sz.
Hozok,	hoz-sz.
Mosok,	mos-sz.
Ások,	ás-sz.
Foltozok,	foltoz-sz.

Rázok, ráz-sz.
Mászok, mász-sz.
Halászok, halász-sz.
Vadászok, vadász-sz.

Megjegyzendő azonban, hogy a hol a kimondás igen nehéz vagy kellemetlen hangzású, mint (húz-sz) huzsz, az igető és a rag közé egy segédhangzót teszünk, s lesz

húzsz helyett húzasz;
rázsz helyett rázasz;
mászsz helyett mászasz, s a t.

Így ragoztatnak a jelentő mód jelen idejének egyes 2-dik személyében azon alhangú igék, melyekben a gyök *ít* szótagban végződik, mint

hajít: hajitok, hajítasz, hajít
(vagy hajítsz);
taszít: taszítok, taszítasz s a t.
(vagy taszítsz);
világosít: világositok, világosítasz
(vagy világosítsz).

T. Lássuk a jelentő mód mult idejét. Micsoda ragok vannak itt az egyes számban? (*tam*, *tál*, *t*: tanultam, tanultál, tanult). Meg kell jegyezni, hogy némely igékben ennek az időnek egyes 3-dik személye nem *t*, hanem *ott* raggal származik; így:

ad: adtam, adtál, ad*ott*;
hoz: hoztam, hoztál, hoz*ott*;
lát: láttam, láttál, lát*ott*;
kap: kaptam, kaptál, kap*ott*;
harap: haraptam, haraptál, harap*ott*;
kopogtat: kopogtattam, kopogtattál, kopogtat*ott*.

Feladatok.

Irjátok fel a következő igéket a jelentő mód mult idejében az egyes számban:

húz : (**húztam**, **húztál**, **húzott**);
ráz : (**ráztam**, **ráztál**, **rázott**);
rág : (**rágtam**, **rágtál**, **rágott**);
arat : (**arattam**, **arattál**, **aratott**);
farag : (**faragtam**, **faragtál**, **faragott**);

Jegyzet. **Különös figyelmet forditson a tanító arra, hogy tanítványai az egyes szám 3-dik személyében a ragot két** *tt*-vel **írják.**

T. Lássuk, hogyan formálják a jelentő mód mult idejét a következő igék:

hall : hall*ottam*, hall*ottál*, hall*ott;*
hall*ottunk*, hall*ottatok*, hall*ottak* vagy hall*ottanak;*
olt : olt*ottam*, olt*ottál*, olt*ott;*
olt*ottunk*, olt*ottatok*, olt*ottak* vagy olt*ottanak;*
told : told*ottam*, told*ottál*, told*ott;*
told*ottunk*, told*ottatok*, told*ottak* vagy told*ottanak;*

E szerint a ragok
az egyes számban : ottam, ottál, ott;
a többes számban : ottunk, ottatok, ottak vagy ottanak.

Régmult idő.

E. sz. Irtam vala, irtál vala, irt vala.
T. sz. Irtunk vala s a t.

A régmult épen úgy ragoztatik, mint a mult, csak ez a szócska járul hozzá mindenik személyben : *vala.* Ennek az időnek saját raga nincs.

Jövendő idő.

E. sz. Írni fogok, irni fogsz, irni fog.
T. sz. Írni fogunk, irni fogtok, irni fognak.

Ebben az időben az igető *ni* ragot vesz magához, s aztán a *fogok* ige ragoztatik mellette mindenütt.

F e l a d a t o k.

Ragozzátok az egész jelentő módban a következő igéket: harap, ropog, károg.

56. §. *Hangugrató alhangú igék.*

T. Ragozzátok ezt az igét: *csavarog*.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Csavargok, csavarogsz, csavarog.
T. sz. Csavargunk, csavarogtok, csavarognak.

T. Jelöld ki az igetőt.
Gy. Az igető: *csavarog*.
T. Hány tagú szó ez?
Gy. Ez három tagú szó.
T. Hogy lesz az egyes szám első személye?
Gy. Csavarg*ok*.
T. Mi itt a rag?
Gy. A rag *ok*.
T. Mi maradt fel elül a rag előtt?
Gy. Ez maradt fel: csavarg.
T. Hány tagú szó ez?
Gy. Két tagú szó.

T. A három tagú gyökből két tagú lett: az igető utólsó hangzója az *o* ki van ugratva, mert rövidebb és szebb hangzású csavargok, mint csavar*o*gok.

T. Azon igék, melyek a ragozás közben a gyökből egy hangzót kivetnek, *hangugrató* igéknek neveztetnek: *csavarog* hangugrató ige. Hány helyen történt hangugratás a jelen időben?

Gy. Két helyen: az első személyben mind az egyes, mind a többes számban.

Félmult idő.

E. sz. Csavarg*ék*, csavarg*ál*, *csavarga*.
T. sz. Csavarg*ánk*, csavarg*átok*. csavarg*ának*.

T. Hangugratás mindenik személyben: a ragok előtt a gyökből mindenütt kimaradt az *o*.

Mult idő.

E. sz. Csavarogtam, csavarogtál, csavargott.
T. sz. Csavarogtunk, csavarogtatok, csavarogtak.

T. Melyik személyben történt hangugratás?
Gy. Az egyes szám harmadik személyében.

Régmult idő.

E. sz. Csavarogtam vala, csavarogtál vala s a t.
T. sz. Csavarogtunk vala, csavarogtatok vala s a t.

Hangugratás mint a mult időben.

Jövendő idő.

E. sz. Csavarogni fogok, csavarogni fogsz, csavarogni fog.
T. sz. Csavarogni fogunk, csavarogni fogtok, csavarogni fognak.
Hangugratás nincs.

Jegyzet. A jövendő időben nincs hangugratás; a multban van egy helyen, valamint a régen multban is; a jelen időben van két helyen; a félmultban mindenütt.

T. Ragozzátok a következő hangugrató igéket a jelentő mód mindenik idejében (szóval és irásban): Kavarog, zavarog, andalog.

Feladatok.

a) *A kutya ugat;* alakítsátok át ezt a mondatot úgy, hogy legyen az ige a jelentő módban:

1. a jelen idő többes harmadik személyében. (A kutyák ugatnak).

2. A mult idő egyes harmadik személyében. (A kutya ugatott).

3. A régmult idő többes harmadik személyében. (A kutyák ugattak vala).

4. A jövendő idő egyes harmadik személyében. (A kutya ugatni fog).

b) *Károly tanul az iskolában;* alakítsátok át ezt a mondatot úgy, hogy az ige mindegyik idő egyes szám harmadik személyébe legyen áttéve.

Károly tanula az iskolában.
Károly tanult az iskolában.
Károly tanult vala az iskolában.
Károly tanulni fog az iskolában.

c) *A gyermek a patak mellett andalog;* alakítsátok át ezt a mondatot úgy, hogy benne az ige mindenik idő többes harmadik személyében legyen.

A gyermekek a patak mellett andalgának.
A gyermekek a patak mellett andalogtak.
A gyermekek a patak mellett andalogtak vala.
A gyermekek a patak mellett fognak andalogni.

57. §. *A hangzók rokonsága az igékben.*

a) Alhangú igék.

T. Milyen hangú igető ez: *szitál?*

Gy. Alhangú igető.

T. Lássuk, milyen hangú ragokat vett fel a jelentő mód jelen idejében. Írjuk fel a táblára a ragokat.

E. sz.	*ok*,	*sz*,	*asz*.
T. sz.	*unk*,	*tok*,	*nak*.

T. Milyen hangú ragok ezek?

Gy. Alhangú ragok.

T. Lássuk a félmult idő ragait:

Egyes szám:	ék,	ál,	a.
Többes szám:	ánk,	átok,	ának.

T. Milyen hangú ragok ezek?

Gy. Alhangú ragok, (kivévén az egyes szám első személyét, melyben éles hangú *é* hangzó van).

T. Lássuk a mult idő ragait.

Egyes szám:	tam,	tál,	t.
Többes szám:	tunk,	tatok,	tak;
vagy némely igékben:	ottam,	ottál,	ott,
	ottunk,	ottatok,	ottak.

T. Milyen hangú ragok ezek?

Gy. Alhangú ragok kivétel nélkül.

T. A régmult időben a ragok ugyanazok, melyeket közelebb a mult időben láttunk (alhangú ragok).

T. A jövendő időben (a *fogok* ige mellett) csak egy ragot vesz fel az igető; melyik az?

Gy. A *ni* (éles hangú) rag.

T. E szerint az alhangú igető a jelentő-módban mindenütt alhangú ragot vesz fel, (két kivétellel: a félmult időben van az *ék* és a jövendő időben a *ni* éles hangú rag).

T. Épen így ragoztatnak azon éles hangú igék is, melyekben csupán *í* hangzó van, mint ír, sír, visít, virít, pirít.

Ragozzátok ezeket a jelentő mód mindenik idejében (szóval és irásban).

b) Felhangú igék.

T. Ragozzuk ezt a felhangú igét: *csépel*, s lássuk, minő ragokat vesz magához.

Jelentő mód

Jelen idő.

E. sz.	1-ső sz.	Csépelek,	a rag :	*ek.*
	2-ik sz.	Csépelsz,	—	*sz.*
	3-ik sz.	Csépel,	—	—
T. sz.	1-ső sz.	Csépel*ünk*,	—	*ünk.*
	2-ik sz.	Csépel*tek*,	—	*tek.*
	3-ik sz.	Csépel*nek*,	—	*nek.*

T. Jelöljétek ki a ragokat ... Milyen hangú ragok ezek?

Gy. Felhangú ragok.

Tantétel.

A jelentő mód jelen idejében (az alhangú igető alhangú), a felhangú igető felhangú ragokat vesz magához.

Feladatok.

1. Ragozzátok (szóval és irásban) a jelentő mód jelen idejében a következő igéket: hever, siet. szeret, keres.

2. Ragozzátok a következőket: merít, terít, kerít, lendít, említ, csendesít.

Jegyzet. 1. Különös figyelmet kiván itt az egyes szám 2-dik személye: siet*sz*, szeret*sz*, keres*sz*, s a t.

2. Némely igék (azok, melyekben a gyök *ít* szótagban végződik, mint mer*ít* s a t.) ebben a személyben kétképen ragoztatnak: *sz* és *esz* ragot vesznek fel; igy:

merít; merítek, merít*sz* vagy merít*esz*;
terít; terítek, terít*sz* vagy terít*esz*;
csendesít; csendesítek, csendesít*sz* vagy csendesít*esz*.

Félmult idő.

E. sz. 1-ső szem.	Csépel*ék*,	a rag :	*ék.*
2-ik szem.	Csépel*él*,	—	*él.*
3-ik szem.	Csépel*e*,	—	*e.*

T. sz.	1-ső sz.	Csépel*énk*,	a rag: *énk.*
	2-ik sz.	Csépel*étek*,	— *étek.*
	3-ik sz.	Csépel*ének*,	— *ének.*

T. Hasonlítsuk össze az alhangú és felhangú igeragozást a félmult időben.

Tanul*ék*. tanul*ál*, tanul*a*.
Csépel*ék*, csépel*él*, csépel*e*.

T. Lássuk, mi a rag az egyes szám első személyében?

Gy. Itt a rag *ék*. akár alhangú, akár felhangú az ige.

T. Lássuk az egyes szám 2-dik személyét.

Gy. Itt az alhangú ige *ál*, a felhangú *él* ragot vett fel.

T. Hát az egyes szám 3-dik személyében micsoda ragok vannak?

Gy. Az alhangú igében a rag *a*, a felhangúban *e*.

T. Lássuk a többes szám ragait:

Tanul*ánk*, tanul*átok*, tanul*ának*.
Csépel*énk*, csépel*étek*, csépel*ének*

(A további eljárás ugyanaz, mint közelebb láttuk.)

Mult idő.

E. sz.	1-ső szem.	Csépel*tem*,	a rag: *tem.*
	2-ik szem.	Csépel*tél*,	— *tél.*
	3-ik szem.	Csépel*t*,	— *t.*
T. sz.	1-ső szem.	Csépel*tünk*,	— *tünk.*
	2-ik szem.	Csépel*tetek*,	— *tetek.*
	3-ik szem.	Csépel*tek*,	— *tek*
		vagy csépel*tenek*,	— *tenek.*

Jegyzet. 1. Ezen idő mindegyik személyében (mind az egyes, mind a többes számban) meg kell lenni a *t* betűnek. Erre különös figyelemmel kell lenni ott, hol az igető *d* betűn végződik, mint

repe*d*; repedtem, repedtél, repedt s a t.
epe*d*; epedtem, epedtél, epedt s a t.

2. Némely igék az egyes szám 3-ik személyében nem *t*, hanem *ett* ragot vesznek fel, mint

szed; szedtem, szedtél, szed*ett;*
ültet; ültettem, ültettél, ültet*ett.*

3. Vannak oly igék, melyek ebben az időben a következő ragokat veszik fel:

ettem, *ettél*, *ett*,
ettünk, *ettetek*, *ettek* vagy *ettenek*, így:

felejt; felejtettem, felejtettél, felejtett,
felejtettünk, felejtettetek, felejtettek, vagy felejtettenek.
lejt (= táncol); lejtettem, lejtettél, lejtett;
lejtettünk, lejtettetek, lejtettek vagy lejtettenek.
fejt; fejtettem, fejtettél, fejtett;
fejtettünk, fejtettetek, fejtettek vagy fejtettenek.
merít; merítettem, merítettél, merített;
merítettünk, merítettetek, merítettek vagy merítettenek.

Régmult idő.

E. sz. 1-ső szem. Csépeltem vala.
2-ik szem. Csépeltél vala.
3-ik szem. Csépelt vala.
T. sz. 1-ső szem. Csépeltünk vala.
2-ik szem. Csépeltetek vala.
3-ik szem. Csépeltek vagy csépeltenek vala.

A ragok ugyanazok, melyek a mult időben.

Jövendő idő.

E. sz. 1-ső szem. Csépelni fogok.
2-ik szem. Csépelni fogsz.
3-ik szem. Csépelni fog.

T. sz. 1-ső szem. Csépelni fogunk.
2-ik szem. Csépelni fogtok.
3-ik szem. Csépelni fognak.

Feladatok.

1. Ragozzátok (szóval és irásban) a következő felhangú igéket: nyer, kerget, említ.

2. Ragozzátok a következő éles hangú igéket: fél, mér. (Ezek épen úgy ragoztatnak, mint a felhangú igék közt láttuk ezt: csépel).

Ül.

T. Ezt az igét fogjuk ragozni: ül.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Ül*ök*, ül*sz*, ül.
T. sz. Ül*ünk*, ül*tök*, ül*nek*.

Jegyzet. A ragok akkép jelöltessenek ki, mint a megelőzőkben láttuk.

Félmult idő.

E. sz. Ül*ék*, ül*él*, ül*e*.
T. sz. Ül*énk*, ül*étek*, ül*ének*.

Mult idő.

E. sz. Ül*tem*, ül*tél*, ül*t*.
T. sz. Ül*tünk*, ül*tetek*, ül*tek* vagy ül*tenek*.

Régmult idő.

E. sz. Ültem vala, ültél vala, ült vala.
T. sz. Ültünk vala, ültetek vala, ültek vagy ültenek vala.

Jövendő idő.

E. sz. Ülni fogok, ülni fogsz, ülni fog.
T. sz. Ülni fogunk, ülni fogtok, ülni fognak.

Feladatok.

Ragozzátok a következő igéket (szóval és irásban): kerül, merül, szenderül.

Főz.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Főzök, főz*esz*, főz.
T. sz. Főzünk, főztök, főznek.

Itt az egyes szám második személyében a rag nem *sz*, hanem *esz*, a könnyebb kimondás és szebb hangzás végett.

Félmult idő.

E. sz. Főzék, főzél, főze.
T. sz. Főzénk, főzétek, főzének.

Mult idő.

E. sz. Főztem, főztél, főzött.
T. sz. Főztünk, főztetek, főztek.

Régmult idő.

E. sz. Főztem vala, főztél vala s a t.

Jövendő idő.

E. sz. Főzni fogok, főzni fogsz s a t.

Feladatok.

Ragozzátok a következő igéket (szóval és irásban): győz, kötöz, nyügöz.

58. §. *Hangugrató felhangú igék.*

a) Zörög.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Zörg*ök*, zörög*sz*, zörög.
(zörgesz)
T. sz. Zörg*ünk*, zörög*tök*, zörög*nek*.

T. Jelöld ki az igetőt.
Gy. Az igető *zörög*.
T. Hogy van az egyes szám első személye?
Gy. Az egyes szám első személye *zörgök*.
T. Mi itt a rag?
Gy. A rag *ök*.
T. Mi maradt fel elül a rag előtt?
Gy. Ez maradt fel: zörg.
T. Igen; s a mint látjuk, ragozás közben a gyökből egy hangzó ki van ugratva; hogy nevezzük az ilyen igéket?
Gy. Az oly igéket, melyek ragozás közben a gyökből egy hangzót kivetnek, *hangugrató* igéknek nevezzük.
T. Nézzük, hány személyben történik itt hangugratás a jelen időben?
Gy. Két személyben: mind az egyes, mind a többes szám első személyében.

Félmult idő.

E. sz. Zörgék, zörgél, zörge.
T. sz Zörgénk, zörgétek, zörgének.
Hangugratás mindenik személyben!

Hangugratás nélkül:

E. sz. Zörögék, zörögél, zöröge.
T. sz. Zörögénk, zörögétek, zörögének.

Mult idő.

E. sz. Zörögtem, zörögtél, zörgött.
T. sz. Zörögtünk, zörögtetek, zörögtek vagy zörögtenek.

Csak egy helyen történt hangugratás: az egyes szám harmadik személyében.

Régmult idő.

E. sz. Zörögtem vala, zörögtél vala s a t.

Hangugratás mint a mult időben, egy helyen.

Jövendő idő.

E. sz. Zörögni fogok, zörögni fogsz s a t.

Hangugratás nincs.

Jegyzet. A jövendő időben nincs hangugratás; a multban és régmultban egy-egy helyen, a jelen időben két helyen, a félmultban mindenütt.

Feladat.

Ragozzátok ezt a hangugrató igét: csörög.

b) Pereg.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Pergek,* pergesz,* pereg.
v. peregsz,
T. sz. Pergünk,* peregtek, peregnek.

A hangugrató helyek vannak *-gal megjelölve.

E. sz. Pergék, pergél, perge.
T. sz. Pergénk, pergétek, pergének.

Hangugratás mindenütt!

Hangugratás nélkül:

E. sz. Peregék, peregél, perege.
T. sz. Peregénk, peregétek, peregének.

Mult idő.

E. sz. Peregtem, peregtél, pergett.*
T. sz. Peregtünk, peregtetek, peregtek vagy pergettek.*

Régmult idő.

E. sz. Peregtem vala s a t. (mint a mult).

Jövendő idő.

E. sz. Peregni fogok s a t.

Parancsoló mód.

a) Alhangú igék.

T. A gazda így szólt a szolgának: *rakj* tüzet; *menj* és *hozz* vizet; *adj* innom. A szolgának azt kellett tennie, a mit a gazda mondott. A gazda parancsolt; a mit ő meghagyott: *rakj*, *menj*, *hozz*, *adj*, annak szükségkép meg kellett történnie.

Tantétel.

Midőn az ige úgy fejezi ki a cselekedetet, hogy annak szükségkép meg kell történnie, *parancsoló* módban van.

Ragozzuk a parancsoló módban a következő igéket: kapál, ad, ugrál, szitál s a t. Azt azonban előre is meg kell jegyezni, hogy mivel a parancsot másokhoz intézzük, ezért a parancsoló módban sem az egyes, sem a többes számban nincs első személy, hanem csak második és harmadik.

Parancsoló mód.

	2-dik szem.	3-dik szem.
E. sz.	Kapál*j* (te),	kapál*jon* (ő).
T. sz.	Kapál*jatok* (ti),	kapál*janak* (ők).

E. sz.	Ad*j* (te),	ad*jon* (ő).
T. sz.	Ad*jatok* (ti),	ad*janak* (ők).
E. sz.	Ugrál*j* (te),	ugrál*jon* (ő).
T. sz.	Ugrál*jatok* (ti),	ugrál*janak* (ők).
E. sz.	Szitál*j*,	szitál*jon*.
T. sz.	Szitál*jatok*,	szitál*janak*.

T. Lássuk, micsoda ragot vett fel az igető az egyes szám 2-dik személyében? (Itt a rag *j*, mely a többi személyekben is mindenütt megmaradt.)

T. Milyen hangú igék ezek: kapál, ad, s a t.

Gy. Ezek alhangú igék.

T. Lássuk, micsoda ragokat vesznek fel az alhangú igék a parancsoló módban.

	2-dik szem.	3-dik szem.
E. sz.	j	jon.
T. sz.	jatok	janak.

Alhangú ragok.

Feladatok.

1. Ragozzátok a parancsoló módban a következő alhangú igéket (szóval és irásban): rak, farag, fúr, csavarog, számol, tanul, dalol, indul, gúnyol.

2. Ragozzátok a következő éles hangú igéket: ír, sír. (Úgy ragoztatnak, mint az alhangúak.)

b) Felhangú igék.

T. Ragozzuk a parancsoló módban ezt a felhangú igét: *hever*.

	2-dik szem.	3-dik szem.
E. sz.	Hever*j*,	hever*jen*.
T. sz.	Hever*jetek*,	hever*jenek*.

T. E szerint a felhangú igék micsoda ragokat vesznek fel a parancsoló módban?

Gy. Ezeket:

	2-dik szem.	3-dik szem.
E. sz.	*j*	*jen.*
T. sz.	*jetek*	*jenek.*

A felhangú ige a parancsoló módban felhangú ragot kap. Így ragoztatnak azon éles hangú igék is, melyekben *é* hangzó van:

kér;	a par. módban:	kér*j*,	kér*jen*,
		kér*jetek*,	kér*jenek;*
ítél:	„ „	ítél*j*,	ítél*jen*,
		itél*jetek*,	ítél*jenek*.

F e l a d a t o k.

1. Ragozzátok a következő igéket: ver, kever, felel, perel, nyergel, kelepel, szendereg, lép, kefél.

2. Ragozzátok a következő felhangú igéket: őröl, töröl, zörög, csörög, hömpölyög, tűr.

Ezek igy ragoztatnak:

E. sz.	Őröl*j*,	öröl*jön*.
T. sz.	Őröl*jetek*,	öröl*jenek*.
E. sz.	Tűr*j*,	tűr*jön*.
T. sz.	Tűr*jetek*,	tűr*jenek*.

T. E szerint azon felhangú igék, melyekben (csupán) *ő* és *ű* hangzó van, a következő ragokat veszik fel a parancsoló módban:

	2-dik szem.	3-dik szem.
E. sz.	j,	jön.
T. sz.	jetek,	jenek.

Így ragoztatnak: kerül, terül, merül, szenderül.

T. Igen sok igéink vannak, melyek a parancsoló módban nem úgy ragoztatnak, mint a megelőzőkben láttuk. Így:

1. *Mos;* a par. módban:	mos*s*,	mos*son*,
	mos*satok*.	mos*sanak;*
A ragok:	s,	son,
	satok,	sanak.

T. Ha az igető *s* betűn végződik (mos), a parancsoló módban (az egyes szám 2-dik személyében) *j* helyett *s* ragot vesz fel és azt mindenütt megtartja.

Ragozzátok a következő igéket: kapdos, csapdos.

2. *Űz;*	a par.	módban:	űz*z*,	űz*zön*,
			űz*zetek*,	üz*zenek;*
húz;	„	„	húz*z*,	húz*zon*,
			húz*zatok*,	húz*zanak*.
őriz;	„	„	őriz*z*,	őriz*zen*,
			őriz*zetek*,	őriz*zenek*.

T. Ha az igető *z* betűn végződik, a parancsoló módban a *j* helyett *z* ragot kap, és azt mindenütt megtartja.

Ragozzátok a következő igéket: zúz, lúgoz, havaz, főz, evez, csergedez, zsíroz, csatáz.

3. *Vesz;*	a par.	módban:	vesz*sz*,	vesz*szen*,
			vesz*szetek*,	vesz*szenek*.
mász;	„	„	mász*sz*,	mász*szon*,
			mász*szatok*,	mász*szanak*.

T. Ha az igető *sz* betűn végződik, a parancsoló módban a *j* helyett *sz* ragot kap, és azt mindenütt megtartja.

Ragozzátok a következő igéket: vadász, halász, madarász.

4. *Tanít:*	a par.	m.	tanít*s*,	tanít*son*,
			tanít*satok*,	tanít*sanak;*
térít:	„	„	térít*s*,	térít*sen*,
			térít*setek*,	térít*senek*.

merít:	„	„	meríts, merítsen, merítsetek, merítsenek;
fűt:	„	„	fűts, fűtsön, fűtsetek, fűtsenek.

T. Ha az igető *ít* szótagon végződik, a parancsoló módban a *j* helyett *s* ragot kap, és azt mindenütt megtartja.

Ragozzátok a következő igéket a parancsoló módban: haragít, búsít, buzdít, lelkesít, épít, kerít. (A gyök betűi változatlanúl megmaradnak: harag*ít*, harag*ít*s, harag*ít*son, s a t.)

T. Így ragoztatnak azon igék is, melyekben a *t* betűt (utól) mássalhangzó előzi meg; így:

tart:	a par.	módban:	tarts, tartson, tartsatok, tartsanak;
hajt:	„	„	hajts, hajtson, hajtsatok, hajtsanak.
lejt:	„	„	lejts, lejtsen, lejtsetek, lejtsenek.

Ragozzátok a következő igéket a parancsoló módban: nyujt, ejt, felejt.

5. *Virraszt:* a par m. viraszsz, viraszszon,
„ „ viraszszatok, viraszszanak.

T. Ha az igető *szt*-én végződik, a parancsoló módban a *t*-t elveti s az előtte álló *sz* betűhöz ugyancsak *sz*-et vesz a *j* helyett.

Ragozzátok a következő igéket a parancsoló módban: mulaszt, halaszt, koppaszt, lankaszt, száraszt, áraszt, választ, füröszt, repeszt.

6. A következő igék így ragoztatnak:

Fut,	a par.	módban:	fuss, fusson s a t.
Lát,	„	„	láss, lásson s a t.
Bocsát,	„	„	bocsáss, bocsásson s a t.
Süt,	„	„	süss, süssön s a t.

Köt,	„	„	köss, kössön s a t.
Szeret,	„	„	szeress, szeressen s a t.
Arat,	„	„	arass, arasson s a t.
Követ,	„	„	kövess, kövessen s a t.
Foszt,	„	„	foszsz, foszszon s a t.
Fest,	„	„	fess, fessen s a t.
Metsz,	„	„	mess, messen s a t.

Feladatok.

1. Ragozzátok a parancsoló módban a következő igéket: küld, halad, maraszt, köt, főz, fűz, lép, olt, tölt, szerez.

2. Jelöljétek ki a következőkben azon igéket, melyek a parancsoló módban vannak; jelöljétek ki mindenütt, mi az igető és mi a rag? hányadik személyben van az ige?

1) Senkit se bánts. 2) Szólj igazat. 3) Gyűlölj minden gonoszt. 4) Szerezz magadnak jó barátokat. 5) A gólya hangosan kelepel. 6) Ne lopj. 7) Ne ölj. 8) Adjatok alamizsnát a szegénynek. 9) Könyörüljetek a nyomorultakon. 10) Isten megparancsolta: Ne mondj hamis tanubizonyságot felebarátod ellen. 11) Énekeljetek az erős Istennek.

Feltételező (foglaló, óhajtó) mód.

1. Károly tanul.
2. Károly tanulj.

T. Melyik módban van az ige (tanul) az 1-ső mondatban? (A jelentő módban). Hát a 2-dik mondatban? (*tanulj* a parancsoló módban van).

T. Az igében több módok is vannak, azokról fogunk szólani. Midőn azt mondom; „*tanulnék*, ha könyvem volna," ez az ige: *tanulnék*, nem úgy fejezi ki a cselekedetet mint bizonyost, hanem úgy, mint a mely más körülménytől függ, mely a cselekedetnek föltétele „ha könyvem

volna," s mely nélkül az a cselekedet, t. i. a tanulás elmarad.

Tantétel.

1. Az igének nem csak jelentő és parancsoló módja van, vele a cselekedetet nem csak úgy lehet kifejezni, mint a mely bizonyosan vagy szükségkép megtörténik, hanem úgy is, hogy a cselekedetnek valamely feltétele van, s attól függ, megtörténik-e az. vagy nem.

2. Ha az ige úgy fejezi ki a cselekedetet, hogy bizonyos feltételtől függ, meg fog-e az történni, vagy nem, a feltételéző módban van.

Mondatok.

Add a könyvemet, hadd tanuljak.
Ha könyvem volna, tanulnék.
Hogy sokat tudj, kell, hogy sokat tanultál legyen.
Tanultam volna, de nem volt könyvem.
Ha lesz könyvem, tanulandok.

Feltételező mód.

Jelen idő.

E. sz.	1-ső szem.	Tanul*jak*,	szitál*jak*.
	2-ik szem.	Tanul*j*,	szitál*j*.
	3-ik szem.	Tanul*jon*,	szitál*jon*.
T. sz.	1-ső szem.	Tanul*junk*,	szitál*junk*.
	2-ik szem.	Tanul*jatok*,	szitál*jatok*.
	3-ik szem.	Tanul*janak*,	szitál*janak*.

Itt a ragok

az egyes számban:

1-ső személy:	jak.
2-ik személy:	j.
3-ik személy:	jon.

a többes számban:

1-ső személy :	junk.
2-ik személy :	jatok.
3-ik személy :	janak.

Jegyzet. A feltételező mód jelen ideje mindenben egyezik a parancsoló móddal, úgy azonban, hogy ennek második és harmadik személyéhez az első személy jön mind az egyes, mind a többes számban; azért ha ezt az időt akarjuk származtatni, csak a parancsoló módot kell kiegészíteni (az első személylyel).

Ragozzátok a következő igéket a feltételező mód jelen idejében: szab, halad, marad, farag.

Ragozzuk a feltételező mód jelen idejében a következő igéket: 1. hever; 2. öröl; 3. mos; 4. űz; 5. húz; 6. vesz (sikkad).

1. Hever.

E. sz. Hever*jek*, hever*j*, hever*jen*.
T. sz. Hever*jünk*, hever*jetek*, hever*jenek*.

A ragok

az egyes sz.	a többes sz.
jek	jünk
j	jetek
jen	jenek.

Így ragoztatnak: ver, kever, felel, perel, nyergel, kelepel, szendereg, kefél, lép s a t.

1. Öröl.

E. sz. Öröl*jek*, öröl*j*, öröl*jön*.
T. sz. Öröl*jünk*, öröl*jetek*, öröl*jenek*.

A ragok

az egyes sz.	a többes sz.
jek	jünk
j	jetek
jön	jenek.

Így ragoztatnak: kerül, terül, merül, szenderül s a t.

3. Mos.

E. sz. Mos*sak*, mos*s*, mos*son*.
T. sz. Mos*sunk*, mos*satok*, mos*sanak*.

Így ragoztatnak: kapdos, csapdos s a t.

4. Űz.

E. sz. Űz*zek*, űz*z*, űz*zön*.
T. sz. Űz*zünk*, űz*zetek*, űz*zenek*.

Így ragoztatnak: főz, fűz, betűz s a t.

5. Húz.

E. sz. Húz*zak*, húz*z*, húz*zon*.
T. sz. Húz*zunk*, húz*zatok*, húz*zanak*.

Így ragoztatnak: zúz, lúgoz, zsíroz, csatáz s a t.

6. Vesz.

E. sz. Vesz*szek*, vesz*sz*, vesz*szen*.
T. sz. Vesz*szünk*, vesz*szetek*, vesz*szenek*.

Ragozzuk a következő igéket a feltételező mód jelen idejében:

Tanít; tanít*sak*, tanít*s*, tanít*son* s a t.
Merít; merít*sek*, merít*s*, merít*sen* s a t.
Fűt; fűt*sek*, fűt*s*, fűt*sön* s a t.
Tart; tart*sak*, tart*s*, tart*son* s a t.
Viraszt; virasz*szak*, virasz*sz*, virasz*szon* s a t.
Fut; fus*sak*, fus*s*, fus*son* s a t.
Lát; lás*sak*, lás*s*, lás*son* s a t.
Bocsát; bocsás*sak*, bocsás*s*, bocsás*son* s a t.

Süt; süs*sek*, süs*s*, süs*sön* s a t.
Köt; kös*sek*, kös*s*, kös*sön* s a t.
Szeret; szeres*sek*, szeres*s*, szeres*sen* s a t.
Követ; köves*sek*, köves*s*, köves*sen* s a t.
Foszt; Fosz*szak*, fosz*sz*, fosz*szon* s a t.
Fest; fes*sek*, fes*s*, fes*sen* s a t.
Metsz; mes*sek*, mes*s*, mes*sen* s a t.

Jegyzet. 1. A feltételező mód jelen ideje egyike a legnehezebb ragozású időknek, amennyiben igen sokféle módosulása van; ugyanazért erre különös figyelmet fordítson a tanító, a helyesirásra mindenek fölött!

2. Lássuk, miért hivják a feltételező módot így is: *foglaló-mód*?

1. Gyujts gyertyát, hadd *írjak*.
2. Hozd el a könyvemet, hadd *olvassak*.

Feltételező módban levő igék az 1-ső mondatban *írjak*, a 2-dikban *olvassak*, s a mint látjuk, mindegyikhez bizonyos cselekedet mint feltétel van foglalva: úgy (azon feltétel alatt) irok, ha meggyujtják a gyertyát; úgy (azon feltétel alatt) olvasok, ha elhozzák a könyvemet. Az ige a feltételező-módban rendszerint más igét foglal magához, innen *foglaló-mód*.

Félmult idő.

Albangú igék.

E. sz.	1-ső szem.	Tanul*nék*,	szitál*nék*.
	2-ik szem.	Tanul*nál*,	szitál*nál*
	3-ik szem.	Tanul*na*,	szitál*na*.
T. sz.	1-ső szem.	Tanul*nánk*,	szitál*nánk*,
	2-ik szem.	Tanul*nátok*,	szitál*nátok*,
	3-ik szem.	Tanul*nának*,	szitál*nának*.

A ragok

az egyes sz.	a többes sz.
nék	nánk
nál	nátok
na	nának.

A ragok ugyanazok, melyek a jelentő-mód félmult idejében, úgy azonban, hogy elül mindenikhez egy *n* betü járul. Ezekből

tanul*ék*, tanul*ál*, tanul*a*, lesz:
tanul*nék*, tanul*nál*, tanul*na* s a t.

Így ragoztatnak: lát, mulat, húz, kapál, fárad, hajigál s a t. valamint sír, visít, pirit s a t

Felhangú igék.

E. sz. Hever*nék*, hever*nél*, hever*ne*.
T. sz. Hever*nénk*, hever*nétek*, hever*nének*.

A ragok:

az egyes sz.	a többes sz.
nék	nénk
nél	nétek
ne	nének.

Így ragoztatnak: ver, kever, merit, őröl, füz, szeret, emleget s a t.

Lássuk ennek az igének *viraszt* a foglaló-mód félmult idejét:

virászt*nék*, virászt*nál*, virászt*na* s a t.

Itt sok mássalhangzó jő össze, mi a kimondást nehézzé és kellemetlenné teszi. Ezen úgy segítünk, hogy a ragot egy hangzóval kötjük (köthangzó) az igetőhöz, s lesz:

virasztanék, virasztanál, virasztana,
virasztanánk, virasztanátok, virasztanának;

festenék, festenél, festene,
festenénk, festenétek, festenének.

Így ragoztatnak: tart, hajt, lejt, küld, felejt, foszt, metsz, zeng s a t.

Némely igék ebben az időben kétképen ragoztatnak és vannak használatban:

Bocsátnék, bocsátnál, bocsátna,
bocsátanék, bocsátanál, bocsátana;
s a t.
visítnék, visítnál, visítna,
visitanék, visitanál, visitana;
s a t.
merítnék, merítnél, merítne,
merítenék, merítenél, meritene;
s a t.

Így ragoztatnak: kanyarit, tanít, füt, lendit s a t.

Óhajtó mód.

Bárcsak jó időt adna az Isten!
Bár megviradna hamarabb!
Bárcsak levelet irnának!

Ezek óhajtó-mondatok. Az óhajtást rendszerint a foglaló-mód félmult idejével fejezzük ki, a honnan ez *óhajtó-mód*nak is neveztetik.

Mult idő.

E sz. Tanultam legyen, tanultál legyen, tanult legyen.

T. sz. Tanultunk legyen, tanultatok legyen, tanultak legyen.

E. sz. Szitáltam legyen, szitáltál legyen s a t.
E. sz. Hevertem legyen, hevertél legyen s a t.
E. sz. Kértem legyen, kértél legyen s a t.
E. sz. Kötöttem legyen, kötöttél legyen s a t.

Ez az idő előáll, ha a jelentő-mód mult idejéhez ezt a szót teszszük: *legyen.*

Régen mult idő.

E. sz. Tanultam volna, szitáltam volna;
tanultál volna, szitáltál volna;
tanult volna, szitált volna.

T. sz. Tanultunk volna, szitáltunk volna;
tanultatok volna, szitáltatok volna;
tanultak volna, szitáltak volna.

E. sz. Hevertem volna, hevertél volna s a t.
E. sz. Kértem volna, kértél volna s a t.
E. sz. Fűtöttem volna, fűtöttél volna s a t.

Ez az idő előáll, ha a jelentő-mód mult idejéhez ezt a szót teszszük: *volna.*

Jövendő idő.

E. sz. Tanul*andok*, szitálandok,
tanul*andasz*, szitálandasz,
tanul*and*, szitáland.

T. sz. Tanul*andunk*, szitálandunk,
tanul*andatok*, szitálandotok,
tanul*andanak*, szitálandanak.

Alhangú ragok.

E. sz.	T. sz.
andok	andunk
andasz	andotok
and	andanak.

Így ragoztatnak: kapál, marad, sír, sirat, visít s a t.

E. sz.	Hever*endek*,	T. sz.	hever*endünk*.
	Hever*endesz*,		hever*endetek*,
	Hever*end*,		hever*endenek*.

Felhangú ragok.

E. sz.	T. sz.
endek	endünk
endesz	endetek
end	endenek.

Igy ragoztatnak: merít, kerít, csendesít s a t.

F e l a d a t o k.

Irjátok fel a következő igéket: *vándorol*, *hevít*, *könyörül*, *cseveg*, elsőben a jelentő-, azután a foglaló-mód minden idejében: 1) az egyes szám második személyében; 2) a többes szám harmadik személyében; 3) az egyes szám 3-dik személyében; 4) a többes 1-ső személyében.

Határozatlan-mód.

T. Ezzel a szóval például: „tanultam" ki van fejezve bizonyos cselekedet (a tanulás), de e mellett ki van fejezve az is, ki végezte azt, t. i. én, az első személy; az is tudva van, mikor, mely időben ment véghez a cselekedet: a mult időben; végre az is adva van, hogy a cselekedet módjára nézve mint bizonyos ment véghez. Ebben tehát „tanultam" mód, idő, szám, személy mind meg van határozva. Ha most azt mondom: „tanulni," csak a cselekedet lesz tudva, melyről szó van; de azt nem tudhatjuk, úgy megy-e az véghez, mint bizonyos, vagy feltételes; nem tudhatjuk azt sem, mikor, mely időben megy véghez a cselekedet, a multban, a jelenben, vagy a jövőben; valamint azt sem, ki hajtja végre, én-e vagy más? Minthogy már ez esetben az ige a cselekedetet a legnagyobb határozat-

lansággal fejezi ki, ezért *határozatlan* módban van, így a következők: fut*ni*, tol*ni*, tanul*ni*, hever*ni*.

T. Ebben: „futni," mi az igető és mi a rag?

Gy. Az igető „fut," a rag „ni."

Tantétel.

Az igető a határozatlan módban *ni* ragot vesz fel.

Feladatok.

Tegyétek át a következő igéket a határozatlan-módba: kapál, fúr, farag, rúg, szalad, kerít, evez, oktat, beszél.

T. Hány mássalhangzón végződik ez az igető „küld?" Két mássalhangzón. Ha átteszszük a határozatlan-módba s e végett hozzáteszszük a *ni* ragot, lesz: „küldni." Hány mássalhangzó jött együvé a ragozáskor? Három mássalhangzó. Ilyenkor a könnyebb kimondás és a szép hangzat kedvéért az igető és a rag közé egy köthangzót teszünk, így: küld-e-ni (küldeni); hajt, hajt-a-ni (hajtani); int, int-e-ni (inteni).

Feladatok.

Tegyétek a következő igéket a határozatlan módba: tart (tartani), lejt (lejteni), felejt (felejteni), viraszt (virasztani), mulaszt (mulasztani), halaszt (halasztani), maraszt (marasztani), zeng (zengeni), fest (festeni), foszt (fosztani).

Tantétel.

Ha több mássalhangzón végződik az igető, a határozatlan módban a ragot köthangzóval veszi magához. A köthangzó az alhangú igéknél *a*, a felhangú igéknél *e*.

---

1. Nekem tanul*nom* kell.
2. Neked tanul*nod* kell.
3. Neki tanul*nia* kell.

4. Nekünk tanul*nunk* kell.
5. Nektek tanul*notok* kell.
6. Nekik tanul*niok* kell.

T. Olvasd az 1-ső mondatot.... E helyett ezt szokták mondani: „nekem tanulni kell," de ez hibásan van mondva, így van helyesen: „nekem tanulnom kell." Ki az, a ki szükségkép tanulni fog? (*Én*, az első személy.) E szerint itt a határozatlan módban levő ige bizonyos személyre vitetik; így a következőkben: „neked (tanulni) tanulnod kell; neki (tanulni) tanulnia kell" s a t.

Micsoda ragokat vett fel az igető a *ni* rag helyett?... Ezeket a *személyragokat:*

Egyes sz.	Többes sz.
nom	*nunk*
nod	*notok*
nia	*niok*

Alhangú igető mellett alhangú személyragok.

Ragozzátok a következő igéket a határozatlan módban személyragokkal: kap, kapál, farag. Így ragoztatnak többnyire azon éles hangú igék is, melyekben csupán *í* hangzó van, mint sír, visit, indit s a t. (kivétetik „int").

T. Olvassuk a következő mondatokat.

Nekem nem szabad hever*nem* (e h. heverni).
Neked nem szabad hever*ned*.
Neki nem szabad hever*nie*.
Nekünk nem szabad hever*nünk*.
Nektek nem szabad hever*netek*.
Nekik nem szabad hever*niek*.

Ezekben a *ni* helyett a következő ragokat találjuk:

Egyes sz.	Többes sz.
nem	*nünk*

ned	*netek*
nie	*niek.*

Felhangú ragok felhangú igető mellett.

Így ragoztatnak: enged, szeret, kegyelmez s a t. Így azon éles hangú igék is, melyekben csupán *é* hangzó van: kér, fél s a t.

Őrölnöm kell.
Őrölnöd kell.
Őrölnie kell.
Őrölnünk kell.
Őrölnötök kell.
Őrölniök kell.

Oly felhangú igető mellett, melyben *ö* hangzó van, a határozatlan mód személyragai:

Egyes sz.	**Többes sz.**
nöm	*nünk*
nöd	*nötök*
nie	*niök.*

Ugyanezen ragokat veszi magához a felhangú igető, ha benne *ü* hangzó van.

El kell merül*nöm* a habok közt.
El kell merül*nöd.*
El kell merül*nie.*
El kell merül*nünk.*
El kell merül*nötök.*
El kell merül*niök.*

Így ragoztatnak például: zörög, kerül, szenderül.

Igazat kell mond*a*nom.
Igazat kell mond*a*nod.
Igazat kell mond*a*nia.

Igazat kell mond*a*nunk.
Igazat kell mond*a*notok.
Igazat kell mond*a*niok.

Itt az (alhangú) igető *mond* több mássalhangzón végződik. Ha a határozatlan-mód személyragait hozzákötjük, lesz: mondnom, mondnod, mondnia s a t. Azonban mivel ezt nehéz kimondani és nem szép hangzású a szó, az igető és a rag közé (az alhangú igéknél) *a* közhangzót teszünk.

Kössétek a következő igékhez a határozatlan-mód személyragait: bont, ront, foszt, mulaszt, halaszt, száraszt.

Rekeszt, rekeszt*e*ni.

A vizet el kell rekeszt*e*nem.
El kell rekeszt*e*ned.
El kell rekeszt*e*nie.
El kell rekeszt*e*nünk.
El kell rekeszt*e*netek.
El kell rekeszt*e*niek.

T. Mi itt az igető? (Rekeszt). Egy vagy több mássalhangzón végződik?... A határozatlan-mód ragait micsoda köthangzóval veszi magához? (*e* köthangzóval). E szerint

A felhangú igető, ha több mássalhangzón végződik, a határozatlan mód ragait *e* köthangzóval veszi magához.

Így ragoztatik ez az éles hangú igető is: „int," inteni; intenem, intened, intenie, intenünk, intenetek, inteniek.

---

1. A bárányokat kell fürösztenem, (füröszt*e*ned, füröszt*e*nie, füröszt*e*nünk, füröszt*e*netek, füröszt*e*niek).

2. A bátyámnak levelet kell küld*e*nem, (küld*e*ned, küld*e*nie, küld*e*nünk, küld*e*netek, küld*e*niek).

T. Jelöljétek ki ezekben a mondatokban az igetőt!

Gy. Az igető az 1-ső alatt „füröszt" (*ö* hangzóval), a 2-dik alatt „küld" (*ü* hangzóval).

T. Micsoda köthangzóval veszik ezek magukhoz a személyragokat? (*e* köthangzóval). Van-e a személyragokban *ö* hangzó? (Egyben sincs; nem úgy, mint ezekben őröl (őrölni), őrölnöm, őrölnöd s a t.; kerül (kerülni), kerülnöm, kerülnöd, kerülnötök, kerülniök).

Tantétel.

Az oly felhangú igető, mely több mássalhangzón végződik, ha benne *ö*, *ü* hangzó van is, a határozatlan mód ragozásában *e* hangzót vesz fel, mint az összekötéseknél, úgy a személyragokban is (az *ö* helyett).

Jegyzet. Vannak oly igék, melyekben a határozatlan mód kétképen származik az igetőtől, u. m. köthangzóval és köthangzó nélkül, azok t. i. melyekben az igető *ít* szótagon végződik, mint

tanít; tanítni; tanítnom, tanítnod s a t.
tanítani; tanítanom, tanítanod s a t.
segít; segítni; segítnem, segítned s a t.
segíteni; segítenem, segítened s a t.
zudít; zudítni; zudítnom, zudítnod s a t.
zudítani; zudítanom, zudítanod s a t.

Feladatok.

Ragozzátok a következőket az egyes és többes szám mindenik személyében.

1. Fát kell vágnom.
2. Írnom kell.
3. Zabot kell vetnem.
4. A kést kell megélesítenem.
5. Kardot kell köszörülnöm.
6. Sokat kell tűrnöm.

Részesülő.

1. A tanuló iskolába megy.
2. A tanuló gyermek olvasgat.

T. Vegyük fel ezekben a mondatokban ezt a szót: „tanuló.“ Melyik igétől származik ez a szó? (Ettől: „tanul.“) Micsoda rag járult az igetőhöz? (*ó* rag.) Ki megy az iskolába? (A tanuló). Ez a mondat alanya, s főnév helyett áll a mondatban, (mint, például: a „pap“ megy az iskolába).

T. Lássuk a 2-dik mondatot. Ki olvasgat? A tanuló gyermek. Lássuk, micsoda tagjai ezek a mondatnak? „gyermek“ alany, „tanuló“ jelző, mely ez előtt a főnév előtt: „gyermek,“ melléknév gyanánt áll, (mint például: a „szorgalmas“ gyermek). Ez a szó tehát: „tanuló“ most főnév, majd melléknév gyanánt áll.

T. Mit csinál a tanuló? Tanul, most, a jelen időben. E szerint ez a szó „tanuló“ együtt jelenti a cselekedetet és az időt, mint az ige. Épen azért, mert részint az igével, részint a névvel rokon, és így több természetnek részese: *részesülőnek* neveztetik.

T. Milyen hangú ige „tanul?“ Alhangú ige. Micsoda raggal származott a részesülője? *ó* raggal.

Tantétel.

Az alhangú igetőtől a részesülő *ó* raggal származik.

A heverő elpusztul.

T. Ki pusztul el? A „heverő.“ Ez is részesülő; melyik igetőtől származott? Ettől: „hever.“ Milyen hangú igető ez? Felhangú. Micsoda raggal származott a részesülője? *ő* raggal.

Tantétel.

A felhangú igetőtől a részesülő *ő* raggal származik.

T. Lássuk az éles hangú igéket, hogyan származik azokban a részesülő?

a.	fél,	*a részesülője:*	félő (*ő*-vel);
	kér,	—	kérő (*ő*-vel);
	épít,	—	építő (*ő*-vel);
b.	sír,	—	síró (*ó*-val);
	visít,	—	visító (*ó*-val);
	pirít;	—	pirító (*ó*-val);
c.	int,	—	intő (*ő*-vel);

T. Milyen hangú igék vannak itt (az **a.** alatt?) Éles hangú igék. Micsoda raggal származtatják ezek az igetőt? *ő* raggal. Milyen hangú igék vannak itt (a **b.** alatt?) Éles hangú igék csupán *i* hangzóval. Micsoda raggal származott ezekben a részesülő? *ó* raggal.

Tantétel.

1. Az éles hangú igék *ő* raggal, azok pedig, melyekben csupán *i* hangzó van, *ó*-val származtatják a részesülőt (t. i. annak jelen idejét). Kivétetik: int, intő.

2. A részesülők az igéktől *ó*, *ő* raggal származott nevek.

Feladatok.

Származtassátok a következő igéktől a részesülőt: ad, nyer, kerget, érint, áll, indít.

T. Származtassuk a következő igék részesülőjét:

Csavarog,	*a részesülő:*	csavargó (nem csavar*o*gó);
kavarog;	—	kavargó (nem kavar*o*gó);
koválygog,	—	koválygó (nem kovály*o*gó);
zörög,	—	zörgő (nem zör*ö*gő);
csörög;	—	csörgő (nem csör*ö*gő);

pereg, — pergő (nem per*e*gő);
andalog, — andalgó (nem andal*o*gó).

Ezek hangugrató igék a részesülőben.

Idők a részesülőben.

Jelen idő.

T. Ki a „sír*ó*?“ A ki sír (a jelenben);
vet*ő*, a ki vet (a jelenben);
épít*ő*, a ki épít (a jelenben);
arat*ó*, a ki arat (a jelenben).

Ezek: sír*ó*, vet*ő*, épít*ő*, arat*ó* mind a részesülő jelen idejében vannak. Micsoda raggal származnak ezek az igetőtől? *ó*, *ő* raggal).

Tantétel.

A részesülő jelen ideje az igetőtől *ó*, *ő* raggal származik.

Feladatok.

Hogy lesz a részesülő jelen ideje a következő igékben: harcol, csatáz, merít, zeng, sülyed, rak.

Félmult idő.

Már meg van rakva a szekér (most rakták meg, kevéssel ezelőtt).

Meg van töltve az edény (most töltötték meg, kevéssel ezelőtt).

Ezek: *rakva*, *töltve* a részesülő félmult idejében vannak (módhatárzó minőségben).

T. Lássuk, micsoda ragokkal származik a részesülő félmultja?

rak, rak-*va*;
fárad, fárad-*va*;
nyargal, nyargal-*va*.

T. Milyen hangú igék ezek? (Alhangú igék). Micsoda ragot vettek magukhoz a részesülő félmult idejében? (*va* ragot).

Tölt, tölt-*ve*;
fed, fed-*ve*;
repeszt, repeszt-*ve*;
szendereg, szendereg-*ve*.

A felhangú igető *ve* ragot vesz magához a részesülő félmult idejében.

Kér, kér-*ve*.
Tép, tép-*ve*.
Ír, ir-*va*.
Nyír, nyír-*va*.
Tilt, tilt-*va*.
Visít, visít-*va*.
Int, int-*ve*.

Azon éles hangú igék, melyekben csupán *é* hangzó van: *ve*, azok pedig, melyekben csupán *i* hangzó van, *va* ragot vesznek fel a részesülő félmult idejében. Kivétetik *int*, mely *ve* ragot vesz fel.

Épít, épít-*ve*.
Szédít, szédít-*ve*.
Ékít, ékít-*ve*.
Bénít, bénít-*va*.

Azon éles hangú igék, melyekben *é* *i*-vel jő össze, a részesülő félmult idejében *ve* ragot vesznek fel; kivételt formál *bénít*, mely mindenütt úgy ragoztatik, mint az alhangú igető.

Megrakván a szekeret, elindultunk.
Nagy terhet rakván a szekérre, elakadtunk.
Idejét munkában töltvén, sokra ment.
Félvén a büntetéstől, megszökött.

Mint ezek: rakva, töltve, félve, úgy ezek is: rak*ván*, tölt*vén*, fél*vén* a részesülő félmult idejében vannak. Micsoda ragokkal származtak ezek az igetőtől? (*ván*, *vén* ragokkal). A mint származik a részesülő félmultja ezekkel a ragokkal: *va*, *ve*, épen úgy származik ezekkel is: *ván*, *vén*.

Ragozzátok a részesülő félmult idejében a következő igéket: szenderül, buzdít, lelkesít, remeg, zokog.

---

1. A szekér élettel meg van *rakva*.
2. Láttam a szekeret, élettel *rakvát*.
3. A szekerek élettel *rakvák*.

T. Itt a részesülő félmultja van ragozva (t. i. *rakva*), a 2-dik alatt *rakvát*, az egyes szám negyedik, a 3-dik alatt *rakvák*, a többes szám első ejtésében.

Tantétel.

A részesülő félmultját némely igéknél ragozni lehet az egyes szám 4-dik és a többes szám 1-ső ejtésében.

Feladatok.

Jelöljétek ki a következőkben a részesülő félmultját:

1. A hegyek hóval fedvék.
2. Az erszények pénzzel tömvék.
3. A gödrök bekaparvák.
4. Az épületek lerombolvák.

Az 1-ső alatt: fed, fedve, fedvék a többes számban;
a 2-ik alatt: töm, tömve, tömvék;
a 3-ik alatt: bekapar, bekaparva, bekaparvák;
a 4-ik alatt: lerombol, lerombolva, lerombolvák.

Jegyzet. 1. A részesülő félmultját kétképen használjuk:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] a monda: „[illegible] a [illegible]. [illegible] a [illegible]"

[illegible] a monda [illegible] „[illegible] a [illegible] a [illegible] „[illegible] a [illegible]."

T. Micsoda szünetjel áll az első szakasz után?
Gy. Vonás áll.

Tantétel.

A mondat azon szakasza után, melyben *ván*, *vén* végzetü félmult áll, vonást irunk.

Feladatok.

Irjátok fel a következő mondatokat a vonással együtt, mely azokból elmaradt.

1. Az orvos meglátogatván a beteget (,) gyógyszert rendelt neki.
2. A tékozló mindenét elfecsérelvén (,) nagy inségre jutott.
3. Nem akarván dolgozni a henye (,) nagy inségben halt el.
4. Nem teremvén elég élelem (,) nagy szükség állt be.
5. Megáldván övéit a beteg (,) örökre elszunnyadt.
6. Elhagyván a Kanaán földét Jákób (,) Egyiptomba ment.
7. Elvezetvén az izraelitákat Mózes a Jordánig (,) meghalt a Nébó hegyén.
8. Levetvén Dávid a Saul páncélját (,) a maga parittyáját vette elő.
9 Meggyözvén Dávid Góliátot (,) fejét levágta.

Különösen figyelmeztesse a tanitó a tanitványokat, hogy igen nagy hiba az ily mondatokban a *ván*, *vén* végzetü igék után ezt a szót használni. *és*, vagy előttök ezt: *miután*. Így például: „az orvos meglátogat*ván* a beteget, *és* gyógyszert rendelt neki." „Meggyöz*vén* Dávid Góliátot, *és* fejét levágta." Ezekből az *és* kötszót ki kell hagyni. „*Miután* nem teremvén elég élelem, nagy szükség állt be." Ha itt ezt a szót akarjuk használni: *miután*, vagy *mint-hogy*, az igét a részesülőből jelentő-módba kell áttenni.

„Miután nem *termett* elég élelem, nagy szükség állt be.“ Ha pedig a részesülőt akarjuk használni, — a mi szebb, — el kell hagynunk ezt: *miután*, s lesz: „Nem teremvén elég élelem, nagy szükség állt be.

Feladatok.

Javítsátok ki a következő mondatokban a hibákat:

1. Megtanulván a leckét az iskolában és hazamentünk. (Megtanulván a leckét az iskolában, hazamentünk.)

2. Apadásnak indulván az özönvíz és a Noé bárkája megfeneklett az Ararát hegyén. (Apadásnak indulván az özönviz, a Noé bárkája megfeneklett az Ararát hegyén.)

3. A filiszteusok meggyőzvén Sault és táborát szétverték. (A filiszteusok meggyőzvén Sault, táborát szétverték.)

4. A villám felgyujtván egy házat és a város leégett. (A villám felgyujtván egy házat, a város leégett)

5. A szántó-vető földjét megmívelvén és belészórja a magot. (A szántó-vető földjét megmívelvén, belészórja a magot.)

6. Miután a burgonya megrothadván, sok ember inségre fog jutni. (A burgonya megrothadván, sok ember inségre fog jutni.)

7. Minthogy elpusztulván a ház, elszéledtek a lakók. (Elpusztulván a ház, elszéledtek a lakók.)

8. Minthogy megrémülvén az ellenség, odahagyta a csatatért.) (Megrémülvén az ellenség, odahagyta a csatatért.)

Mult idő.

1. *Kapált* szölő adja a jó bort.

T. Jelöljük ki ebben a mondatban az alanyt: mi adja a jó bort? (Kapált szölő); „szölő“ az alany — ez főnév — előtte áll jelzőül ez a szó: „kapált:“ áll melléknév helyett (mint *kövér* szölő, *nagy* szölő, *kis* szölő). Melyik igétől

származott ez a szó: „kapált?" Ettől „kapál." Micsoda rag járult az igetőhöz? *t* rag. Így állott elő a részesülő multja; „kapált" a részesülő mult idejében van.

2. *Kaszált* réten legelnek a juhok.
3. A *derült* ég csillagos volt.
4. A *fáradt* útas pihen.
5. A *megrepedt* fal leomlott.
6. A *várt* vendég megérkezett.
7. A *megrohant* ellenség elfutott.
8. A zsemlyének *szabott* ára van.
9. A *levágott* fa elszárad.
10. A *rakott* szekér nehezen halad.
11. A *tömött* erszény is kiürül.
12. A *lopott* jószágot meg ne vedd.
13. A hullámoktól *csapdosott* hajó elmerült.
14. Az *elpusztított* falak újra felépittettek.
15. A *lenyúzott* bört a varga késziti ki.

T. Olvasd az első mondatot.... Ebben a szóban „kapált" mi az igető? (kapál) Micsoda mássalhangzón végződik? (*l* mássalhangzón.) Milyen hangú ez az igető? (alhangú.) Micsoda ragot vett fel a részesülő multjában? (*t* ragot.) E szerint az alhangú ige, ha *l* betűn végződik, a részesülő mult idejében *t* ragot vesz fel.

A 3-ik mondatban *derült*, ettől: derül (felhangú ige); a részesülő mult idejében ez is *t* ragot vett fel.

I.

Azon igék, melyek *l* betűn végződnek, a részesülő mult idejében *t* ragot vesznek fel.

Jegyzet. 1) *Őröl* a részesülő mult idejében: *őrölt* vagy *őrlött* (hangugratással *ött* ragott kapott; így azon igék, melyekben *ö* hangzó áll az *l* előtt, mint: töröl, törölt vagy törlött; csöröl, csörölt vagy csörlött.)

2) Az *ly* mássalhangzón végződő ige is *t* ragot kap a részesülő mult idejében, így: fo*ly*, foly*t*.

d.

Fára*d* (alhangú), fárad*t* (*t* ragot kap);
repe*d* (felhangú), reped*t* (*t* rag).

1. Ha az ige *d* mássalhangzón végződik és több tagú, akár alhangú, akár felhangú legyen, a részesülő multjában *t* ragot vesz fel.

A*d* (egy tagú), ad*ott* (*ott* rag);
fe*d* („), fed*ett* (*ett* rag);
fö*d* („), föd*ött* (*ött* rag);
szi*d* („), szid*ott* (*ott* rag).

2. A *d* betün végződő egy tagú igető a részesülő mult idejében *ott*, *ett*, *ött* ragot vesz fel.

Jegyzet. Némely *d* betűn végződő igék a részesülő multját kétképen származtatják:

Fára*d*, fárad*t* vagy fárad*ott*.
Mara*d*, marad*t* vagy marad*ott*.

---

r.

Ma*r* (alhangú), mar*t* (*t* rag);
heve*r* (felhangú), hever*t* (*t* rag);
tü*r* (felhangú), tür*t* (*t* rag);
ké*r* (éles hangú), kér*t* (*t* rag);
si*r* (éles hangú), sir*t* (*t* rag).

Ha az ige *r* mássalhangzón végződik (akár alhangú, akár felhangú, akár éles hangú legyen), *t* ragot vesz fel a részesülő multjában.

Jegyzet. Ha *ö* hangzó áll az *r* előtt, a részesülő multja kétképen ragoztatik:

t*ör*, tör*t* vagy tör*ött*;
gyöt*ör*, gyöt*ört* vagy gyötr*ött* (hangugratással).

---

n.

Rohan (alhangú), rohan*t* (*t* rag).
Pihen (felhangú), pihen*t* (*t* rag).

Ha az igető *n* mássalhangzón végződik, a részesülő mult idejében *t* ragot vesz fel.

Jegyzet. 1) Az egy tagúak kétképen ragoztatnak:

fe*n*, fen*t* vagy fen*ett*, (kifent kardok);
ke*n*, ken*t* vagy ken*ett*, (kenett szekér).

---

b, g, k, m, s, p, t, z.

Sza*b*, szab*ott* (*ott* rag);
fara*g*, farag*ott* (*ott* rag);
ra*k*, rak*ott* (*ott* rag);
lö*k*, lök*ött* (*ött* rag);
nyo*m*, nyom*ott* (*ott* rag);
tere*m*, term*ett* (*ett* rag hangugratással);
tö*m*, töm*ött* (*ött* rag);
lo*p*, lop*ott* (*ott* rag);
té*p*, tép*ett* (*ett* rag);
á*s*, ás*ott* (*ott* rag);
csapdo*s*, csapdos*ott* (*ott* rag);
kere*s*, keres*ett* (*ett* rag);
taní*t*, tanít*ott* (*ott* rag);
merí*t*, merit*ett* (*ett* rag);
indí*t*, indít*ott* (*ott* rag);
épi*t*, épít*ett* (*ett* rag);
nyú*z*, nyúz*ott* (*ott* rag);
fede*z*, fedez*ett* (*ett* rag);
fő*z*, főz*ött* (*ött* rag);
fű*z*, fűz*ött* (*ött* rag);
ro*gy*, rogy*ott* (*ott* rag);
ve*sz*, vesz*ett* (*ett* rag).

Tantétel.

Azon igék, melyek *b*, *g*, *k*, *m*, *p*, *s*, *t*, *z*, *gy*, *sz* mássalhangzón végződnek, a részesülő multjában *tt* ragot vesznek fel elűl *a*, *e*, *ö* magánhangzóval.

Hangugratók:

terem, ter'mett;
pereg, per'gett;
szerez, szer'zett;
vérez, vér'zett vagy vérezett,
s a t.

Jegyzet. A megelőzőket a következőkbe lehet összefoglalni: azon igék, melyek *l*, *d*. *r*, *n*, *ly*, *ny* mássalhangzón végződnek, a részesülő mult idejében *t*, a többiek *ott*, *ett*, *ött* ragot vesznek fel, azonban eltérések is vannak:

fed, fed*ett;*
szed, szed*ett;*
mond, mond*ott;*
áld, áld*ott*;
told, told*ott;*
old, old*ott;*
ragad, ragad*t* vagy ragad*ott.*
s a t.

Feladatok.

1. Ragozzátok a részesülő mult idejében a következő igéket (szóval és irásban): kerget, (kergetett), felkerget; böszít, (böszített), felböszít; vadúl, (vadult); mos, (mosott); kimos, (kimosott); sülyed, (sülyedt), elsülyed; farag, (faragott); zavar, (zavart), felzavar; rombol, lerombol; serdül, felserdül; győz, legyőz; gyúlad, kigyúlad; hervad.

2. Keressetek oly főneveket, melyek előtt a következők jelzőűl állhatnak:

Felkergetett (vad);

felbőszített (oroszlán);
kimosott (ruha);
elsülyedt (hajó);
felzavart (béke);
lerombolt (falak);
felserdült (leány);
kigyúladt (arc);
hervadt (virág).

Jövendő idő.

1. A gyermek iskolába megy leckéjét *tanulandó.*
2. Atyám a mezőre indult buzáját a földbe *vetendő.*
3. A *kiültetendő* oltvány elszáradt.
4. A *lerontandó* épület összedölt.

T. Lássuk az 1-ső mondatban ezt a szót: „tanulandó." Melyik igétől származott ez? (Ettől: „tanul.") Micsoda rag járult ehez az igetőhöz? („andó" rag járult hozzá.) Igen, úgy állott elő: „tanulandó," mely ennek az igének „tanul," a részesülő jövendő idejében van; (így a 2-dik mondatban „vet*endő*," a 3-dikban „kiültet*endő*," a 4-dikben „leront*andó*.")

	Az igető.	(*Jövendő idő a részesülőben.*)	A rag.
1.	Tanul	tanul*andó*	andó;
2.	(le)ront	(le)ront*andó*	andó;
3.	vet	vet*endő*	endő;
4.	(ki)ültet	(ki)ültet*endő*	endő;
5.	kér	kér*endő*	endő;
6.	ír	ír*andó*	andó;
7.	indít	indít*andó*	andó;
8.	békít	békít*endő*	endő.

T. Milyen hangú igék ezek? (Az 1-ső és 2-dik alatt alhangú igék vannak.) Micsoda ragot vesznek azok fel? („andó" ragot). Lássuk a többieket! (A 3-ik és 4-ik alatt

felhangú igék vannak.) Mi azokban a rag? („endő" a rag.) Lássuk a hátralevő igéket az 5-dik, 6-dik, 7-dik és 8-dik alatt. (Ezek éles hangú igék.) Micsoda rag járult ezekhez? (Ahoz, a melyikben *é* hangzó van: *endő*, a melyikben *í* hangzó van: *andó* rag járult; a melyikben az *é í*-vel jön össze, *endő* ragot vesz fel.)

Jegyzet. Kivételek:

béních, bénítandó;
int, intendő;
hint, hintendő.

Tantétel.

A részesülő jövendő idejében az igék *andó*, *endő* ragot vesznek fel.

Feladatok.

Ragozzátok a következő igéket a részesülő jövendő idejében: imád, buzdít, lelkesít, ébreszt, tanít, marad, enyhít.

Jegyzet. Hangugratók:

pezseg, pezs'gendő;
rezeg, rez'gendő;
zörög, zör'gendő;
mozog, moz'gandó, (nem igen vannak használatban, kivévén ezt:)
forog, for'gandó.

59. §. *Ragozott igék és ragok.*

Az igeragozás a megelőzőkben a szükséges fejtegetések miatt nagyon szétszórtan levén előadva, célszerű az egészet rövid, egységes összeállításban felmutatni, annyival inkább, mert ez az egésznek könnyebb áttekintésére szolgál; azért álljanak itt a következők.

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Alhangú	Felhangú
	ige:	
	ad.	*ver.*
E. sz.	ad*ok*	ver*ek*,
	ad*sz*	ver*sz*,
	ad	ver.
T. sz.	ad*unk*	ver*ünk*.
	ad*tok*	ver*tek*,
	ad*nak*	ver*nek*.
	tanít:	*merít:*
E. sz.	tanít*ok*	merít*ek*,
	tanít*asz*	merít*esz*,
	tanít	merít.
T. sz.	tanít*unk*	merít*ünk*,
	tanít*tok*	merít*tek*,
	tanít*nak*	merít*nek*.

Félmult idő.

E. sz.	ad*ék*	ver*ék*,
	ad*ál*	ver*él*,
	ad*a*	ver*e*,
T. sz.	ad*ánk*	ver*énk*,
	ad*átok*	ver*étek*,
	ad*ának*	ver*ének*.

Mult idő.

E. sz.	ad*tam*	ver*tem*,
	ad*tál*	ver*tél*,
	ad*ott*	ver*t*.
T. sz.	ad*tunk*	ver*tünk*,
	ad*tatok*	ver*tetek*,
	ad*tak* v. ad*tanak*	ver*tek* v. ver*tenek*.

Régmult idő.

	Alhangú.	Felhangú.
E. sz.	ad*tam* vala	ver*tem* vala,
	ad*tál* vala	ver*tél* vala,
	ad*ott* vala	ver*t* vala.
T. sz.	ad*tunk* vala	ver*tünk* vala,
	ad*tatok* vala	ver*tetek* vala,
	ad*tak* vala	ver*tek* vala.

Jövendő idő.

E. sz.	ad*ni* fogok	ver*ni* fogok,
	ad*ni* fogsz	ver*ni* fogsz
	ad*ni* fog	ver*ni* fog.
T. sz.	ad*ni* fogunk	ver*ni* fogunk,
	ad*ni* fogtok	ver*ni* fogtok
	ad*ni* fognak	ver*ni* fognak.

Parancsoló mód.

E. sz.	ad*j*	ver*j*,
	ad*jon*	ver*jen*.
T. sz.	ad*jatok*,	ver*jetek*,
	ad*janak*,	ver*jenek*.
E. sz.	tanít*s*,	merít*s*,
	tanít*son*,	merít*sen*.
T. sz.	tanít*satok*,	merít*setek*,
	tanít*sanak*,	merít*senek*.
	mos.	*keres.*
E. sz.	mos*s*,	keres*s*.
	mos*son*,	keres*sen*.
T. sz.	mos*satok*,	keres*setek*.
	mos*sanak*,	keres*senek*.

	lát:	*szeret:*
E. sz.	láss	szeress,
	lásson	szeressen.
T. sz.	lássatok	szeressetek,
	lássanak	szeressenek.

	hoz:	*főz:*
E. sz.	hozz	főzz,
	hozzon	főzzön.
T. sz.	hozzatok	főzzetek.
	hozzanak	főzzenek.

	tör:	*tölt:*
E. sz.	törj	tölts.
	törjön	töltsön.
T. sz.	törjetek	töltsetek.
	törjenek	töltsenek.

Foglaló mód.
(Feltételező, óhajtó.)
Jelen idő.

	Alhangú.	Felhangú.
	ad:	*ver:*
E. sz.	adjak	verjek,
	adj	verj,
	adjon	verjen.
T. sz.	adjunk	verjünk,
	adjatok	verjetek,
	adjanak	verjenek.
	tanít:	*merít;*
E. sz.	tanítsak	merítsek,
	taníts	meríts,
	tanítson	merítsen.

14*

T. sz.	tanít*sunk*	merít*sünk*,
	tanít*satok*	merít*setek*,
	tanít*sanak*	merít*senek*.
	mos:	***keres:***
E. sz.	mos*sak*	keres*sek*,
	mos*s*	keres*s*,
	mos*son*	keres*sen*.
T. sz.	mos*sunk*	keres*sünk*,
	mos*satok*	keres*setek*,
	mos*sanak*	keres*senek*.
	lát:	***szeret:***
E. sz.	lás*sak*	szeres*sek*,
	lás*s*	szeres*s*,
	lás*son*	szeres*sen*.
T. sz.	lás*sunk*	szeres*sünk*,
	lás*satok*	szeres*setek*,
	lás*sanak*	szeres*senek*.
	hoz:	***főz:***
E. sz.	hoz*zak*	főz*zek*,
	hoz*z*	főz*z*,
	hoz*zon*	főz*zön*.
T. sz.	hoz*zunk*	főz*zünk*,
	hoz*zatok*	főz*zetek*,
	hoz*zanak*	főz*zenek*.
	tör:	***tölt:***
E. sz.	tör*jek*	tölt*sek*,
	tör*j*	tölt*s*,
	tör*jön*	tölt*sön*.
T. sz.	tör*jünk*	tölt*sünk*,
	tör*jetek*	tölt*setek*,
	tör*jenek*	tölt*senek*.

Félmult idő.

	Alhangú.	Felhangú.
	ad:	*ver:*
E. sz.	ad*nék*	ver*nék*,
	ad*nál*	ver*nél*,
	ad*na*	ver*ne*.
T. sz.	ad*nánk*	ver*nénk*,
	ad*nátok*	ver*nétek*,
	ad*nának*	ver*nének*.

Mult idő.

E. sz.	ad*tam* legyen	ver*tem* legyen,
	ad*tál* legyen	ver*tél* legyen,
	ad*ott* legyen	ver*t* legyen.
T. sz.	ad*tunk* legyen	ver*tünk* legyen,
	ad*tatok* legyen	ver*tetek* legyen,
	ad*tak* legyen	ver*tek* legyen.

Régmult idő.

E. sz.	ad*tam* volna	ver*tem* volna,
	ad*tál* volna	ver*tél* volna,
	ad*ott* volna	ver*t* volna.
T. sz.	ad*tunk* volna	ver*tünk* volna,
	ad*tatok* volna	ver*tetek* volna,
	ad*tak* volna	ver*tek* volna.

Jövendő idő.

E. sz.	ad*andok*	ver*endek*,
	ad*andasz*	ver*endesz*,
	ad*and*	ver*end*.
T. sz.	ad*andunk*	ver*endünk*,
	ad*andotok*	ver*endetek*,
	ad*andanak*	ver*endenek*.

Határozatlan mód.

	ad:	*ver:*
	ad*ni*	ver*ni*.
E. sz.	ad*nom*	ver*nem*,
	ad*nod*	ver*ned*,
	ad*nia*	ver*nie*.
T. sz.	ad*nunk*	ver*nünk*,
	ad*notok*	ver*netek*,
	ad*niok*	ver*niek*.

	tanít:	*merít:*
	tanít*ni* vagy tanít*ani*,	merít*ni* vagy merít*eni*.
E. sz.	tanít*nom* v. tanít*anom*,	merít*nem*, v. merít*enem*,
	tanít*nod* v. tanít*anod*,	merít*ned* v. merít*ened*.
	tanít*nia* v. tanít*ania*,	merít*nie* v. merít*enie*.
T. sz.	tanít*nunk* vagy tanít*anunk*,	merít*nünk* vagy merít*enünk*,
	tanít*notok* vagy tanít*anotok*,	merít*netek* vagy merít*enetek*,
	tanít*niok* v. tanít*aniok*,	merít*niek* v. merít*eniek*.

	tör:	*tölt:*
	tör*ni*,	tölt*eni*.
E. sz.	tör*nöm*	tölt*enem*,
	tör*nöd*	tölt*ened*,
	tör*nie*	tölt*enie*.
T. sz.	tör*nünk*	tölt*enünk*,
	tör*nötök*	tölt*enetek*,
	tör*niök*	tölt*eniek*.

Részesülő.

Jelen idő.

Alhangú.	Felhangú.
ad:	*ver*:
ad*ó*,	ver*ő*.

Félmult idő.

ad*va*	ver*ve*,
ad*ván*	ver*vén*.

Mult idő.

ad*ott*,	ver*t*.
tanít:	*merít*:
tanít*ott*,	merít*ett*.

marud:

marad*t* vagy marad*ott*.

főz:

főz*ött*.

tört:

tör*t* vagy tör*ött*.

A RAGOK.

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Alhangú.	Felhangú.	
E. sz.	**ok**	**ek**	**ök**,
	sz, asz;	**sz, esz.**	
	—	—	
T. sz.	**unk**,	**ünk.**	
	tok	**tek**,	**(tö)tök**,
	nak	**nek.**	

Félmult idő.

	Alhangú.	Felhangú.
E. sz.	**ék**	**ék,**
	ál	**él,**
	a	**e.**
T. sz.	**ánk**	**énk,**
	átok	**étek,**
	ának	**ének.**

Mult idő,

E. sz.	**tam**	**tem,**
	tál	**él,**
	t, ott	**t, ett, ött,**
T. sz.	**tunk**	**tünk,**
	tatok	**tetek,**
	tak v. **tanak,**	**tek** v. **tenek.**

E. sz.	**ottam,**	**ettem,**	**öttem,**
	ottál,	**ettél,**	**öttél,**
	ott,	**ett,**	**ött.**
T. sz.	**ottunk,**	**ettünk,**	**öttünk,**
	ottatok,	**ettetek,**	**öttetek,**
	ottak,	**ettek,**	**öttek**
	v. **ottanak**	v. **ettenek**	v. **öttenek.**

Jegyzet. A régen mult időben a ragok ugyanazok, melyek a multban, a jövendő időben pedig ugyanaz, mely a határozatlan módban: **ni** (és a „fog“ ige jelen ideje).

Parancsoló mód.

E. sz.	**j**	**j**	**j,**
	jon	**jen**	**jön,**
E. sz,	**jatok**	**jetek**	**jetek,**
	janak	**jenek**	**jenek.**

	Alhangú.	Felhangú.	
E. sz.	s	s,	s
	son	sen,	sön.
T. sz.	satok	setek,	setek
	sanak	senek,	senek.

E. sz.	z	z,
	zon	zön.
T. sz.	zatok	zetek,
	zanak	zenek.

Foglaló mód.

(Feltételező, óhajtó.)

Jelen idő.

E. sz. jak, sak, zak; jek, jek, sek, zek,
j, s, z; j, j, s, z;
jon, son, zon; jen, jön, sen, sön, zön;

T. sz. junk, sunk, zunk; junk, jünk, sünk, zünk;
jatok, satok, zatok; jetek, jetek, setek, zetek,
janak, sanak, zanak; jenek, jenek, senek, zenek.

Félmult idő.

E. sz.	nék	nék,
	nál	nél,
	na	ne.
T. sz.	nánk	nénk,
	nátok	nétek,
	nának	nének.

Jövendő idő.

E. sz.	andok	endek,
	andasz	endesz,
	and	end.

	Alhangú.	Felhangú.
T. sz.	**andunk**	**endünk**,
	andotok	**endétek**,
	andanak	**endenek**.

Határozatlan mód.

	ni	ni.
E. sz.	**nom, anom**;	**nem, enem, nöm**;
	nod, anod;	**ned, ened, nöd**;
	nia, ania;	**nie, enie, nie.**
T. sz.	**nunk; anunk**;	**nünk, enünk, nünk,**
	notok, anotok;	**netek, enetek, nötök,**
	niok, aniok;	**niek, eniek, niök.**

Részesülő.

Jelen idő.

ó **ő.**

Félmult idő.

va **ve,**

ván **vén.**

Mult idő.

t, ott; **t, ett, ött.**

Jövendő idő.

andó, **endő.**

60. §. Összetett igék ragozása.

A fölebbiekben több helyen mellőzhetetlenek voltak az összetett igék, ugyanazért szükséges azokkal közelebbről megismerkedni.

T. Olvasd a következő mondatokat.

1. Atyám pénzt *fizet* a munkásnak.
2. Atyám *megfizet* a munkásnak.

T. Melyik ige van az 1-ső mondatban?
Gy. Ez: *fizet*.
T. Melyik szócska járult ehez elül a 2-ik mondatban?
Gy. Ez: *meg*(fizet).

T. Minthogy ez a szócska az igéhez szokott köttetni: *igekötőnek* neveztetik; *fizet* egyszerű ige, nincs semmi más szóval összetéve, *megfizet* összetett ige, igekötővel van összetéve.

3. Atyám *befizet* minden tartozást.
4. Atyám *kifizet* minden adósságot.
5. Károly *ír*.
6. Károly *leír* egy költeményt.
7. Károly *felír* egy betűt.
8. Károly *összeír* minden szót.
9. Károly *visszatér* az útról.
10. Az ibolya korán *elvirít*.
11. A megvert ellenség *szétszalad*.
12. A vihar *átvonul* fölöttünk.

Egyszerű ige:	Összetett ige:	Igekötő:
1. Fizet	—	—
2. —	megfizet	meg
3. —	befizet	be
4. —	kifizet	ki
5. ír	—	—
6. —	leír	le
7. —	felír	fel
8. —	összeír	össze
9. (tér)	visszatér	vissza
10. (virít)	elvirit	el
11. (szalad)	szétszalad	szét
12. (vonul)	átvonul	át

Igekötők: be, el, fel, ki, le, meg, össze, vissza, szét.

Ezekről meg kell jegyezni:

1. Az igekötőt elül össze kell irni az igével, ha azok egymás után állanak; így példáúl

nem *le-fut*, hanem *lefut.*
nem *ki-fizet*, hanem *kifizet.*
nem *vissza-küld*, hanem *visszaküld.*
s a t.

2. Az összetett igék épen úgy ragoztatnak, mint az egyszerűek.

Feladatok.

1. Ragozzátok a következő összetett igéket: megfizet, felír, visszatér, összegázol, megragad, betanul, lerohan, kigúnyol, bebocsát.

Jegyzet. Ha a tanítvány az összetett igék ragozása fölött nem tudna eligazodni, irassa vele a tanító elébb az egyszerűt, aztán az összetettet, a mint következik:

fizetek, fizetsz, fizet;
megfizetek, megfizetsz, megfizet
s a t.

2. Tegyétek ezekhez az igékhez a személyes névmásokat:

Én megfizetek, te megfizetsz s a t.

3. Vessétek hátra az igekötőt így:

Én fizetek meg, te fizetsz meg s a t

4. Ragozzátok ekképen a jelentő-mód jelen idejét, félmult idejét, mult idejét.

5. Ragozzátok a foglaló-módban a jelen, félmult, régmult és jövendő időket.

6. Ragozzátok ekképen a parancsoló módot:

(Te fizess meg, ő fizessen meg.
ti fizessetek meg, ők fizessenek meg.)

7. Ragozzátok ekkép mindezen időkben és az egész

részesülőben a következő igéket: kirohan, felgyógyul, megépít, összegyúr, visszatér.

---

1. A régi épület ledől.
2. A sok eső megrongál minden veteményt.
3. A víz lefut a hegyről.
4. A hajó elsülyed a nagy viharban.
5. A folyó kiárad a sok esőtől.
6. A só elolvad a vizben.

Feladatok.

1. Irjátok ki ezen mondatokból az összetett igéket.
2. Ragozzátok azokat a parancsoló-módban; a foglaló-mód jelen és jövendő idejében.

61. §. Határozott és határozatlan alakú igeragozás.

1. Én neked könyvet *adok*, (akármiféle könyvet).
2. Én neked *adom* a könyvet, (és nem egyebet).

T. Olvasd az 1-ső mondatot.... Melyik szó az ige ebben a mondatban? Ez: *adok.* Melyik szó áll mellette (mint kiegészitő)? Ez: „könyvet.“ Ha azt mondom: „könyvet adok,“ lehet-e tudni, melyik könyvet? Nem lehet tudni. E szerint itt az igének nincs bizonyos, meghatározott tárgyra vitetése.

T. Olvasd a 2-dik mondatot.... Jelöld ki ebben a mondatban az igét.

Gy. Ebben a mondatban az ige: „adom.“

T. Melyik szó tartozik hozzá mint kiegészitő? „adom,“ mit?

Gy. „Adom *a könyvet.*“

T. Igen, „a könyvet,“ — *ezt* vagy *azt* a könyvet, vagy *a* tudva levő könyvet, szóval: egy bizonyos könyvet. Itt tehát az igének bizonyos, meghatározott tárgyra van

vitetése. E szerint *adok* határozatlan, mást ki nem záró, *adom* határozott, mást kizáró jelentésű (alakú) ige.

T. Hol van ez az ige: „adok," t. i. melyik módban? s a t.?

Gy. „Adok" van a jelentő-mód jelen idejének egyes szám első személyében.

T. Ez is ott van: „adom;" (hol van tehát?) Mi itt az igető? („ad;) micsoda raggal áll az 1-ső mondatban? (ezzel: „ok;") hát a 2-dik mondatban? (ezzel: „om.") Ez a különbség a határozott és a határozatlan alakú igeragozásban; és a különbség megvan nem csak az első személyben, hanem megvan a többi személyekben, söt a többi időkben és módokban is, p. o.

	Határozatlan	Határozott
	alak:	
E. sz.	Könyvet ad*ok*,	a könyvet ad*om;*
	könyvet ad*sz*,	a könyvet ad*od;*
	könyvet ad,	a könyvet ad*ja*.
T. sz.	Könyvet ad*unk*,	a könyvet ad*juk;*
	könyvet ad*tok*,	a könyvet ad*játok;*
	könyvet ad*nak*,	a könyvet ad*ják*.

Magában az ige:

E. sz. Ad*ok*, ad*sz*, ad; ad*om*, ad*od*, ad*ja*.
T. sz. Ad*unk*, ad*tok*, ad*nak;* ad*juk*, ad*játok*, ad*ják*.

Jegyzet. A megelözökben a határozatlan alakú igeragozással foglalkodtunk, most a határozott alakú igeragozással kell megismerkednünk. Ennek előadásában azonban oly részletesen tárgyalni mindent, mint a fölebbiekben, nem egyéb volna hasztalan idövesztegetésnél: a ki a betűhöz ragaszkodik és nem tudja a tanítás lelkét elsajátítani, annak számára hasztalan dolog könyveket írni. Megyjegyzendők azonban:

1) Hogy a kezdők a formákra nézve annál könnyeb-

ben eligazodjanak, az igéhez eleinte oly szók köttessenek, melyek a határozatlanságot vagy a határozottságot közelebbről mutassák, s ezt annál inkább tenni kell, mert a tanitvány, ki a nyelvet beszéli, szokásból az összetételekben ezen formákat kellően tudja használni, mint *tanulok valamit*, *tanulom a leckét*, de elkülönítve magával az igével nem tud tisztába jöni. E kis könnyitéstől kezdetben igen sok függ az eljárás sikerére nézve; később nem lesz rá szükség, mintegy terhére válik a tanítványnak, ki azt magától el fogja hagyni. Azon szócskák, melyeket könnyítés végett felveszünk, leginkább ezek: *valakit*, *valamit* (a határozatlan), *ezt*, *azt* (a határozott alakú igeragozásnál), vagy (igen sok esetben) oly főnevek, melyek előtt névelő áll, p. o. lát*ok* valakit, lát*ok* valamit, lát*om* azt, lát*om* a táblát; kér*ek* valamit, kér*em* az Istent.

2. A ragok itt is akkép jelöltessenek ki, mint fölebb a határozatlan alakú igeragozásnál kijelöltettek.

3. Különös figyelmet forditson a tanitó azokra a formákra, melyek azon a vidéken el vannak rontva; p. o. némely tájékon nem mondják „adunk, sütünk," hanem „adjunk, süssünk," így: „mit csináltok? kenyeret süssünk;" „megtanulnánk a leckét," e helyett: „megtanulnók a leckét," s a t. Ezeket gondosan ki kell javítani, a formák összehasonlítása által a különbségeket kitüntetni, azok helyes használatába a tanitványokat annyira begyakorolni, hogy a szabály ellen, úgy szólván, véteni se tudjanak. A mely tanító ezen célt elérte, megnyugtathatja magát, hogy a nyelvtanítás körül e tekintetben a maga kötelességét megtette. A nyelvtanítás terén azzal egyáltalában nem lehet megelégedni, hogy a formák és szabályok a tanítvány előtt nem ismeretlenek, nem hallatlanok: fődolog, hogy azokat használni és alkalmazni tudja; a hol ezen cél nincs elérve, ott a tanító kevéssel tett többet a semminél.

---

62. §. *Alhangú egyszerű igék ragozása.*

Határozatlan **Határozott**

alakú igeragozás.

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Határozatlan	Határozott
E. sz.	Ad*ok* (valamit),	ad*om* (azt);
	ad*sz* (valamit),	ad*od* (azt);
	ad (valamit),	ad*ja* (azt).
T. sz.	Ad*unk* (valamit),	ad*juk* (azt);
	ad*tok* (valamit),	ad*játok* (azt);
	ad*nak* (valamit),	ad*ják* (azt).

Jelöljük ki most a ragokat!

Jegyzet. Itt különös figyelmet kivánnak a felirásban ezek: ad*ja*, ad*juk*, ad*játok*, ad*ják*, hogy mindenütt megtartassék a törzsök mássalhangzója a *d*, s ahoz a ragok *j*-vel köttessenek.

Félmult idő.

	Határozatlan	Határozott
E. sz.	Ad*ék* (valamit),	ad*ám* (azt);
	ad*ál*	ad*ád*,
	ad*a*	ad*á*.
T. sz.	Ad*ánk*	ad*ók*,*
	ad*átok*	ad*átok*,
	ad*ának*	ad*ák*.

A ragok!

* Itt erre a szokatlan, de törvényes formára fordítson a tanító különös figyelmet: „adók," így „tanulók:" tanulánk valamit, tanulók a leckét, kaszálók a rétet s a t.; mig a tanító a templomban volt, mi a zsoltárokat olvasók (nem olvasánk). — Nagy hiba, hogy erre még a tanult emberek sem ügyelnek kellőleg, holott nekik tudniok kellene, mily

szép sajátsága az a nyelvnek, hogy a mint a gondolat változik, a kifejezések is úgy változnak, s más alakot vehet fel az ige a szerint, a mint bizonyos, meghatározott tárgyra vonatkozik vagy nem. A törvényes formákat nem szabad elrontani, s egyet sem kell azok közől használatlanúl hagyni.

Mult idő.

E. sz.	Ad*tam* (valamit), *	ad*tam* (azt);
	ad*tál*	ad*tad*
	ad*ott*	ad*ta*
T. sz.	ad*tunk*	ad*tuk*
	ad*tatok*	ad*tátok*
	ad*tak*	ad*ták*.

(tanít*ottam*,	tanít*ottam*,
tanít*ottál*,	tanít*ottad*,
tanít*ott*,	tanít*otta*.
tanit*ottunk*,	tanít*ottuk*,
tanít*ottatok*,	tanít*ottátok*,
tanít*ottak*,	tanit*ották*.)

A ragok!

*) Az egyes szám 1-ső személye mindkét igeragozásban „ad*tam*:" a ragok itt ugyanazok; a többi személyekben mindenütt különbözik egymástól a két igeragozás.

Régmult idő.

	Határozatlan.	Határozott.
E. sz.	Ad*tam* vala,	ad*tam* vala,
	ad*tál* vala,	ad*tad* vala,
	ad*ott* vala,	ad*ta* vala.
T. sz.	ad*tunk* vala,	ad*tuk* vala,
	ad*tatok* vala,	ad*tátok* vala,
	ad*tak* vala,	ad*ták* vala.

Itt a ragok ugyanazok, melyek a mult időben.

Jövendő idő.

E. sz.	Adni fog*ok*,	adni fog*om*,
	adni fog*sz*,	adni fog*od*,
	adni fog,	adni fog*ja*.
T. sz.	Adni fog*unk*,	adni fog*juk*,
	adni fog*tok*,	adni fog*játok*,
	adni fog*nak*,	adni fog*ják*.

Itt a felvett igető „ad" *ni* ragot vesz fel, azon túl csak a „fog" ige ragoztatik, másként határozatlan, másként határozott vonatkozásban. A ragok!

Feladatok.

1. Ragozzátok az egész jelentő-módban a következő igéket (szóval és irásban) mind határozott, mind határozatlan vonatkozásban: tanul, kapál, kaszál, ragad, tagad, szánt, tanít, harap, farag, rak, tol, csavar, szab, száraszt, gyujt.

2. Jelöljétek ki a következők közt **a)** a határozatlan, **b)** a határozott ragozású igéket: vágtuk, rágók, taszitunk, ragadták, tanítani fogjuk, csavará, mondják.

3. Jelöljétek ki, hogy (a jelentő-módban) melyik időben, számban és személyben vannak ezek.

Legtöbb igéink úgy ragoztatnak, mint közelebb láttuk, de vannak eltérések is, így azon igék ragozásában, melyek *s*, *z*, *sz* mássalhangzón végződnek. Lássuk ezek ragozását.

Jelen idő.

a. Mos.

E. sz.	Mos*ok*,	mos*om*,
	mos*asz* (mos-*sz*),	mos*od*,
	mos	mos*sa*.

T. sz.	Mos*unk*,	mos*suk*,
	mos*tok*,	mos*sátok*,
	mos*nak*,	mos*sák*.

A ragok!

b) *Ráz*.

E. sz.	Ráz*ok*,	ráz*om*,
	ráz*asz*,	ráz*od*,
	ráz,	ráz*za*.
T. sz.	Ráz*unk*,	ráz*zuk*,
	ráz*tok*,	ráz*zátok*,
	ráz*nak*,	ráz*zák*.

A ragok!

c) *Vadász*.

E. sz.	Vadász*ok*,	vadász*om*,
	vadász*asz*,	vadász*od*,
	vadász,	vadász*sza*.
T. sz.	Vadász*unk*,	vadász*szuk*,
	vadász*tok*,	vadász*szátok*,
	vadász*nak*,	vadász*szák*.

A ragok!

Feladatok.

1. Ragozzátok a következő igéket: ás, olvas, csapdos (mint az a. alatt); húz, nyúz, gyaláz (mint a b. alatt); madarász, halász (mint a c. alatt).

2. Állítsátok össze a ragokat a jelentő-módban határozott igeragozással. (Lásd alább a ragokat a táblázatban).

Parancsoló mód.

Határozatlan.		Határozott.

a) *Ad*.

E. sz. 2. sz.	ad*j* (valamit),	ad*d* (azt),
	ad*jon*	ad*ja*.

T. sz. 2. sz.	ad*jatok*	ad*játok*
	ad*janak*	ad*ják*.

Ragozzátok a következő igéket: szab, ragad, rak, farag, fog, hagy, hány, kaszál, zavar, áld (áld*d*), old (old*d*), told (told*d*), mond (mond*d*).

	Határozatlan.	Határozott.

b) *Tanít.*

E. sz. 2. sz.	Tanít*s* (valakit),*)	tanit*sd* (a gyermeket),
	tanít*son*	tanít*sa*.
T. sz. 2. sz.	tanít*sátok*,	tanít*sátok*,
	tanít*sanak*,	tanít*sák*.

Ragozzátok a következőket: taszít, fordít, gazdagít, hajít s a t. (Mik lesznek a ragok, ha az igető *ít* szótagon végződik?)

c) *Mutat.*

E. sz. 2. sz.	Mutas*s*,	mutas*d*,
	mutas*son*,	mutas*sa*.
T. sz. 2. sz.	Mutas*satok*,	mutas*sátok*,
	mutas*sanak*,	mutas*sák*.

A rag előtt a *t* betű a rövid szótagban (*at*, *ut*) *s*-re változik. Így ragoztatnak: mul*at*, kut*at*, ring*at*, vit*at*, f*ut*, s a t.; ezek is (bár a *t*-ét hosszú hangzó előzi meg): lát, bocsát; épen így azok az igék is, melyek *s* betűn végződnek:

mos,	csapdos,	kapdos;
mos*s*,	csapdos*s*,	kapdos;
mos*d*,	csapdos*d*,	kapdos*d*.

*) *Jegyzet.* Taníts engemet, tanít*sd* öt.
Tanít*son* minket, tanít*sa* őket.

Mint itt látható, ezek mellett: „engemet," „minket" határozatlan, ezek mellett: „öt, őket" határozott ragozással áll az ige.

Határozatlan.		Határozott.

d) *Hoz*.

E. sz. 2. sz.	Hozz,	hozd,
	hozzon,	hozza.
T. sz. 2. sz.	Hozzatok,	hozzátok,
	hozzanak,	hozzák.

Így ragoztatnak: nyúz, zúz, ráz, magyaráz, zaboláz. (Mik lesznek a ragok, ha az igető *z* betűn végződik?)

e) *Vadász*.

E. sz. 2. sz.	Vadászsz,	vadászd,
	vadászszon,	vadászsza.
T. sz. 2. sz	Vadászszatok,	vadászszátok.
	vadászszanak,	vadászszák.

Így ragoztatnak: halász, markolász.

(Micsoda ragokat vesz fel az ige a parancsoló módban, ha a gyök *sz* betűn végződik?)

f) *Választ*.

E. sz. 2. sz.	Válaszsz,	válaszd,
	válaszszon,	válaszsza.
T. sz. 2. sz.	Válaszszatok,	válaszszátok.
	válaszszanak,	válaszszák.

T. Melyik igét ragoztuk most?
Gy. Ezt: *választ*.
T. Micsoda betűn végződik itt a törzsök?
Gy. *t* betűn.
T. Micsoda betű előzi meg a *t*-ét?
Gy. *sz* előzi meg.
T. Mi itt a rag?
Gy. A rag *sz*.
T. Megmaradt-e (a két *sz* között) a gyök *t* betűje?
Gy. Nem maradt meg, hanem kivettetett.

T. E szerint, ha az igető *szt* mássalhangzón végződik, a parancsoló egyes 2-ik személyében *sz* ragot vesz fel (és azt mindenütt megtartja), úgy azonban, hogy a rag előtt a gyök *t* betűjét kilöki.

Így ragoztatnak: fogyaszt, fonnyaszt, áraszt, mulaszt, lyukaszt, s a t.

Feladatok.

Jelöljétek ki a következőkben azon igéket, melyek a parancsoló-módban vannak. (Jelöljék ki a tanitványok mindenütt az igetőt, a ragot; mondják meg, melyik számban és hányadik személyben van az ige? határozott vagy határozatlan ragozású-e?

1. Imádjátok az Örökkévalót.
2. Áldjátok az Úr nevét.
3. Magasztaljátok az Urat.
4. Ne háborítsd a szunnyadót.
5. A gyávák fussanak.
6. Hallgasd az okosok beszédét.
7. Várd az Úrnak szabaditását.
8. Válaszd a halált a szolgaság helyett.
9. Szóljatok igazságot.
10. Kaszaljanak a napszámosok.
11. Hallgassátok az Úrnak igéjét.
12. A hősök fegyvert ragadjanak.

A mi a kezelést illeti: a tanítvány elolvassa az 1-ső mondatot: „Imádjátok az Örökkévalót," s aztán taglal. Ebben a mondatban az ige „imádjátok;" az igető „imád;" a rag „játok;" „imádjátok" (ti) van a többes szám 2-ik személyében, a parancsoló-módban, határozott igeragozással; határozatlan alakban „imádjatok" (valamit).

. . . .

Az 5-dik mondatban: „a gyávák fussanak." az ige „fussanak;" az igető „fut," a rag „sanak;" minthogy a *t*-ét

rövid hangzó előzi meg a törzsökben, az a ragozáskor *s*-re változott, s lett „fus-sanak,“ a parancsoló-mód többes harmadik személyében, határozatlan igeragozással; határozott alakban „fussák“ (a pályát).

. . . .

A 6-dik mondatban: „hallgasd az okosok beszédét,“ az ige „hallgasd;“ a rag „d;“ az igető „hallgat,“ de a rag előtt a *t* betü a rövid szótagban *s*-re változott, lett: „hallgasd“ (azt) határozott igeragozással, a parancsoló-mód egyes szám 2-dik személyében; határozatlan igeragozással lesz: „hallgass“ (valamit).

Jegyzet. Nem lehet mondani, hogy ezek a legegyszerübb nyelvtani elemzések volnának, de épen azért nagyon képzők a növendékre nézve, mivel neki nagyon finom árnyéklatok közt kell különbséget tennie. Meghatározni azt, hogy — a mi fölötte gyakori eset — egyetlen-egy betü különbség mi változást idéz elö az ige tartalmában, jelentésében, más fogalmakhoz való viszonyában, oly öntudatos felfogásról tanuskodik, mely többet ér egész könyv értelmetlen betanulásánál.

Foglaló mód.

Jelen idő.

	Határozatlan.	Határozott.
	a) ***Ad.***	
E. sz.	Ad*jak* (valamit),	ad*jam* (azt),
	ad*j*,	ad*jad*,
	ad*jon*,	ad*ja*.
T. sz.	Ad*junk*,	ad*juk*,
	ad*jatok*,	ad*játok*,
	ad*janak*,	ad*ják*.

A ragok.

(A foglaló-mód jelen idejében a ragok *j*-vel köttetnek az igetőhöz).

Ragozzátok a következő igéket: szab, ragad, farag, rak, kapál, nyom, csavar, harap.

b) *Mos.*

	Határozatlan.	Határozott.
E. sz.	Mos*sak*,	mos*sam*,
	mos*s*,	mos*sad*,
	mos*son*,	mos*sa*.
T. sz.	Mos*sunk*,	mos*suk*,
	mos*satok*,	mos*sátok*,
	mos*sanak*,	mos*sák*.

(Ha az igető *s* betűn végződik, *s*-sel köttetnek hozzá a ragok.)

Ragozzátok a következő igéket: tapos, csapdos, rugdos s a t.

c) *Tanít.*

E. sz.	Tanit*sak*,	tanít*sam*,
	taníts,	tanít*sad*,
	tanít*son*,	tanít*sa*.
T. sz.	Tanit*sunk*,	tanít*suk*,
	tanít*satok*,	tanít*sátok*,
	tanít*sanak*,	tanít*sák*.

(Ha az igetü *t* betűn végződik, *s*-sel köttetnek hozzá a ragok épen úgy mint azokhoz, melyek *s*-sen végződnek).

Ragozzátok a következő igéket: hajit, lágyít, andalít.

d) *Mutat.*

E. sz.	Mutas*sak*,	mutas*sam*,
	mutas*s*,	mutas*sad*,
	mutas*son*,	mutas*sa*.
T. sz.	Mutas*sunk*,	mutas*suk*,
	mutas*satok*,	mutas*sátok*,
	mutas*sanak*,	mutas*sák*.

(Ha az igető *t* betün végződik, *s*-sel köttetnek hozzá a ragok a foglaló-mód jelen idejében, e mellett az *s* előtt maga a törzsök *t* betüje is *s*-re változik, ha rövid *(a, u)* hangzó áll előtte.)

Ragozzátok a következő igéket: adogat, látogat, irogat. Így ragoztatnak ezek is: lát, bocsát.

e) *Választ.*

E. sz.	Válasz*szak*,	válasz*szam*,
	válasz*sz*,	válasz*szad*,
	válasz*szon*,	válasz*sza*.
T. sz.	Válasz*szunk*,	válasz*szuk*,
	válasz*szatok*,	válasz*szátok*,
	válasz*szanak*,	válasz*szák*.

(Ha az igető *szt* mássglhangzón végződik, a foglaló-mód jelen idejében (mint a parancsoló-módban is) a ragot *sz*-szel veszi magához, e mellett a rag előtt a *t* kivettetik, s ennélfogva a ragozáskor két *sz*-nek kell összejőnie; ezeket egészen ki kell írni, így: *szsz*, nem pedig *ssz*. Itt összevonásnak nincs helye, mivel az egyik *sz* a törzsöké, a másik a ragból jött hozzá.)

Ragozzátok a következő igéket: fonnyaszt, áraszt, mulaszt, lyukaszt s a t.

f) *Vadász.*

E. sz.	Vadász*szak*,	vadász*szam*,
	vadász*sz*,	vadász*szad*,
	vadász*szon*,	vadász*sza*.
T. sz.	Vadász*szunk*,	vadász*szuk*,
	vadász*szatok*,	vadász*szátok*,
	vadász*szanak*.	vadász*szák*.

(Ha az igető *sz* betün végződik, a ragot is *sz*-szel veszi magához. Itt is két *szsz* jön össze.)

Ragozzátok a következő igéket: halász, markolász.

Jövendő idő.

	Határozatlan.	Határozott.
E. sz.	Ad*nék* (valamit),	ad*nám* (a könyvet),
	ad*nál*,	ad*nád*,
	ad*na*,	ad*ná*.
T. sz.	ad*nánk*,	ad*nók*.
	ad*nátok*,	ad*nátok*,
	ad*nának*,	ad*nák*.

A ragok!

Ragozzátok a következő igéket: szab, ragad, farag, rak, nyom, harap, varr, mos, húz, tanít.

Jegyzet Némely, *t* betün végződő igék e mellett a ragokat a foglaló-mód félmult idejében *a* köthangzóval veszik magukhoz, így p. o. tanit

E. sz.	Tanit*a*nék,	tanít*a*nám,
	tanít*a*nál,	tanít*a*nád,
	tanít*a*na,	tanít*a*ná.
E. sz.	Tanít*a*nánk,	tanít*a*nók,
	tanít*a*nátok,	tanit*a*nátok,
	tanít*a*nának,	tanit*a*nák.

Ragozzátok így a következő igéket: haragit, taszit. buzdít, választ, maraszt, szakaszt; így ezeket is: mond, told, áld, old.

Mult idő.

E. sz.	Ad*tam* legyen,	ad*tam* legyen,
	ad*tál* legyen,	ad*tad* legyen,
	ad*ott* legyen,	ad*ta* legyen.
T. sz.	Ad*tunk* legyen,	ad*tuk* legyen,
	ad*tat*ok legyen,	ad*tátok* legyen,
	ad*tak* legyen,	ad*ták* legyen.

Bégmult idő.

E. sz.	Ad*tam* volna,	ad*tam* volna,
	ad*tál* volna,	ad*tad* volna,
	ad*ott* volna,	ad*ta* volna.
T. sz.	Ad*tunk* volna,	ad*tuk* volna,
	ad*tatok* volna,	ad*tátok* volna,
	ad*tak* volna,	ad*ták* volna.

Jövendő idő.

E. sz.	Ad*andok*,	ad*andom*,
	ad*andasz*,	ad*andod*,
	ad*and*,	ad*andja*.
T. sz.	Ad*andunk*,	ad*andjuk*,
	ad*andotok*,	ad*andjátok*,
	ad*andanak*,	ad*andják*.

Ragozzátok ezekben az időkben a következő igéket: szab, ragad, fog, rak, kapál, nyom, harap, varr, mos, tanít, magyaráz.

63. §. *Alhangú összetett igék ragozása.*

Az összetett igék úgy a határozott, mint a határozatlan ragozásnál ugyanazon ragokat veszik magukhoz, melyeket az egyszerűek.

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Egyszerű ige.	Összetett ige.
E. sz.	Adom (a könyvet),	visszaadom (a könyvet),
	adod,	visszaadod,
	adja,	visszaadja.
T. sz.	Adjuk,	visszaadjuk,
	adjátok,	visszaadjátok,
	adják,	visszaadják.

Így a többi időkben és módokban is.

Feladatok.

1) Ragozzátok a következőket a jelentő, parancsoló és foglaló-módban mindenik időben, számban és személyben.

1. Visszaadom a kölcsönt.
2. Felszántom a gyepet.
3. Elrontom a gátat.
4. Lekaszálom a füvet.
5. Bekapálom a szőlőt.
6. Összeforrasztom a vasat.
7. Szétszórom a magot.
8. Kivágom a fát.
9. Kimosom a ruhát.
10. Megrakom a szekeret.
11. Kiszabom a ruhát.
12. Átlyukasztom a deszkát.

(Adassék a megfejtés az egyes és többes szám mindenik személyéhez, p. o.

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz. Átlyukasztom a deszkát.
Átlyukasztod a deszkát.
Átlyukasztja a deszkát.

T. sz. Átlyukasztjuk a deszkát.
Átlyukasztjátok a deszkát.
Átlyukasztják a deszkát.

Így a többi időben is mindenütt.)

2) Tegyétek ezekben az igéhez a személyes névmásokat, így:

Én átlyukasztom a deszkát.
Te átlyukasztod a deszkát
s a t.

3) Tegyétek a személyes névmást az ige után, igy:

Átlyukasztom én a deszkát.
Átlyukasztod te a deszkát
s a t.

4) Tegyétek ezekben az igekötőt az ige után, igy:

Én lynkasztom át a deszkát,
Te lyukasztod át a deszkát
s a t.

5) Tegyétek (elülre a kiegészítőt, így:

A deszkát lyukasztom át.
A deszkát lyukasztod át
s a t.

Ezekre nézve a következőket kell megjegyezni:

„Én átlyukasztom a deszkát," ez egyszerű elbeszélés mind a névmás, mind az igekötő az ige előtt áll: a mondat egyik tagja sincs kiemelve a másik fölött; (noha igy is lehet venni: „én *át*lyukasztom a deszkát," és nem hagyom, hogy így legyen). Ha akár a névmást, akár az igekötőt az ige után teszem, egyik vagy másik tagja a mondatnak különösebben ki lesz emelve, nagyobb súlyt nyer a másik fölött:

„*Én* lyukasztom át a deszkát," itt az ige előtt áll a névmás, az alany; az ige után az igekötő. Ebben a mondatban az alany van kiemelve, mely közvetlenül az ige előtt áll: *én* lyukasztom át és nem más.

„A *deszkát* lyukasztom át." Itt az igekötő hátra van vetve, az ige előtt közvetlenül a kiegészitő áll; most erre esik a fősúly: a *deszkát* lyukasztom át, és nem más valamit.

„*Át*lyukasztom én a deszkát." Itt az alany — a névmás — hátra van téve, az igekötő az ige mellett áll elül: ezen van a súly; megteszem, hogy *át* lesz lyukasztva.

Ezekben arra kell ügyelni, hogy a mely tagja vagy

része a mondatnak legnyomatékosabb, közvetlenül az ige előtt álljon.

Nem kell ezeket hosszasan tárgyalni ez oldalról; fődolog, hogy a tanítvány a mondatokat hibátlanúl tudja átalakítani a következő feladatok nyomán.

a. Alakítsátok át a fölebbi mondatokat (1—12.) akképen, hogy azokban

1. az alany legyen kiemelve. (1. *Én* adom vissza a kölcsönt. 2. *Én* szántom fel a gyepet s a t.)

2. a kiegészítő legyen kiemelve. (1. *A kölcsönt* adom én vissza. 2. *A gyepet* szántom én fel s a t.)

3. az igekötő legyen kiemelve. (1. *Vissza*adom én a kölcsönt. 2. *Fel*szántom én a gyepet s a t.)

b. Tegyétek át ezeket:

4. a jelentő-mód mult idejébe;

5. a foglaló-mód félmult idejébe;

6. a foglaló-mód jövendő idejébe. (1. *Én* adandom vissza a kölcsönt. 2. *A kölcsönt* adandom én vissza. 3. *Vissza*adandom én a kölcsönt s a t. Melyik tagja van a mondatnak kiemelve az 1. alatt? Az alany, mert az áll az ige előtt. Hát a 2. alatt? A kiegészítő, mert az áll közvetlenül az ige előtt s a t.)

64. §. A határozatlan-mód és a részesülő.

A határozatlan módban és a részesülőben nincs kétféle igeragozás, nincsenek a végett különböző ragok; p. o. *tanulni* valamit, *tanulni* a leckét: tehát akár határozatlan, akár határozott jelentéssel vétessék, mindkét esetben így lesz a határozatlan-mód: *tanulni.*

Így a részesülő is, p. o. valamely *tanuló* ifjú, ez a *tanuló* ifjú. E két mondat közöl a *valamely* szó (ez a határozatlan névmás) eléggé mutatja, hogy az ige határozatlan, a második esetben pedig *ez* mutató-névmás, hogy az

ige határozott viszonyban áll, azonban mindkét esetben így marad a részesülő: *tanuló*.

Ugyanez áll a részesülő félmult és mult idejéről is: *tanulván* valamit, *tanulván* a leckét; a mult idő: valamely *tanult* ember, ez a *tanult* ember.

E szerint a határozatlan-módnak és a részesülőnek nincsenek különböző formái a határozott és határozatlan igeragozásban.

65. §. *Felhangú igék határozott és határozatlan alakú ragozása.*

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Határozatlan.	Határozott.
	Ver.	
E. sz.	Ver*ek* (valamit),	ver*em* (azt),
	ver*sz*,	ver*ed*,
	ver,	ver*i*.
T. sz.	Ver*ünk*,	ver*jük*,
	ver*tek*,	ver*itek*.
	ver*nek*,	ver*ik*.

A ragok:

E. sz.	1. sz.	*ek*,	*em*,
	2. sz.	*sz*,	*ed*,
	3. sz.	—	*i* *)
T. sz.	1. sz.	*ünk*,	*jük*,
	2. sz.	*tek*,	*itek*,
	3. sz.	*nek*,	*ik*.

*) Az alhangú ige itt a *j* betűt szereti: (adom, adod) ad*ja*, ad*juk*, ad*játok*, ad*ják*; a felhangú ige a *j*-ét csak a többes szám 1-ső személyében veszi magához, a 2-dik és 3-dik személyben a *j* helyett az *i*-t kedveli, valamint az egyes szám 3-dik személyében is, (hol a *j* elváltozik *i*-re,

a hangzó pedig, mely a *j* mellett áll, elenyészik: ad-ja, ver-*i*).

Ragozzátok a következő igéket: kever, meszel, feled, szeg, ken, fen, kerít, felejt, sejt.

Hangugrató ige.

	Határozatlan.	Határozott.
	Seper.	
E. sz.	Sep'r*ek*,	sep'r*em*,
	seper*sz*,	sep'r*ed*,
	seper,	sep'r*i*.
T. sz.	Sep'r*ünk*,	seper*jük*,
	seper*tek*,	seper*itek*, sep'r*itek*,
	seper*nek*,	seper*ik*.

A ragok ugyanazok, mint fölebb.

Töm.

E. sz.	Töm*ök* (valamit),	töm*öm** (azt),
	töm*sz*,	töm*öd*,
	töm,	töm*i*.
T. sz.	Töm*ünk*,	töm*jük*,
	töm*tök*,	töm*itek*,
	töm*nek*,	töm*ik*.

*) Az egyes szám első és második személyében *em*, *ed* helyett a rag *öm*, *öd;* a többi személyekben a ragok nem változnak.

Így ragoztatnak azon igék, melyekben a rag elött *ő* vagy *ü* hangzó van, mint: kerül, gyülöl, füt, gyüjt, tür, szür, köt, költ, tölt s a t.

Hangugratók.

Őröl, *töröl*, *gyötör*.

E. sz.	Őrlöm,	őrlöd,	őrli.
T. sz.	Őröljük,	őrlitek,	őrlik.

E. sz.	Tör'löm,	tör'löd,	tör'li.
T. sz.	Töröljük,	tör'litek,	tör'lik.

Hangugratás történik mindenütt, kivévén a többes szám első személyét.

Keres.

E. sz.	Keres*ek* (valamit),	keres*em* (azt),
	keres*sz*,	keres*ed*,
	keres,	keres*i*.
T. sz.	Keres*ünk*,	keres*sük*, *)
	keres*tek*,	keres*itek*,
	keres*nek*,	keres*ik*.

*) Ha az igető *s* betűn végződik, a többes szám első személyében a *j* helyett *s*-sel veszi magához a ragot.

Fedez.

E. sz.	Fedez*ek* (valamit),	fedez*em* (azt),
	fedez*esz*,	fedez*ed*,
	fedez,	fedez*i*.
T. sz.	Fedez*ünk*,	fedez*zük*, *)
	fedez*tek*,	fedez*itek*,
	fedez*nek*,	fedez*ik*.

*) Ha az igető *z* betűn végződik, a többes szám első személyében a *j* helyett *z*-vel kötjük hozzá a ragot.

Ragozzátok ezeket az igéket: leplez, legyez.

Győz.

E. sz.	Győz*ök*,	győz*öm*, *)
	győz*esz*,	győz*öd*,
	győz,	győz*i*.
T. sz.	Győz*ünk*,	győz*zük*,
	győz*tök*,	győz*itek*,
	győz*nek*,	győz*ik*.

*) Az egyes szám első és második személyében a

rag (em, ed helyett) *öm*, *öd;* a hangzókra nézve egyéb változás nem történt.

Ragozzátok a következő igéket: főz, üz, füz, nyügöz.

Félmult idő.

	Határozatlan	Határozott.
E. sz.	Ver*ék* (valamit),	ver*ém* (azt),
	ver*él*,	ver*éd*,
	ver*e*,	ver*é*.
T. sz.	Ver*énk*,	ver*ők* *),
	ver*étek*,	ver*étek*,
	ver*ének*,	ver*ék*.

Ragozzátok a következő igéket: kever, meszel, feled, szeg, ken, fen, kerít, felejt, töm, keres, fedez, győz, főz, füz, nyügöz s a t.

*) Különös figyelmet kíván a (határozott) félmult idő többes első személye *verők*, melyet rendszerint ezzel cserélnek fel hibásan: *verénk*, (így *meszelők* a falat, *főzők* az ételt, *győzők* a munkát és nem *győzénk*).

Mult idő.

	Határozatlan.	Határozott.
	a) *Ver*.	
E. sz.	Ver*tem* (valamit),	ver*tem* (azt),
	ver*tél*,	ver*ted*,
	ver*t*,	ver*te*.
T. sz.	Ver*tünk*,	ver*tük*,
	ver*tetek*,	ver*tétek*,
	ver*tek*,	ver*ték*.

Így ragoztatnak: kerül, gyülöl, töröl.

	b) *Főz*.	
E. sz.	Főz*tem* (valamit),	főz*tem* (azt),
	főz*tél*,	főz*ted*,
	főz*ött*,	főz*te*.

	Határozatlan.	Határozott.
T. sz.	Főz*tünk*,	főz*tük*,
	főz*tetek*,	főz*tétek*,
	főz*tek*,	főz*ték*.

Így ragoztatnak: üz, füz, győz, nyüğöz s a t.

c) *Merít.*

E. sz.	Merít*ettem* (valamit),	merít*ettem* (a vizet),
	merít*ettél*,	merít*etted*,
	merít*ett*,	merít*ette*.
T. sz.	Merít*ettünk*,	merít*ettük*,
	merít*ettetek*,	merít*ettétek*,
	merít*ettek*,	merít*ették*.

Így ragoztatnak: kerít, segít, készít, szelidít s a t.; valamint ezek is: sejt, rejt, felejt.

d) *Füt.*

E. sz.	Füt*öttem* (valamit),	füt*öttem* (a kályhát),
	füt*öttél*,	füt*ötted*,
	füt*ött*,	füt*ötte*.
T. sz.	Füt*öttünk*,	füt*öttük*,
	füt*öttetek*,	füt*öttétek*,
	füt*öttek*,	füt*ötték*.

Így ragoztatnak: üt; továbbá tölt, küld, költ, gyüjt, (melyekben a törzsök több mássalhangzón végződik).

Régmult idő.

E. sz.	Vertem vala,	vertem vala,
	vertél vala,	verted vala,
	vert vala,	verte vala.

s a t. (mint a mult időben) s a t.

Jövendő idő.

E. sz.	Verni fogok,	verni fogom,
	verni fogsz,	verni fogod,
	verni fog,	verni fogja.

	Határozatlan.	Határozott.
T. sz.	Verni fogunk,	verni fogjuk,
	verni fogtok,	verni fogjátok,
	verni fognak,	verni fogják.

Ragozzátok a régmult és a jövendő időben a következő igéket: keres, gyüjt, merít, szeret s a t.

Parancsoló mód.

a) *Ver.*

E. sz. 2. sz.	Ver*j*,	ver*d*,
	ver*jen*,	ver*je*.
T. sz. 2. sz.	Ver*jetek*,	ver*jétek*.
	ver*jenek*,	ver*jék*.

A ragok!

Így ragoztatnak: kever, szed, meszel, s a t.

b) *Keres.*

E. sz. 2. sz.	Keres*s*,	keres*d*,
	keres*sen*,	keres*se*.
T. sz, 2. sz.	Keres*setek*,	keres*sétek*,
	keres*senek*,	keres*sék*.

A ragok!

Így ragoztatnak azon igék, melyekben a törzsök *s* betűn végződik, mint: les, nyes.

c) *Merít.*

E. sz. 2. sz.	Merit*s*,	merít*sd*,
	merít*sen*,	merit*se*.
T. sz. 2. sz.	Merít*setek*,	merít*sétek*.
	merít*senek*,	merít*sék*.

Igy ragoztatnak azon igék, melyekben a törzsök *ít* szótagon végződik: kerít, segít, rendít, kerekít, s a t.; igy ezek is: felejt, fejt, rejt, s a t.

	Határozatlan.	Határozott.

d) *Füt.*

E. sz. 2. sz.	Füt*s*,	füt*sd*,
	füt*sön*,	füt*se*.
T. sz. 2. sz.	Füt*setek*,	füt*sétek*,
	füt*senek*,	füt*sék*.

Így ragoztatnak azon igék is, melyekben a *t*-ét az utolsó szótagban mássalhangzó elözi meg *ö* hangzóval, mint: tölt, dönt.

e) *Szeret.*

E. sz. 2. sz.	Szeres*s*,	szeres*d*,
	szeres*sen*,	szeres*se*.
T. sz. 2. sz.	Szeres*setek*,	szeres*sétek*,
	szeres*senek*,	szeres*sék*.

Így ragoztatnak azon igék, melyekben hátúl az utolsó szótagban a *t* előtt (*e*) rövid hangzó van; ezekben a rag előtt *s*-re változik a *t*.

Ragozzátok a következő igéket: emleget, emelget, kerget, s a t.

f) *Üt.*

E. sz.	Üs*s*,	üs*d*,
	üs*sön*,	üs*se*.
T. sz.	Üs*setek*,	üs*sétek*,
	üs*senek*,	üs*sék*.

Így ragoztatik ez is: süt.

Jegyzet. Ha az igetö *t* betün végzödik, *s*-sel köttetnek hozzá a ragok a parancsoló-módban, söt a *t* maga is *s*-re változik, ha rövid hangzó (*e*, *ö*, *ü*) elözi meg.

g) *Üz.*

E. sz.	Űz*z*,	üz*d*,
	üz*zön*,	üz*ze*.

T. sz.	Üz*zetek*,	üz*zétek*,
	üz*zenek*,	üz*zék*.

Így ragoztatnak : fűz, győz, nyűgöz, s a t.

Foglaló mód.

Jelen idő.

	Határozatlan.	Határozott.
	a) *Ver.*	
E. sz.	Ver*jek* (valamit),	ver*jem* (azt),
	ver*j*,	ver*jed*,
	ver*jen*,	ver*je*.
T. sz.	Ver*jünk*,	ver*jük*,
	ver*jetek*,	ver*jétek*,
	ver*jenek*,	ver*jék*.

A ragok !

Így ragoztatnak : kever, szed, meszel, ken, fen, szeg.

	b) *Keres.*	
E. sz.	Keres*sek* (valamit),	keres*sem* (azt),
	keres*s*,	keres*sed*,
	keres*sen*,	keres*se*.
T. sz.	Keres*sünk*,	keres*sük*,
	keres*setek*,	keres*sétek*,
	keres*senek*,	keres*sék*.

A ragok !

Így ragoztatnak : les, nyes.

	c) *Merít.*	
E. sz.	Merít*sek* (valamit),	merít*sem* (azt),
	merít*s*,	merít*sed*,
	merít*sen*,	merít*se*.

	Határozatlan.	Határozott.
T. sz.	Merít*sünk*,	merít*sük*,
	merit*setek*,	merít*sétek*,
	merít*senek*,	merít*sék*.

A ragok!

Így ragoztatnak: kerít, segit, rendit, kerekít; valamint ezek is: ejt, sejt, rejt, felejt, s a t.

d) *Fűt.*

E. sz.	Fűt*sek* (valamit),	fűt*sem* (azt),
	fűt*s*,	fűt*sed*,
	fűt*sön*,	fűt*se*.
T. sz.	Fűt*sünk*,	fűt*sük*,
	fűt*setek*,	fűt*sétek*,
	fűt*senek*,	fűt*sék*.

A ragok!

Így ragoztatnak ezek is: költ, dönt.

e. *Szeret.*

E. sz.	Szeres*sek*,	szeres*sem*,
	szeres*s*,	szeres*sed*,
	szeres*sen*,	szeres*se*.
T. sz.	Szeres*sünk*,	szeres*sük*,
	szeres*setek*,	szeres*sétek*,
	szeres*senek*,	szeres*sék*.

A ragok!

Így ragoztatnak: emleget, emelget, kerget, s a t.

f) *Üt, süt.*

E. sz.	Üs*sek*,	üs*sem*,
	üs*s*,	üs*sed*,
	üs*sön*,	üs*se*.

T. sz.	Üs*sünk*,	üs*sük*,
	üs*setek*,	üs*sétek*,
	üs*senek*,	üs*sék*.

A ragok!

g) *Űz*.

E. sz.	Űz*zek*,	űz*zem*,
	űz*z*,	űz*zed*,
	űz*zön*,	űz*ze*.
T. sz.	Űz*zünk*,	űz*zük*,
	űz*zetek*,	űz*zétek*,
	űz*zenek*,	űz*zék*.

A ragok!

Igy ragoztatnak: főz, fűz, győz, nyűgöz s a t.

Félmult idő.

a) *Ver*.

E. sz.	Ver*nék* (valamit),	ver*ném* (*azt*),
	ver*nél*,	ver*néd*,
	ver*ne*,	ver*né*.
T. sz.	Ver*nénk*,	ver*nők*,
	ver*nétek*,	ver*nétek*,
	ver*nének*,	ver*nék*,

A ragok!

Igy ragoztatnak: szed, szeg, szeret, terem, ken, fen, s a t.

b) *Merít*.

E. sz.	Merít*nék*,	merít*ném*,
	merít*nél*,	merít*néd*.
	merít*ne*,	merít*né*.
T. sz.	Merít*nénk*,	merít*nők*,
	merít*nétek*,	merít*nétek*,
	merít*nének*,	merít*nék*.

Ugyanezen ragok köthangzóval:

E. sz.	Merítenék,	meríteném,
	merítenél,	merítenéd,
	meritene,	merítené.
T. sz.	Meritenénk,	merítenők,
	merítenétek,	meritenétek,
	merítenének,	merítenék.

Így ragoztatnak: készít, segít, térít, füt, s a t.

Jegyzet. 1. Ha az igető *t* betűn végződik és a *t*-ét *i* (vagy *ü* hosszú hangzó) előzi meg, a foglaló-mód félmult idejében kétképen ragoztatik: köthangzóval és köthangzó nélkül.

2. Ha pedig az igetőben a *t* betűt mássalhangzó előzi meg, a ragok rendszerint köthangzóval járulnak a törzsökhöz; így ezekben: ejt, sejt, rejt, felejt, tölt, dönt, s a t.

Mult idő.

E. sz.	Vertem legyen,	vertem legyen,
	vertél legyen,	verted legyen,
	vert legyen,	verte legyen.
T. sz.	Vertünk legyen,	vertük legyen,
	vertetek legyen,	vertétek legyen,
	vertek legyen,	verték legyen.

Régmult idő.

E. sz.	Vertem volna (valamit),	vertem volna (azt),
	vertél volna,	verted volna,
	vert volna.	verte volna.
T. sz.	Vertünk volna,	vertük volna,
	vertetek volna,	vertétek volna,
	vertek volna,	verték volna.

Jövendő idő.

	Hatrozatlan.	Határozott.
E. sz.	Ver*endek* (valamit),	ver*endem* (azt),
	ver*endesz*,	ver*ended*,
	ver*end*,	ver*endi*.
T. sz.	Ver*endünk*,	ver*endjük*,
	ver*endetek*,	ver*enditek*,
	ver*endenek*,	ver*endik*.

Így ragoztatnak: szed, szeg, meszel, ken, kever, les, merít, füt, főz, fej s a t.

66. §. Éles hangú igék határozott alakú ragozása.

Az éles hangú igék közöl némelyek úgy ragoztatnak, mint az al-, mások mint a felhangú igék mind a határozott, mind a határozatlan alakban.

(*Mint az alhangúak.*) (*Mint a felhangúak.*)

Jelentő-mód.

Jelen idő.

	Ír.	*Kér.*
E. sz.	Írom,	kérem,
	írod,	kéred,
	írja,	kéri.
T. sz.	Írjuk,	kérjük,
	irjátok,	kéritek,
	irják,	kérik.

Félmult idő.

E. sz.	Irám,	kérém,
	irád,	kéréd,
	irá,	kéré.
T. sz.	Írók,	kérők,
	irátok,	kérétek.
	irák,	kérék.

Mult idő.

E. sz.	Írtam,	kértem,
	írtad,	kérted,
	irta,	kérte
T. sz.	Írtuk,	kértük,
	irtátok,	kértétek,
	irták,	kérték.

Régmult idő.

E. sz.	Írtam vala,	kértem vala,
	írtad vala,	kérted vala,
	irta vala,	kérte vala.
T. sz.	Írtuk vala,	kértük vala,
	irtátok vala,	kértétek vala,
	irták vala,	kérték vala.

Jövendő idő.

E. sz.	Írni fogom,	kérni fogom,
	írni fogod,	kérni fogod,
	irni fogja,	kérni fogja.
T. sz.	Írni fogjuk,	kérni fogjuk,
	írni fogjátok,	kérni fogjátok,
	írni fogják,	kérni fogják.

Parancsoló mód.

E. sz.	Add,	kérd,
	adja,	kérje.
T. sz.	Adjátok,	kérjétek,
	adják,	kérjék.

Foglaló mód.

Jelen idő.

E. sz.	Írjam,	kérjem,
	írjad,	kérjed,
	írja,	kérje.
T. sz.	Írjuk,	kérjük,
	írjátok,	kérjétek,
	írják,	kérjék.

Félmult idő.

E. sz.	Irnám,	kérném,
	írnád,	kérnéd,
	írná,	kérné.
T. sz.	Írnók,	kérnők,
	írnátok,	kérnétek,
	írnák,	kérnék.

Mult idő.

E. sz.	Írtam legyen,	kértem legyen,
	írtad legyen,	kérted legyen.
	írta legyen,	kérte legyen.
T. sz.	Írtuk legyen,	kértük legyen,
	írtátok legyen,	kértétek legyen,
	írták legyen,	kérték legyen.

Régmult idő.

E. sz	Irtam volna,	kértem volna,
	írtad volna,	kérted volna,
	írta volna,	kérte volna.
T. sz.	Írtuk volna,	kértük volna,
	írtátok volna,	kértétek volna,
	írták volna,	kérték volna.

Jövendő idő.

E. sz.	Írni fogom,	kérni fogom,
	írni fogod,	kérni fogod,
	írni fogja,	kérni fogja.
T. sz.	Írni fogjuk,	kérni fogjuk,
	írni fogjátok,	kérni fogjátok,
	írni fogják,	kérni fogják.

Jegyzet. A határozatlan-módban és a részesülőben — mint fölebb láttuk — nincs kétféle (határozott és határozatlan) igeragozás.

67. §. A ragok táblázata a határozott alakú igeragozásnál.

Alhangú — Felhangú

igèknél.

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Alhangú		Felhangú	
E. sz.	**om**;	**om**;	**em**;	**öm**;
	od;	**od**;	**ed**;	**öd**;
	ja;	**sa**;	**i**;	**i**;
T. sz.	**ju**;	**sukk**;	**jük**;	**jük**;
	játok;	**sátok**;	**itek**;	**itek**;
	ják;	**sák**;	**ik**;	**ik**;
	(ad);	(mos);	(ver);	(töm).

E. sz.	**om**;	**om**;	**öm**;
	od;	**od**;	**öd**;
	za;	**sza**;	**i**;

	Albangú.	Felhangú.
T. sz.	**zuk**; **szuk**;	**zük**;
	zátok; **szátok**,	**zitek**;
	zák; **szák**;	**zik**;
	(hoz); (vadász);	(főz).

Félmult idő.

E. sz.	**ám**;	**ém**;
	ád;	**éd**;
	á;	**é**;
T. sz.	**ók**;	**ök**;
	átok;	**étek**;
	ák;	**ék**.

Mult idő.

E. sz.	**tam**;	**ottam**;	**tem**;	**ettem**;	**öttem**;
	tad;	**ottad**;	**ted**;	**etted**;	**ötted**;
	ta;	**otta**;	**te**;	**ette**;	**ötte**;
T. sz.	**tuk**;	**ottuk**;	**tük**;	**ettük**;	**öttük**;
	tátok;	**ottátok**;	**tétek**;	**ettétek**;	**öttétek**;
	ták;	**ották**;	**ték**;	**ették**;	**ötték**;
	(ad);	(hall);	(ver);	(merít);	(önt).

Parancsoló mód.

E. sz.	**d**;	**(s)d**;	**d**;	**(s)d**;
	ja;	**(s)sa**;	**je**;	**se**;
T. sz.	**játok**;	**(s)sátok**;	**jétek**;	**sétek**;
	ják;	**(s)sák**;	**jék**;	**sék**;
	(ad);	(mos, tanít);	(ver);	(merít).

	Alhangú.		Felhangú.	
E. sz.	**d**;	**d**;	**d**;	**d**;
	za;	**sza**;	**ze**;	**sze**;
T. sz.	**zátok**;	**szátok**;	**zétek**;	**szétek**;
	zák;	**szák**;	**zék**;	**szék**;
	(hoz);	(vadász);	(főz);	(terjeszt);*
				(mulaszt).*

*) Azon igék, melyek *szt* mássalhangzón végződnek, a *t*-ét kivetik a parancsoló-módban (és a foglaló jelen idejében) s úgy ragoztatnak, mintha *sz*-en végződnének; így:

mulaszd, mulaszsza,
mulaszszátok, mulaszszák;

terjeszd, terjeszsze,
terjeszszétek, terjeszszék
s a t.

Foglaló mód.

Jelen idő.

E. sz.	**jam**;	**sam**;	**jem**;	**sem**;
	jad;	**sad**;	**jed**;	**sed**;
	ja;	**sa**;	**je**;	**se**;
T. sz.	**juk**;	**suk**;	**jük**;	**sük**;
	jatok;	**sátok**;	**jétek**;	**sétek**;
	ják;	**sák**;	**jék**;	**sék**;
	(ad);	(tanít);	(ver);	(merít).
E. sz.	**zam**;	**szam**;	**zem**;	**szem**;
	zad;	**szad**;	**zed**;	**szed**;
	za;	**sza**;	**ze**;	**sze**;

	Alhangú.		Felhangú.	
T. sz.	**zuk**;	**szuk**;	**zük**;	**szük**;
	zátok;	**szátok**;	**zétek**;	**szétek**;
	zák;	**szák**;	**zék**;	**szék**;
	(hoz);	(vadász);	(főz);	(terjeszt); (mulaszt).

Félmult idő.

E. sz.	**nám**;	**anám**;	**ném**;	**eném**;
	nád;	**anád**;	**néd**;	**enéd**;
	ná;	**aná**;	**né**:	**ené**;
T. sz.	**nók**;	**anók**:	**nök**,	**enök**;
	nátok;	**anátok**;	**nétek**:	**enétek**;
	nák;	**anák**;	**nék**;	**enék**.

Jövendő idő.

E. sz.	**andom**;	**endem**;
	andod;	**ended**;
	andja;	**endi**;
T. sz.	**andjuk**:	**endjük**;
	andjátok;	**énditek**;
	andják;	**endik**.

68. §. Az első személynek a másodikra irányult munkássága.

1. Én tanít*lak* tégedet.
2. Én tanít*lak* titeket.
3. Én tanít*álak* tégedet.
4. Én tanít*álak* titeket.
5. Én tanít*ottalak* tégedet.
6. Én tanít*ottalak* titeket.

7. Én fog*lak* tanítani tégedet.
8. Én fog*lak* tanítani titeket.

---

9. Én tanít*salak* téged (titeket).
10. Én tanít*nálak* téged (titeket).
11. Én tanít*ottalak* volna téged (titeket).
12. Én tanít*andalak* téged (titeket).

T. Elemezd az 1-ső mondatot.

Gy. Én alany, *tanítlak* állítmány, *tégedet* kiegészítő.

T. Elemezd a 2-dik mondatot.... Melyik személy tanít? Az első (az egyes számban). Melyik személyt tanítja? A másodikat (az egyes és többes számban).... E szerint itt az első személy munkássága a másodikra irányúl. Micsoda ragot vett fel az igető (tanít)? Ezt a ragot: *lak*. Ez a jelentő-mód jelen ideje.

Midőn az ige az első személynek a másodikra irányult munkásságát fejezi ki, a jelentő-mód jelen idejében *lak*, *lek* ragot vesz fel: tanítlak, ütlek, verlek s a t.

Lássuk a félmult időt (3. 4. alatt); a mult időt (5. 6. alatt); a jövendő időt (7. 8. alatt); a foglaló-mód jelen idejét (9. alatt); félmult idejét (10. alatt); régmult idejét (11. alatt); jövendő idejét (12. alatt).

T. Fejezzétek ki mindezekben az időkben az első személynek a másodikra irányzott munkásságát a következő igékkel; ad, mos, húz, vadász (alhangú igék); ver, töm, üz, szelidít, üt (felhangú igék).

(Adlak, adálak, adtalak, adni foglak;
adjalak, adnálak, adtalak volna, adandalak;
verlek, verélek, vertelek, verni foglak;
verjelek, vernélek, vertelek volna, verendelek;
ütlek, ütélek, ütöttelek, ütni foglak;
üsselek, ütnélek, ütöttelek volna, ütendelek)

s a t. s a t.

Ha az ige több mássalhangzón végződik, mint *maraszt*, fürö*szt*, a *lak*, *lek* ragot *a*, *e* köthangzóval is veheti magához, így:

maraszt, marasztlak vagy marasztalak;
füröszt, fürösztlek vagy füröszt*e*lek s a t.

Így azon igék is, melyek (hosszú) *ít* szótagon végződnek:

tanít, tanítlak vagy tanítalak;
merít, merítlek vagy merítelek s a t.

69. §. Szenvedő igék.

1. Én ütök mást.
2. Én üttetem más által.

T. Olvasd az 1-ső mondatot.... Ki üt? (Én ütök.) Igen, én cselekszem mással valamit; én tehát itt *cselekvő* állapotban vagyok; *ütök* cselekvő ige. Olvasd a 2-ik mondatot.... Én ütök-e? Nem, hanem más üt engemet; én itt nem cselekvő, hanem *szenvedő* állapotban vagyok; *üttetem* szenvedő ige.

Hogy annál világosabb legyen a tárgy előttünk, elemezzük ezt a két mondatot:

1) Én ütök.
2) Én üttetem.

Az 1) mondatban *én* az alany, *ütök* az állitmány. A 2) mondatban *én* az alany, *üttetem* az állítmány. Az 1) mondatban az állítmány azt fejezi ki, mit tesz az alany mással, t. i. üt mást; a 2) mondatban pedig az állítmány azt fejezi ki, mit tesz más az alanynyal, mit szenved ennélfogva az alany mástól.

Tantétel.

1. Az ige, ha az az alanynak valamely munkásságát fejezi ki, cselekvő igének neveztetik.

A kegyesek *imádják* Istent.
A szüle *szereti* gyermekét.
A bátyám levelet *ír*.
A kovács *veri* a vasat.

Ezekben: imádják (imád), szereti (szeret), ír, veri (ver) cselekvő igék.

2. Ha az ige nem azt fejezi ki, mit cselekszik az alany mással, hanem mit cselekszik más az alanynyal, mit szenved ennélfogva az alany mástól, *szenvedő* igének neveztetik.

Károly *üttetik*; nem Károly üt, hanem őt üti más.
A könyv *nyomtattatik*: nem a könyv nyomtat, hanem azt nyomtatja valaki.
A gyermek *taníttatik*; nem a gyermek tanít, hanem őt tanítja más.

Ezek: *üttetik*, *nyomtattatik*, *taníttatik* szenvedő igék.

3. A szenvedő ige a cselekvő igéből származik.

Cselekvő ige.	Szenvedő ige.	A rag.
Üt,	üt-tetik;	tetik;
nyomtat,	nyomtat-tatik;	tatik;
ad,	ad-atik;	atik;
ver,	ver-etik;	etik.

Ha a cselekvő igetőhöz *atik*, *etik*, *tatik*, *tetik* végzetet kötünk, szenvedő ige lesz belőle (a jelentő-mód jelen idejének egyes harmadik személye).

---

70. §. *A szenvedő igék ragozása.*

Alhangú	Felhangú

ige.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Egyes szám.

Tanít-tatom,	kerget-tetem;
tanít-tatol,	kerget-tetel;
tanít-tatik,	kerget-tetik.

Többes szám.

Tanít-tatunk,	kerget-tetünk,
tanít-tattok,	kerget-tettek,
tanít-tatnak,	kerget-tetnek.

Félmult idő.

Egyes szám.

Tanít-tatám,	kerget-tetém;
tanít-tatál,	kerget-tetél;
tanít-taték,	kerget-teték.

Többes szám.

Tanít-tatánk,	kerget-teténk;
tanít-tatátok,	kerget-tetétek;
tanít-tatának,	kerget-tetének.

Mult idő.

Egyes szám.

tanít-tattam,	kerget-tettem;
tanít-tattál,	kerget-tettél;
tanít-tatott,	kerget-tetett.

Többes szám.

tanít-tattunk,	kerget-tettünk;
tanít-tattatok,	kerget-tettetek;
tanít-tattak,	kerget-tettek.

Alhangú. Felhangú.

Régmult idő.

Egyes szám.

Tanít-tattam vala,	kerget-tettem vala
s a t.	s a t.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Tanít-tatandom,	kerget-tetendem;
tanít-tatandol,	kerget-tetendel;
tanít-tatandik,	kerget-tetendik.

Többes szám.

Tanít-tatandunk,	kerget-tetendünk;
tanít-tatandotok,	kerget-tetendetek;
tanít-tatandanak,	kerget-tetendenek.

Feladatok.

1. Ragozzátok ekkép a következő igéket: taszít, olvas, kapál, ragad, farag; épit, szeret, keres.

2. Állítsátok össze a ragok táblázatát a szenvedő alakban a jelentő-mód mindenik idejében. (Ez minden nehézség nélkül megtörténhetik, mivel itt a ragok el vannak különítve a törzsöktől: tanít-tatom s a t.)

3. Jelöljétek ki, melyik időben, számban és személyben vannak az igék, a következő mondatokban.

1) A hajó elragadtatott a vihartól.
2) A vétkesek megfenyíttetének.
3) A szorgalmas tanítványok dicsértetnek.
4) Az erény megdicsőítteték.
5) A várak leromboltattak.

4. Alakítsátok át a következő mondatokat úgy, hogy azokban az igék a szenvedő alakba tétessenek át. (A név az első ejtésben fog állni az ige mellett.)

6) A várakat elpusztították. (A várak elpusztittattak.)

7) A hajót a tengerre bocsáták. (A hajó a tengerre bocsáttaték.)

8) A házakat fel fogják építeni. (A házak fel fognak építtetni.)

9) A magot elvetették. (A mag elvettetett)

Parancsoló mód.

Egyes szám.

Tanít-tassál,	kerget-tessél;
tanít-tassék,	kerget-tessék.

Többes szám.

Tanít-tassatok,	kerget-tessetek;
tanít-tassanak,	kerget-tessenek.

Feladatok.

Ragozzátok a parancsoló módban a következő igéket: taszít, olvas, kapál, ragad, farag; épít, szeret, keres.

Jegyzet. Az összetett igék a parancsoló-módban kétképen ragoztatnak: vagy elül áll az igekötő (összeirva!), vagy hátúl áll (külön írva!):

felkerestessél te,	te kerestessél fel,
felkerestessék ő,	ő kerestessék fel;
felkerestessetek ti,	ti kerestessetek fel,
felkerestessenek ők,	ők kerestessenek fel.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Alhangú.	Felhangú.
Egyes szám.	
Tanít-tassam,	kerget-tessem;
tanít-tassál,	kerget-tessél;
tanít-tassék,	kerget-tessék.

Alhangú.	Felhangú.

Többes szám.

tanít-tassunk,	kerget-tessünk;
tanít-tassatok,	kerget-tessetek;
tanít-tassanak,	kerget-tessenek.

Félmult idő.

Egyes szám.

Tanít-tatnám,	kerget-tetném;
tanít-tatnál,	kergettetnél;
tanít-tatnék,	kerget-tetnék.

Többes szám.

Tanít-tatnánk,	kerget-tetnénk,
tanít-tatnátok,	kerget-tetnétek;
tanit-tatnának,	kerget-tetnének.

Mult idő,

Egyes szám.

Tanit-tattam legyen,	kerget-tettem legyen,
s a t.	s a t.

Többes szám.

Tanít-tattunk legyen,	kerget-tettünk legyen,
s a t.	s a t.

Régmult idő.

Egyes szám.

Tanít-tattam volna,	kerget-tettem volna,
s a t.	s a t.

Többes szám.

Tanít-tattunk volna,	kergettettünk volna,
s a t.	s a t.

Alhangú.	Felhangú.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Tanít-tatandom,	kerget-tetendem,
tanít-tatandol,	kerget-tetendel,
tanít-tatandik,	kerget-tetendik.

Többes szám.

Tanít-tatandunk,	kerget-tetendünk,
tanít-tatandotok,	kerget-tetendetek,
tauít-tatandanak,	kerget-tetendenek.

Feladatok.

1. Ragozzátok a foglaló-módban a következő igéket (a szenvedő alakban): taszít, olvas, kapál, ragad, farag; épít, szeret, keres.

2. Állítsátok össze az egész módban a ragok táblázatát.

3. Jelöljétek ki, melyik időben, számban és személyben vannak az igék a következő mondatokban.

1) Dicsőittessék a nagy Isten!

2) A házak leromboltatandának.

3) Ha a házak felépíttettek volna, a munkások kifizettetnének.

4) Azon igyekezzenek a jó gyermekek, hogy szüléiktől szerettessenek.

5) Ha imádnátok Istent, megjutalmaztatnátok ö tőle.

Határozatlan mód.

Alhangú.	Felhangú.
Tanít-tatni,	kerget-tetni.

Személyragokkal:

Alhangú.	Felhangú.
Egyes szám.	
Tanít-tatnom (kell),	kerget-tetnem (kell),
tanít-tatnod,	kerget-tetned,
tanít-tatnia,	kerget-tetnie.
Többes szám.	
Tanít-tatnunk (kell),	kerget-tetnünk (kell),
tanít-tatnotok,	kerget-tetnetek,
tanít-tatniok,	kerget-tetniek.

Részesülő.

Félmult idő.

Tanít-tatva,	kerget-tetve,
tanít-tatván,	kerget-tetvén.

Mult idő.

Tanít-tatott,	kerget-tetett.

Jövendő idő.

Tanít-tatandó,	kerget-tetendő.

Feladatok.

Ragozzátok a következő szenvedő igéket mindenik módban, időben, számban és személyben: romboltatik, elromboltatik, szétromboltatik; ragadtatik, elragadtatik, megragadtatik; kerestetik, felkerestetik, megkerestetik; feszíttetik, kifeszíttetik, felfeszíttetik, megfeszíttetik.

Némely igék a *tatom*, *tatol*, *tatik* s a t. ragok helyett, elvetvén ezekből elülről a *t*-ét, *atom*, *atol*, *atik* ragokat vesznek fel a szenvedő alakban, mint:

ad; ad-atom, ad-atol, ad-atik s a t.
ver; ver-etem, ver-etel, ver-etik s a t.

Így ragoztatnak az egy tagú igék: ad, szab, fog, rak, ver, mos s a t.

SZENVEDŐ ALAK.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Albangú.	Felhangú.
Egyes szám.	
Ad-atom,	ver-etem,
ad-atol,	ver-etel,
ad-atik,	ver-etik.
Többes szám.	
ad-atunk,	ver-etünk,
ad-attok,	ver-ettek,
ad-atnak,	ver-etnek.

Félmult idő.

Egyes szám.	
ad-atám,	ver-etém,
ad-atál,	ver-etél.
ad-aték,	ver-eték.
Többes szám.	
ad-atánk,	ver-eténk,
ad-atátok,	ver-etétek,
ad-atának,	ver-etének.

Mult idő.

Egyes szám.	
ad-attam,	ver-ettem,
ad-attál,	ver-ettél,
ad-atott,	ver-etett.

Alhangú.	Felhangú.

Többes szám.

ad-attunk,	ver-ettünk,
ad-attatok,	ver-ettetek,
ad-attak,	ver-ettek.
v. ad-attanak;	v. ver-ettenek.

Régmult idő.

ad-attam vala,	ver-ettem vala
s a t.	s a t.

Jövendő idő.

Többes szám.

ad-atni fogok,	veretni fogok,
s a t.	s a t.

Parancsoló mód.

Egyes szám.

ad-assál,	ver-essél,
ad-assék,	ver-essék.

Többes szám.

ad-assatok,	ver-essetek,
ad-assanak,	ver-essenek.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Egyes szám.

ad-assam,	ver-essem,
ad-assál,	ver-essél,
ad-assék,	ver-essék.

Többes szám

ad-assunk,	ver-essünk.
ad-assatok,	ver-essetek,
ad-assanak,	ver-essenek,

Alhangú.	Felhangú.

Félmult idő.

Egyes szám.

ad-atnám,	ver-etném,
ad-atnál,	ver-etnél,
ad-atnék,	ver-etnék.

Többes szám.

ad-atnánk,	ver-etnénk,
ad-atnátok,	ver-etnétek,
ad-atnának,	ver-etnének.

Mult idő.

ad-attam legyen,	ver-ettem legyen,
s a t.	s a t.

Régmult idő.

ad-attam volna,	ver-ettem volna,
s a t.	s a t.

Jövendő idő.

Egyes szám.

ad-atandom,	ver-etendem,
ad-atandol,	ver-etendel,
ad-atandik,	ver-etendik.

Többes szám.

ad-atandunk,	ver-etendünk,
ad-atandotok,	ver-etendetek,
ad-atandanak,	ver-etendenek.

Határozatlan mód.

ad-atni,	ver-etni.

Személyragokkal:

Egyes szám.

ad-atnom,	ver-etnem,
ad-atnod,	ver-etned,
ad-atnia,	ver-etnie.

Többes szám.

ad-atnunk,	ver-etnünk,
ad-atnotok,	ver-etnetek,
ad-atniok,	ver-etniek.

Részesülő.

Félmult idő.

ad-atva,	ver-etve;
ad-atván,	ver-etvén.

Mult idő.

ad-atott,	ver-etett.

Jövendő idő.

ad-atandó,	ver-etendő.

Így ragoztatnak a szenvedő alakban:

1) az egy tagú igék, mint: szab, szed, fog, szeg (ruhát), rak, vág, nyal, mar, ír, ás, üz, főz, füz, győz s a t.

Kivételek: lát, lát*t*atom; vet, vet*t*etem; üt, üt*t*etem; nyit, nyit*t*atom.

2) Azon akár egy tagú, akár több tagú igék, melyek több mássalhangzón végződnek, mint: tölt, (tölt*etem*), maraszt, (maraszt*atom*), olt, old, áld, told, mond, varr s a t.

71. §. Közép igék.

1. Én tanítok mást, (valakit).
2. Én szaladok.

T. Elemezd az 1-ső mondatot. *Én* alany, *tanítok* állítmány, *valakit* kiegészítő.

T. Elemezd a 2-dik mondatot. *Én* alany, *szaladok* állítmány. Itt kiegészítő nincs, söt nem is lehet: nem mondhatom, hogy szaladok mást, szaladok valamit. Az 1-ső mondatban az íge *tanítok*, az alanynak oly működését fejezi ki, mely kihat másra, tehát *kiható munkásságot* jelent: *cselekvő ige;* a 2-dik mondatban az íge *szaladok*, az alanynak oly működését fejezi ki, mely másra ki nem hat; ezt *bentmaradó munkásságnak* nevezzük. A mely ige bentmaradó munkásságot jelent, *közép-igének* neveztetik: *szaladok* közép-ige.

T. Osztályozzuk most az igéket az eddigiek szerint.

Cselekvő.	*Szenvedő.*	*Közép.*
Tanítok, tanítom;	taníttatom;	szaladok.
Látok, látom;	láttatom;	futok.
Olvasok, olvasom;	olvastatom;	járok.
Ások, ásom;	ásatom;	nyargalok.
Vetek, vetem;	vettetem;	ébredek.
Építek, építem;	építtetem;	epedek.
Kerítek, kerítem;	keríttetem;	gondolkodom.
Szorítok, szorítom;	szoríttatom;	gyönyörködöm.
Ragadok, ragadom;	ragadtatom;	esem.
s a t.	s a t.	s a t.

Jegyzet. Vannak másnemü igék is; lássuk röviden azokat is.

1. Károly levelet ír (maga ír).
2. Károly levelet írat (más által).

T. A 2-dik mondatban Károly nem maga ír, hanem más által írat, — mással végezteti az írást; nem mível, hanem míveltet; innen ez az íge *írat*, mint a mely más által véghezvitt cselekedetet jelent: *míveltető* igének neveztetik.

Cselekvő.	*Miveltető.*	*A rag.*
Ír,	ir*at*,	at;
hoz,	hoz*at*,	at;
kér,	kér*et*.	et;
ver,	ver*et*,	et;
szed,	szed*et*,	et;
kapál;	kapál*tat*,	tat;
kerit,	kerít*tet*,	tet.

Közép.	*Míveltető.*	*A rag.*
Fut,	fut*tat*,	tat;
lép,	lép*tet*,	tet;
ég,	ég*et*,	et.

A miveltető igék a cselekvő és közép-igékből *at*, *et*, *tat*, *tet* ragokkal származnak, s mindnyájan kiható munkásságot jelentenek.

---

1. Erzsi tanul*hat*, (tehetségében áll).
2. A madár repül*het*, (tehetségében áll).

Ezek az igék: tanul*hat*, repül*het*, szánt*hat*, vet*het*, dalol*hat*, lép*het*, énekel*het* s a t. azt fejezik ki, hogy az alanynak arra a működésre *tehetsége* van, innen ezek *tehetős* igéknek neveztetnek.

A tehetős ige a cselekvő- vagy közép-igétől *hat*, *het* raggal származik.

---

1. Az ajtó becsapódik, (magát történetesen csapja be).
2. A csolnak a parthoz ütődik, (magát történetesen üti oda).

T. Elemezd az 1-ső mondatot. *Az ajtó* alany, *becsapódik* állítmány.

T. Az ajtó magát csapta be; itt az alany munkássága visszahat magára az alanyra, s a dolog mintegy magától megy véghez a nélkül, hogy azt más eszközölné. A mely

igék ekkép fejezik ki a cselekedetet, *viszontagló igéknek* neveztetnek.

A viszontagló igék a cselekvő-igéktől *ódik, ődik* végzettel származnak.

Cselekvő-ige.	*Viszontagló-ige.*
Csap,	csapódik;
vet,	vetődik;
hajít,	hajítódik;
tölt,	töltődik;
zár,	záródik;
old,	oldódik;
tol,	tolódik;
s a t.	s a t.

---

1. Károly irogat.
2. A bátyám a mezőn szántogat.
3. A földmívelő árpát veteget.
4. A mókus a fákon ugrál.
5. A madár a ház fölött repdes.

Ezen igék: irogat, szántogat, veteget, ugrál, repdes, s a t. az alany működésének több ízbeni, gyakori ismétlését fejezik ki, innen *gyakorító* igéknek neveztetnek.

72. §. *A közép-igék ragozása.*

T. Mondjatok közép-igéket.

Gy. Közép-igék: áll, jár, fut, ered, eped, ballag, nyargal, úszik, gyönyörködik, fürdik, bucsúzik s a t.

T. Micsoda szótagon végződnek ezek az igék: úszik, gyönyörködik, fürdik s a t.

Gy. Ezek *ik* szótagon végződnek.

T. Azon igék, melyekben a jelentő-mód jelen idejének egyes harmadik személye *ik* szótagban végződik, *ikes* igéknek neveztetnek. E szerint *ikes* és *iktelen* közép-igék vannak.

Ikes igék:	*iktelen* igék:
úszik,	áll;
csúszik,	jár;
fürdik,	fut;
alszik,	szalad;
bomlik,	búsul;
gondolkodik,	gördül;
ereszkedik,	eped;
ülepedik,	ül;
vetekedik,	vigyorog;
s a t.	s a t.

Lássuk, hogyan ragoztatnak a közép-igék.

A) Iktelen igék.

Az iktelen közép-igék úgy ragoztatnak, mint a cselekvők a határozatlan alakban; igy p. o. marad, repül s a t.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Maradok,	maradsz,	marad,
maradunk,	maradtok,	maradnak;
repülök,	repülsz,	repül,
repülünk,	repültök,	repülnek.

Félmult idő.

Maradék,	maradál,	marada,
maradánk,	maradátok,	maradának.
repülék,	repülél,	repüle,
repülénk,	repülétek,	repülének.

Mult idő.

Maradtam,	maradtál,	maradt,
maradtunk,	maradtatok,	maradtanak;

repültem,	repültél,	repült,
repültünk,	repültetek,	repültek.

Régmult idő.

Maradtam vala,	repültem vala,
s a t.	s a t.

Jövendő idő.

Maradni fogok,	repülni fogok,
s a t.	s a t.

Parancsoló mód.

Maradj,	maradjon,
maradjatok,	maradjanak;
repülj,	repüljön,
repüljetek,	repüljenek.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Maradjak,	maradj,	maradjon s a t.
Repüljek,	repülj,	repüljön s a t.

Félmult idő.

Maradnék,	maradnál,	maradna s a t.
Repülnék,	repülnél,	repülne s a t.

Mult idő.

Maradtam legyen,	maradtál legyen s a t.
Repültem legyen,	repültél legyen s a t.

Régmult idő.

Maradtam volna s a t.
Repültem volna s a t.

Jövendő idő.

Maradandok,	maradandasz,	maradand s a t.
Repülendek,	repülendesz,	repülend s a t.

Határozatlan mód.

Maradni,		repülni.
Maradnom,	maradnod,	maradnia s a t.
Repülnöm,	repülnöd,	repülnie s a t.

Részesülő.

Jelen idő.

Maradó,	repülő.

Félmult idő.

Maradva,	repülve,
Maradván,	repülvén.

Mult idő.

Maradt vagy maradott,	repült.

Jövendő idő.

Maradandó,	repülendő.

Némely közép-igék mind a határozott, mind a határozatlan igeragozást elfogadják:

Én pályát fut*ok* (határozatlan).
Én a pályát fut*om* (határozott igeragozás).

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Határozatlan.	Határozott.
E. sz.	Futok,	futom;
	futsz,	futod;
	fut,	futja.
T. sz.	Futunk,	futjuk;
	futtok,	futjátok;
	futnak,	futják.

	Határozatlan.	Határozott.
	Félmult idő.	
E. sz.	Futék,	futám;
	futál,	futád;
	futa,	futá.
T. sz.	Futánk,	futók;
	futátok,	futátok;
	futának,	futának.
	Mult idő.	
E. sz.	Futottam,	futottam;
	futottál,	futottad;
	futott,	futotta.
T. sz.	Futottunk,	futottuk,
	futottatok,	futottátok;
	futottak,	futották.
	Régmult idő.	
E. sz.	Futottam vala,	futottam vala;
	futottál vala,	futottad vala;
	s a t.	s a t.
	Jövendő idő.	
E. sz.	Futni fogok,	futni fogom;
	futni fogsz,	futni fogod;
	futni fog,	futni fogja.
T. sz.	Futni fogunk,	futni fogjuk;
	futni fogtok,	futni fogjátok;
	futni fognak,	futni fogják.

Parancsoló mód.

E. sz.	Fuss,	fusd;
	fusson,	fussa.
T. sz.	Fussatok,	fussátok;
	fussanak,	fussák.

Foglaló mód.

Jelen idő.

	Határozatlan.	Határozott.
E. sz.	Fussak,	fussam;
	fuss,	fussad;
	fusson,	tussa.
T. sz.	Fussunk,	fussuk;
	fussatok,	fussátok;
	fussanak,	fussák.

Félmult idő.

E. sz.	Futnék,	futnám;
	futnál,	futnád;
	futna,	futná.
T. sz.	Futnánk,	futnók;
	futnátok,	futnátok;
	futnának.	futnák.

Mult idő.

E. sz.	Futottam legyen,	futottam legyen;
	futottál legyen,	futottad legyen;
	s a t.	s a t.

Régmult idő.

E. sz.	Futottam volna,	futottam volna;
	futottál volna,	futottad volna;
	s a t.	s a t.

Jövendő idő.

E. sz.	Futandok,	futandom;
	futandasz,	futandod;
	futand,	futandja.
T. sz.	Futandunk,	futandjnk;
	futandotok,	futandjátok;
	futandanak,	futandják.

Határozatlan mód.

Futni.

Személyragokkal: futnom, futnod, futnia;
futnunk, futnotok, futniok.

Részesülő.

Jelen idő: futó.
Félmult idő: futva, futván.
Mult idő: futott.
Jövendő idő: futandó.

B) Ikes igék.

T. Vegyük fel ezt az igét: *gondolkodik.* Milyen ige ez jelentésére nézve, cselekvő, szenvedő vagy közép-ige? (Közép-ige). Milyen ige ez alakára nézve, ***ikes*** vagy ***iktelen?*** (Ez ***ikes*** ige). Milyen ige ez hangjára nézve? (Alhangú ige.) Ragozzuk most ezt az alhangú, ikes, közép-igét.

Jelentő-mód.

Jelen idő.

Egyes szám.

Gondolkod-om,	tanul-ok;
gondolkod-ol,	tanul-sz;
gondolkod-ik,	tanul.

Többes szám

Gondolkod-unk,	tanul-unk;
gondolkod-tok,	tanul-tok;
gondolkod-nak,	tanul-nak.

T. Vegyük figyelembe, miképen ment itt véghez a ragozás. Melyik igét ragozzuk most? (Ezt: *gondolkodik.*) Ez ***ikes*** ige; hagyd el belőle az ***ik*** szótagot; mi maradt fel elül? (Gondolkod); ez az igető, ehez köttetnek a ragok.

T. Lássuk most a ragokat. E végett állítsunk mellé egy alhangú igét határozatlan alakú ragozással; ezt p. o. tanul, (mint fölebb adva van). A mint látjuk, a többes szám ragozásában a két ige közt nincs semmi különbség, hanem van az egyes számban. Az első személy: tanul-*ok*, gondolkod-*om;* a rag amott *ok*, itt *om*, a *k* helyett *m*. Továbbá, a második személy: tanul-*sz*, gondolkod-*ol;* amott a rag *sz*, itt pedig *l*, s ebben különbözik az ikes igék ragozása az iktelen igék határozatlan alakú ragozásától. De lássuk a következő időt.

Félmult idő.

Egyes szám.

1.	Gondolkod-ám,	tanul-ék;
2.	gondolkod-ál,	tanul-ál;
3.	gondolkod-ék,	tanul-a.

Többes szám.

1.	Gondolkod-ánk,	tanul-ánk;
2.	gondolkod-átok,	tanul-átok;
3.	gondolkod-ának,	tanul-ának.

A többes ragok itt is ugyanazok egyik igénél, melyek a másiknál. Az egyes számban csak a második személy ragai egyeznek, az első és harmadik személy ragai pedig különböznek:

1.	gondolkod-ám,	tanul-ék;
3.	gondolkod-ék,	tanul-a.

Az ikes igében az első személy raga, vagyis annak utolsó betűje *k* helyett itt is *m;*

jelen idő: tanul-o*k*, gondolkod-o*m;*
félmult idő: tanul-é*k*, gondolkod-á*m*.

A két különböző igeragozást összehasonlítva a dolog így áll. Az ikes igéknél az első személy *k* betűn soha sem

végződik, hanem a helyett mindig *m*-nek kell állani: gondolkod-o*m*, gondolkod-á*m*. Az egyes szám második személyében a rag mint a jelen, úgy a félmult időben is mindig *l* betűn végződik: gondolkododo*l*, gondolkodá*l*. Az egyes szám harmadik személye mint a jelen, úgy a félmult időben is *k* betűn végződik: gondolkodi*k*, gondolkodé*k*.

Röviden: a jelen és félmult idő egyes szám első személye *m*, a második *l*, a harmadik *k* betűn végződik. Ez oly szabály, melyet megsérteni nem szabad; ezért hibásan van mondva: alszo*k*, fekszе*k*, esze*k*, iszo*k*, gondolkod*sz*, s a t., e helyett: alszo*m*, feksze*m*, esze*m*, iszo*m*, gondolkod*ol* s a t.

Mult idő.

Gondolkodtam, gondolkodtál, gondolkodott s a t.

Régmult idő.

Gondolkodtam vala, gondolkodtál vala s a t.

Jövendő idő.

Gondolkodni fogok, gondolkodni fogsz s a t.

Ezen idők épen úgy ragoztatnak az ikes igéknél, mint az ikteleneknél.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Egyes szám.

Gondolkodjam, gondolkodjál, gondolkodjék.

Többes szem.

Gondolkodjunk, gondolkodjatok, gondolkodjanak.

Félmult idő.

Egyes szám.

Gondolkodnám, gondolkodnál, gonddolkodnék.

Többes szám.

Gondolkodnánk, gondolkodnátok, gondolkodnának.

A foglaló-mód jelen és félmult idejében a ragok az egyes számban ugyanazon betün végződnek, mint a jelentő módban: az első személy itt is *m*, a második *l*, a harmadik *k* betűn végződik. A többes szám ragai ugyanazok, mint a határozatlan alakú igeragozásnál láttuk:

tanul*junk*, tanul*jatok*, tanul*janak;*
gondolkod*junk*, gondolkod*jatok*, gondolkod*janak*.

Ragozzátok a foglaló-mód jelen és félmult idejében a következő igéket: mosdik, bukik, bízik:

(mosdjam, mosdjál, mosdjék s a t.
mosdanám, mosdanál, mosdanék s a t.
bukjam, bukjál, bukjék s a t.
buknám, buknál, buknék s a t.
bízzam, bízzál, bízzék s a t.
bíznám, biznál, biznék s a t.

Mult idő.

Gondolkodtam, gondolkodtál, gondolkodott legyen s a t.

Régmult idő.

Gondolkodtam volna, gondolkodtál volna s a t.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Gondolkodandom, gondolkodandol, gondolkodandik.

Többes szám.

gondolkodandunk, gondolkodandotok, gondolkodandanak.

A foglaló-mód jövendő idejében az egyes számban, épen úgy, mint a jelen és félmult időben, az első személy

raga *m*, a második *l*, a harmadik *k* betűn végződik; a ragok:

andom, andol, andik;
andunk, andotok, andanak.

Ragozzátok a foglaló-mód mult, régmult és jövendő idejében a következő ikes igéket: mosdik, bukik, bízik, s a t.

Határozatlan mód.

gondolkodni;
gondolkodnom, gondolkodnod, gondolkodnia;
gondolkodnunk, gondolkodnotok, gondolkodniok.

Részesülő.

Jelen: gondolkodó.
Félmult: gondolkodva, gondolkodván.
Mult: gondolkodott.
Jövendö: gondolkodandó.

Ragozzátok ezt a felhangú ikes igét: *ereszkedik*.

Jelentő mód.

Jelen idö.

Ereszkedem, ereszkedel, ereszkedik s a t.

Félmult idő.

Ereszkedém, ereszkedél, ereszkedék s a t.

Mult idö.

Ereszkedtem, ereszkedtél, ereszkedett s a t.

Régmult idö.

Ereszkedtem, ereszkedtél, ereszkedett vala s a t.

Jövendö idő.

Ereszkedni fogok, ereszkedni fogsz s a t.

Parancsoló mód.

Ereszkedjél, ereszkedjék,
ereszkedjetek, ereszkedjenek.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Ereszkedjem, ereszkedjél, ereszkedjék s a t.

Félmult idő.

Ereszkedném, ereszkednél, ereszkednék s a t.

Mult idő.

Ereszkedtem legyen, ereszkedtél legyen s a t.

Régmult idő.

Ereszkedtem volna, ereszkedtél volna s a t.

Jövendő idő.

Ereszkedendem, ereszkedendel, ereszkedendik.
Ereszkedendünk, ereszkedendetek, ereszkedendenek.

Határozatlan mód.

Ereszkedni.
Ereszkednem, ereszkedned, ereszkednie.
Ereszkednünk, ereszkednetek, ereszkedniek.

Részesülő.

Jelen: ereszkedő.
Félmult: ereszkedve, ereszkedvén.
Mult: ereszkedett.
Jövendő: ereszkedendő.

Ragozzátok a következő igéket: telepedik, helyezkedik, késlekedik, s a t.

73. §. *A ragok táblázata az **ikes** igéknél.*

Jegyzet. Itt csak azon idők ragai vannak kijelölve, melyekben az *ikes* igék ragozása különbözik az *iktelen* igék ragozásától.

	Alhangú.	Felhangú.	

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Alhangú	Felhangú	
E. sz.	*om* 1),	*em* 2),	*öm* 3);
	ol,	*el,*	*öl;*
	ik,	*ik,*	*ik.*
T. sz.	*unk,*	*ünk,*	*ünk;*
	tok,	*tek,*	*tök;*
	nak,	*nek,*	*nek.*

1) gondolkodom; 2) ereszkedem; 3) dühösködöm.

Félmult idő.

	Alhangú	Felhangú
E. sz.	*ám,*	*ém,*
	ál,	*él,*
	ék,	*ék.*
T. sz.	*ánk,*	*énk,*
	átok,	*étek,*
	ának,	*ének.*

Parancsoló mód.

	Alhangú	Felhangú
E. sz.	*jál,*	*jél,*
	jék,	*jék.*
T. sz.	*jatok,*	*jetek,*
	janak,	*jenek.*

Foglaló mód.

Jelen idő.

	Alhangú	Felhangú	
E. sz.	*jam,*	*jem,*	*zem;*
	jál,	*jél,*	*zél;*
	jék,	*jék,*	*zék.*

T. sz.	*junk,*	*jünk,*	*zünk;*
	jatok,	*jetek,*	*zetek;*
	janak,	*jenek,*	*zenek.*
			(egyezik).

Félmult idő.

E. sz.	*nám,*	*ném,*
	nál,	*nél,*
	nék,	*nék.*
T. sz.	*nánk,*	*nénk,*
	nátok,	*nétek,*
	nának,	*nének.*

Jövendő idő.

E. sz.	*andom,*	*endem,*
	andol,	*endel,*
	andik,	*endik.*
T. sz.	*andunk,*	*endünk,*
	andotok,	*endetek,*
	andanak,	*endenek*

A viszontagló igék kivétel nélkül az ikes igékhez tartoznak; így: ütődik, csapódik, tolódik s a t. Ezeket szenvedő igék helyett használni fölötte nagy hiba, p. o. *az mondódott*, e helyett: *az mondatott; a vétkes megbüntetődött*, e helyett: *a vétkes megbüntettetett; Károly megfenyítődik, mert hazudott*, e helyett: *Károly megfenyíttetik, mert hazudott.*

Feladatok.

1. Ragozzátok a következő igéket: erősödik, izmosodik, illatozik, lakik, származik, tartozik, undorodik, vergődik, hízik, lökődik, tolódik, vetődik s a t.

2. Jelöljétek ki a következőkben *a)* a szenvedő igéket; *b)* az ikeseket; *c)* az iktelenecket.

1) **Ábel megöletett.**
2) **A rétek az árviztől elboríttatnak.**
3) **A kevély felfuvalkodék, de elbukott.**
4) **Az ártatlan ember megfeszítteték, meghala és eltemetteték.**
5) **Mózes azt parancsolta, hogy a ki Istennek nevét káromolja, megölettessék.**
6) **Ne gondoljátok, hogy a vétkes cselekedetek meg ne büntettetnének.**

Jelöltessék ki mindenütt, hogy az ige melyik módban, időben, számban és személyben van.

74. §. Rendhagyó igék.

A rendes igeragozás abban áll, hogy az igetőhöz bizonyos ragok köttetnek, mi által különböző módok, idők, személyek származnak; úgy azonban, hogy maga az igető mindenütt változatlanúl marad; p. o. *tanul*, *tanul*ok, *tanul*ék, *tanul*tam, *tanul*j, *tanul*jak, *tanul*nék s a t. Vannak azonban oly igék, melyekben az igető a ragozásnál elváltozik, vagyis a melyek a különböző időket nem egy, hanem több igetőtől származtatják, p. o. ez az ige *tesz*, így származtatja a különféle módokat és időket:

Jelentő mód.

Jelen idő: *tesz*ek.
Félmult: *tev*ék.
Mult: *tet*tem.
Jövendő: *ten*ni fogok.

Parancsoló mód: *té*gy.

Foglaló mód.

Jelen idő: *tegy*ek.
Félmult: *ten*nék.
Jövendő: *te*endek.

Határozatlan mód: *ten*ni.

Részesülő.

Jelen idő: *tev*ő.
Félmult: *té*ve, *té*vén.
Mult: *te*tt.
Jövendő: *te*endő.

Az igető *tesz* csak a jelentő-mód jelen idejében maradt meg, a többi időkben lett: *tev*, *tet*, *ten*, *te* s a t.
Így ragoztatnak: vesz, visz, hisz s a t.

visz; viszek, vivék, vittem, vinnék s a t.
hisz; hiszek, hivék, hittem, hinnék s a t.

Ezek *rendhagyó* igék.

Tantétel.

Azon igék, melyek ragozás közben az igetőt elváltoztatják, azaz: a különböző időket több igetőtől származtatják, *rendhagyó* igéknek neveztetnek; ezek: tesz, vesz, hisz, visz s a t rendhagyó igék.

Rendhagyó igéink nagy számmal vannak mind az *ikesek*, mind az *iktelenek* közt, igy a következők:

A) Iktelen rendhagyó igék.

Ragozzuk ezt az igetőt *hí* vagy *hív*.
Ha az igető a *v* betüt megtartja, ez az ige rendesen ragoztatik (alhangú ragokkal).

Jelentő mód.

Jelen idő.

Hívok, hívsz, hív.
Hívunk, hívtok, hívnak.

Félmult idő: hivék, hivál, hiva s a t.
Mult idő: hívtam, hívtál, hivott s a t.
Jövendő idő: hívni fogok s a t.

Parancsoló mód.

Hívj, hívjon, hívjatok, hívjanak.

Foglaló mód.

Jelen idő: hívjak, hívj, hívjon s a t.
s a t. s a t.

Ugyanezen igető *hív*, ha elhagyjuk belőle a *v* betűt, *hí*, rendhagyóvá lesz.

Jelentő mód

Jelen idő.

Határozatlan.	Határozott.
Egyes szám.	
Hívok,	hívom,
hísz,	hívod,
hí,	hívja, (híja).
Többes szám.	
Hívunk,	híjuk,
hítok,	híjátok,
hínak,	híják.

Félmult idő.

Egyes szám,	
Hívék,	hívjuk,
hívál,	hívád,
híva,	hívá.
Többes szám.	
Hívánk,	hívók,
hívátok,	hívátok,
hívának,	hívák.

Mult idő,

Egyes szám.

Hittam,	híttam,
híttál,	híttad,
hítt,	hítta.

Többes szám.

Hittunk,	híttuk,
híttatok,	híttátok,
híttak,	hítták.

Jövendő idő.

Híni fogok,	híni fogom,
s a t.	s a t.

Parancsoló mód.

Egyes szám.

Híj,	hídd,
híjon,	híja.

Többes szám.

Híjatok,	hijátok,
híjanak,	híják.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Egyes szám.

Híjak,	híjam,
híj,	híjad,
híjon,	hija.

Többes szám.

Híjunk,	híjuk.
híjatok,	híjátok,
híjanak,	híják.

Félmult idő.

Egyes szám.

Hínék,	hinám,
hinál,	hinád,
hína,	hiná.

Többes szám.

Hínánk,	hínók,
hínátok,	hínátok,
hínának,	hinák.

Jövendő idő.

Egyes szám.

Hívandok,	hívandom,
hívandasz,	hívandod,
hívand,	hívandja.

Többes szám.

Hívandunk,	hívandjuk,
hívandotok,	hívandjátok,
hívandanak,	hívandják.

Határozatlan mód.

Híni; hínom, hínod, hinia;
hínunk, hínotok, híniok.

Részesülő.

Hivó; híva, hiván, hitt, hívandó.

Most nézzük meg, miben áll ezen igeragozás rendetlensége? Az igető *hi*, megrövidítve ebből: *hív*. Ehez kétféle ragok járulnak: olyanok, melyek magánhangzón és olyanok, melyek mássalhangzón kezdődnek; igy a jelentőmód jelen idejében: ok, sz, —
unk, tok, nak.

Az oly rag előtt, mely magánhangzón kezdődik, a megrövidített igető visszaveszi a *v* betűt, hogy két magánhangzó ne jöjön egymásután, mert az kellemetlen hangzású volna; így lesz hí-om helyett hi-vom, hí-unk helyett hí-v-unk, s a t; a többi ragok elől pedig a *v* betű elmarad: hisz, hí-nak, s a t.

Így ragoztatnak a következő igék: bú, fú, lő, nő, nyő, ó, ró, ri, szí, jő, ví, azonban ezek: bú, nő, rí, nő, nem fogadják el a határozott alakú ragozást.

Jegyzet. 1. Ezen igékben: (*hí*), *szí*, *ví*, *ó*; a *v* betű az igetőhöz is tartozhatik, s lesz: (*hív*), *szív*, *vív*, *óv*, melyek rendesen ragoztatnak.

2. Ezen igék: *fú*, *bú* igy is állhatnak: *fúj*, *búj*, s ez esetben rendesen ragoztatnak.

Jelentő mód.

Jelen idő: fújok. fújsz, fúj, s a t.
Félmult: fújék, fujál, fúja, s a t.
Mult: fújtam, fújtál, fújt, s a t.
Jövendő: fújni fogok s a t.

Feltételező mód.

Jelen idő: fújjak, fújj, fújjon s a t.
Félmult: fújnék, fújnál, fújna s a t.
s a t. s a t.

Parancsoló mód.

Fújj, fújjon; fújjatok, fújjanak.

Határozatlan mód.

Fújni; fújnom. fújnod, fújnia s a t.

Részesülő.

Fújó; fújva, fújván, fújt, fújandó.

Közelebb a rendhagyó-igék első osztályát láttuk, ezek azon igék, melyek ragozás közben az igetőből a *v* betűt több helyen kivetik. A második osztályba sorozzuk azokat, melyekben az *sz*, a harmadikba azokat, melyekben a *gy* betűvel történik ugyanez.

A rendhagyó igék második osztálya: *tesz*, *vesz*, *visz*, *hisz*, *lesz*.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Teszek, teszesz v. tészsz, tesz v. teszen;
teszünk, tesztek, tesznek.
Az igető: *tesz*.

Félmult idő.

Tevék, tevél, teve;
tevénk, tevétek, tevének.
Az igető: *tev*.

Mult idő.

Tettem, tettél, tett.
tettünk, tettetek, tettek v. tettenek.
Az igető: *tet*.

Régmult idő.

Tettem vala. tettél vala s a t.

Jövendő idő.

Tenni fogok, tenni fogsz s a t.
Az igető: *ten*.

Parancsoló mód.

Tégy, tegyen; tegyetek, tegyenek.
Az igető: *tegy*.

Foglaló mód.

Tegyek, tégy, tegyen;
tegyünk, tegyetek, tegyenek.

Félmult idő.

Tennék,	tennél,	tenne;
tennénk,	tennétek,	tennének.

Az igető: *ten.*

Jövendő idő.

Teendek,	teendesz,	teend;
teendünk,	teendetek,	teendenek.

Az igető: *te.*

Határozatlan mód.

Tenni;	tennem,	tenned,	tennie;
	tennünk,	tennetek,	tenniek.

Részesülő.

Jelen idő: tevő.
Félmult: téve, tévén.
Mult: tett.
Jövendő: teendő.

Így ragoztatnak: vesz (vásárol), visz, hisz.

Jelentő mód.

Jelen idő.

Veszek,	viszek,	hiszek s a t.

Az igető: ***vesz*, *visz*, *hisz*.**

Félmult idő.

Vevék,	vivék,	hivék s a t.

Az igető: ***vev*, *viv*, *hiv*.**

Mult idő.

Vettem,	vittem,	hittem s a t.

Az igető: ***vet*, *vit*, *hit*.**

Jövendő idő.

Venni fogok, vinni fogok, hinni fogok s a t.
Az igető: *ven, vin, hin.*

Foglaló mód.

Jelen idő.

Vegyek, vigyek, higyek (s nem higyjek, mint sokan írják) s a t.
Az igető: *vegy, vigy, higy.*

Félmult idő.

Vennék, vinnék, hinnék s a t.
Az igető: *ven, vin, hin.*

Jövendő idő.

Veendek, viendek, hiendek s a t.
Az igető: *ve, vi, hi.*

Határozatlan mód

Venni, vinni, hinni;
vennem s a t. vinnem s a t. hinnem s a t.

Részesülő.

Jelen idő.

Vevő, vivő, hivő.

Félmult idő.

Véve, vévén; víve, vívén; hive, hivén.

Mult idő.

Vett, vitt, hitt

Jövendő idő.

Veendő, viendő, hiendő.

Jegyzet. **Ezen igék: tesz, vesz, visz, hisz, határozott alakban is ragoztatnak.**

Jelentő mód.

Jelen idő.

Teszem,	teszem,	teszi;
teszszük,	teszitek,	teszik.

Félmult idő.

Tevém,	tevéd,	tevé;
tevők,	tevétek,	tevék.

Mult idő.

Tettem,	tetted.	tette;
tettük,	tettétek,	tették

s a t.

Parancsoló mód.

E. sz.	Tedd,	tegye.
T. sz.	Tegyétek,	tegyék.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Tegyem,	tegyed,	tegye;
tegyük,	tegyétek,	tegyék.

Félmult idő.

Tenném,	tennéd,	tenné;
tennők,	tennétek,	tennék.

Jövendő idő.

Teendem,	teended,	teendi;
teendjük,	teenditek,	teendik.

Így ragoztatnak a többiek is: vesz, visz, hisz, a határozott alakban.

Ragozzuk most ezt az igét: *lesz.*

Jelentő mód.

Jelen idő.

Leszek,	leszesz *v.* lészsz,	lesz *v.* leszen;
leszünk,	lesztek,	lesznek.

Az igető: *lesz.*

Félmult idő.

Levék,	levél,	leve;
levénk,	levétek,	levének.

Az igető: *lev.*

Mult idő.

Lettem,	lettél,	lett;
lettünk,	lettetek,	lettek *v.* lettenek.

Az igető: *let.*

Jövendő idő.

Lenni fogok, lenni fogsz s a t

Az igető: *len.*

Parancsoló mód.

Légy,	legyen;
legyetek,	legyenek.

Az igető: *legy.*

Foglaló mód.

Jelen idő.

Legyek,	légy,	legyen;
legyünk,	legyetek,	legyenek.

Az igető: *legy.*

Félmult idő.

Lennék,	lennél,	lenne;
lennénk,	lennétek,	lennének.

Az igető: *len.*

Leendek,	leendész,	leendek;
leendünk,	leendetek,	leendenek.

Az igető: *le.*

Határozatlan mód.

Lenni;	lennem,	lenned,	lennie;
	lennünk,	lennetek,	lenniek.

Részesülő.

Jelen idő: levő *v.* lévő.
Félmult: léve, lévén.
Mult: lett.
Jövendő: leendő.

Lássuk azon rendhagyó-igék ragozását, melyekből némely időkben a *gy* enyészik el; ilyenek: vagyok, megyek.

Jelentő-mód.

Jelen idő.

a) *Vagyok.*

Vagyok,	vagy,	vagyon *v.* van;
vagyunk,	vagytok,	vagynak.

Az igető: *vagy.*

Félmult idő.

Valék,	valál,	vala;
valánk,	valátok,	valának.

Az igető: *val.*

Mult idő.

Voltam,	voltál,	volt;
voltunk,	voltatok,	voltak *v.* voltanak.

Az igető: *vol.*

Régmult idő.

Voltam vala, voltál vala s a t.

Jövendő idő.

Ezen idő helyett a *lesz* ige használtatik.

Leszek, leszesz *v.* lészsz s a t.

Parancsoló mód.

A *lesz* igéből:

Légy,	legyen;
Legyetek,	legyenek.

Feltételező-mód.

Jelen idő.

A *lesz* igéből:

Legyek,	légy,	legyen;
legyünk,	legyetek,	legyenek.

Félmult idő.

Volnék,	volnál,	volna;
volnánk,	volnátok,	volnának.

Mult idő.

Voltam legyen, voltál legyen s a t.

Régmult idő.

Voltam volna, voltál volna s a t.

Jövendő idő.

A *lesz* igéből:

Leendek, leendesz, leend s a t.

Határozatlan mód.

Lenni;	lennem,	lenned,	lennie;
	lennünk,	lennetek,	lenniek.

Részesülő.

Jelen idő: való.
Fêlmult: léve, lévén.
Mult: volt.
Jövendő: leendő.

Ezen igék *leszek*, *vagyok* lételt jelentenek: ezek *lét-igék*.

A *vagyok* íge rendetlensége abban áll, hogy három igető van benne: *vagy*. *val* és *vol;* továbbá némely idők a *lesz* igéből vétetnek; így a jelentő-módban egy (a jövendő idő), a foglaló-módban kettő, (a jelen és a jövendő idő); aztán a parancsoló- és a határozatlan-mód egészen; végre a részesülő félmult és jövendő ideje.

Jelentő mód.

Jelen idő.

b) *Megyek.*

Megyek,	mégy *v.* mégysz,	megy *v.* megyen;
megyünk,	mentek,	mennek.

Az igető: *megy* és *men*.

Félmult idő.

Menék,	menél,	mene;
Menénk,	menétek,	menének.

Az igető: *men*.

Mult idő.

Mentem,	mentél,	ment;
mentünk,	mentetek,	mentek *v.* mentenek.

Régmult idő.

Mentem vala, mentél vala s a t.

Jövendő idő.

Menni fogok, menni fogsz s a t.

Parancsoló mód.

Menj,	menjen;
menjetek,	menjetek.

Az igető: *men.*

Foglaló mód.

Jelen idő.

Menjek,	menj,	menjen;
menjünk,	menjetek,	menjenek.

Félmult idő.

Mennék,	mennél,	menne;
Mennénk,	mennétek,	mennének.

Jövendő idő.

Menendek,	menendesz,	menend;
menendünk,	menendetek,	menendenek.

Határozatlan mód.

Menni;	Mennem,	menned,	mennie;
	mennünk,	mennetek,	menniek.

Részesülő.

Jelen idő: menő.
Félmult: menve, menvén.
Mult: ment.
Jövő: menendő.

A *megy* íge ragozása annyiban rendetlen, hogy a jelentő-mód jelen idejében két igetőt használ, u. m. *megy* és *men;* egyéb időkben és módokban a *men* törzsök ragoztatik, rendesen mindenütt, p. o. menék, mentem, menni fogok; menj, menjek, mennék s a t.

B) Ikes rendhagyó igék.

Eszik.

Jelentő mód.

Jelen idő.

	Határozatlan.	Határozott.
E sz.	Eszem,	eszem,
	eszel,	eszed,
	eszik,	eszi.
T. sz.	Eszünk,	eszszük,
	esztek,	eszitek.
	esznek,	eszik.

Félmult idő.

E. sz.	Evém,	evém,
	evél,	evéd,
	evék,	evé.
T. sz.	Evénk,	evők,
	evétek,	evétek,
	evének,	evék.

Mult idő.

E. sz.	Ettem,	ettem,
	ettél,	etted,
	ett *v.* evett,	ette.
T. sz.	Ettünk,	ettük,
	ettetek,	ettétek,
	ettek *v.* ettenek,	ették.

Jövendő idő.

E. sz. Enni fogok s a t. enni fogom s a t.

Parancsoló mód.

E. sz.	Egyél,	egyed *v.* edd,
	egyék,	egye.

T. sz.	Egyetek,	egyétek,
	egyenek,	egyék.

Foglaló mód.

Jelen idő.

E. sz.	Egyem,	egyem,
	egyél,	egyed,
	egyék,	egye.
T. sz.	Együnk,	együk,
	egyetek,	egyétek,
	egyenek,	egyék.

Félmult idő.

E. sz.	Enném,	ennéin,
	ennél,	ennéd,
	ennék,	enné.
T. sz.	Ennénk,	ennők,
	ennétek,	ennétek,
	ennének,	ennék.

Jövendő idő.

E. sz.	Eendem,	eendem,
	eendel,	eended,
	eendik,	eendi.
T. sz.	Eendünk,	eendjük,
	eendetek,	eenditek,
	eendenek,	eendik.

Határozatlan mód.

Enni;	ennem,	enned,	ennie,
	ennünk,	ennetek,	enniek.

Részesülő.

Jelen idő : evő.
Félmult : éve, évén.
Mult : evett.
Jövendő : eendő.

Így ragoztatik ez az ige is : *iszik*.

Némely rendhagyó ikes igék kétképen ragoztatnak több időkben, p. o. alszik, vagy aluszik; dicsekszik, vagy dicsekedik; cselekszik v. cselekedik; betegszik vagy betegedik s a t.

Jelentő mód.

Jelen idő.

1) *Alszik.*

E. sz.	Alszom,	alszol,	alszik;
	aluszom,	aluszol,	aluszik.
T. sz.	Alszunk,	alszotok,	alszanak;
	aluszunk,	alusztok,	alusznak.

Félmult idő.

E. sz.	Alvám,	alvál,	alvék;
	aluvám,	aluvál,	aluvék.
T. sz.	Alvánk,	alvátok,	alvának;
	aluvánk,	aluvátok,	aluvának.

Mult idő.

E. sz.	Aluttam,	aluttál,	alutt;
	aludtam,	aludtál,	aludt.
T. sz.	Aluttunk,	aluttatok,	aluttak;
	aludtunk,	aludtatok,	aludtak vagy aludtanak.

Jövendő idő.

E. sz.	Alunni fogok,	alunni fogsz s a t.
	aludni fogok,	aludni fogsz s a t.

Parancsoló mód.

E. sz.	Alugyál,	alugyék;
	aludjál,	aludjék.
T. sz.	Alugyatok,	alugyanak;
	aludjatok,	aludjanak.

Foglaló mód.

Jelen idő.

E. sz.	Alugyam,	alugyál,	alugyék;
	aludjam,	aludjál,	aludjék.
T. sz.	Alugyunk,	alugyatok,	alugyanak;
	aludjunk,	aludjatok,	aludjanak.

Félmult idő.

E. sz.	Alunnám,	alunnál,	alunnék;
	aludnám,	aludnál,	aludnék.
T. sz.	Alunnánk,	alunnátok,	alunnának;
	aludnánk,	aludnátok,	aludnának.

Jövendő idő.

E. sz.	Alvandom,	alvandol,	alvandik;
	aluvandom,	aluvandol,	aluvandik.
T. sz.	Alvandunk,	alvandotok,	alvandanak;
	aludandunk,	aludandotok,	aludandanak.

Határozatlan mód.

Alunni *v.* aludni s a t.

Részesülő.

Jelen idő: alvó *v.* aluvó.
Félmult: alva, aluva, aludva.
alván, aluván, aludván.
Mult: alutt *v.* aludt.
Jövendő: alvandó *v.* aluvandó.

Így ragoztatnak ezek is: fekszik *v.* feküszik, nyugszik *v.* nyugoszik.

---

2. ***Cselekszik*** v. ***cselekedik.***

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz.	Cselekszem,	cselekszel,	cselekszik;
	cselekeszem,	cselekeszel,	cselekeszik.
T. sz.	Cselekszünk,	cselekszetek,	cselekszenek;
	cselekeszünk,	cselekesztek,	cselekesznek.

Félmult idő.

E. sz.	Cselekvém,	cselekvél,	cselekvék;
	cselekedém,	cselekedél,	cselekedék,

s a t.

Mult idő.

E. sz. Cselekedtem, cselekedtél, cselekedett s a t.

Jövendő idő.

E. sz. Cselekedni fogok s a t.

Parancsoló mód.

E. sz.	Cselekedjél,	cselekedjék;
T. sz.	Cselekedjetek,	cselekedjenek.

Foglaló mód.

Jelen: cselekedjem, cselekedjél, cselekedjék s a t.

Félmult: cselekenném v. cselekedném s a t.
Jövendő: cselekvendem v. cselekedendem s a t.

Határozatlan mód.

Cselekedni v. cselekenni s a t.

Részesülő.

Jelen: cselekvő v. cselekedő.
Félmult: cselekedve, cselekedvén.
Mult: cselekedett.
Jövendő: cselekvendő v. cselekedendő.

Így ragoztatnak: dicsekszik v. dicsekedik, menekszik v. menekedik, törekszik v. törekedik s a t.

Vannak oly rendhagyó ikes igék, melyek csak a jelentő-mód jelen idejében ragoztatnak kétképen, p. o.

betegszik v. *betegedik*, *emlékszik* v. *emlékezik*.

Jelentő mód

Jelen idő.

Betegszem,	betegszel,	betegszik;
betegszünk,	betegszetek,	betegszenek.
v. betegedem,	betegedel,	betegedik;
betegedünk,	betegedtek,	betegednek.

A többi idők és módok rendesen ragoztatnak ettől az igetőtől: *beteged*(ik).

Félmult idő.

Betegedém, betegedél, betegedék s a t.

Mult idő.

Betegedtem, betegedtél, betegedett s a t

Jövendő idő.

Betegedni fogok, betegedni fogsz s a t.

Parancsoló mód.

Betegedjél, betegedjék;
betegedjetek, betegedjenek.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Betegedjem, betegedjél, betegedjék s a t.
s a t. s a t.

Határozatlan mód.

Betegedni s a t.

Részesülő.

Jelen idő: betegedő s a t.

Így ragoztatnak: részegszik v. részegedik, gyanakszik v. gyanakodik s a t.

Emlékszik v. *emlékezik.*

Jelentő mód.

Jelen idő.

Emlékszem, emlékszel, emlékszik, vagy
emlékezem, emlékezel, emlékezik.
s a t.

A többi idők és módok rendesen származnak ettől az igetőtől: *emlékez*(ik); így a jelentő-módban: emlékezém, emlékeztem, emlékezni fogok. A parancsoló-módban: emlékezzél, emlékezzék s a t. A foglaló-módban: emlékezzem, emlékezném, emlékezendem s a t. A határozatlan-módban: emlékezni. A részesülőben: emlékező s a t.

T. Elemezzétek a következő mondatokat.

1. A nagy árviz elszakasztotta a töltéseket.

T. Melyik szó ebben a mondatban az ige? (elszakasztotta.) Milyen ige ez 1-ör *jelentésére* nézve (cselekvő, szenvedő vagy közép?) Ez cselekvő ige. Milyen ige ez 2. *alakára* nézve (ikes vagy iktelen?) Ez iktelen ige. Hogy lesz a törzsöke? (elszakaszt). Milyen ige ez 3-or *szerkezetére* nézve, egyszerü-e vagy összetett? (Összetett ige). Melyik igekötő áll mellette? (Ez: el). Milyen ige ez 4-er *eredetére* nézve, törzsök-e vagy származott? (Származott ige). Melyik szótól származott? (Ettől: szak); micsoda rag járult hozzá? (aszt). Milyen ige ez 5-ör *hangjára* nézve? (Alhangú). Milyen ige ez 6-or *ragozására* nézve? (Rendes). Melyik módban, időben, számban és személyben van *elszakasztotta?*... Határozott alakú ragozás-e ez, vagy határozatlan? (Határozott alakú ragozás). Hogy lesz ugyanez határozatlan alakú ragozással? (elszakasztott.)

Igy elemeztessenek az igék a következő mondatokban.

2. A vihar elsülyeszté a hajókat.
3. A gyermek elaluvék.
4. Ellenség támadott reánk.
5. A langyos eső megenyhitené a föld kebelét.
6. Éljen a haza!
7. A szüle igen bánkódott elhalt gyermeke után.
8. Megérkezendik tavaszszal a fecske.
9. Elköltöztek őszszel a vándor-madarak.
10. Féljed az Urat, hogy megsokasodjanak a te éle- tednek esztendei.
11. Legyetek szelídek.
12. Imádkozzatok Istennek.
13. Ne dicsekedjél a holnapi napról, mert nem tudod, mit hoz a holnapi nap.
14. Az igaz ember bővölködik áldásokkal.

15. Mikor elesik a te ellenséged, ne örülj, és az ő bukásán ne gyönyörködjék a te szíved.

75. §. *Hiányos igék.*

1. Virad, haladjunk!
2. A mint megviradt, azonnal elindultunk.
3. Mihelyt viradni fog, útra kelünk.
4. Szép napok viradnak reánk.

T. Olvasd az 1-ső mondatot.... Ezt az igét ***virad*** nem lehet más személyben ragozni, nem mondhatom az első és második személyben ***viradok***, ***viradsz***, hanem csak a harmadikban az időről: ***virad***.

Tantétel.

A mely igékben nincs meg mindenik személy, hanem csak a harmadik, hiányos igéknek neveztetnek. Hiányos igék: virad, nincs, kell s a t.

Ragozzuk némely (szokottabb) időkben ezt a hiányos igét: *kell.*

Jelentő mód.

Jelen idő.

E. sz.	T. sz.
Kell,	kellenek.

Mult idő.

Kellett,	kellettek.

Jövendő idő.

Kelleni fog,	kelleni fognak.

Foglaló mód.

Jelen idő.

Kelljen,	kelljenek.

Félmult idő.

Kellene, kellenének.

Régmult idő.

Kellett volna, kellettek volna.

Jövendő idő.

Kellend, kellendenek

Határozatlan mód.

Kelleni.

Így ragoztatik ez is: *virad.*

Virad,	viradnak;
viradt,	viradtak;
viradni fog,	viradni fognak;
viradjon,	viradjanak;
viradna,	viradnának;
viradt volna,	viradtak volna;
viradand,	viradandanak;

viradni.

Ezen hiányos igét *nincs*, *nincsenek*, más időben nem lehet ragozni, hanem csak a jelentő-mód jelen idejében, egyebütt a *van* ige idői használtatnak összetéve ezzel a szóval *nem*, nincs, nincsenek; nem volt, nem voltak; nem lesz, nem lesznek s a t.

NEGYEDIK SZAKASZ.

76. §. Összevont mondatok.

1. Az ács farag.
2. Az ács fürészel.

T. Elemezd az 1-ső mondatot ... A 2-dikat.... Jelöld ki az alanyt mind a két mondatban. Az alany mindkét mondatban: „az ács." Épen azért, mert az egyik mondatban az alany ugyanaz, a mi a másikban: a két mondatot egy mondattá lehet összevonni ekképen: ***az ács farag és fürészel***, midőn a két mondatból egy ***összevont*** mondat állott elő.

T. Jelöljük ki ezen összevont mondat tagjait.

Az ács (alany), farag (állítmány), fürészel (állitmány). Egy alany, két állítmány. Az alany az alanynyal, az állítmány az állítmánynyal, a kiegészitő a kiegészítővel s a t. ***egynemű*** mondattag. Itt egynemü mondattagok állanak egymás mellett: az állítmány mellett állítmány.

Tantétel.

A mely mondatban egynemü mondattagok állanak egymás mellett, az összevont mondatnak neveztetik.

3. Az iskolások írnak, olvasnak, számolnak.

T. Elemezd ezt a mondatot. ***Az iskolások*** alany, ***írnak*** állítmány, ***olvasnak*** állítmány, ***számolnak*** állítmány. — Ez a mondat ezek helyett a mondatok helyett áll: az iskolások írnak, az iskolások olvasnak, az iskolások számolnak. Amúgy rövidebben fejezzük ki magunkat; a három mondat egy mondattá lett: az alany ***az iskolások*** nem jő

elő háromszor, hanem csak egyszer, mi által a mondatok összevonattak, s az előállott mondat méltán *összevont* mondatnak neveztetik.

T. Lássuk, hogy kell felírni ezt a mondatot, t. i. micsoda szünetjelekkel és hová iratnak azok. — E végett azt kell figyelembe venni, micsoda mondattagok következnek egymás után.

Alany.	Állitm.	Állitm.	Állitm.
Az iskolások	irnak,	olvasnak,	számolnak.

Az iskolások alany, *írnak* állítmány; e szerint az alanyra állítmány következik. Az alany és állítmány oly szorosan együvé tartozó tagjai a mondatnak, hogy azok közt semmiféle szünetjelnek nincs helye. Folytassuk! *írnak* állitmány, *olvasnak* hasonlóképen állítmány. E szerint az állítmányra állítmány következik: ezek egynemű mondattagok. Az egynemű mondattagokat vonással kell egymástól elválasztani: tehát ez után a szó után *írnak*, vonásnak kell állani. Továbbá *olvasnak* állítmány, *számolnak* is állítmány. Itt is egynemű mondattagok állanak egymás mellett; ezeket is vonással kell egymástól elválasztani: tehát ez után a szó után *olvasnak*, vonást írunk. Végre e szó után *számolnak*, pontot írunk, minthogy a mondat be van fejezve.

Mondatok.

1. A fecskék, gólyák, fürjek, fülemilék költöző madarak.
2. Az asztalos készít asztalt, ládát, széket, nyoszolyát.
3. A gólya a házakon, istálókon, csűrökön, aklokon fészkel.
4. Ma, tegnap, tegnapelőtt nem fujt a szél.
5. Károly éhen, szomjan, betegen, elfáradva jött haza.
6. Húgod a félelem, keserv, rettegés miatt nem szólhatott. (Mi miatt? mi okból? A félelem miatt, a keserv miatt, a rettegés miatt; ezek okhatárzó tagok).

Itt az 1-ső mondatban több alany, a 2-dikban több kiegészítő, a 3-dikban több helyhatárzó, a 4-dikben több időhatárzó, az 5-dikben több módhatárzó, a 6-dikban több okhatárzó tag van; ezek vonással választatnak el egymástól.

Elemezzétek a következő mondatot, aztán irjátok fel a szünetjelekkel együtt. (A tanitó a mondatot a táblára irja a szünetjelek nélkül).

A fülemilék [1]), rigók [2]), pacsirták [1]) hangosan [2]), vígan [2]), kellemesen fütyölnek [3]), dalolnak [3]), énekelnek [3]) az erdőkben [4]), kertekben [4]), mezőkön [4]) hajnalban [5]), reggel [5]), alkonyatkor [5]).

[1]) Alany; [2]) módhatárzó; [3]) állítmány; [4]) helyhatárzó; [5]) időhatárzó.

Irjátok fel a következő mondatot.

Az asztalos és kerékgyártó fából dolgozik.

T. Hány alany van ebben a mondatban? Két alany van: egyik *az asztalos*, másik *a kerékgyártó*. Melyik szócska köti össze ezt a két alanyt, ezt a két egynemü mondattagot? Ez a szócska *és*. Hol ez a szócska áll az egynemü mondattagok közt *és*, vagy ez: *meg*, ott nincs helye a vonásnak.

Irjátok fel a következő mondatot a kellő szünetjelekkel.

A fülemilék, rigók és pacsirták hangosan, vígan és kellemesen fütyölnek, dalolnak és énekelnek az erdőkben, kertekben és mezőkön hajnalban, reggel és alkonyatkor.

A fülemilék alany, *rigók* alany: ezek egynemü mondattagok lévén, vonással választatnak el egymástól; továbbá *rigók* alany, *pacsirták* is alany: ezek is egynemü mondattagok, de minthogy ez a szócska áll közöttük *és*, a vonás

elmarad. Folytassuk; ***pacsirták*** alany, ***hangosan*** módhatárzó: ezek nem egynemű mondattagok, közöttök nincs helye a vonásnak; ***hangosan*** módhatárzó, ***vígan*** módhatárzó: ezek egynemű mondattagok, vesszővel választatnak el.... ***kellemesen*** módhatárzó, ***fütyölnek*** állitmány: ezek nem egynemű mondattagok, közöttök nem állhat vonás... ***énekelnek*** állítmány, ***az erdőkben*** helyhatárzó, ezek közt sincs helye a vonásnak; ***mezőkön*** helyhatárzó, ***hajnalban*** időhatárzó, ezek közt sem állhat vonás s a t.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Összetett mondatok.

---

77. §. *Főmondat, mellékmondat.*

1. Az istenfélő (alany) boldogúl él.
2. A ki az Istent féli, boldogúl él.

T. Hasonlítsuk össze a két mondatot. Az elsőből ez a tag: ***az istenfélő***, t. i. az alany egy kis mondattá van kiszélesítve a másodikban: ***a ki*** (alany) ***az Istent*** (kiegészítő) ***féli*** (állitmány).... E szerint az 1-ső mondatnak egy tagjából (az alanyból) egy kis mondat lett.

Az oly mondatot, mely egy mondattagból állott elő, mondatszakasznak, mellékmondatnak nevezzük.

Minthogy ez a mondat, vagy inkább ez a mondatszakasz: ***a ki az Istent féli***, az 1-ső mondat alanyából állott elő, alanyi mellékmondatnak neveztetik.

3. Mi halljuk a mennydörgést.
4. Mi halljuk, hogy a menny dörög.

Itt a 3-dik mondat kiegészitő tagja ***a mennydörgést*** egy kis-körü mondattá van kiszélesítve a 4-ik mondatban:

a menny (alany), *dörög* (állítmány). Ez ennélfogva egy mellékmondat, s minthogy a kiegészítő-tagból állott elő, *kiegészítő mellékmondat.*

5. Pest a Duna mellett fekszik.
6. Pest ott fekszik, a hol a Duna foly.

Elemezzük az 5-dik mondatot. *Pest* alany, *a Duna mellett* helyhatárzó, *fekszik* állítmány. Ez a helyhatárzó-tag *a Duna mellett* a 6-dik szám alatt egy kis-körű mondattá lett: *hol a Duna foly.* Ez egy mellékmondat, s minthogy helyhatárzó-tagból állott elő, *helyhatárzó mellékmondat.*

7. A gólyák elköltöznek a nyár végén.
8. A gólyák elköltöznek, midőn a nyár vége közelget.

A 7-dik szám alatti mondatban *a gólyák* alany, *elköltöznek* állitmány, *a nyár végén* (mikor?) időhatárzó. A 8-dik szám alatti mondatban az időhatárzó-tag helyett ez a mondat áll: *mikor a nyár vége közelget.* Ez egy mellékmondat, s minthogy időhatárzó-tagból állott elő, *időhatárzó mellékmondat.*

9. A galambok repülnek nagy szárnycsattogással.
10. A galambok repülnek úgy, hogy szárnyukat nagyon csattogtatják.

A 9-ik szám alatti mondat tagjai: *a galambok* alany, *repülnek* állítmány, *nagy szárnycsattogással* módhatárzó. — Ezen mondatból ennyi megvan a 10-dik sz. alatti mondatban: *a galambok repülnek*, t. i. az alany és állítmány, de a módhatárzó-tag *nagy szárnycsattogással*, egy mondattá bővült ki, *hogy szárnyukat nagyon csattogtatják.* Ez tehát egy mellékmondat, s minthogy módhatárzó-tagból állott elő, *módhatárzó mellékmondat*

11. A víz megfagyott a hideg miatt.
12. A víz megfagyott, mert hideg van.

A A 11-dik szám alatti mondat tagjai: *a víz* alany, *megfagyott* állitmány, *a hideg miatt* okhatárzó. Ezen mon-

dattagok közöl a 12-dik szám alatti mondatban megvan az alany és állítmány: *a víz megfagyott*, de e helyett az okhatárzó-tag helyett: *a hideg miatt*, ez a mondat áll: *mert hideg van.* Ez tehát mellékmondat, s minthogy okhatárzó tagból állott elő, *okhatárzó mellékmondat*.

13. A tanító megdicsérte a szorgalmas tanitványokat.
14. A tanító megdicsérte azon tanítványokat, kik szorgalmasak voltak.

A 13-ik sz. alatti mondat tagjai: *a tanító* alany, *megdicsérte* állitmány, *szorgalmas* jelző vagy tulajdonító, *tanítványokat* kiegészítő. A 14-dik sz. alatti mondatban elül áll ezek közöl az alany, állítmány és kiegészítő, de a tulajdonító-tag *a szorgalmas* (tanítványokat) egy mondattá van kibővitve, *a kik szorgalmasak voltak.* Ennélfogva ez egy mellékmondat, s minthogy a tulajdonító-tagból állott elő, *tulajdonító mellékmondat.*

Ezek szerint következő mellékmondatok vannak: *alanyi mellékmondat*, *kiegészítő*, *hely-*, *idő-*, *mód- és okhatárzó*, végre *tulajdonító mellékmondat*, melyek az egyszerű mondat hasonnemű tagjaiból állanak elő.

Az egyszerű mondatnak minden egyes tagjából állítottunk elő mellékmondatot, csak az állítmányból nem.

Erre nézve jegyezzük meg jól a következőket.

1. Az egyszerű mondat állítmányát mellékmondattá nem lehet átalakítani, az oly fő- és kiváltképenvaló része a mondatnak.

2. A mellékmondat soha sem állhat magában, hanem mindig *főmondathoz* van *mellékelve.* A főmondat pedig azon mondatszakasz, mely az egyszerű mondat állítmányát foglalja magában; p. o. vegyük fel ezeket a mondatokat:

1. Az istenfélő mindig boldogúl él.
2. A ki az Istent féli, mindig boldogúl él.

Az 1-ső mondatban alany *az istenfélő*, állítmány pedig *él.* A 2-dik mondat hány szakaszból áll? Két szakasz-

ból; az első mondatszakasz: *a ki az Istent féli*, a második: *mindíg boldogúl él.* Melyik szakaszban jő elő az első mondat állítmánya: *él?* A második mondatszakaszban. — Az a *főmondat.* Az 1-ső mondat alanya, *az istenfélő*, előjön-e a 2-dik mondatban? Nem jő elő, hanem egy mondattá van kiszélesítve: *a ki az Istent féli*, s lett belőle, az alanyból, alanyi mellékmondat. Magában sem az egyik mondatszakasznak nincs értelme, *a ki az Istent féli*, sem a másiknak, *mindig boldogúl él*, hanem a kettőnek együtt, azaz: a két mondatszakasz együtt fejez ki egy gondolatot.

Azon mondat, mely a gondolatot mondatszakaszok által fejezi ki, összetett mondatnak neveztetik.

Így már *a ki az Istent féli* [1]), *mindig boldogúl él* [2]), egy összetett mondat két mondatszakaszszal, (melyek közől az első alanyi mellékmondat, a második a főmondat).

A felirást illetőleg ezt kell megjegyezni. Az összetett mondatnak mind a főmondat, mind a mellékmondat különálló sajátságos része, s ezért *a főmondatot a mellékmondattól vonással kell elválasztani.*

A ki az Istent féli, mindig boldogúl él. Hány szünetjelt használunk ezen mondat felirásánál? Két szünetjelt: közben áll a vonás, hátúl a pont.

78. §. A mondatszakaszok felismerése.

Az egyszerű mondat tagjaival bizonyos kérdésekre lehet felelni, melyekről a mondattagokat bizton fel lehet ismerni. Így *az alanyt* ezen kérdésekről; *ki? mi? kik? mik?* p. o. a gyermek sír; ki sír? a gyermek (ez az alany; *a kiegészítőt* a következő kérdésekről lehet felismerni: kit? mit? (kiket? miket?), kinek? minek? (kiknek? miknek?) miből? mivel? s a t. Látom az eget; mit? az eget (kiegészítő); *a helyhatárzót* ezen kérdésekről: hol? hová? honnan? p. o. a munkások az árnyékban pihennek, hol? az árnyékban (helyhatárzó)? *az időhatárzót* ezekről: mi-

kor? meddig? Károly estig nálunk lesz, meddig? estig (időhatárzó); *a módhatárzót* ezekről: hogyan? miképen? mimódon? A fülmile hangosan énekel, hogyan? miképen? hangosan (módhatárzó); *az okhatárzót* ezekről: miért? mi okból? Károly elútazott tapasztalás végett, miért? mi okból? tapasztalás végett; *a jelzőt* vagy *tulajdonító tagot* ezekről: milyen? miféle? Az érett szőlő édes, milyen szőlő? az érett.

Ugyanezen kérdésekről lehet a mellékmondatokat is legkönnyebben felismerni, így p. o. ezekre a kérdésekre: ki? mi? kik? mik? *alanyi* — ezekre: kit? mit? kiket? miket? kinek? minek? kiknek? miknek? miből? mivel? *kiegészítő* — ezekre: hol? hová? honnan? *helyhatárzó* — ezekre: mikor? meddig? *időhatárzó* — ezekre: miért? mi okból? *okhatárzó* — ezekre: milyen? miféle? *tulajdonító mellékmondattal* felelünk. Ezen kérdésekről már minden nehézség nélkül fel lehet ismerni a mellékmondatokat.

a) Főmondat és kiegészítő mellékmondat.

A főmondat gyakran csak egy szóval van kifejezve, igy a következőkben.

Főmondat.	*Kiegészítő mellékmondat.*
1. Tudjuk, (mit?)	hogy a lélek halhatatlan.
2. Látjuk,	hogy ragyog a nap.
3. Érezzük,	hogy meleg van.
4. Hallottátok,	hogy zúgott a szél.
5. Hiszszük,	hogy lesz feltámadás.

Az elemzés ekkép megy véghez. A tanítvány elolvassa, vagy a tanitó után elmondja p. o. az 5-dik mondatot: *Hiszszük, hogy lesz feltámadás*, s aztán így elemez: ez egy összetett mondat két mondatszakaszszal; az egyik mondatszakasz: *hiszszük*, a másik mondatszakasz: *hogy*

lesz feltámadás. *Hiszszük*, ez a főmondat; mit hiszünk? *hogy lesz feltámadás*, kiegészítő mellékmondat.

Ezt az összetett mondatot alakítsd át egyszerű mondattá. *Hiszszük a feltámadást.*

Micsoda szünetjelekkel írjuk fel ezt az összetett mondatot? Minthogy a főmondatot a mellékmondattól vonással kell elválasztani, ez után a szó után *hiszszük* vonást, legutólra pedig pontot írunk.

T. Bővitsük ki egy kissé a főmondatot.

6. A próféták megjövendölték [1]), hogy Jeruzsálem elpusztul [2]).
7. Azt mondják a hajósok [1]), hogy szörnyű viharok járnak a tengeren [2]).
8. Mi hallottuk a tanítótól [1]), hogy vannak fekete emberek [2]).
9. Azzal nem messze mégy [1]), a mit ő tőle kapsz [2]).
10. Abból semmi sem lesz [1]), a mit magadban feltettél [2]).

[1]) Főmondat, [2]) kiegészítő mellékmondat.

T. Rendezzük ezen mondatokat úgy, hogy a főmondat hátúl, a mellékmondat pedig elűl álljon.

6. Hogy Jeruzsálem elpusztul [1]), a próféták megjövendölték [2]).
7. Hogy szörnyű viharok járnak a tengeren [1]), mondják a hajósok [2]).
8. Hogy vannak fekete emberek [1]), mi hallottuk a tanítótól [2]).
9. A mit ő tőlè kapsz [1]), azzal nem messze mégy [2]).
10. A mit magadban feltettél [1]), abból semmi sem lesz [2]).

[1]) Kiegészítő mellékmondat, [2]) főmondat.

b) Főmondat és helyhatárzó mellékmondat.

1. Fekete emberek ott születnek [1], a hol igen forrón süt a nap [2].
2. A fecskék ősz felé oda szállnak [1], a hol nincs hideg [2].
3. Onnan jön a bátyám [1], a hol nagy hó esett [2].
4. Arra vezess engemet [1], a merre az ellenség vonul [2].

[1] Főmondat; [2] helyhatárzó mellékmondat.

5. A hol derek járnak [1], ott nem tanyáznak a fürjek [2].
6. A hová én megyek [1], ti oda nem jöhettek [2].
7. A merre jártam [1], mindenütt nagy drágaság van [2].

[1] Helyhatárzó mellékmondat, [2] főmondat.

c) Főmondat és időhatárzó mellékmondat.

1. A beteg addig ne menjen ki a szobából [1], mig egy kissé meg nem erősödik [2].
2. A gólyák addig el nem jőnek [1], míg a levegő fel nem melegszik [2].
3. Akkor örülj [2], midőn mással jól tehetsz [2].
4. Midőn a fecske megérkezik [2], közel van a tavasz [1].
5. Midőn a költöző madarak dél felé vonulnak [2], félj a hidegtől [1].
6. Midőn a vetés kifagy [2], ne várj bő aratást [1].

[1] Főmondat; [2] időhatárzó mellékmondat.

d) Főmondat és módhatárzó mellékmondat.

1. Úgy átkeltek az izraeliták a Verestengeren [1], (hogyan? mimódon?) hogy egy sem halt belé közölök [2].

2. Úgy fényljék a ti világosságtok ¹), hogy mások is lássák a ti jó cselekedeiteket ²).
3. Az oroszlán oly rettenetesen (rettenetes módon) ordít ¹), hogy a föld is reng lábai alatt ²).
4. A farkas annál dühösebben támad ¹), mennél éhesebb ²).

(Itt a támadás módját a második mondatszakasz határozza meg, *mennél éhesebb*, innen az módhatárzó mellékmondat.)

5. Sámson úgy vesztette el a filiszteusokat ¹), hogy reájok szakasztotta a házat ²).
6. Az oroszlán nem támad oly dühösen (oly dühös módon) ¹), mint a tigris (szokott támadni) ²).
7. A gólya nem repül oly sebesen ¹), mint a fecske (szokott repülni) ²).

¹) Főmondat; ²) módhatárzó mellékmondat.

e) Főmondat és okhatárzó mellékmondat.

1. A folyó befagyott ¹) (azon okból), mert nagy hideg van ²).
2. Mózes elhagyta Egyiptomot ¹), mivel őt Faraó halálra kerestette ²).
3. Azért nem jöttek vissza még a fülmilék ¹), mert nagyon hívesek az éjjelek ²).

¹) Főmondat; ²) okhatárzó mellékmondat.

Jegyzet. Az 1-ső mondatot illetőleg: hogy a folyó befagyott, azt egyenesen a nagy hideg okozta; ez tehát egyenes oka annak, a mi történt: innen ez a mondatszakasz „mert nagy hideg van,“ *egyenes okhatárzó mellékmondat.*

---

4. A mező nem sokára kiég ¹), ha eső nem lesz ²).
5. Isten minden jót megad nekünk ¹), ha hittel kérjük tőle ²).

6. Ha Isten velünk [1], kicsoda ellenünk [2].

[1]) Főmondat; [2]) feltételes okhatárzó mellékmondat

Jegyzet. A 4-dik mondatban nem állítjuk, hogy a mező bizonyosan kiég, hanem csak *azon feltétel alatt*, hanem lesz eső, a mi azonban másként is történhetik, t. i. hogy eső lesz, és akkor a mező ki nem ég. Itt tehát (valamint az 5-dik és 6-dik mondatban is) nem azt állítjuk, hogy valami bizonyosan megtörténik, sőt csak bizonyos körülmények közt, bizonyos feltétel alatt történik meg. Ennélfogva ezek nem egyenes, hanem *feltételes okhatárzó mellékmondatok*.

---

7. A sereg elvesztette a csatát [1]), jóllehet vitézül harczolt [2]).
8. A hajó elmerült [1]), ámbár nem volt megterhelve [2]).
9. Nagy zápor ömlött alá az égből [1]), ámbár nem volt igen elborulva [2]).
10. Noha mindent elvesztettünk [2]), legkevésbbé sem zúgolódunk [1]).
11. Jóllehet a csata el volt vesztve [2]), a sereg még sem csüggedt el [1]).

[1]) Főmondat; [2]) ellentétes okhatárzó mellékmondat.

Jegyzet. Miután a sereg vitézül harcolt (a 7-dik mondatban), meg kellett volna nyernie a csatát és nem elvesztenie. Minthogy már ellenkező dolog történt azzal, a minek történnie kellett volna, innen az, hogy a sereg vitézül harcolt, annak, hogy a csata elveszett, *ellentétes okáúl* tétetik, azzal ellenkező származott belőle, a minek származnia kellett volna, t. i. hogy megnyerje a csatát, a honnan ez a mondatszakasz: „jóllehet vitézül harcolt," *ellentétes okhatárzó mellékmondatnak* neveztetik.

f) Főmondat és tulajdonító mellékmondat.

T. Micsoda mellékmondattal felelünk erre a kérdésre: *milyen? miféle?*... Tulajdonító mellékmondattal..... Elemezzük most a következő mondatokat.

1. Vannak oly állatok [1]), (milyen, miféle állatok?) melyeket nem lehet megszelídíteni [2]).
   [1]) Főmondat; [2]) tulajdonító mellékmondat.

T. Az egyszerü mondat melyik tagjából áll elő a tulajdonító mellékmondat?... A jelző vagy tulajdonítótagból. Alakítsuk át ezt az összetett mondatot egyszerü mondattá, melynek ugyanezen jelentése legyen, s lássuk, hogyan alakul át a tulajdonító mellékmondat jelzővé? „Vannak *megszelidíthetetlen* állatok,“ (milyen állatok? megszelidíthetetlen állatok; *megszelidíthetetlen*, jelző mondattag.)

2. Sokan voltak a törökök [1]), kik Hunyady ellen harcoltak [2]).
   [1]) Főmondat; [2]) tulajdonító mellékmondat.

(Ugyanez egyszerü mondattá alakítva: sokan voltak a Hunyady ellen harcoló törökök.)

3. Amerikában nagy számmal vannak vulkánok [1]), melyek földrengéseket okoznak [2]).
4. Itt volt az orvos [1]), ki a beteget minden nap meglátogatja [2]).
   [1]) Főmondat; [2]) tulajdonitó mellékmondat.

(A 3-dik és 4-dik mondat egyszerü mondattá alakítva: 3. Amerikában nagy számmal vannak földrengéseket okozó vulkánok. 4. Itt volt a beteget minden nap meglátogató orvos.)

g) Főmondat és alanyi mellékmondat.

T. Melyik kérdésre felelünk az egyszerü mondat alanyával?... Erre a kérdésre: ki? kicsoda? mi? micsoda?

s a t.... Ugyanezen kérdésekre felelünk az alanyi mellékmondattal is.

1. Igen dicséretes dolgot cselekszik [1]), (kicsoda?) a ki hálákat ad Istennek [2]).

[1]) Főmondat; [2]) alanyi mellékmondat.

(Alakítsuk át ezt az összetett mondatot egyszerü mondattá. — Az Istennek hálákat adó (alany) igen dicséretes dolgot cselekszik.)

2. Meg nem csalatkozik soha [1]), a ki az Istenben bízik [2]) (az Istenben bízó).
3. Méltán megvettetik mindenkitől [1]), a ki másokat rágalmaz [2]).
4. Igen dicséretes dolog [1]), ha az ember háladatos jóltevői iránt [2]).
5. Szokásban volt a régieknél [1]), hogy halottaikat megégették [2]).

[1]) Főmondat; [2]) alanyi mellékmondat.

h) Főmondat mellett főmondat áll.

Dicséretes dolog a tanulóban, ha szorgalmas. Ez egy összetett mondat két mondatszakaszszal. Magában sem egyik mondatszakasznak — *dicséretes dolog a tanulóban* — sem a másiknak — *ha szorgalmas* — nincs értelme, hanem a kettőnek együtt. Ezek közöl az egyik főmondat, a másik mellékmondat. Lássuk a következő mondatot.

1. *A fiúk írnak, a leányok olvasnak.*

Hány szakaszból áll ez a mondat? Két szakaszból. Melyik az első mondatszakasz?... Van-e annak magában határozott és világos jelentése a második szakasz nélkül? Van igenis.... Melyik a második mondatszakasz?.. Van-e annak világos jelentése magában az első szakasz nélkül? Igenis. Ez a két mondatszakasz teljesen független egymás-

tól, s mint az első szakasz főmondat, úgy a második is főmondat. Itt tehát két főmondat áll egymás mellett.

Figyeljünk a felirásra! (Lásd fölebb.)

A főmondatot a főmondattól vonással kell elválasztani.

Mondatok.

2. A juh emlős állat, a gólya madár.
3. A nap ragyog, a hold világol, a csillagok fénylenek. (Három főmondat egymás mellett.)
4. A hal a vízben úszkál, a tyúkok a háznál tartózkodnak, a nyúl a mezőn szaladgál, a madarak a a fákon repdesnek. (Négy főmondat.)

Főmondat nem csak kettő, hanem három, négy s több is állhat egymás után.

---

5. A zápor folyvást szakad, és a vízek szörnyen megáradtak.

A főmondatokat vonással kell egymástól elválasztani, még ha *és* kötszóval állanak is egymás után.

---

6. Károly ír, és az erdő messze van.

Ez a két főmondat nem áll jól egymás mellett. Az egyikben az alany *Károly* személyt, a másikban *az erdő*, dolgot jelent; az egyikben az állítmány *ír*, cselekedetet, a másikban *messze van*, távolságot fejez ki. Ennélfogva ezen mondatok nem egyező tartalmúak.

Csak megegyező vagy rokon tartalmú főmondatok állhatnak egymás mellett.

Feladatok.

Alakítsatok rokon tartalmú mondatokat a következőkről, s írjátok fel azokat.

7. A szántóvető (a földet míveli), az asztalos (fából dolgozik), a kovács (vasmunkát készít).

8. A tavasz (mindent ujjá szül), a nyár megérleli a kalászokat), az ösz (gyümölcsökkel kínál), a tél (megnyugtatja a kifáradt mezőket.)

T. Lássuk a következő mondatokat.

9. A szorgalom dicséretes, ellenben a hanyagság megvetendő.
10. A takarékos nem lát szükséget, de a vesztegető koldusbotra jut.
11. A tartós szárazság kiégeti a mezőket, azonban a hosszas esőzés sem használ a növényzetnek.

T. A 9-dik mondat két főmondatból áll; az elsőben *a szorgalomról*, a másodikban annak ellenkezőjéről *a hanyagságról* van szó: ezek tehát ellentétes főmondatok, így a következők is a 10. és 11. alatt.

Az ellentétes főmondatok közt az egyiknek élén ezen kötszók állanak: *ellenben*, *de*, *azonban*, *hanem*. Ezen mondatokat is vonással kell egymástól elválasztani.

i) Főmondat és visszamutató mondat.

1. Károly beteg; azért nincs iskolában.

T. Hány szakaszból áll ez a mondat?... Melyik az első, melyik a második szakasz?... A mit a második szakasz kifejez, hogy t. i. Károly nincs iskolában, az a miatt történt, a mi az első szakaszban mondatott el, mert *beteg*. Ennélfogva a második szakasz az elsőre (különösen annak állítmányára) mutat vissza, innen *visszamutató mondatnak* neveztetik.

Figyeljünk a felirásra!

A visszamutató mondat előtt pontos vonás áll.

A visszamutató mondatok élén a következő kötszók állanak: *azért*, *ugyanazért*, *annálfogva*, *ahonnét*, *ezért*, *ez okból*, *e miatt*, *és így*, *következőleg*, *tehát*.

Mondatok.

2. A hazugság utálatos bűn; ugyanazért soha se jöjön ki szátokon hazug beszéd.
3. A kevélyeket Isten megalázza; annálfogva legyetek alázatosak.
4. A gonoszság igen eláradt egykor az emberek közt; a honnét Isten a Noé családján kivül eltörlötte őket e földről.
5. Elpusztult Jeruzsálem; és így beteljesedett a prófétták jövendölése.
6. Istentől vettetek minden jót; tehát szentűl megtartsátok az ő törvényét.

Az ily mondatokat sajátságosan át lehet alakítani, úgy t. i. hogy a visszamutató mondat lesz főmondattá, a főmondat pedig okhatárzó mellékmondattá, p. o.

A hazugság utálatos bűn [1], ugyanazért soha se jöjön ki szátokon hazug beszéd [2]. Átalakítva: Soha se jöjön ki szátotokon hazug beszéd [3], mert a hazugság utálatos bűn [4].

[1] Főmondat; [2] visszamutató mondat; [3] főmondat; [4] okhatárzó mellékmondat.

Alakítsátok át ekképen az 1. 3. 4. 5. 6. szám alatti mondatokat.

1. **Károly nincs iskolában, mert beteg.**
3. **Legyetek alázatosak, mert Isten a kevélyeket megalázza.**
4. **Isten a Noé családján kivül eltörlötte az embereket a földröl, mivel a gonoszság egykor nagyon eláradt közöttök.**
5. **Beteljesedett a prófétták jövendölése, mert elpusztult Jeruzsálem.**
6. **Szentűl megtartsátok Istennek törvényét, mert ő töle vettetek minden jót.**

Az ily átalakításnál az okhatárzó mellékmondat elé (a pontos vonás helyett) csak vonást írunk.

79. §. Körmondatok.

1. Azon ház megégett, melybe a villám lecsapott.

T. Hány szakaszból áll ez a mondat?.. Jelöld ki a főmondatot. ***Azon ház megégett***, ez a főmondat. Jelöld ki a mellékmondatot. A (tulajdonító) mellékmondat: ***melybe a villám lecsapott.*** Jelöld ki a főmondat egyes tagjait. ***Azon ház*** alany, ***megégett*** állítmány. Alakítsuk át ezt a mondatot: álljon legelül az alany, legutól az állítmány, közben a mellékmondat, ekképen. ***Azon ház***, ***melybe a villám lecsapott***, ***megégett.*** Most már elül áll a főmondat alanya ***azon ház***, azután az egész mellékmondat, végre a főmondat állítmánya ***megégett.*** Itt a főmondatból (annak egyik tagjából — az alany) indultunk ki, átmentünk a mellékmondatra, s ismét a főmondathoz (annak állítmányához) tértünk vissza: ennélfogva mintegy körútat tettünk. Ezért az ily mondat ***körmondatnak*** neveztetik. E szerint: ***azon ház, melybe a villám lecsapott, megégett***, egy körmondat.

Ha a főmondat alanya és állítmánya közé egy (vagy több) oda illő mellékmondatot teszünk, körmondat áll elő.

Figyeljünk a szünetjelek felhelyezésére!

A felvett mondatban ***a ház*** a főmondathoz, ez pedig ***a melyben***, a mellékmondathoz tartozik, minthogy már ezek különböző mondatszakaszhoz tartozó tagok, következik, hogy a felirásban is elkülöníttetnek, s ezután a szó után ***ház***, vonásnak kell állani; hasonlókép ezután is: ***lecsapott***, mert ez a mellékmondathoz, az utánaálló ***megégett*** pedig a főmondathoz tartozik.

A főmondat tagjait a mellékmondattól vonással kell elválasztani a körmondatokban is.

Mondatok.

2. A költöző-madarak [1], melyeket télen át nem látunk [2]), tavaszszal ismét megjelennek [1]).
3. Az iskolások [1]), kik szorgalmasan végzik a maguk kötelességét [2]), dicséretet nyernek [1]).
4. Azon embereket [1]), kik mást megszólnak [2]), kerülni kell [1]).
5. Ábrahám azon földet [1]), a melyen született [2]), örökre elhagyta [1]).
6. József [1]), ki ártatlan létére tömlöczbe vettetett [2]), főemberré lett Egyptomban [1]).

[1]) A főmondat tagjai; 2) tulajdonító mellékmondat.

7. A költöző madarak [1]), midőn az ősz közelget [2]), melegebb tájakra vonulnak [1]).

[1]) A főmondat tagjai; [2]) időhatárzó mellékmondat.

8. A folyók [1]), mivel nagy esőzések voltak [2]), igen megáradtak [1]).

[1]) A főmondat tagjai; [2]) okhatárzó mellékmondat.

9. József [1]), noha ártatlan ember volt [2]), tömlöczbe vettetett [1]).

[1]) A főmondat tagjai; [2]) ellentétes okhatárzó mellékmondat.

80. *Összetett mondatok több mondatszakaszszal.*

1. A gyermekek fölötte sirtak [1]), midőn atyjokat temették [2]), a ki őket igen szerette [3]).

[1]) Főmondat; [2]) időhatárzó mellékmondat; [3]) tulajdonító mellékmondat.

Figyeljünk a felirásra!

A főmondatot a mellékmondattól, valamint a mellékmondatot a mellékmondattól vonással választjuk el.

2. A gyermekek fölötte sirtak [1]), midőn atyjokat temették [2]); mert árvaságra jutottak [3]).

[1]) Főmondat; [2]) időhatárzó mellékmondat; [3]) okhatárzó mellékmondat.

Figyeljünk a szünetjelekre, különösen a pontos vonásra.

Az okhatárzó mellékmondat előtt pontos vonás áll, midőn azt főmondat mellékmondattal előzi meg.

3. A gyermekek fölötte sirtak [1]), midőn atyjokat eltemették [2]), mert jól tudták [3]), hogy gyászos árvaságra jutnak [4]).

[1]) Főmondat; [2]) időhatárzó mellékmondat; [3]) okhatárzó mellékmondat.

Ez az összetett mondat négy szakaszból áll. A tanitványoknak az elemzésben oly készséggel kell bírniok, hogy midőn egy összetett mondat előttök elolvastatott, vagy felmondatott, ők azonnal megmondják, hány szakaszból áll az. Ebben egyébiránt nincs semmi nehézség; ugyanis, a hány ige van a mondatban, legtöbb esetben ugyanannyi szakaszból áll az. Vegyük fel ezt a 3. sz. alatti mondatot. A gyermekek fölötte *sirtak*, első ige, első mondatszakasz; midőn atyjokat *eltemették*, második ige, második mondatszakasz; mert jól *tudták*, harmadik ige, harmadik mondatszakasz; hogy gyászos árvaságra *jutnak*, negyedik íge, negyedik mondatszakasz.

4. A gyermekek igen megszomorodtak [1]), midőn atyjok azt mondotta [2]). hogy nagy útra indul [3]); mert nagyon szerették őt [4]).

[1]) Főmondat; [2]) időhatárzó mellékmondat; [3]) kiegészitő mellékmondat; [4]) okhatárzó mellékmondat.

5. A haláltól sem félnek azok [1]), a kik Istenben bíznak [2]), és az ő parancsolatait megtartják [3]).

[1]) Főmondat; [2]) tulajdonító mellékmondat; [3]) tulajdonító mellékmondat.

6. Szeressük a hazát [1]), a melynek gyermekei va-

gyunk [2]), és ha kell [3]), áldozzuk fel érette életünket is [4]).

[1]) Főmondat; [2]) tulajdonitó mellékmondat; [3]) feltételes okhatárzó mellékmondat; [4]) főmondat.

7. Alázatossággal ékesek legyetek [1]), mert Isten a kevélyeknek ellenek áll [2]), az alázatosaknak pedig adja a maga kegyelmét [3]).

[1]) Főmondat; [2]) okhatárzó mellékmondat; [3]) okhatárzó mellékmondat.

8. Illő dolog [1]), hogy tiszteljük a szüléket [2]), a kik minket felneveltek [3]).

[1]) Főmondat; [2]) alanyi mellékmondat; [3]) tulajdonító mellékmondat.

Itt a főmondatból — *Illő dolog* — elmaradt az ige *(van)*, de ki lesz téve minden más időben, p. o. illő dolog vala, illő dolog volt, illő dolog lesz, illő dolog volna s a t. E szerint a jelentő-mód jelen idejében is oda kell azt gondolnunk.

9. Hogy okos lélekkel birunk [1]), mely tudja [2]), hogy meg nem semmisül a halálban [3]), fölötte nagy dicsőségünk [4]).

[4]) Főmondat; [1]) alanyi mellékmondat; [2]) tulajdonító mellm. [3]) kiegészitő mellm.

---

10. Mózes ezt énekelte a Verestenger partján [1]): Éneklek az Úrnak [2]), mert az ő nagyságos hatalmát megjelentette [3]).

[1]) Főmondat; [2]) kiegészítő mellékmondat; [3]) okhatárzó mellékmondat.

Itt a felirásban a főmondat után két pont, a két pont után pedig nagy kezdő betű áll. Ez azért van, mert a két pont után Mózesnek, mint beszélőnek, tulajdon szavai idéz-

tetnek, még pedig minden változtatás nélkül, úgy a mint ő mondottta.

A szó szerinti idézések előtt két pontot, s a két pont után nagy kezdőbetűt írunk.

Ily esetben használni az *idézőjelt is* („—“); hogy annál inkább kitünjék a szó szerinti idézet, ekképen:

Mózes ezt énekelte a Verestenger partján: „Éneklek az Úrnak, mert az ő nagyságos hatalmát megjelentette.“

Jegyzet. 1. Ha a beszélő szavait elváltoztatjuk, sem a két pontnak nincs helye a felírásban, sem a nagy kezdőbetűnek, p. o.

Mózes azt mondotta a Verestenger partján [1]), hogy azért énekel az Úrnak [2]), mert az ő nagy hatalmát megjelentette [3]).

[1]) Főmondat; [2]) kiegészítő mellékmondat; [3]) okhatárzó mellékmondat.

Itt a főmondat után vonást, a vonás után kis betűt kell írni.

2) Két pontot írunk, midőn valamely egésznek egyes részeit soroljuk el, p. o.

Az emberi test részei: fej, derék és végtagok.

Az állatokat így osztályozzuk: emlősök, madarak, hüllők, halak, rovarok, férgek s a t.

11. Nagy vétke volt a zsidó népnek [1]), hogy nem engedelmeskedett Istennek [2]), a ki megparancsolta [3]): „Szentek legyetek [4]), mert én szent vagyok“ [5]).

[1]) Főmondat; [2]) alanyi mellékmondat; [3]) tulajdonitó mellékmondat; [4]) kiegészítő mellm. [5]) okhátárzó mellékmondat.

---

12. A vándormadarak őszszel oda költöznek [1]), hol melegebb tájakat találnak [2]); a férgek pedig a

földbe temetkeznek [3]), mely nekik biztos téli szállást ad [4]).

[1]) Főmondat; [2]) helyhatárzó mellm.; [3]) Főmondat; [4]) tulajdonitó mellm.

A fömondatot, ha mellékmondattal van összekötve, pontos vonással választjuk el a következő főmondattól, ha ahoz is mellékmondat járul.

13. Ne féljetek azoktól [1]), kik csak a testet ölhetik meg [2]); hanem féljetek attól [3]), ki a lelket örök kárhozatra vetheti [4]).

[1]) Főmondat; [2]) tulajdonitó mellékmondat; [3]) főmondat; [4]) tulajdonitó mellékmondat.

81. Szép hangzat.

1. A sebesen folyó folyam szakgatja a maga partját.

Ennek a mondatnak igen kellemetlen hangzása van. Ezt az egyhangúság okozza: *folyó* és *folyam* ugyanazon törzsöktöl származott hasonló hangzású szók állanak egymás mellett; továbbá: *folyam szakgatja a maga partját;* itt kilenc *a* (összesen 12 alhangú) hangzó van egymás után. Ezek miatt van kellemetlen hangzása ennek a mondatnak.

Az egyhanguságot kerülni kell a beszédben.

2. Károly a kertben volt, Pista pedig a réten volt.

Itt a második mondatszakasz ugyanazon a szón végződik, melyen az első: *volt.* Az ilyen mondatok is kellemetlen hangzásnak. Ezt így lehetett volna elkerülni:

Károly a kertben, Pista pedig a réten volt.

Így a kifejezés rövidebb, s már ennélfogva is szebb lesz, e mellett el van távoztatva a kellemetlen egyhangúság.

3. A szekerek szétszaladtak.

Itt a sok sziszegő *sz* okozza a kellemetlen hangzást.

4. Ő már jól ír, de te még nem jól írsz.

Itt sok egy tagú szó áll egymás után. Ennek sincs szép hangzása a beszédben, ugyanazért kerülni kell.

5. Az emberre szegénységet, sok bajt, betegséget hozó mértékletlenséget kerülni kell.

Itt sok jelző van ez előtt a szó előtt: *mértékletlenséget*, a mi kellemetlen a beszédben. Az ilyen mondatot fel lehet oldani a *ki* vagy *mely* szók segítségével ekképen:

A mértékletlenséget, mely az emberre szegénységet, sok bajt, betegséget hoz, kerülni kell.

Feladatok.

Oldjátok fel a következő mondatokat a *ki*, *mely* szók segítségével.

1. A hatalmas, a sok népeket meghódító Nagy Sándor meghalt, mint más akárki.

(Nagy Sándor, ki hatalmas volt, és sok népeket meghódított, meghalt, mint más akárki.)

2. A Szigetvárt hősileg védelmező Zrinyi Miklós feláldozta életét az általa forrón szeretett hazáért.

(Zrinyi Miklós, ki Szigetvárt hősileg védelmezé, feláldozta életét a hazáért, melyet forrón szeretett)

3. A Csele-patakába fuladt II. Lajos király elsápadt a reánk nézve oly gyászos emlékü mohácsi harc előtt.

(II. Lajos király, ki a Csele-patakába fuladott, elsápadt a mohácsi harc előtt, mely reánk nézve oly gyászos emlékü.)

HATODIK SZAKASZ.

Fogalmazási gyakorlatok.

82. §. *Levelek, folyamodványok s a t.*

A levélírás.

A kik hozzánk közel vannak, a kikkel együtt vagyunk, azoknak élőszóval adjuk tudtokra, mi történt velünk, vagy másokkal; mit láttunk, hallottunk; mit kérünk, vagy követelünk mástól s a t.; a kik pedig tőlünk távol vannak, azokat irásban értesítjük a magunk vagy mások dolgai felöl, azokhoz levelet irunk. Alig van ember, a kinek egyszer vagy másszor szüksége, vagy legalább kedve nem volna valakihez levelet írni; ezért a levélirásban magát mindenkinek gyakorolnia kell.

Legcélszerűbb e végett legelőször is azt látni, hogyan irják a levelet azok, a kik tudnak hozzá. A tanítványok kétségen kivül úgy fognak legkönnyebben belejőni a levélirásba, ha helyesen szerkesztett leveleket fog velek a tanító olvastatni, fejtegettetni és *utánszerkesztetni.* Így fogják ők a formákat, az egyes kifejezéseket s átalában a levélirás nyelvezetét legbiztosabban elsajátítani. Igen természetesen ez áll az ügyíratokról is, minők a folyamodványok, nyugták, kötelezvények s a t.

A) Levelek.

I.

Kedves tanító úr!

Az én kedves anyám ma hirtelen roszúl lett. Nekem kell őt betegségében ápolnom, e mellett itthon a kisebb

testvérekre is gondot viselnem. E miatt kénytelen vagyok elmulasztani az iskolát, mit különben soha sem tettem. Örömmel fogok én iskolába menni, mihelyt tehetem, addigi mulasztásaimat pedig, reménylem, kedves tanító úr szives lesz nekem elengedni, a ki tanítványi igaz tisztelettel maradtam

Sárospatakon, Május 20-án 1865.

Kedves tanító urnak

engedelmes tanítványa
Nagy Károly.

T. Mi az, a mit most elolvastál?

Gy. Ez egy levél.

T. Ki írta? (Nagy Károly írta.) Kihez írta? (Tanítójához.) Miből lehet azt tudni? (Abból, hogy így szólítja meg: ***Kedves tanító úr!***) Mit ír Nagy Károly a levélben? (Azt írja, hogy kénytelen elmulasztani az iskolát.) Miért mulasztja el az iskolát? (Azért, mert édes anyja roszúl lett, őt fogja ápolni, és otthon a kisebb testvéreknek ő fogja gondját viselni.) Igen, ez az ő mulasztásának az oka; ezzel ***indokolja*** ő a mulasztást. Mit mond ő a multra nézve? (Azt mondja, hogy az előtt soha sem mulasztott.) Mit mond a jövőre nézve? (Azt, hogy örömmel fog iskolába menni, mihelyt teheti.) Mit kér jelenleg? (Azt kéri, hogy a tanító engedje el az ő mulasztásait.) Hogy rekeszti be Károly a levelet? (Igy: ***tanítványi igaz tisztelettel maradtam.***) Mi van még hátra a levélből? (Ez: ***Sárospatakon, Május 20-án 1865.***) Ez némely iratokban így áll: Kelt Sárospatakon s a t. Ez a levél ***keltje.*** — Mi áll legalul a levélben? (Az aláírás: ***Kedves tanító urnak engedelmes tanítványa Nagy Károly.***)

II.

Sárospatak, Május 30-án 1865.

Édes Károlyom!

Sajnálkozással értettem meg folyó hó 20-ikán kelt leveledből, hogy kedves jó anyád betegsége miatt iskolába nem jöhetsz. Tudom, hogy te, a jó és szorgalmas gyermek, nem mulasztod el ok nélkül az iskolát; de hogy édes anyádat betegségében el nem hagyod, azt nagyon helyesen teszed: ezt kivánja tőled a gyermeki hála és kötelesség. Ápold őt híven és imádkozzál az ő felgyógyulásáért, s gondoskodjál kisebb testvéreidről is.

Isten veled! mig ismét meglátunk az iskolában, hol szívesen várnak pályatársaid és

szerető tanítód
Halász Ferenc.

T. Olvasd ennek a levélnek a keltjét. (*Sárospatak* s a t.) Hova van írva? (Felül a levél homlokára, a jobb oldalon.) Így is írhatjuk a levél keltjét, de csak azon esetben, ***ha magunknál nem nagyobb emberhez írunk.*** A tanító írhat így tanítványához, de nem volna illő, hogy a tanítvány így írjon tanítójához, szüléihez, nagyobb emberekhez.

T. Gyermekek! hogyan írnátok egy levelet Nagy Károlynak? Mit írnál neki Erzsi?

Gy. Megírnám, hogy nem tudtuk mire vélni, miért nincsen ő iskolában, a ki igen szorgalmas tanítvány. Midőn pedig elmondotta tanító úr, hogy beteg édes anyja és kisebb testvérei ápolása végett kellett otthon maradnia, azon mindnyájan megilletődtünk, s a mi sajnálatunkat, szives részvétünket levelünkben fejezzük ki.

T. Most ezt fogja mindenki levélben megírni.... Hogyan fogod őt megszólítani a levélben? (Édes barátom!

Szeretett barátom! Kedves jó barátom! Kedves pályatárs! s a t.)

III.

Sárospatak, Május 31-én 1863.

Kedves pályatárs!

Tegnap egy ideig nem tudtuk mire vélni, hogy velünk nem vagy iskolában. Midőn pedig tanitó úr elmondotta, hogy beteg édes anyád és kis testvéreid ápolása végett otthon kellett maradnod, mindnyájan igen meg voltunk hatva, s a mi sajnálkozásunkat és szíves részvétünket ezennel kifejezzük

szerető pályatársaid.

(E helyett: *meg voltunk hatva*, ezt a kifejezést is lehetne használni: *megindító volt reánk nézve*, *megilletődtünk mindnyájan*, *nem titkolhattuk el fájdalmunkat* s a t.)

T. Ezt a (III.) levelet egy kissé ki lehetne bővíteni ilyen formán:

IV.

Sárospatak, Máj. 31. 1865.

Kedves pályatárs!

Midőn mi tegnap együtt voltunk az iskolában, egy hely közöttünk üresen maradt, a te helyed. Sokáig vártuk, hogy meg fogsz érkezni, de hasztalan. Nem tudtuk kitalálni, miért nem jöttél iskolába, de a felől nem kételkedtünk, hogy valami fontos dolog tartóztat el tégedet, a ki soha sem szoktál elmaradni. Midőn aztán a tanitó úr szavaiból megértettük, hogy beteg édes anyád és kis testvéreid ápolása végett kellett otthon maradnod, igen meg voltunk illetődve mindnyájan. Tudjuk, hogy a szorgalmas tanítvány örömmel jőne iskolába, de a hálás gyermek, hogy hagyhatná magára a jó édes anyát betegségében? Légy te

az ő bajainak enyhítője otthon, az iskolában pedig imádkozni fognak érette

szerető pályatársaid.

V.

Nagy Károly levele testvéréhez.

Sárospatak, Apr. 3-án 1863.

Szeretett testvérem!

Mindenkor a legnagyobb örömmel írtam hozzád ezelőtt, most pedig az én örömem keserüségre változott. Röviden irok neked, mert nem birom a nagy fájdalmat, s egy pillanatnyi idő sincs elvesztegetni való. A mi kedves anyánk nehány nap óta súlyos beteg: siess, hogy még életben találd; siess, hogy haldokló kebelére szoríthasson tégedet, kit utólszor meglátni annyira óhajt.

Isten veled! — ölel

szerető testvéred
Nagy Károly.

VI.

Válasz a Nagy Károly levelére.

Tokaj, Apr. 4-én 1863.

Szeretett testvér!

Vettem a szomorú levelet, melyet tegnap írtál. Alig vagyok képes reá egy pár sorban válaszolni. Azon gondolat, hogy a mi kedves jó anyánk örökre elhagy minket, elveszi minden erőmet. Nem késlekedem, rögtön indulok hozzátok, s alig fogod ezen soraimat elolvasni, midőn veletek lesz

szerető testvéred
Nagy Ida.

T. Hogyan válaszolnátok ti Nagy Ida helyett?

VII.

Nagy Károly írószereket kér atyjától.

Kedves atyám!

Nehány nappal ezelőtt igy szólt tanító úr az iskolában: Gyermekek! nagy gondot fordítsatok a fogalmazásra. Azt fogom közöttetek legjobban szeretni, kinek dolgozata legrendesebb lesz. — Azóta mindnyájan úgy dolgozunk az iskolában, mint a méhek. Mindenki előre törekszik, hogy tanító úr azt ne mondja neki: téged nem szeretlek.

Kedves atyám! Nekem irószekre van szükségem. Tudom, atyai szíves indulattal fog nekem küldeni egy üveg jó fekete tentát, nehány ív papírt és egy rúd ceruzát.

Midőn ezt bizalommal kérném, gyermeki hálával és tisztelettel maradtam

Sárospatakon, Jun. 10-én 1863.

Kedves atyámnak

engedelmes fia
Nagy Károly.

(E helyett: *engedelmes fia*, ezt is lehet irni: *a sírig tisztelő fia*.)

VIII.

Nagy Károlynak megírják a tanítványok, mit tanultak ők az iskolában.

Sárospatak, Jul. 10-én 1863.

Szeretett pályatárs!

Tegnap és ma igen sok szépet tanultunk az iskolában a majmokról. Sajnálni kellene, hogy te ezen állatok felől, melyekről majdnem azt kell hinni, hogy okossággal bírnak,

semmit se tudj. S minthogy nem lehettél velünk, elmondjuk neked, a mit mi hallottunk.

Tanító úr tegnap így szólott: Sok szépet akarok nektek beszélni a majmokról, figyeljetek!

„Egy útas Amerika rengeteg erdőiben járt a Misszi-szippi folyam mellett. Midőn egy gyönyörü vidékre ért, hirtelen nagy sikoltozást hallott. A kalaúz, ki őt vezette, így szólott tréfásan: Itt jőnek a pajzán fiúk! Midőn az útas széttekintett, egy egész tábort látott maga előtt majmokból.

A kalaúz így szólott: Nem jó lesz nagyon közel menni hozzájok, mert igen sokan vannak, s ha egyik a másikat akármi csekélységgel megboszántja, mi reánk fognak támadni és agyon hajigálnak, vagy halálra csipdesnek bennünket.

A majmok nagy felindulásban voltak. Látni lehetett, hogy igen fontos dolog fölött tanácskoznak, és nem tudják, mit tevők legyenek. Minthogy nem is ügyeltek az útasokra, ezek közelebb mennek a helyhez, mely körül nagy nyugtalansággal ide-oda futkostak. S ott egy kínos jelenetnek voltak tanúi.

Egy kiéhezett óriáskígyó elfogott egy ifjú majmot, s gyürüi közé bilincselte azt. A majom darab ideig hasztalan rimánkodott társainak, hogy szabadítsák meg életét, s mielőtt az útasok szabadítására gondolhattak volna, a kígyó összeroppantotta. Azután részenként minden csontját összezúzta, s miután sík nyállal egészen bevonta volna, fejét szájába fogván, nagy erőködéssel az egész majmot elnyelte.

A majmok levertsége látható volt. Azonban nem sokára ismét élénk tanácskozásokat kezdettek a fölött, hogyan álljanak boszút veszélyes ellenségökön. A kígyó egy meredek szirt előtt terült el, s ott, zsákmányával eltelve, mozdulatlanúl hevert. A majmok nem sokáig tanácskoztak, s úgy látszott, mindnyájan egy véleményen vannak arra nézve, mit kell tenniek.

A legizmosabbak azonnal kiválkalkoztak közölök, s egy nagy szikladarabot hengerítettek felül a szirt szélére, mely alatt a kígyó mozdulatlanúl hevert, és pontosan megirányozva hirtelen alágördítették.

A kígyó, melynek feje egy pillanat alatt a szikla alá volt temetve, iszonyú vonaglásba jött, farkával rémitőn vagdalt maga körül, de hasztalan. A majmok öröme leírhatatlan volt, hogy testvérök halálát megboszúlhatták, s ellenségöket megsemmisítették. Elsőben nagy ujongással ugrándoztak, azután köveket ragadván, a megölt ellenséget egy kőhalom alá temették."

Így beszélte el ezeket tanító úr nekünk az iskolában, és mi öt nagy örömmel hallgattuk.

Mivel pedig levelünk már is hosszúra nyult, ezennel berekesztjük azt, baráti szives indulattal maradván

szerető pályatársaid

IX.

Meghívólevél mulatságra.

Sárospatak, Máj 20-án 1864.

Szeretett barátném!

Tegnap így szólott a mi kedves tanítónk az iskolában: „Kis leányok! ti igen jól viseltétek magatokat: engedelmes, szorgalmas és jó tanítvanyok voltatok. És mivel ez nekem nagy örömemre volt, én is örömet fogok nektek szerezni. A legközelebb reánk jövő szombaton, folyó hó 26-ikán, májusi mulatságot fognak tartani a szabadban (az erdőn, vagy a ligetben). Azt hiszem, a többit majd elfogjátok ti intézni a jó szülékkel."

Kedves Saroltám! Megirom neked, hogyan megy véghez a szép májusi mulatság.

Miután reggeli imánkat elvégeztük, sorokba osztva szép renddel megállunk az iskola előtt. A mint kibontják

zászlóikat a fiúk, mindnyájan *éltetjük a hazát*, elkezdjük énekelni a *Szózatot*, s dal és dobszó mellett kivonulunk a szabadba. Ott várnak minket a kedves szülék. Ők fognak gondoskodni az étkekről; lesz játék, zene, tánc. Oh be szép nap vár mi reánk!

Az én örömemet semmi sem zavarná meg kedves Saroltám, csak ha te nem lennél velünk. El ne maradj valamikép a gyönyörű mulatságról, s kérjed kedves szüléidet, hogy velünk lehess.

És most Isten veled! szívesen üdvözöl

Kedves Saroltám

szerető barátnéd
Nagy Ida.

X.

Meghívólevél vizsgára.

Kedves Szüléim!

Midőn ma délben az iskolából haza akartunk indulni, így szólott hozzánk tanító úr: „Gyermekek! ti érettetek a jó szülék nagy áldozatot tesznek. Sokan verejtékkel keresik a kenyeret, melylyel titeket táplálnak, a ruhát, melybe öltöztök, s ők ezen felül még arról is gondoskodnak, hogy ti iskolában tanulhassatok!

Itt lesz a jó alkalom megmutatni, hogy ti a szülék kifogyhatatlan szeretetére méltók vagytok: hívjátok meg őket illedelmesen a jövő vasárnap tartandó vizsgára.“

Kedves szüléim! Tudom, hogy jóságukat illően meghálálnom nem lehet, de nagy örömemre volna, ha csak annyit megnyerhetnék, hogy tanulmányaimban tett előmenetelemmel meg volnának elégedve. Ez lehet csak bizonyitéka az én igyekezetemnek és gyermeki hálámnak. Ugyanazért igen kérem (vagy alázattal kérem) kedves szüléimet, hogy e hónap 8-kán tartandó közvizsgánkon megjelenni legyenek szívesek (vagy megjelenni méltóztassanak).

És most megemlékezve kedves szüléim meghálálhatatlan szeretetökről, jóságukról, igérve jövőre is a legnagyobb engedelmességet és szorgalmat, gyermeki hálás tisztelettel (kézcsókolással) maradtam

Pápán, Junius 2-án 1864.

Kedves Szüléimnek

a sírig tisztelő fiok
Győri Sándor.

XI.

Névnapi üdvözlet.

Nagy-Kőrös, Május 22-én 1864.

Kedves Irmám!

Lehetetlen, hogy meg ne írjam neked, a mi tegnap velünk történt. Keddi nap volt, s mi mindnyájan rendes munkával voltunk elfoglalva a magunk házánál. Midőn öcsém Sándor felébredt, igy szólott hozzánk illedelmesen: „Kérlek, adjatok nekem szép fehér inget; adjátok ide az én ünneplő-ruháimat, én ma azokba öltözöm." Mi nem tudtuk, mit akar az eszes gyermek, s midőn látta, hogy nem sietünk őt kiszolgálni, így szólott: „Mit késlekedtek? nem tudjátok-e, hogy a mi családunknak ma ünnepe van? Ez a nap a mi kedves jó anyánk születésnapja (vagy névnapja)."

Midőn aztán mindnyájan ünnepélyesen felöltöztünk, kedves anyánk kézcsókolására siétenk. Sándor pedig így szólott mindnyájunk, testvérei nevében:

„Kedves jó Anyánk! Mi tudjuk, hogy a jó gyermeknek legfőbb kötelessége a szülét szeretni, tisztelni és ragaszkodni ő hozzá. Mi szeretünk téged forrón, szeretni fogunk a sírig, szeretni még a síron túl is, s engeedelmesek leszünk irántad mindenekben. Mi megemlékezünk te rólad a mi mindennapi imádságainkban, s kérni fogjuk az áldás-

nak és kegyelemnek Istenét, hogy a te drága életedet sokáig tartsa meg."

Mindnyájunk szemében örömkönyek ragyogtak e szavakra, kedves anyánk pedig szülői szivből származott buzgó áldását adta reánk. Igaza volt Sándornak: a mi családunk ünnepet ült. E nap előttünk örökre emlékezetes lesz.

Isten veled! üdvözöl

szerető barátnéd
N. N.

XII.

Egy árva gyermek arra kéri Halasi Ferenc asztalosmestert, hogy őt műhelyébe inasúl fogadja el.

Tisztelt jó Uram!

Én hat éves koromban árván maradtam, s azon idő óta egy jó rokonom viselt reám gondot, nevelt, iskoláztatott öt éven át, mig végre a mult évben ő is elhalván, én másod ízben jutottam árvaságra. Jelenleg 12 éves vagyok, ép testtel s koromhoz képest elég erővel birok. Hogy senkinek terhére ne legyek, munkám után akarok élni, különösen az asztalos mesterséget szeretném megtanulni.

Kérem tisztelt uraságodat, legyen szíves engemet műhelyébe inasúl elfogadni. Én ígérem, hogy serény, gondos és hűséges leszek, s igyekezni fogok jóságát tőlem kitelhetőleg meghálálni.

Kérelmem megujítása mellett tisztelettel maradtam

Nagy-Kanizán, Aug. 20-án 1864.

Tisztelt Uraságodnak

alázatos szolgája
Erdős Péter.

Tárgyalás.

T. Most taglalni fogjuk ezt a levelet a végett, hogy meglássuk, micsoda főrészekből áll ez, és megtanuljuk, miképen kell megírni egy jó szerkezetű levelet. Károly! olvasd még egyszer ezt a levelet elülről.

Gy. (Olvassa :) Tisztelt jó uram!

T. Ki írta ezt a levelet?

Gy. Erdős Péter írta.

T. Kihez intézte?

Gy. Halasi Ferenc asztalosmesterhez.

T. Igen, és őt így szólítja meg: Tisztelt jó uram! — Ez tehát a megszólítás. *Minden levél a megszólításon kezdődik, s ez a levél első főrésze.* — Folytasd!

Gy. (Olvassa :) Én hat éves koromban árván maradtam s a t. végig azt a kikezdést.

T. Mi végett írta Erdős Péter ezt a levelet Halasi Ferencnek?

Gy. A végett, hogy őt inasúl fogadja be műhelyébe.

T. Igen, ebben a tárgyban ir ő Halasi Ferenc asztalosmesterhez. Ezt így mondjuk: ennek a levélnek ez a tárgya. Abban, a mit eddig olvastál, van-e ez a tárgy érintve?

Gy. Nincsen érintve.

T. Erdős Péter nem azt mondja legelül a levélben, hogy ő szeretné az asztalosmesterséget megtanulni, tehát kéri Halasi Ferencet, hogy fogadja be őt inasúl műhelyébe, hanem előbb régebben történt dolgokat mond el: hogy ő árván maradt, s úgy szólván, két izben jutott árvaságra, most 12 éves s a t. *Ez a bevezetés, a levél második főrésze.*

T. A bevezetés után a levél tárgyára megyünk át. Mi végett írta Erdős Péter ezt a levelet?

Gy. A végett, hogy megkérje Halasi Ferencet, fogadja be őt műhelyébe inasúl.

T. *Ez maga a tárgy, a harmadik és legfőbb rész a levélben.* E nélkül az egész levél semmit sem érne; erre tehát a levélirásban különös figyelmet kell fordítani.

T. Olvasd, a mi következik.

Gy. (Olvassa :) Kérelmem megujítása mellett s a t.

T. Ez *a berekesztés, a levél negyedik része.* Ez rendszerint valamely jó kivánatot, vagy ily forma kifejezéseket foglal magában: *ajánlom magamat továbbra is kegyességébe* (pártfogásába, szívességébe, barátságába), s ehez: *tisztelettel.* (alázatos, mély, legmélyebb tisztelettel, hódolattal, vagy ha a szülékhez írunk: gyermeki hálás tisztelettel) maradtam.

T. Mi van még hátra ebből a levélből?

Gy. Nagy-Kanizsán, Aug. 20. 1864.

T. Ez *a levél keltje, az ötödik főrész.* Ebben az van megírva: hol? melyik hónapban? annak hányadik napján, s melyik évben íratott a levél? Sokan elébe irják az évszámot a hónapnak, így 1864. Aug. 20-kán, de ez hibás: az évszámnak utól kell állania.

T. Olvasd, hogy végződik a levél?

Gy. „Tisztelt uraságodnak“ „alázatos szolgája“ s a t.

T. Ez *az aláírás, a levél hatodik része.*

A levél részei:

1) a megszólítás;
2) a bevezetés;
3) a tárgy kifejtése, a mely végett a levél íratott;
4) a berekesztés;
5) a levél keltje;
6) az aláirás.

Feladat.

Írjatok egy levelet, melyben mindezek a részek meglegyenek.

Jegyzet. A levél írásba tételét szóbeli tárgyalásnak kell megelőzni. A tanító nem hagyja magukra a tanítványokat, hanem utasítást ad nekik (mint fölebb láttuk), miképen gondolkodjanak a feladott tárgyról.

Figyelmeztetés.

A levélírásra nézve meg kell még jegyezni a következőket.

1. A papír, melyre a levelet írjuk, ne legyen gyűrött, hanem a legsimább, továbbá fehérszinű és tiszta, s rajta legkisebb szenny se legyen. Egy két nyolcadrész ív papírra csak igen jó ismerősnek, barátnak írhatunk, elöljárók-, magasállású személyekhez pedig fél, vagy épen egész ívre irunk, kétfelé hajtva. A széleket gondosan körül kell nyirni, s jó fekete tentát kell használni. A sorok egyenesek legyenek, sem igen közel egymáshoz, sem igen távol egymástól. A kitörlések, kihúzogatások fölötte disztelenek, azokat gondosan kerülni kell. Írni az összehajtott papír sarkától kezdünk és nem a nyilásától.

2. A megszólítást legalább három ujjnyira írjuk a papír felső szélétől, főleg ha tekintélyes emberhez írunk. A megszólítás alá ugyancsak két-három ujjnyira írjuk a levél első sorát valamivel kiebb, mint az utána következő sorokat, s ennélfogva a papír bal szélén hosszában két ujjnyi üres, úgynevezett *tiszteletthely* marad; a papír jobb szélén azonban üres helyet nem hagyunk, csak a megszólításnál, ott pedig annyit a jobb mint a bal oldalon. Ha az írást a második lapra átviszszük, azon a legfelső sort oly magasra írjuk, mint az első lapon van a megszólítás vagy a levél első sora. Pusztán az aláírást soha sem kell a következő lapra átvinni, hanem arra legalább 3—4 sort kell juttatni.

3. A levélíró a maga nevét alul mindig a papír jobb, annak cimét pedig, a kihez ír (így p. o. „Tisztelt uraságodnak“) a papír bal oldalára írja, még pedig ez utóbbit kissé kiebb mint a többi sorokat, úgy, mint a levél leg-

első sorát. Legillendőbb, ha a levélíró neve a papír aljára esik, az alsó széle fölött egy-két ujjnyi magasságra. Amint a levél meg van írva, annak keltje és az alatta álló cím között, valamint a cím és az aláírás között két-három ujjnyi szabad tért kell hagyni.

4. Elöljárókhoz, nagy emberekhez, a kik iránt tiszteletet akarunk mutatni, legillendőbb a levelet borítékba tenni.

5. Figyelni kell az összehajtásra is. A levél kissé hosszabb mint széles, azaz: téglaalakú legyen. Az összehajtásnál tegyük magunk elé keresztben a megirt levelet úgy, hogy első lapja felfelé legyen fordítva, s a papir elnyíló széle tőlünk el, hajtása vagy sarka pedig felénk forduljon. Ekkor a két végén jobb- és balkézzel tegyünk egyszerre egy-egy behajtást. Azután a sarkat hajtjuk be, végre a széleket egy vagy másfél ujjnyira, s azok nyilásába illesztjük a sarkat. Mi hiányzik még? A pecsét és a cím. Legszokottabb és legillendőbb a lepecsételés végett a veres spanyolviaszt használni; fekete pecsétet a gyászban lévők és hivatalok használnak.

A cimiratban ki kell tenni annak családi és keresztnevét s rangját, a kihez a levelet írjuk, továbbá a város vagy helység nevét, a hová a levelet utasítjuk (valamint az utolsó postaállomást is, ha postán küldjük a levelet).

Kivül a levélen a cím mindig az, a mi bent a megszólítás (Tekintetes, Nagyságos, Főtisztelendő s a t.). Kivülre a cimet így írjuk fel:

Tekintetes

Vázsonykeöi Ferencz urnak

tisztelettel

Kecskeméten.

Szükséges tudni, kit micsoda cím illet, hogy mindenkit illően tisztelhessünk.

Vagyonos és e mellett mívelt egyének címe: *tekintetes úr*, *nagyságos úr*, *tekintetes asszony*, *nagyságos asszony*. Továbbá *méltóságos báró*, *nagyméltóságú gróf*, *főméltóságú herczeg*; a királyi herceg címe: *fenséges herceg*; a királyé, császáré: *felség*, *felséges úr*; a magyar királyé: *császári királyi apostoli felség! Legkegyelmesebb Uram!* Az aláírásban pedig: *jobbágyi hódolattal maradtam Felségednek legalázatosabb alattvalója.*

Az egyházi hatóságok és hivatalok igy címeztetnek:

Főtiszteletü egyházkerület.

Főtisztelendő Superintendens úr.

Nagytiszteletü egyházmegye.

Nagytiszteletü esperes úr.

Az egyházi ülnökök s éltesebb lelkészek címe: *tisztelendő*, a többieké: *tiszteletes*, valamint a segédlelkészeké (káplánoké) is.

A polgári hivataloknál: *tekintetes esküdt*, *szolgabiró*, *alispán úr*; a föispán *méltóságos úr*; a magasabb országos hivatalban lévők *kegyelmes*, *excellentiás* címet viselnek.

A bevezetésben a többek közt ilyen kifejezéseket lehet használni.

1. Megbocsásson ön, hogy bátor vagyok bizalommal hozzá fordulni..

2. Reménylem, kegyesen megbocsát nekem a tekintetes úr (vagy a nagyságos úr, nagyságos asszony s a t.), hogy bátor vagyok ezen soraimmal terhére lenni.

3. Ne vegye ön (kegyed, uraságod) rosz néven, hogy levelére csak most válaszolok.

4. Uraságod (Nagyságod) többször tapasztalt kegyessége bátorít engem arra, hogy bizalommal hozzá forduljak.

5. Ha több ízben nem tapasztaltam volna jó indulatát (kegyességét) irányomban, nem mernék ez alkalommal terhére lenni.

6. Egész bizalommal fordulok uraságodhoz, remélvén, hogy engemet kegyesen meg fog hallgatni.

7. Azon reményben, hogy ön szivesen veendi soraimat, van szerencsém ezennel a következőkről értesíteni.

8. Nem akarván elszalasztani a jó alkalmat, értesítem önt a következőkről.

9. Alig van előttem kedvesebb kötelesség, mint uraságodat mennél gyakrabban értesíteni körülményeimről.

10. Vettem becses levelét, sietek reá ezennel válaszolni.

11. Becses levelét, mely e hó 20-dikán jutott kezeim közé, nem hagyhatom felelet nélkül.

12. Hálátlan volnék, ha jóságáról megfelejtkezve, körülményeimről időnként nem tudósítanám uraságodat.

A berekesztésnél következő kifejezéseket lehet használni:

1. Magamat kegyességébe ajánlva, tisztelettel maradtam.

2. Örülni fogok, ha alkalmam lesz, hálámat uraságod iránt megbizonyítani, tisztelettel maradván s a t.

3. Legyen ön meggyőződve, hogy iránta mindenkor hálás elismeréssel leszek.

4. További kegyességéért esedezve alázatos tisztelettel maradtam.

5. Tartson meg engemet uraságod tovább is szeretetében, a ki tisztelettel maradtam s a t.

Jegyzet. Nagy emberekhez irott levélben soha sem használjuk ezt a kifejezést: *tisztelettel vagyok*, hanem *tisztelettel maradtam; igaz, őszinte, mély, alázatos, legmélyebb, legalázatosabb tisztelettel maradtam.*

6. Kérelmem (alázatos kérelmem, legalázatosabb esedezésem) megujítása mellett legmélyebb tisztelettel maradtam s a t.

7. Többire van szerencsém magamat kegyességébe ajánlani, mély tisztelettel maradván s a t.

B) Számlák.

A kereskedők és mesteremberek azoknak, a kik tőlök hitelre vásárolnak, vagy velök hitelre dolgoztatnak, *számlát* vagy *árjegyzéket* írnak, s azt így szerkesztik.

I.

Számla.

Kassa, Jan. 10 én 1862.

Tekintetes Hantosi László úr részére kiszolgáltatott árúk jegyzéke.

1.	1861. Nov. 15-én :	3 rőf finom posztó à 6 f.	18 f. — k.
2.	„ „ „	6 rőf finom liszter à 1 f. 50 k.	9 f. — k.
3.	„ „ „	1 tucat finom csontgomb . . .	1 f. 50 k.
4.	1862. Jan. 3-án :	egy vég finom vászon	30 f. — k.
5.	„ „ „	18 rőf keskeny szalag à 8 k.	1 f. 44 k.
6.	„ „ „	12 rőf fin. gyapjúszöv. à 1 f.	12 f. — k.
		Összesen . .	61 f. 94 k.

Cserepes György,
kereskedő.

Jegyzet. 1. A kereskedők, mint az árjegyzékeknél, úgy a leveleknél is nem alulra irják fel, hol és mikor kelt az irat, hanem felülre, hogy azonnal látható legyen, honnan jő a tudósítás.

2. A kereskedők (üzérek) nagyon el vannak foglalva, s azért kerülik a fölösleges szószaporítást, s nem írják p. o. adtam 3 rőf finom posztót, egy-egy rőf ára 6 forint, jön érte összesen 18 forint; hanem e helyett röviden csak enynyit írnak:

3 rőf finom posztó à 6 frt = 18 frt.
vagy: 3 rőf finom posztó per 6 fr. = 18 frt.

II.

Számla.

Miskolc, Oct. 15-én 1865

Tekintetes Villányi József úr részére készitett asztalos-munkák árjegyzéke.

1. Egy kerek diófa-asztal	. . . . .	12 fr.
2. Hat karszék	. . . .	12 fr.
3. Két nyoszolya diófából	. . . . .	20 fr.
4. Egy kocsi-láda	. . . .	3 fr.
	Összesen .	47 frt.

Faragó Pál,
asztalos-mester.

Feladatok.

T. Mit árulnak a boltban? (Tentát, tollat, papírt, kést, villát, kanalat, tollkést s a t.)

1. Írjatok (ezekről) egy bolti számlát.

T. Mit készít vasból a kovács? (Fejszét, lánczot, vasvillát, ráfot a kerékre, patkót a lóra s a t.

2. Írjatok egy számlát kovácsmunkákról.

T. Mit készít vasból a lakatos? (Lakatot, zárat, kulcsot, fordítót, sarkvasat s a t.)

3. Írjatok egy számlát lakatosmunkákról.

III.

Térítvény.

Alulírott ezennel elismerem, miszerint szomszédom Kovács Pál szivességből megengedte, hogy marháimat az ő udvarán lévő kútján itathassam, úgy azonban, hogy reám nézve ezen jogot szabad tetszése szerint bármikor megszüntetheti.

Kelt Csabán, Nov. 30-án 1864.

Tóth Antal.

Jegyzet. Ezen íratnál fogva azon jog, melyet Kovács Pál másra átruház, midőn neki tetszik, ő reá ismét visszaszáll, visszatéríttetik; ez egy *térítvény*.

Feladatok.

1. Nagy Pál megengedi, hogy egy ideig udvarán járjanak el a Kis Péter szekerei. Irjátok meg róla a *térítványt*.

2 Nagy Pál átveszi Kis Pétertől a lovas-szekerét úgy, hogy azt a tulajdonosnak, mihelyt kívánni fogja, jó karban azonnal vissza fogja adni. Irjátok meg róla a *térítványt*.

C) Jelentés.

Tekintetes Szolgabiró úr!

Tegnap folyó Március hó 19-ikén cselédeim egy kóborló ökör-tinót a mezőn elfogván, istálómba bekötötték a 156. szám alatti házamnál. Miután senki sem tudja, ki az eltévedt barom tulajdonosa: ezennel jelentést teszek arról a tekintetes szolgabiró úrnak.

A tinó mintegy két éves, szarva villás, szőre barna, jobb füle meg van hasítva, semmi más jegy nincs rajta.

Ezen jelentésem után tisztelettel maradtam

Nyiregyházán, Márc. 10-án 1864.

Tekintetes Szolgabiró urnak

alázatos szolgája
N. N.
nyiregyházi lakos.

Jegyzet. 1. A ki valamely elvesztett jószágot megtalál, tartozik arról jelentést tenni a község vagy város birájánál, ha pedig nagyobb értékű a talált vagyon, a szolgabirói hivatalnál. A ki eltitkolja a vagyont, lopás bünébe esik.

2. A jelentésben meg kell nevezni, mi a talált vagyon, ki, mikor és hol találta azt, s hol van elhelyezve, vagy letéve?

3. Minden háznak bizonyos száma van, s az iskolásoknak tudniok kell, melyik utczában s hányadik szám alatti házban laknak ők. Ennek később is hasznát veszik; e nélkül mint fuvarosok vagy útasok nagy városokban nem tudnak eligazodni.

Feladat.

Ha ma egy aranygyűrűt találnátok az utczán, hogyan tennétek arról jelentést?

D) Bizonyítványok.

I.

Iskolai bizonyítvány.

Alulírott ezennel bizonyítom, miszerint Csurgón lakos, református vallású Nagy Péter 12 éves fia Ferenc, vezetésem alatt a népiskolai tanulmányokban, u. m. irás-, olvasás-, továbbá vallás-, anyanyelv-, számvetés-, földrajz-, történelem-, természetrajz- és természettanban kitűnő (dicséretes, vagy kielégitő) előmenetelt tett; négy évre terjedő iskolai pályáján mindenkor dicséretes szorgalmat, engedelmességet és feddhetetlen erkölcsi magaviseletet tanusított.

Kelt Csurgón, Jun. 20-án 1864.

Tóth Károly,
reform. tanító.

(Alulírott = én, a kinek nevem ezen irat alatt áll.)

II.

Elbocsátó-levél.

Alulírott ezennel bizonyítom, hogy Halász István a közelebbi két éven át mint inas nálam szolgált, hűséges,

serény, engedelmes és józan életű volt, miről kiadtam ezen bizonyítványomat s illetőleg elbocsátó-levelemet.

Kelt Nagy-Váradon, Dec. 5-én 1863.

Nagy Antal.

Jegyzet. Szolgálatban lévő cselédet csak úgy lehet biztosan megfogadni, ha elbocsátólevele van.

E) Folyamodványok.

T. Ha nagy emberektől, elöljáróktól kérünk valamit, nem élőszóval, hanem írásba adjuk be a kérelmet. Az ilyen iratot kérvénynek, *folyamodványnak* nevezzük.

A folyamodványt nem szokták lepecsételni, mint a levelet, s magunk is átnyujthatjuk annak, a kihez intézzük, mig levelet csak ahoz írunk, a kivel személyesen nem találkozhatunk.

Mélyen tisztelt Nagyságos úr!
Kegyes jó Uram!

Sokan vannak, kik Nagyságod nevét hálával és áldás közt emlegetik, mert felsegélte azokat, a kik szükségben voltak, és letörölte a sírók könyeit. Tudva van, hogy Nagyságod kegyessége kifogyhatatlan; azért vagyok bátor alázatos esedezésemmel járulni Nagyságod elé.

Az én szüleim szegény sorsban vannak, s mivel nincs módjokban, hogy engemet taníttassanak, ezért idő előtt el kell hagynom az iskolát.

Alázattal esedezem Nagyságod előtt, hogy ügyemet felfogni, legközelebb, hogy iskolai pályámat tovább futhassam, a szükséges könyveket részemre megvenni kegyesen méltóztassék.

Nem tudom, lehetek-e valamiben szolgálatára Nagyságodnak, kit a gondviselés sokféle javaival bő mértékben

megáldott; de kegyességéről mindig hálás szívvel fogok megemlékezni.

Mely alázatos esedezésem megujítása mellett legmélyebb tisztelettel maradtam

Bőszörményben, Aug. 10-én 1864.

Nagyságodnak

legalázatosabb szolgája
Dudás György,
iskolai növendék.

Jegyzet. 1. A folyamodványt mindenkor egy egész íven kell benyujtani. A felírásra nézve azokat kell megtartani, a miket fölebb a levelek irásánál előadtunk.

2. A folyamodvány terjedelmére nézve ne legyen se nagyon hosszú, se nagyon rövid, különösen tisztán ki legyen benne fejezve a kérelem.

3. Azon sorokat, melyekben a kérelem van előadva, célszerű kissé beljebb irni a többieknél, mint itt látható. Ez azért van, hogy a ki a folyamodványt elolvasta és a kérelemre felelni akar, ne kelljen azt keresgélnie vagy a végett a folyamodványt újra elolvasnia.

4. A folyamodványt nem kell lepecsételni, hanem csak hosszában összehajtani, s kivül megcimezni ilyformán.

Nagyságos Tátray Lajos úrhoz
intézett folyamodvány,
melyben
iskolai könyvekért esedezik
Dudás György,
iskolai növendék.

Feladatok.

1. Hogyan irnátok egy folyamodványt Szükös Ferencnek. Az ő házát elsőben elpusztította az árvíz, azután

megégett, most segélyért folyamodik: épülethez való fákat kér.

Tekintetes úr!
Nagy kegyességű Uram!

Sokszor tapasztalt kegyessége, a szerencsétlenek iránt tanusított jóvolta bátorít engemet arra, hogy alázatos esédezésemmel járuljak a tekintetes úr elé.

Három évvel ezelőtt a Duna árja határunkat elborította, temérdek kárt okozott a mezőkön és az épületekben, s a hajlék, melyben szegény családommal megvonultam, összeomlott. Hogy felépíthessem, adósságot kellett csinálnom; még ki sem fizethettem azt, midőn szomszédomban tűz ütött ki s házaim leégett. Tekintetes úr! Én a magam erejével házat többé nem építhetek, s el kell pusztulnom, ha kegyes jóltevők fel nem segélnek.

Ugyanazért esedezem a tekintetes úr előtt: méltóztassék engemet bakonyi erdejéből az építkezéshez szükséges fákkal kegyesen megajándékozni.

Ragadjon ki a tekintetes úr engemet nagylelkűen a végpusztulásból, s egy megtartott család örök hálával fog jóságáról megemlékezni.

Alázatos esedezésem megujítása után mély tisztelettel maradtam

Duna-Vecsén, Márc. 15-én 1863.

A Tekintetes urnak

alázatos szolgája
Szűkös Ferenc.

2. Balóg Antal mint gazda 30 évig szolgált egy úri asszonyságnál; özvegye holtig való szabad lakásért folyamodik.

Nagyságas asszony!
Kegyes jó asszonyom!

Férjem, a mult hó elején elhalt Balog Antal, 30 éven át szolgált Nagyságodnál mint gazda. Mily hűséges szolga volt, kitetszik abból, hogy ámbár példás józan életű, takarékos ember volt, halálával nem hagyott reám egyebet szegénységnél.

Mint elaggott, elerőtlenedett özvegy esedezem alázatosan Nagyságod előtt: méltóztassék azon házban, hol jelenleg lakom, s hol jó férjem elhalt, nekem holtig való szabad lakást engedni.

Én, tehetetlen özvegy, nem igérhetem, hogy e kegyességet illetőleg meg fogom szolgálni, de annál, a ki mindeneket tud, a jó tettek nincsenek elfelejtve, s tőle bőséges jutalmát veszi, a ki a szegényen könyörül.

Alázatos esedezésem mellett legmélyebb tisztelettel maradtam

Nánáson, Márc. 20-án 1863.

Nagyságodnak

alázatos szolgálója
Özvegy Balogh Antalné,
Benke Erzsébet.

Jegyzet. Nőszemélyek nem mondhatják magukról, hogy *alázatos szolgája*, hanem *alázatos szolgálója.*

F) Kötelezvények.

T. A ki mástól pénzt vesz fel kölcsön, tartozik azt megadni, s erre írásban kötelezi magát: az ilyen iratot *kötelezvénynek, adóssági kötelezvénynek* hívják.

Adóssági kötelezvény.

Alulírott ezennel elismerem, hogy én mai napon debreceni polgár Józan Gábor urtól száz, azaz 100 osztrák ér-

tékü forintot felkölcsönöztem, mely összegnek 1 év mulva azaz jövő 1864-ik év Augusztus 1-ső napján leendő visszafizetésére magamat ezennel kötelezem.

Kelt Debrecenben, Aug. 1-én 1863.

Útas János, s. k.
szoboszlói lakos.

Jegyzet. A kötelezvényben ki kell írni világosan a következőket.

1. Ki vette fel a kölcsönt? Ez az *adós*.

2. Az adós kitől vette fel a pénzt? Ez a *hitelező* vagy *kölcsönadó*.

3. *Mikor* és *hány forintot* vett fel az adós?

4. *Mikor* (s azt is jó kitenni, *hol*) fogja az adós a pénzt visszafizetni?

(Azt is tudni kell, mit jelent ez az aláírásban: „Útas János *s. k.*“ Ez azt teszi, hogy Útas János *saját kezével* irta alá ezt a kötelezvényt, és nem más írta oda az ő nevét. E helyett ezt is írják: *m. k.* = *maga kezével* írt alá.

Útas János a Józan Gábor 100 forintját 1 évig fogja tetszése szerint használni, s ezért köteles Józannak valamit fizetni, még pedig 100 forinttól egy évre 5—6 forintot. Ezt *kamatnak* hívják, 5-ös vagy 6-os kamatnak, a kölcsön adott összeget pedig *tőkének*.

A ki 100 forint tőke után egy évre 6 forintnál nagyobb kamatot vesz, azt *uzsorásnak* hívják; az uzsorást megbüntetik: elveszti a tőkét, melytől uzsorát vett.

A kötelezvényeket különféleképp lehet szerkeszteni, p. o.

Adóssági kötelezvény.

Alulírott ezennel elismerem, miszerint Pénzes István urtól ezer, azaz 1000 forintot mai napon felkölcsönöztem a következö feltételek mellett.

1. Kötelezem magamat, hogy az ezer forintot tevő összeget jövő 1864-dik év Dec. 31-ik napján Debrecenben a Pénzes István úr saját házánál fizetem le.

2. Az egész összegtől 6-os kamatot fizetek, s magamat a kamatok kézbesítésére is kötelezem, akképen, hogy azt a hitelező úr debreceni lakásán fogom lefizetni.

3. Minthogy én a pénzt pengő ezüst húszasokban vettem fel, kötelezem magamat, hogy az ezer forintot tevő egész tőkét ugyancsak tiszta ezüst húszasokban fogom viszszafizetni, három darabot számitva minden pengő (ezüst) forintra.

4. A hitelező úr biztosítására lekötöm Böszörményben a Templom-utczában 250. helyrajzi szám alatt lévő házamat, s felhatalmazom öt, hogy ezen adóssági kötelezvényt a megyén ellenem az én költségemre *betábláztathassa.*

Ezeknek teljes hitelü megerösítése végett kiadom ezen, saját nevem aláirásával megerősített kötelezvényemet.

Kelt Debrecenben, Jul. 1-én 1862.

Előttünk : *Nagy Antal* *Szabó Márton* előtt.

Szűkös Mátyás, böszörményi lakos.

Jegyzet. 1. A kötelezvényt két hiteles tanúval kell aláiratni, a kik szükség esetén — ha az adós nem fizetne — a biróság előtt azokról bizonyságot tegyenek, a mik a kötelezvényben megírattak.

2. A kötelezvényt — s minden oly íratot, mely biróság elé kerülhet — *bélyeggel* szükséges ellátni, különben a biróság megbünteti azt, a ki az íratot kibocsátotta. Mutasson fel a tanitó tanítványainak egy bélyeggel ellátott íratot.

Minél nagyobb összegről szól az irat, annál nagyobb értékű bélyeggel kell ellátni. Így:

1 frttól	10 frtig	a bélyeg	— fr.	7 kr.
	100 frttól	„	— „	63 „
	1000 „	„	7 „	50 „
	4000 „	„	25 „	— „

3. A 4. pontban olvasható *helyrajzi szám* és *betáblázás* felől ezeket kell tudni. Mindenkinek fekvő vagyona, mint ház, udvar, kert, rét, szölő, szántóföld s a t. össze van irva a megyén, még pedig bizonyos szám alatt, ez az úgynevezett helyrajzi szám. Azon könyv, melyben ezek össze vannak írva, *telekkönyvnek* neveztetik. A *betáblázás* abból áll, hogy az adós ellen a telekkönyvbe beirják a megyén, hogy ő p o. ezer forinttal adós Pénzes Istvánnak vagy más hitelezőnek, s ezen adósság biztosítására az adós böszörményi háza van lekötve. Ha már valaki azt a házát megveszi, tartozik az adós helyett az ezer forintot lefizetni.

G) Nyugtatvány, ellennyugtatvány.

T. Ha az adós kifizet például egy évi kamatot, arról a hitelezőtől irást vesz a maga *megnyugtatására*, hogy azt rajta többé senki sem követelheti. Az ily iratot *nyugtatványnak* hívják s következőleg szerkeztik.

I.

Nyugtatvány.

Alulírott ezennel megismerem, miszerint böszörményi lakos Szükös Mátyás úrtól ezer o. é. forintot tevő tőke e folyó 1863-dik évre eső kamatját hatvan, azaz 60 o. forintban mai napon hiány nélkül felvettem.

Kelt Debrecenben, Dec. 31-én 1863.

Pénzes István s. k.

II.

Nyugtatvány.

Hatvan, azaz 60 o. forintról, mely összeget böszörményi lakos Szűkös Mátyás úrtól, mint a tőlem felkölcsönzött ezer o. forintnak folyó 1863-dik év Dec. 31-dik napjáig eső 6-os kamatját mai napon hiány nélkül felvettem, mit ezennel elismerek.

Debrecen, Jan. 1-én 1864.

Pénzes István s. k.

III.

Nyugtatvány.

Alulírott ezennel elismerem, miszerint debreceni fuvaros Kis Mihálytól húsz mázsa szegedi szappant, Zsíros Károly szegedi szappanfőző küldeményét, hiány nélkül átvettem.

Debrecen, Febr. 20-án 1864.

Szűcs György,
debreceni kereskedő.

Szűcs György nyugtatványt adott Kis Mihály fuvarosnak arról, hogy tőle a küldeményt átvette, de viszont ő is nyugtatványt vesz a fuvarostól arról, hogy neki 20 mázsa szappant adott át és nem többet. Minthogy ezen nyugtatványban maga *ellen* bizonyít, a ki azt kiadja, mert annak ellenére nem állíthatná, hogy többet adott át, ennélfogva az *ellennyugtatványnak* neveztetik.

I.

Ellennyugtatvány,

Alulírott ezennel megismerem, miszerint szegedi szappanfőző Zsíros Károly úrtól elszállítás végett átvett 20 má-

zsa szappant debreceni kereskedő Szücs György urnak átadtam, sem többet, sem kevesebbet.

Debrecen, Febr. 20-án 1864.

Kis Mihály,
debreceni fuvaros.

II.

Ellennyugtatvány.

Alulírott ezennel elismerem, miszerint a pápai főiskola pénztárából kölcsönkép felvett 2000 o. forint tőkének a mult 1863-ik évre eső kamatjából 120 o. forintból nyolcvan, azaz 80 o. frtot fizettem be a nevezett főiskola pénztárába, sem többet, sem kevesebbet.

Kelt Pápán, Dec. 31-én 1863.

Nógrádi György s. k.
veszprémi lakos.

H) Szerződések.

I.

Örök adás-vevési szerződés.

Alulírott ezennel elismerem, miszerint Bihar megye Debrecen városában a Templom-utcában 1250. helyrajzi szám alatt levő házamat, veteményes, gyümölcsös és csűrös kertemet, udvaromat minden épületekkel s az itt megnevezett javak minden lehető haszonvételével együtt örök tulajdonjoggal eladtam böszörményi lakos Petrik János urnak kétezer = 2000 o. forintért. S miután ezen egész összeget nevezett vevő Petrik János úr nekem mai napon hiány nélkül lefizette, az elsorolt javakat *szavatosság* mellett örök tulajdonjoggal ezennel birtokába bocsátom, semmi jogot ahoz sem magam, sem utódaim részére fenn nem

tartván, s ezennel megengedem, hogy a vevőfél az egész birtokot telekkönyvileg saját nevére átirathassa.

Kelt Debrecenben, Máj. 6-án 1863.

Előttünk: *Lukács Dániel* s. k.
Mátyás András s. k.
tanuk előtt.

Samarjai György,
mint eladó.
Petrik János,
mint vevő.

Jegyzet. A *szavatosság* alatt mit kell érteni? Ha valaki Petrik Jánost, a vevőt, perrel megtámadná és megmutatná, hogy az általa megvett javakhoz, vagy azok egy részéhez elsőbbségi joga van s Petrik azt elvesztené, az eladó, Samarjai György, a *szavatosságnál* fogva őt kármentesíteni tartozik.

II.

Egy vagyonos úr, Aranyosi Pál, nagy városban Pesten akar állandóan lakni, falusi birtokát haszonbérbe (árendába) adja Árendás Mihálynak, hogy ő használja azt, a mint neki tetszik, a tulajdonosnak pedig, t. i. Aranyosinak a haszonvételért fizessen évenként bizonyos összeget. Aranyosi Pál és Árendás Mihály e végett egyességre lépnek, azaz *szerződnek*. Azon írat, melyben ők egymást kölcsönösen biztosítják, *haszonbéri szerződésnek* neveztetik.

Haszonbéri szerződés.

Mí alul is megnevezettek mai nap egymással a következő haszonbéri szerződésre léptünk:

1. Én Aranyosi Pál Pestmegyébe kebelezett Soroksár községében fekvő összes birtokomat, u. m. 125. helyrajzi szám alatt lévő lakházamat s minden hozzá tartozó épületeimet, istálókat, csürt és rakodókat, szóval minden meglévő gazdasági épületeket, valamint aháznál lévő veteményes-kertet és gyümölcsöst egész kiterjedésében, végre a

nevezett község határában fekvő 680. helyrajzi szám alatti 200 holdat tevő szántóföldemet és 698. helyr. sz. alatt lévő 40 kaszás (nyilas) rétemet, szóval, a nevezett község határában fekvő s telekkönyvileg nevemre írt minden javaimat Arendás Mihálynak hat egymás után következő évre ezennel haszonbérbe adom, évenként fizetendő ezer kétszáz = 1200 o. forintért. A haszonbér a jövő 1862-ik év Jan. 1-ső napjától az 1867-dik év Dec. 31-dik napjáig tart, s ezen idő lefolyása előtt nevezett haszonbérlőt azon javak birtoklásában, ha elvállalt kötelezettségének mindenben pontosan eleget teend, meg nem háboríthatom.

2. Én, Arendás Mihály, az 1. pontban elsorolt javakat a kijelölt hat évre haszonbérbe veszem s magamat a következőkre ezennel kötelezem.

1) Aranyosi Pál urnak évi haszonbérül 1200 o. forintot fizetek, évnegyedenként 300 o. forintot tevő részletekben, még pedig az első részletet Január, a másodikat Április, a harmadikat Julius, a negyediket Október hónap 1-ső napján tartozom minden évben Aranyosi Pál, a címzett urnak, Pesten, saját lakásán lefizetni.

2) A haszonbérbe vett javakért a haszonbér ideje alatt mindennemü adót én fizetek a haszonbéri összeg csonkulása nélkül.

3) Tartozom az épületeket tüzkár ellen biztositatni, azokat időnként kijavitani, a bérlet elteltével oly karban visszabocsátani, a minőben jelenleg *leltár* mellett átveszem.

4) Köteles leszek a mesgyékre mindenütt szorosan felügyelni, minden lehető foglalást megakadályozni, arról az illető tulajdonost azonnal értesíteni.

5) A bérlet megszüntével tartozom azon földeket, melyek jelenleg be vannak vetve, ugyancsak vetéssel adni át.

6) A bérlettől hat év eltelte előtt semmi szín alatt el nem állhatok.

7) A tulajdonos előleges beleegyezése nélkül semmiféle építkezést nem tehetek.

8) Aranyosi Pál úr teljes biztosítása végett tartozom ezen haszonbéri szerződést minden ingó és ingatlan javaimra betábláztatni.

Kelt Soroksáron, Nov. 20. 1861.

Előttünk :

Tóth György,
meghivott tanu előtt.

Kis Péter,
meghivott tanu előtt.

Aranyosi Pál.
haszonbérbe adó.

Árendás Mihály,
haszonbérbe vevő.

Jegyzet 1. A ház, szántóföld, szőlő, rét s a t. *ingatlan vagyon;* bútorok, marhák s a t. *ingóságok;* a pénzt *tőkének* hivják.

2. A 3-ik pontban említett tüzkár elleni biztosítás és leltár felől a következőket lehet elmondani.

a) A biztosítás.

A tűz roppant károkat tesz. Sok embernek leégett már a háza, istállója, csűre, szénája, szalmája s a t. S a ki kevéssel előbb még jó gazda volt, mondhatni, koldúsbotra jutott. Ezt a nagy szerencsétlenséget könnyen el lehet kerülni : az ember tüzkár ellen mindenét biztosíthatja például *a magyar biztosító társulatnál.* Azon társulatnak sok tagja van, kik nagy összeg pénzt tettek le a tüzkárok biztosítására. Most vegyük fel például, hogy ennek az iskolaháznak a fedélzete megér 400 forintot; ha ennek biztositása végett a társulatnál előre befizetünk évenként 5—6 forinttot : akármi okból leégne a ház, a társulat a 400 forintot nekünk azonnal kifizeti. Így lehet biztositani mindent, a mi éghető, mint bútorzatot, raktárakat, marhát, juhot, méhet, s a t. S a ki vagyonát biztosítja, ha mindene megégne, sem vall oly nagy kárt, hogy a miatt el kellene pusztulnia. A biztosító-társulatok fennállása igen üdvös.

b) A leltár.

A bérbe adott javakat szükséges összeírni. A javak összeírása *a leltár*, melybe nem elég csak azt jegyezni be, mik adattak át a haszonbérlőnek, hanem ki kell tenni azon darabok becsértékét is, a melyek értékesebbek, e mellett a gondatlanság miatt könnyen elpusztulnak. Az átadott és átvett javakat a szerződő-felek vagy maguk becsülik fel egyetértőleg, vagy ha nem tudnának megegyezni, biróság által becsültetik fel. A leltárt ily formán lehet megkészitoni.

Leltár.

Azaz összeirása Aranyosi Pál úr mindazon javainak, melyek a soroksári határban feküsznek, s az 1862-dik év Jan. 1-ső napján Árendás Mihálynak hat évre haszonbérbe kiadattak.

1. Lakóház, téglafalakon zsindelyfedélzet; ajtók, ablakok zárakkal és kulcsokkal ellátva, mindezek a legjobb karban; a zsindelyfedélzet értéke 600 o. frt.

2. 50 folyó öl deszkakerítés jó karban = 150 frt.

3. Nagy- és kis-kapu új fenyűdeszkából, erős tölgyfa kapufelekkel 40 frt.

4. Istáló, 16 öl hosszú, 5 öl széles; nádfedélzettel = 400 frt.

5. Juhakol 18 öl hosszú, 6 öl széles vertfal = 500 forint.

6. Kétszáz darab gyümölcsfa 2 frtjával = 400 frt.

7. Kétszáz hold szántóföld és 40 hold kaszáló egy tagban. A keleti oldalban 20 hold öszi repce, 30 hold búza, 40 hold gabonavetéssel.

Az itt elsorolt javakat a kitett minőségben és értékben átvettem

Soroksáron, Jan. 1-én 1862.

Árendás Mihály,
haszonbérlő.

I. Végrendelet.

Az örökkévaló nevében!

Én alul is megnevezett Soroksári Ferenc, érezvén, hogy halálom nem sokára elközelget, bár a súlyos betegség miatt testileg elgyengülve, de teljes lelki éberséggel minden vagyonomról ekkép intézkedem ezen végrendeletemben.

1. A pápai főiskola részére hagyok 1000 o. frtot.

2. János fiamnak hagyományozom a könyveimet, Istvánnak minden lovamat, Károlynak jármos ökreimet, Erzsébet leányomnak a fejős-teheneimet.

3. Gyárfás Mihály hüséges cselédemnek 200 o. frtot.

4. Az itt megnevezett hagyatékokon kivül, gyermekeim minden lehető javaimon egyenlően osztozzanak meg.

Kelt Tatán, Aug. 15-én 1863.

Soroksári Ferenc s. k.

Jegyzet. Ezen iratban arról intézkedik Soroksári Ferenc, mi történjék az ő javaival élete végén. Ez egy *végrendelet*, melyet öt, ha pedig a végrendelettevő írni nem tudna, hat tanúval kell egy időben aláiratni és megpecsételtetni.

Sajtóhibák.

Lap.	*Sor.* Alul.	fölül.	*Hiba.*	*Kijavítva.*
8	12	—	ezekben	ezeken
29	—	6	szók	hangzók
39	—	6	Kálden.	Káldea.
47	—	12	*fursz*	*futsz*
52	—	6	(nem volt).	(nem vólt).
56	12	—	bizonyos	hiányos
57	—	4	megfagynak	megrepednek
62	6	—	alom	dalom
72	—	5	oknak).	oknak, okat).
47	4	—	*l* et	*t*-et
81	A 21-dik mondat elkülönítendő a megelőzőktől.			
86	—	6	*l* raggal	*t* raggal
87	8	—	(fegyver	fegyver
97	11	—	ezt	ez
108	—	1	a név-sajátító	a név sajátító
132	—	14	*ül*, ül rag	*úl*, *ül* rag
138	—	2	hangzóra	mássalhangzóra
143	—	13	kozzájőni	hozzájőni
146	—	15	*A következő*	A következtető
154	5	—	kimonással	kimondással
188	8	—	tanul*andatok*	tanul*andotok*
215	—	17	*tört :*	tör :
217	—	16	**junk,**	**jünk,**
228	7	—	kapdo*s* ;	kapdo*ss* ;
234	—	1	**Jövendő**	**Félmult**
234	13	—	E. sz.	T. sz.
237	—	9	(elűlre	elűlre
238	7	—	*lanulni*	*tanulni*
253	—	2	írni f.; kérni fogom;	írandom, kérendem sat.
253	7	—	**sukk**	**suk**

Lap.	*Sor.* Alul.	Fölül	*Hiba.*	*Kijavitra.*
256	—	5. 6	(vadász); (terjeszt); (mulaszt);	(vadász); (terjeszt); (mulaszt);
259	—	5	Ezekben:	Ezek:
261	—	8	tanittatandom sat.	tanittatni fogok s a t.
267	—	11	Többes szám.	Egyes szám.
288	7	—	hivjuk	hivám
291	—	8	hú, nő, ri, nő,	bú, jő
295	—	3	teszem,	teszed,
320	11	—	örülj [2]),	örülj [1]),
322	—	1	az [1]) és [2]) helyet cserélnek.	
332	—	5	használni	használjuk.
340	—	11	irószekre	irószerekre
359	—	1	Nagyságas	Nagyságos

TARTALOM.

Előszó.

ELSŐ SZAKASZ.

Egyszerű mondatok.

		Lap.
1. §.	Mondat.	3
2. §.	A mondatok felirása.	5
3. §.	Állító-, kérdő-, óhajtó-mondat.	7
4. §.	A mondatok elemzése: alany, állítmány.	12
5. §.	Szók.	14
6. §.	Szók, szótagok, hangok, betük.	16
7. §.	A betük és hangok felosztása.	17
8. §.	A szótagolás szabályai.	22
9. §.	A hangzók hangjokra nézve.	28
10. §.	Főnév.	32
11. §.	Egyes szám, többes szám.	33
	Tulajdonnevek.	37
	Közös főnevek.	39
12. §.	Melléknév.	39
13. §.	Névelő.	41
14. §.	Ige.	43
15. §.	Névmás.	45
16. §.	Föidők az igében.	47
17. §.	Az ige mint alany.	55
18. §.	Szószármaztatás	57
19. §	Szóképzés.	61
20. §	Szóösszetétel.	63
21. §.	Ellenkező és hasonjelentésü szók.	69
22. §	Névragozás.	70

*

Lap.

23. §. A ragok elemzése. 73
24. §. Jegyzetek a ragozásra nézve. 74

MÁSODIK SZAKASZ.

25. §. Kibővitett mondatok. 75
a) Kiegészítő tárgyraggal. 75
b) Kiegészítő sajátító-raggal. 77
27. §. Folytatás. 82
c) Az ige mint kiegészítő mondattag. 82
28. §. A melléknév mint jelző. 82
29. §. A jelző áthelyezése. 84
30. §. A melléknevek ragozása. 85
31. §. A melléknevek fokozása. 87
32. §. Számnevek. 91
33. §. Névmások ragozása. 95
a) Személyes névmások. 95
b) Birtokos névmások. 97
34. §. Személyes birtokragok. 99
35. §. Tulajdonitmány. 106
36. §. Mutató-névmás. 108
37. §. Visszatérő-névmás. 110
38. §. Visszavivő-névmás. 111
39. §. A visszavivő-névmás megrövidítése. 115
40. §. Kérdő-névmás. 116
41. §. Határozatlan névmások. 117
42. §. A névmások összeállítva. 119
43. §. A mondattagok és beszédrészek megkülönböztetése. 119
44. §. Határzó tagjai a mondatnak. 123
a) Helyhatárzó. 123
b) Időhatárzó. 124
c) Módhatárzó. 125
d) Okhatárzó. 126

		Lap.
45. §.	A határzó-ragok.	126
	a) Helyragok.	126
46. §.	Folytatás.	130
	b) Idő- és módragok.	130
47. §.	Folytatás.	131
	Különféle jelentésü határzó-ragok.	131
48. §.	Utóljárók.	133
49. §.	Igehatárzók.	135
50. §.	A határzók fokozása.	138
51. §.	Kötszók.	139
52. §.	Indulatszók.	151

HARMADIK SZAKASZ.

Igeragozás.

53. §.	Szám, személy, idő, mód.	152
54. §.	Fő- és mellékidők; igető.	154
55. §.	Igeragok.	160
56. §.	Hangugrató alhangú ígék.	165
57. §.	A hangzók rokonsága az ígékben.	167
58. §.	Hangugrató felhangú ígék	174
59. §.	Ragozott ígék és ragok.	208
60. §.	Összetett ígék ragozása.	218
61. §.	Határozott és határozatlan alakú igeragozás.	221
62. §.	Alhangú egyszerü ígék ragozása.	224
63. §.	Alhangú összetett ígék ragozása.	235
64. §.	A határozatlan-mód és a részesülő.	238
65. §.	Felhangú ígék határozott és határozatlan alakú ragozása.	239
66. §.	Éles-hangú ígék határozott alakú ragozása.	250
67. §.	A ragok táblázata a határozott alakú igeragozásnál.	253
68. §.	Az első személynek a másodikra irányult munkássága.	256

Lap.
69. §. Szenvedő igék. 258
70. §. A szenvedő igék ragozása. 260
71. §. Közép-igék. 269
72. §. A középigék ragozása. 272
A) Iktelen igék. 273
B) Ikes igék. 278
73. §. A ragok táblázata az ikes igéknél. 284
74. §. Rendhagyó-igék. 286
A. Iktelen rendhagyó-igék. 287
B. Ikes rendhagyó-igék. 301
75. § Hiányos igék. 309

NEGYEDIK SZAKASZ.

76. § Összevont mondatok. 311

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Összetett mondatok.

77. §. Főmondat, mellékmondat. 314
78. §. A mondatszakaszok felismerése. 317
a) Főmondat és kiegészítő mellékmondat. 318
b) Főmondat és helyhatárzó mellékmondat. 320
c) Főmondat és időhatárzó mellékmondat. 320
d) Főmondat és módhatárzó mellékmondat. 320
e) Főmondat és okhatárzó mellékmondat. 321
f) Főmondat és tulajdonító mellékmondat 323
g) Főmondat és alanyi mellékmondat. 323
h) Főmondat mellett főmondat áll. 324
i) Főmondat és visszamutató-mondat. 326
79. § Körmondatok.
80. § Összetett mondatok több mondatszakaszszal. 329
81. § Szép hangzat. 333

HATODIK SZAKASZ.

Fogalmazási gyakorlatok.

	Lap.
A. Levelek.	335
B. Számlák.	351
Térítvény.	353
C. Jelentés.	354
D. Bizonyitványok.	355
E. Folyamodványok.	356
F. Kötelezvények.	359
G. Nyugtatvány, ellennyugtatvány.	362
H. Szerződések.	364
I. Végrendelet.	369

